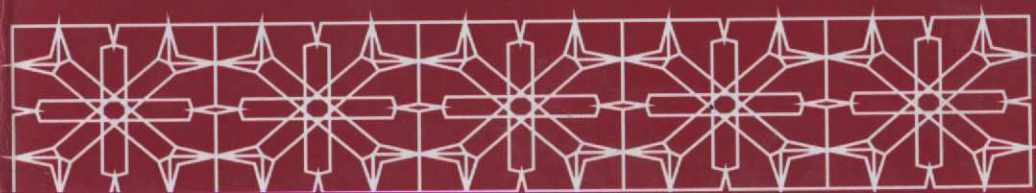
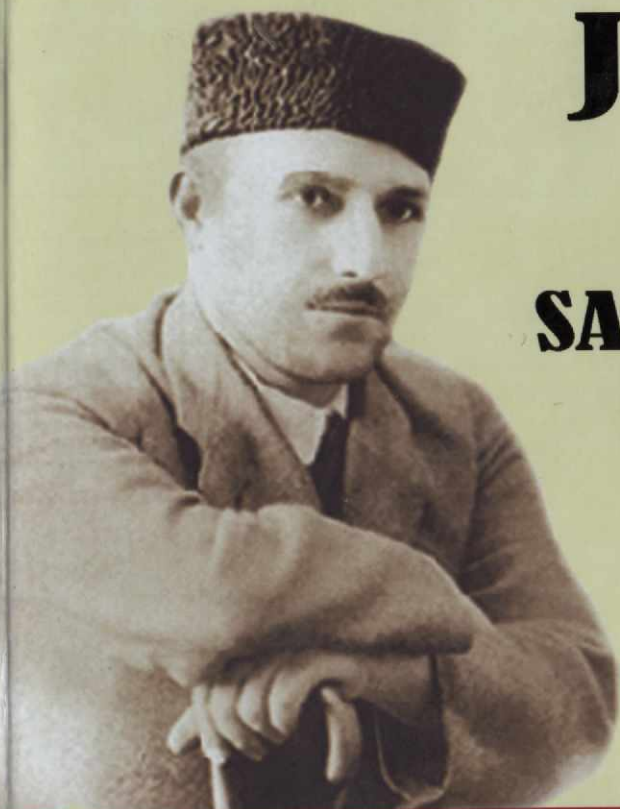

HUSAYN

JOVID

**SAYLANGAN
ASARLAR**

HUSAYN JOVID

SAYLANGAN ASARLAR

(PESALAR)

**AMIR TEMUR
PAYG'AMBAR
SHAYX SAN'ON
SIYOVUSH**

***Kitob Ozarbayjon Respublikasining
O'zbekistondagi Elchixonasi huzuridagi
Haydar Aliyev nomli
Ozarbayjon Madaniyat Markazi va
«Kaspi» Ta'lim shirkati, «Kaspi» gazetasi
loyihasi asosida chop etildi.***

UO'K: 821.512.133-3

KBK: 84(O') 7

J-88

Husayn, JOVID.

Saylangan asarlar /Pesalar/ H. Jovid.-Toshkent: "Tafakkur qanoti" nashriyoti, 2018. - 392 b.

Loyiha rahbari:

Samir ABBOSOV,

O'zbekistondagi Haydar Aliyev nomidagi Ozarbayjon Madaniyat Markazining rahbari

Sozboshi muallifi:

Iso HABIBBEYLI,

Ozarbayjon Milliy Fanlar Akademiyasi vitse-prezidenti, akademik

Ilmiy maslahatchi va g'oya muallifi:

So'na VALIYEVA

Filologiya fanlari doktori, «Kaspi» Ta'lim shirkati va «Kaspi» gazetasi asoschisi

Tarjimonlar:

Usmon QO'CHQOR va **Tohir QAHHOR**

Taqrizchi:

Qulu KANGARLI

Nashrga mas'ul:

Gulbaniz BABAXANLI

Dizayner:

Nadir ALIMIRZAYEV

ISBN-978-9943-513-55-6

HUSAYN JOVID

Buyuk ozarbayjon shoiri, dramaturgi Husayn Jovid (1882- 1941) Naxchevonda tug'ilib, ilk tahsilini shu yerda olgan. So'ngra Tabrizning Tolibiya madrasasida o'qidi (1899-1903), Istanbul Universitetining adabiyot bo'limini tugatgan (1909). Naxchevon, Ganja, Tiflisd muallimlik qilgan. 1915 yildan Bokuda yashab ijod qila boshladi. 1926 yilda davolanish uchun Germaniyaga ketdi va 7 oy Berlinda yashadi. 1937 yilda qatag'on qilindi va 1941 yil 5 dekabrda hibsda vafot etdi. Uning "Payg'ambar", "Shayx San'on", "Xayyom", "Siyovush", "Amir Temur", "Iblis", "O'pqon", "Knyaz" kabi ko'plab sahna asarlari shuhrat qozondi.

"Amir Temur" asari xolisligi, tarixan to'g'ri yoritilganligi bilan ajralib turadi. Amir Temur bilan Yildirim Boyazid o'rtasidagi ziddiyat va uning o'sib borib murosasiz jangga aylanib ketishi asarning bosh konfliktini tashkil etadi. Husayn Jovid bu ikki tarixiy shaxsni badiiy talqin etar ekan, ularga haqqoniy baho beradi. Boyazidning dimog'dorligi, Amir Temurni mensimaganligini Jo'ja, Shayx Buxoriy obrazlari orqali fosh qilar ekan, Sohobqironning tadbirkor, turkiy xalqlar birligi uchun kurashuvchi, islomga e'tiqodi baland siymo ekanini, iymon-e'tiqod, adolat va haqiqat bayrog'ini baland tutgan, mamlakat obodonchiligiga katta e'tibor bergan, tijorat va san'atni, ma'naviyatni yuksaltirish uchun muttasil jonbozlik ko'rsatgan inson ekanini mehr bilan tasvirlaydi.

Iso Habibbeyli

Ozarbayjon Milliy Fanlar Akademiyasi
vitse-prezidenti, akademikOZARBAYJON ADABIYOTIDA ROMANTIK
AN'ANA VA HUSAYN JOVID

Ozarbayjonda romantik adabiyotning qadimiy tarixi va katta an'analari mavjud. Qadimgi davr va o'rta asrlar Ozarbayjon poeziyasi romantik yo'nalishda paydo bo'lib, rivojlangan va o'zining kuchli ijodkorlari, buyuk shedevrlarini yaratgan. Nizomiy Ganjaviy (1141-1209), Afzaladdin Xoqoniy (1126-1199), Mahsatiy Ganjaviy (1089-1160), Izzaddin Hasano'g'li (XIII asr), Imomiddin Nasimiy (1370-1369), Shoh Ismoil Xatoiy (1501-1524), Muhammad Fuzuliy (1494-1556), Soib Tabriziy (1601-1676) va boshqalar Ozarbayjon romantik poeziyasini umumsharq adabiyoti darajasiga ko'tardilar. Ozarbayjon poeziyasidagi romantik tarannum insonning ma'naviy ulug'ligi va voqealar kengligini aks ettirishga xizmat qilgan. Uzoq asrlar davomida adabiyotda keng tarqalgan oshiqona mazmun ham Ozarbayjon romantik poeziya asosini tashkil qiladi. Asosan aruz vaznida yozilgan klassik romantik poeziyaga g'azal, qasida, ruboiy, qit'a janrlari va masnaviy shakli xosdir.

XVIII asrdan e'tiboran, Ozarbayjon adabiyotida realizmga qiziqish kuchaygach, romantik adabiyot o'z ustunligini saqlab qola olmadi. Mulla Panoh Voqif ijodkorligi bilan she'rda xalq adabiyoti an'anasi rivojlanib, klassik an'analar miqyosi kamaydi, hijo vazni mashhur bo'la boshladi. XIX asrda Ozarbayjon adabiyotida ma'rifat va realizm mavqeyi kuchaygani sababli romantik adabiyot deyarli orqa planga o'tib qoldi. Lekin XX asr boshlarida romantizm adabiy jarayonining paydo bo'lishi bilan Ozarbayjon romantik adabiyoti qaytadan tanqidiy realizm bilan barobar rivojlana boshladi.

Ozarbayjon adabiyotida romantizm adabiy jarayonining paydo bo'lishida va rivojlanishida Alibey Husaynzodaning (1864-1940) va u rahbarlik qilgan "Fuyuzot" jurnalining katta roli va muhim xizmatlari bo'ldi. Muhammad Hodi, Abbos Sihhat, Abdullabey Devonbeyo'g'li, Abdulla Shoiq, Genj Jafar Jabborli, Abulxoliq Jannatiy, Ibrohim Tohir, Said Salmosiy Ozarbayjon adabiyotida romantizm adabiy jarayonini yanada boyituvchi asarlar yaratib, adabiyotda romantik yo'nalishni yana-da kuchaytirdi.

XX asr boshlarida Ozarbayjon adabiyotida romantizm adabiy jarayonining asosiy ijodkorlaridan biri esa taniqli shoir va dramaturg Husayn Joviddir. Uning o'lmas asarlari Ozarbayjonda romantik adabiyotini yangi g'oyalar va original badiiy shakllar bilan boyitgan.

Husayn Abdulla o'g'li Rasizoda 1882-yil 24-oktyabrda Naxchivon viloyatining Shohtaxti qishlog'ida tug'ilgan. Bolaligida oilasi Naxchivon shahriga ko'chgan Husayn Rasizoda bu yerda madrasada o'qidi. Yosh Husayn Rasizoda hayotida Muhammad Tagi Sidqining Naxchivon shahrida ochgan mashhur "Tarbiya" maktabi muhim rol o'ynagan. U bu maktabda dunyoviy bilim bilan birga she'rlar yozish bilan ham shug'ullangan. Taniqli ma'rifiy shoir va pedagog Muhammad Tagi Sidqiga iste'dodli shogirdining "Gulchin" taxallusi bilan yozgan she'rlari yoqqan, uning adabiyotga bo'lgan qiziqishini yana-da orttirgan.

Muolaja maqsadida 1898-1903-yillarda Janubiy Ozarbayjonning Tabriz va Urmiya shaharlarida yashagan Husayn Rasizoda Tabrizdagi "Tolibbiyya" maktabida tahsilini davom ettirib, bilimlarini mustahkamladi.

Husayn Jovid 1905-1909-yillarda Istanbul Universiteti Adabiyot fakultetida ta'lim olgan. Bu yerda Rizo Tofiq va Tofiq Fikrat kabi mashhur shoirlardan dars olgan yosh talaba Yevropa adabiyotidan Turkiyaga sobiq romantizm adabiy jarayonining xususiyatlariga qiziqish bildirib, bu yo'lni o'zining badiiy ijodi

uchun asosiy adabiy yo'nalish sifatida qabul qildi. Ayniqsa, 1903-yilda "Sharqi rus" gazetasida chop etilgan maqolalarida, Istanbuldan Bokuga jo'natib, "Irshod" va "Fuyuzot" vositasi bilan o'quvchilarga yetkazgan she'rlarida romantik xususiyatlar o'zini ko'rsatgan.

Husayn Jovid Istanbul Universitetini bitirgach, Naxchivonda, Tbilisida va Ganja shahrida asosan o'qituvchilik bilan shug'ullandi va badiiy ijodini davom ettirdi. "O'tgan kunlar" nomli ilk she'riy kitobi 1913-yilda Tbilisidagi "Sharq" nashriyotida chop etildi va uni romantik shoir sifatida tanitdi. 1918-yilda nashr etilgan "Bahor shabnamlari" she'rlar to'plamidagi original poetik namunalar Husayn Jovidning iste'dodli romantik shoir ekanligini isbotladi.

Dramaturgiyada ham ijod qilgan Husayn Jovidning «Ona» (1910), «Jayron» (1912), «Shayx Sanon» (1914), «Shaydo» (1916), «Iblis» (1918), «Jarlik» (1919) dramalari adabiyotning bu yo'nalishida ham uning o'zgacha romantik ijodkor ekanini isbotladi.

Ozarbayjonda sovet hokimiyati o'rnatilgach, Husayn Jovid Boku Teatr Texnikumida va O'qituvchilar Institutida dars berdi. Ayni vaqtda badiiy faoliyatini yana ham kuchaytirgan shoir-dramaturg yozgan "Ofat" (1922), «Payg'ambar» (1923), «Temurlang» (1925), «Knyaz» (1929), «Siyovush» (1933), «Xayyom» (1935), «Iblis qasosi» (1936) pyesalari va drama asarlarining muvaffaqiyat bilan namoyish etilishi taniqli shoirga katta shuhrat keltirdi. Bokuda tashkil etilgan "Husayn Jovid oqshomi" (1922), davlat tomonidan muolaja uchun Germaniyaga jo'natilishi (1926), unga yagona stipendiya berilishi (1927), asarlarining Ozarbayjon, shuningdek, Kavkazorti mamlakatlari va O'rta Osiyo teatrlarida katta muvaffaqiyat bilan sahnaga qo'yilishi, kitoblarining chop etilishi shoir obro'sini oshirish bilan birga san'atiga va shaxsiyatiga hasad bilan qarovchilarning ham paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Natijada 1931-yildan boshlab davriy matbuotda u haqidagi

tanqidiy ruhdagi maqolalar chiqa boshladi; asarlariga qilingan adabiy sudlarda, 1934-yildan a'zosi bo'lgan Ozarbayjon Yozuvchilar Uyushmasi majlislarida unga "burjua yozuvchisi" yoxud "zamonaviy hayotni tasvirlamagan" ijodkor tamg'asi qo'yildi. Bularning natijasida Husayn Jovid 1937-yilning iyun oyida aybsiz qamoqqa olindi, "yashirin millatchi aksilinqilobiy tashkiloti"dagi ishtiroki bazonasi bilan sakkiz yillik qamoq jazosiga mahkum qilindi. Buyuk adib 1938-1940-yillarda sobiq SSSR hududidagi eng uzoq va sovuq Magadan shahridagi qamoqxonada jazo o'tadi. Husayn Jovid 1941-yil 5-dekabrda Sibirdagi Tayshet tumanining Shevchenko aholi punktida qamoqda vafot etdi.

Husayn Jovid 1956-yil 6-martda oqlandi. Mashhur davlat xodimi Haydar Aliyevning tashabbusi va yordami bilan Husayn Jovid jasi 1982-yilda Sibirdan vataniga olib kelinib, Naxchivonda dafn qilindi.

Adib xotirasi abadiylashtirildi, nomi maktablar va ko'chalarga berildi. Tavalludining 100 yilligi respublikada davlat miqyosida keng nishonlandi. Bokuda haykali, Naxchivonda maqbarasi o'rnatilib, uy muzeylari tashkil etilgan.

— \$ \$ \$ —

Hammamizga ma'lumki, ko'p qirrali ijodkorlik faoliyatiga ega bo'lgan Husayn Jovid badiiy ijodini she'riyat bilan boshlagan. U Naxchivonda mashhur ma'rifatchi va taniqli shoir Muhammad Tagi Sidqining "Tarbiya" maktabida ta'lim olgan vaqtlari "Gulchin" taxallusi bilan yozgan lirik she'rlari bilan buyuk iste'dodini yuzaga chiqargandi. Keyinchalik "Salik" va "Orif" taxalluslari bilan yozgan she'rlari orqali adabiyot olamida tanilgan. Nihoyat, Jovid taxallusli she'rlari va dramalari bilan u tarixda abadiy muhrlanib qoldi. Shunga qaramay, Husayn Jovid ijodi ko'p qirrali hisoblanadi. U she'r, dramaturgiya, publitistika, qisman adabiy tanqid bilan, hatto

tarjima bilan shug'ullangan. Shunga qaramay, Husayn Jovid adabiyot olamida asosan shoir va dramaturg sifatida katta shuhrat qozongan.

Uning she'riyati ko'p asrlik Ozarbayjon lirikasi taraqqiyotidagi yangi davr deb hisoblashga arziydi. Husayn Jovid XX asr boshlaridagi Ozarbayjon romantik she'riyatining mashhur ijodkorlaridan biri hisoblanadi. Jovidning "O'tgan kunlardan" va "Bahor shabnamlari" nomli she'riy kitoblarida XX asrning o'n yilligida paydo bo'lgan eng yaxshi lirik she'rlar joy olgan.

Husayn Jovid she'rlari uslubi romantik-falsafiy mohiyatga ega. Ideal haqiqat izlanuvchanligi, xayol va haqiqat orasidagi tazod, bu tazoddan yaralgan bashariy taqdirning badiiy tajassumi, adabiyotda voqealarning botiniy ma'nosiga chuqur yondashish kabi romantizm adabiy jarayonining tabiatidan paydo bo'lgan g'oyaviy-badiiy prinsiplar shoir ijodida falsafiy jihatdan sharhlanadi.

Ideallik bilan borliq orasidagi ziddiyat, real haqiqat inkoridan yaralgan va ideal haqiqat izlanuvchanligiga yo'naltirilgan xayollardan paydo bo'lgan lirik-falsafiy tushunchalar Jovid she'riyati aksar namunalarining asosiy mazmunini belgilaydi va lirik qahramon sifatlarini to'ldiradi. Shoirning lirik "men"i qayg'uli, bezovta o'ylar va boy xayollar bilan yashab, nafas oluvchi, sevuvchi faylasuf xarakterli oshiq hamdir:

*Asiri ishqingni lekin unutm, insof qil!
U bir tabassumga zor,.. u bir xayolga chopar:
Xayol!.. Ha, yashatuvchi yolg'iz ahli-holu udir,
Yashasa bir ko'ngil, oz-ko'p xayol ichra yashar.¹*

Husayn Jovid lirik ijodining ilk bosqichida janr jihatdan an'anaviy ikki uslublilik o'zini ko'rsatadi. Shoir ushbu yillarda ham klassik uslubda g'azallar, ham xalq-oshiq she'riyati ruhida

1. Hüseyn Cavid. Əsərləri, 5 cildə, I cild. Bakı, «Lider», 2005, səh. 102.

qo'shma va geraylilar yozgan. Bu davr mahsuli bo'lgan "Ket", "Ko'nglimni" radifli she'rlari, shuningdek, "Barcha joy safoli, baxtli" she'ri g'azal shaklida, "Nozlana-nozlana" she'ri esa qo'shma shaklidir. "Raqs", "Uyquda" va boshqa she'rlarida muxammas va musaddaslarning muayyan alomatlari ko'zga tashlanadi.

Jovid romantik mazmunni anglatish imkoni kengroq bo'lgan janrlarga murojaat qilgan. Ijodining ilk bosqichlarining o'zidayoq Jovidning yangi shakldagi she'rlar yozganini darhol farqlay olish mumkin. Turkiyadagi tahsil yillarida yozilgan "Yetti moziy", "Bir oh mazlumona" she'rlarining tuzilishida esa muayyan originallik bor. Bu she'rlar har ikki uslubning- klassik lirika va xalq-oshiq lirikasi uslublarining uyg'unlashishidan yaralgan. Quyidagi xalq-oshiq poeziyasida bo'lganidek, bu she'rlar asosan bandlardan iborat. Lekin bandlar orasida klassik lirikadagi baytlarga o'xshash juft misralar berilgan:

*Ey Vatan! Ey, ko'ngil kamtarini!
Bor umidim, aybga buyurma,
Bizdan ortiq ko'rib ag'yorni
So'ngra ohu-zoringni qilma.
Seni bu holga soldi g'aflatimiz,
Kel, bas qil, yetar nadomatimiz.²*

Keyingi davrlarda Husayn Jovid ijodida bunday tuzilishdagi she'rlar soni tobora ortdi. Turli yillarda qalamga olingan "O'ttiz yoshingda", "Bir rasm qarshisida", "Dengiz tomoshasi" she'rlaridagi to'rtlik bandlar ma'noni kuchaytiruvchi va to'ldiruvchi baytlar bilan almashdi. Shu tarzda poetik shakl tadqiqotlari Husayn Jovidning janr sohasidagi original uslubi kashf etishi bilan yakunlangan.

Janr jihatdan Husayn Jovid lirikasida bir qator boshqa yangiliklar ham kuzatilgan. Xususan, Jovid Ozarbayjon she'riyatiga ilk bora sonet, marsh, sharqi-turku kabi janrlarni

2. O'sha manba, s. 125.

olib kelgan. Shoir ijodida Yevropa sonetining har ikki shakli-ingliz va italyan shakliga duch kelamiz, jovidning "Qamar" she'ri ingliz soneti shakliga juda yaqin. Uning "Tortinma gul" she'ri italyan soneti shakli qolipida yozilgan. "Ibtilyo-qaram" she'ri bilan Jovid adabiyotimizda ilk bora quyruqli sonet yaratishga muvaffaq bo'ldi. "Nechun" she'rida esa "sonet chambari" poetik shaklining muayyan prinsiplariga amal qilingan. Hatto avvalgi ikki bandi 5 misradan, keyingi ikki bandi esa 4 misralik bandlardan iborat bo'lgan "Bu kecha" she'ri bilan Husayn Jovid sonet janrining Ozarbayjon formatini yaratgan. Bu she'rda italyan she'ridagi 4 misrali katrenlari muxammas janridan kelgan 5 misralik bandlar, 3 misradan iborat tersetlari esa qo'shmalardan olingan 4 misralik bandlar bilan almashtirilgan. Bu Ozarbayjon poeziyasida G'arb janrlarini (sonetni) milliy she'r xususiyatlariga uyg'unlashtirish bilan yangi poetik shakl yaratishning mukammal namunasidir.

Husayn Jovidning "Shaydo" pyesasida marsh ruhli she'rlari bor. Necha asrlar davomida Ozarbayjon adabiyotida marsh janrida she'r yozilmagandi. XX asr boshlarida sodir bo'lgan milliy uyg'unish va ozodlik yo'lidagi kurash jarayonlari marsh va madhiya kabi janrlarning yaralishiga ehtiyoj tug'dirdi. Husayn Jovidning "Shaydo" pyesasidagi marshlar Ozarbayjon she'rida bu janrning ilk namunalaridir. Jovid marshlarida bu poetik shakl talablariga mos ravishda milliy uyg'unish va safarbarlik ruhi ifodalanadi:

*Do'st, ko'zingni och, omon,
Uyg'on o'lim uyqusidan.
Zulmga ko'p egding bo'yin,
Ho'p ezilding, tur, uyg'on!*

*Do'st, hushingga kel bir on,
Haqsizga bo'lma qurbon.
Yetar miskinlik, yetar,
Uyg'on! Uyg'on, uyg'on, uyg'on!*

Husayn Jovid she'rlarini ham aruz, ham hijo vaznlarida yozgan. Har ikki vaznga ijodiy munosabatda bo'lgan shoir ularga asosiy sifat o'zgarishlarini olib keldi. U aruzning klassik lirikadan ma'lum bo'lgan xafif, hazaj, ramal, mujtas, muzora, mutaqorib bahrlarida she'r yozish bilan birga, hazaj bahrining yangi turini yaratishga muvaffaq bo'ldi, aruzshunoslar ushbu turni "Jovid Hazaji" deb nomladilar.³

XX asr boshlarida aruzdan hijoga o'tish ham she'rda yangi uslub kashfiyotidan biri edi. Bu sohada Husayn Jovidning novatorlik darajasiga chiqishi jovidshunoslikda to'g'ri muayyan etildi: "Xususan, Jovid Ozarbayjon she'rida hijo vazni taraqqiyoti, takomillashishida juda katta xizmat ko'rsatgan, Jovidgacha she'rda hijoning o'n ikkilik, o'n to'rtlik, o'n beshlik, o'n oltilik kabi shakllari kam ishlatilardi. Jovid bu shakllarda go'zal san'at asarlari yaratish bilan ularni hijo vaznida qonuniylashtirdi. Ikkinchi tomondan, Jovid... bu vaznning turli shakllarida dramatik she'rlar, falsafiy va ijtimoiy mazmunga ega lirik, epik asarlar yaratdi".⁴

Original tashbeh va metaforalar, epitet va takrirlar, monolog va dialoglar Husayn Jovid she'riyatida fikr, ma'noning kuchli va emotsional vositalar bilan ifodalashga xizmat qiladi. Umuman, romantik lirikada bo'lganidek, Jovid she'rlarida ham tashbeh yaratish uchun tabiat hodisalari bilan inson hayoti qiyoslanadi. Shoir Qora dengiz sohillarida tasvirlagan sakson yoshli qariyaning mag'rurligini jonlantirish uchun uni "viqorli tog'"ga o'xshatadi, badiiy obrazning to'liq poetik rasmini chizadi:

*Bu to'palonda muhtasham, mag'rur,
Keksa, sakson yoshdagi bir siymo;
Ulug'vor tog' timsoliyla viqor,*

3. Əkrəm Cəfər. Əruzun nəzəri əsasları və Azərbaycan əruzü. Bakı, 1977, səh. 215.

4. Məmməd Cəfər Cəfərov. Seçilmiş əsərləri, II cild. Bakı, 1975, səh. 218.

*Keksa bir turk qildi namozin ado,
Duo qilar, Haqqa aylar arzi-niyoz,
Balki tog' tebranar, u tebranmas.⁵*

Husayn Jovid she'rlarida turli xil epitetdan foydalangan. Husayn Jovidning shunday she'rlari borki, ularning barcha misralarida majoziy epitet ishlatilgan. Ba'zan esa bir misrada obrazlilik uchun bir necha epitetdan foydalanilgan, o'sha epitetlar vositasi bilan tanlangan detallarga she'r mavzusiga mos ravishda alvon poetik rang berilgan:

*Hazin bir chehra, holsiz bir nazar, ta'sirli bir manzara,
Keng jang maydoni, o'tkir zako, qudratli siymo.
Ha, qudratli bir siymo, faqat ho'p nozli, ho'p dilbar
Mening eng sevgan lavham, bir tasviriy purma'no.⁶*

Monologlar Jovidning romantik-falsafiy uslubini xarakterlovchi kuchli poetik xususiyatlardandir. Monologlarga muhojirat shoir she'rlariga romantik uslub tabiatidan yaralgan tantana, kenglik olib kelgan yoki lirik qahramonning boy tuyg'u va o'ylar olamining ochilishiga imkon yaratgan. "Kecha edi" she'rida so'lg'in suratli, horg'in boqishlarga ega o'smirning zohiriy ko'rki va qayg'uli vaziyati tasviri "hayoti g'amga to'la" bo'lgan lirik qahramonning botiniy iztiroblarining yuzaga chiqishi chiqishini yoritadi:

*Kelaqol, qalbmni, kel, yor, chiqar muhabbatingni!
Go'zal malak! Meni kel qutqar, ol omonatingni!*

*Bas, yetar!..Ko'tarolmam g'ayrimavjud furqatingni,
Qoningda o'zim uchun qazmoq istarman mozorimni...⁷*

5. Huseyn Cavid. Əsərləri, 5 cildə, I cild. Bakı, «Lider», 2005, səh. 57.

6. Huseyn Cavid. Əsərləri, 5 cildə, I cild. Bakı, «Lider», 2005, səh. 40.

7. Huseyn Cavid. Əsərləri, 5 cildə, I cild. Bakı, «Lider», 2005, səh. 39.

Husayn Jovidning romantik-falsafiy uslubdagi dialoglarining ham o'ziga xos funksiyasi bor. Dialoglar shoirning lirikasiga muayyan syujet alomatlariga bergan. Hatto uning ba'zi she'rlari kichik sahnani eslatadi. "Yetim Anvar", "Gul sevgisi" she'rlarida lirik holatlar she'rning muayyan qismidagi ixcham dialoglar bilan ifodalangan. Boshdan oxirigacha dialoglar asosida yaratilgan "Qiz maktabida" she'ridagi poetik dialog Gulbahorning oliy nasabli va betakrorligini ko'rsatishga xizmat qiladi. Asl ziynati poklik va bilim bo'lgan, oltin bilakuzuklari bilan emas, sodda kiyinishi, ziyoli, boy ma'naviyati bilan ajralib turgan Gulbahor romantik lirikadagi yetim anvarlarning, kichik daydilarning bir turdagi davomidir. "Qiz maktabida" she'ridagi dialoglar dramatik suhbatdan ko'ra ko'proq tabiiy she'r misralari sifatida saslanadi, o'ziga toldiruvchi poetik e'tiroflarni ifoda etadi:

- Qizim, bolam! Isming nima?

- Gulbahor.

- Aytchi, sening onang, otang bormi?

- Bor.

- Qanday, badavlatmi otang?

- Balli, boydir, beyzoda...

- Unday bo'lsa kiygan kiyiming nega bunday sodda?

- Yo'qmi sening marjonlaring, oltin bilakuzuklaring?

- Aytgil, bolam, hech tortinma...

- Bor, afandim, bor... lekin

- Muallimam har kuni der, ularning yo'q qiymati,

Bir qizning faqat bilimdir, poklikdir ziynati.

- Juda to'g'ri so'z...

Bu dunyoda sening eng ko'p sevganing-

Kimdir, bolam, aytasanmi?

- Eng ko'p sevganim avval

U Allohdir, yerni-ko'kni, insonlarni yaratar.

- So'ngra kimlar?

- *So 'ngra esa u jo 'natgan elchilar.*
- *Boshqa sevganlaring qanday, yo 'qmi?*
- *Bor...*
- *Kimdir ular?*
- *Onam, otam, muallimam,*
- Hamda barcha insonlar...⁸*

Ozarbayjon romantizmining asosiy xususiyatlarini to'liq ravishda aks ettirgan "Qiz maktabida" she'ri faqatgina Husayn Jovid ijodida emas, balki Ozarbayjon she'riyatida syujetli lirikaning eng mukammal namunasi deb hisoblashga loyiqdir.

Husayn Jovid ijodida poema janri ham alohida o'ringa ega. Jovidning ilk poemalari asosan lirik-romantik yoxud romantik-falsafiy asarlardan iborat. Bu poemalarning aksariyatida syujet alomatlar va obrazlar deyarli yo'q. Bu mavzulardagi poemalar go'yo Husayn Jovidning lirik-romantik monologlardan ilhomlangan. Hayotga va insonlarga romantik munosabat, badiiy va falsafiy umumlashtirishlar bu poemalarning asosiy g'oyasini aniqlaydi. "Bir ohi-mazlumona" (1907), "Bir devonadan bir xotira" (1912), "Hubuti Odam" (1913) poemalarida epik tasvirlardan ko'proq lirik-romantik o'ylar o'z aksini topgan.

Ilk poemalaridan bo'lgan "Bokuda" asaridagi maqsad Mas'ud va Shafiqaning dialogi vositasi bilan ifodalanadi. Shu sababli ham bu poema "Mas'ud va Shafiqa" deb ham nomlanadi. Poemada Mas'udning va Shafiqaning "benzinli o'rmonni", ehromlarni eslatuvchi Balaxani neft quvurlari atrofidagi o'ylarni, sodda, kambag'al insonlarga va "sarvati-somon ichida" yashagan boylarga tegishli fikrlari o'z aksini topgan. Shoirning fikricha, mavjud turli turmush tarzini faqat istiqbolga yetish bilan hal qilish mumkin.

Husayn Jovid ijodida g'oyaviy-san'atkorlik jihatdan eng mukammal poema "Azer" asaridir. Shoir poemani 1926-yilda Germaniyada muolaja bo'layotganda boshlagan, nihoyat 1928-yilda tamomlagan.

"Azer" poemasi Husayn Jovidning G'arbga va Sharqqa, ayni vaqtda Sharq-G'arb mintaqasida Ozarbayjonga bo'lgan qarashlarini keng shaklda ifodalagan mukammal san'at asaridir. Azerning G'arb va Sharq mamlakatlari sayohatlari yangi tarixiy davrdagi dunyo vaziyatini o'rganish, taraqqiyotning eng maqbul yo'lini tanlash maqsadini kuzatadi. Poemada ushbu o'lkalarning farqli xususiyatlari haqidagi o'ylar Azerning siymosida dunyoni, sivilizatsiyalarni sintez qilish mayli ifodasidan iborat:

*Sharq ellari erishilmas "xayol" uchun yasharkan,
G'arb olami oz bo'lsa-da haqiqatni xushlaydi.
Sharqning so'lg'in tuyg'usini afyon ruhi qo'sharkan,
Ular yangi qurol kashfin saodat deb yashaydi.*

Jovid Azer siymosida o'tgan asrning 20-yillaridan yoshlar namoyandasi sifatida adabiyotda keng targ'ib qilingan "komsomol" obrazlariga alternativ bo'lgan yangi ko'rinishdagi Ozarbayjon yoshlari obrazini yaratishga muvaffaq bo'ldi. Bu ma'noda Azerning quyidagi monologi uning ma'naviy olamini va ijtimoiy mavqeyini juda keng ifodalaydi:

*...Bir oshiqman, fayz olarlar
Mendan orif cho'ponlari.
Bir cho'ponman, doira chalar,
Ingrataman vijdonlarni.*

*Men abadiy hurriyatning,
Telba oshiq jilvasiman.
Tushunilmas bir xilqatning
Porlab so'ngan shu'lasiman.*

Husayn Jovid poemalari Ozarbayjon adabiyotida romantik-falsafiy poema taraqqiyotida muhim rol o'ynadi.

8. Hüseyin Cavid. Əsərləri, 5 cildə, I cild. Bakı, «Lider», 2005, səh. 49.

Ozarbayjon adabiyoti tarixida Husayn Jovidga eng katta shuhrat keltirgan uning drama asarlaridir. U Ozarbayjon adabiyotida romantik dramaturgiya maktabi asoschisidir.

Adibning ilk dramatik asari bo'lgan "Ona" tragik dramasi (1910) mavzusi Dog'iston hayotidan olingan. Asarning bosh qahramoni bo'lgan mehmondo'st va mag'rur Salmo Ozarbayjon adabiyoti uchun yangi ko'rinishdagi Ona obrazidir. Asarda ko'rsatilishicha, Onaning Ismat ismli cherkez qizga unashtirilgan o'g'li Qonpo'lat bilan bu qizga ko'ngil qo'ygan O'rxon orasida raqobat bor. Ismat kambag'al oiladan bo'lgan Qonpo'latga sodiq qoladi va O'rxonning istagini rad etadi. O'rxon do'sti Murod vositasi bilan Qonpo'latni o'ldiradi. Murod xavfdan qutulish uchun kimligini bilmay turib Salmo onaning uyidan boshpana so'raydi. Ona o'g'lining qotilini tanisa ham chuqur ichki kechinmalariga, ma'naviy iztiroblariga, g'azabiga qarshi chiqa oladi. "Nomard mehmon"ni uyidan uzoqlashtirish bilan jazo bergan Ona bu qayg'u, qonli taqdir sababini Allohning qismatiga bog'laydi. Farzandining qotilini kechirishni uddalay olgan Salmo siymosi dunyo adabiyoti uchun ham betakror badiiy obrazdir.

Jovidning "Jayron" va "Shaydo" pyesalari nasrda yozilgan. Har ikki asarda she'r parchalaridan, lirik elementlardan foydalanilgan. Oilaviy-maishiy mavzuda qalamga olingan "Jayron" pyesasi (1912) pul, boylikning jamiyatda yuzaga keltira oladigan fojialarini aks ettiradi. Kichik yoshdagi Jayronni boylik evaziga uylangan Turxonbey uchun dunyoning barcha saodati faqat pulga bog'liqdir. Zamonaviy Nodirbeyning ma'naviyat, tarbiya, sog'lom g'oya haqidagi fikrlarini u yot qarashlar sifatida qabul qiladi. Asardagi Nodirbey- Turxonbey chizig'i jamiyatda yangilik va eskilik orasida sodir bo'lgan jarayonlarning qiyinchiliklarini barcha tabiiyligi bilan taqdim qiladi.

Arslonbeyga bo'lgan munosabatidan xabar topgan Turxonbeyning Jayronni vahshiylarcha o'ldirishi ushbu ja-

miyatda ozod sevgiga, sof ma'naviyatga joy yo'qligi fikrini asosli deb ko'rsatishga xizmat qiladi. Lekin Jovid asarda Jamil bilan Humay orasidagi muhabbatga rag'batini ifodalash bilan yangilikning eskilik ustidan g'alaba qozonishiga bo'lgan umid va ishonch tuyg'ularini baxsh etadi.

Boku matbaa ishchilarining hayotidan hikoya qiluvchi "Shaydo" (1916) pyesasida qiyin, og'ir hayot tarzining va ozodlik g'oyasining taqdim etilishi oldingi planga chiqarilgan. Pyesaning ilk sahnalarida matbaa ishchisi Shaydoning ozodlik orzusi bilan o'zini namoyon etishi, ishchilarga o'z huquqlarini tushuntirishi dramaturgga ijtimoiy kurashning vaziyati va vazifalari haqidagi qarashlarini ifodalashga sharoit yaratadi. Inqilob ruhida marshlar ishchilar tomonidan aytilgani uchun ishdan haydalgan, qamoqqa olingan Shaydoning ruhiy tushkunlikka tushishi, darveshona hayot kechirishi kurashdan voz kechishiga imkon bermaydigan faktor sifatida baholanadi.

Husayn Jovidning "Shayx Sanon" tragik dramasi keng ma'noda Ozarbayjon dramaturgiyasining shoh asarlaridan biridir. Bu asar Jovidning romantik dramatik she'rlarining cho'qqisi sanaladi. "Shayx Sanon" tragik dramasi (1914) diniy-afsonaviy shaxsiyat bo'lgan Sanonning muhabbat mojarosi asosida insonning ma'naviy ulug'ligi haqida yozilgan dramatik uvertura ta'sirini ko'rsatadi. Jovid bu asarida asl ishqning diniy e'tiqod ustidan tantanasini, barcha zanjrlarni uzish qudratini namoyish etgan. Pyesada musulmonlar, muridlar, mo'minlar muhitida barchadan yuqorida turgan Sanonning qarashlarida gurji qiz Xumorga bo'lgan sevgisidan keyin bo'lgan o'zgarishlar timsolida butunlikda inson o'zgarishi jarayoni to'liq shaklda jonlanadi. Bu vaqtgacha muqaddas ibodatxonalar va ziyoratgohlarga sajda qilgan Shayx Sanon bundan so'ngra oliy, ulug' ishqning buyukligiga e'tiqod qiladi. Shayxning timsolida Jovid ishq yoki e'tiqod, mo'minlik yoki haqiqat savollari asosida tuzgan syujeti, o'zi yaratgan dramatik kurash vositasi bilan insonning haqiqat izlashi, muhabbatni

e'tiqod saviyasiga ko'tarish harakatlari bilan yuksala olishi mumkinligini isbotladi:

*Kimki, ishq otashila bo'ldi hadar,
Uni yondirmas oddiy otashlar.
Meni o'ldirsalar ham men yasharman,
Tark etib xalqni xoliqqa shosharman.
Abadiyat mening mo'rorimdir,
Chunki sultoni-ishq yorimdir.
Ishq uchun jon nishon etgan erlar,
Abadiy bir hayot ichida kular.*

«Jarlik» fojiasi (1919) bilan Husayn Jovid ijodining birinchi bosqichi yakunlanadi. Mavzusi Turkiya hayotidan olingan bu asarda adib sun'iy shaklda yevropalashishning, yot ta'sirlarning milliy ma'naviyat bilan to'g'ri kelmagan xunukliklarini aks ettirgan.

Sovet hokimiyati yillarida yozilgan pyesalari bilan Husayn Jovid dramaturgiyasining yangi bosqichi boshlanadi. Bu davrda yozilgan ilk asari «Ofat» (1922) fojiasida kibor jamiyatning tor doiradagi axloqining puchligi ochib berilgan. Husayn Jovidning faqat ijodida emas, balki shaxsiy hayotida «Payg'ambar» va «Temurlang» asarlarining o'ziga xos o'rni bor. Avvalo, har ikki asarda Jovid ilk bora tarixiy shaxsiyatga va tarixdan olingan hodisalarga murojaat qildi. Ikkinchisi esa buyuk adib tarixiy mavzuga zamonaviy jihatdan yondashgan, bu esa o'sha davrning adabiy tanqidi tomonidan bir qancha hollarda mavjud jamiyat bilan bog'liqligi tahmin qilinganda Husayn Jovid uchun ba'zi qiyinchiliklarni yaratgandi. Jovid, shuningdek, Temurni bir hukmdor sifatida, Muhammad payg'ambarni esa islom dinining asoschisi sifatida ideallashtirishda ayblandi. Aslida esa dramaturgning maqsadi «Temurlang» asarida hokimiyatning kuchi haqida, «Payg'ambar»da esa insonning muqaddaslik martabasiga yuksala olishi haqida hikoya qilish edi.

«Knyaz» dramasi (1929) Jovid ijodida alohida o'rin tutgan ozod sevgining va pok muhabbat tantanasi motivining yangi sharoitda jonlantirilishiga xizmat qilgan.

Mashhur Eron shoiri Abulqosim Firdavsiy tavalludining ming yillik yubileyi munosabati bilan o'tkazilgan musobaqada ishtirok etgan va tanlangan Husayn Jovid 1932-yilda «Siyovush» fojiasini yozib tugatdi. Asar Firdavsiyning «Shohnoma» dostoni motivlari asosida qalamga olingan. Lekin Jovid buyuk Firdavsiyni takrorlamadi, Eron-Turon ziddiyatlari tasviridan yaralgan «Shohnoma»dan farqli ravishda insonlarning, munosabatlarning yaqinlashtirish yo'llaridagi to'siqlarning olib tashlanishi haqida so'z yuritgan.

Jovid dramaturgiyasi «Xayyom» dramasi bilan yakunlanadi. «Xayyom» dramasi adib ijodini faqat xronologik jihatdan emas, balki g'oyaviy-badiiy jihatdan ham yakunlaydi. Bu asarda Jovid buyuk shoir va mutafakkir Umar Xayyom siymosida davrining favqulodda yuksala olgan romantik qahramonni jonlantirdi. Xayyom shubhalari va hayot ishq Jovidga ijodkor va jamiyat muammosiga munosabatini ifoda etish uchun munosib sharoit yaratgan.

Husayn Jovidning shoh asari 1918-yilda yozilgan «Iblis» fojiasidir. Bu asarda ijodkorning she'riy ijodi va dramaturgiyasining barcha imkoniyatlari mukammal shaklda ifodalangan. Lirikasidagi «Harb va falokat» motivlarini XX asr boshlarida dunyoda sodir bo'lgan harbiy-siyosiy jarayonlardan olgan xulosasi bilan yana-da kuchaytirgan Husayn Jovid urush mavzusidagi «Iblis» kabi qimmatli ijod namunasi yaratishga muvaffaq bo'ldi. Taniqli adib bu asarida ilk navbatda urushlar sabablarini oydinlashtirgan, qon to'kish, mahv etish bilan biror narsaga erishishning fojiasini ochib bergan. Pyesada Malakning urushnngi kelib chiqish sabablarini bashariyat Iblisga bo'ysunishida, Iblisning esa inson o'zida qidirishi lozimligida ko'rishi dramatik asarga falsafiy mohiyat olib keladi. Asarda urushga iblislarning, qora kuchlarning dahshatli

o'yini, hokimiyatning boyishi va saltanat ehtirolarining amalga oshirish vositasi sifatida qarovchi Orif muallifning gumanist tushunchalari tashuvchisi sifatida namoyon bo'ladi. Jovid Orif vositasi bilan urushni qattiq qoralaydi, insoniyatni iblisni tanishga va Iblisga quloq osmaslikka chaqiradi:

*Iblis!... U buyuk nom qanchalar berar hayrat!
Har o'lkada, har tilda xotirlanar u shuhrat!
Hamma meni tinglar, faqat etar yana nafrat,
Hamma menga ojiz qul ekan qilar adovat.*

*... Mensiz ham amin bo'лки, sizga rahbarlar bor,
Qon purkagan, otash sovurgan zolim qirollar,
Shohlar, ulug' xoqonlar, u telba shaytonlar,
Oltin va ayolparast devona go'daklar,*

*Ming hiyla tuzgan tulki siyosatchi, u har on
Mazhab chiqargan, yo'l ayirgan xodimi adyon;
Ular, ha, ular Sizni chaynamoqqa yetarlar,-
Yetar, sizni yo'q qilmoqqa, mahv qilmoqqa yetarlar...*

*Men tark etarman sizlarni, nimamga lozim!
Hechdan kelib, hechlikka bo'lmoqdaman azim.
Iblis nadur?- Jumla xiyonatlariga bois!
Yo hammaga xoin bo'lgan inson nadur?- Iblis!*

«Iblis» tragik dramasi urushlarga aldangan insoniyat fojiasini aks ettirgan va natija e'tibori bilan bashariyatni dahshatli urushlardan xalos bo'lishga chorlagan ahamiyatli dramatik asardir.

Husayn Jovid dramaturgiyasi ehtirolar va xarakterlar dramaturgiyasidir. Bu tragik dramaturgiya lirik dramatik asarlarining klassik namunalaridir. Husayn Jovid aruz vaznida lirik dramatik asarlar yozgan kuchli ijodkordir. Dramalarida

ijodiy shaklda foydalanilgan sharqiylar, turkular, bayatilar, ruboiylar, marshlar, boshqa lirik vositalar Jovid dramaturgiyasini yana-da boyitgan. Jovid dramaturgiyasi aqidalar, ma'naviyat, mutafakkirlar dramaturgiyasidir. Bu Ozarbayjon dramaturgiyasi tarixida original san'at hodisasidir.

Ozarbayjon teatrlarida Husayn Jovidning dramatik asarlari katta muvaffaqiyat bilan namoyish etilgan. Ozarbayjonda o'ziga xos an'analarga ega Jovid teatri mavjud. Jovidning romantik dramaturgiyasi milliy madaniyatimiz taraqqiyotiga katta tuhfa edi. Rejissorlarning, aktyorlarning bir necha nasli Jovid teatri asosida yetishgan va shakllangan.

Husayn Jovid dramatik asarlari Ozarbayjon dramaturgiyasi taraqqiyotida yangi va maxsus bosqichni tashkil etadi. Jovidning romantik tragediyalari adabiyot tarixida Mirza Fatali Axundov komediyalari, Jalil Mammadquluzodaning tragikomediyalari bilan bir o'rinda turadi.

Husayn Jovid ijodi bilan Ozarbayjon adabiyotida yangi epoxa boshlandi. Ozarbayjon adabiyotida romantizm epoxasining eng kuchli namoyandasi Husayn Jovid hisoblanadi. Agar Husayn Jovid ijodi bo'lmasaydi, balki Ozarbayjon adabiyotida romantizm adabiy jarayonga aylana olmasdi. U yangi tipik romantik poeziyaning va lirik dramaturgiyaning asoschisidir. Husayn Jovid Muhammad Fuzuliydan keyingi va Samad Vurgundan oldingi Ozarbayjon romantik adabiyotining eng buyuk cho'qqisidir. Mirza Fatali Axundzodaning realist adabiyotga yo'l ochishi uchun katta qiyinchiliklar bilan orqa planga o'tkazgan romantik poeziyani Husayn Jovid qayta barpo etdi va adabiyotning yetakchi planiga chiqardi. XX asr davomida Ozarbayjon romantik she'ri va dramaturgiyasi Husayn Jovid siymosida Ozarbayjon realist adabiyoti bilan parallel shaklda davom etgan va rivojlangan.

«Jovid» so'zining ma'nosi abadiy demakdir. Husayn Jovid o'lmas san'ati bilan abadiyatga erishgan ijodkordir.

AMIR TEMUR

Besh pardali drama

Ishtirok etuvchilar

I

Amir Temur

Dilshod- Temurning suyukli xotini

Devonbegi- bosh vazir

Oqbug'a- Temurning sardorlaridan biri

O'rxon- mingboshi

Olmos- devonbegining qizi, O'rxonning xotini, olma yuzli,
o'tnigoh bir ayol

Shoir Kirmoniy- "Temurnoma"ning muallifi

Olga- rus malikasi, oltinsoch, latofatli bir qiz

Subutoy- yosh zobit

Qoraqush- vahimachi, epchil va qiziqqon bir ayol

Temirqoya- barvasta, yo'g'on ovozli sarboz

Ikki ochiq chehrali, harbiy libosli s o q ch i va boshqalar

II

Yildirim Boyazid

AliPosho- sadri a'zam

Shayx Buxoriy- fozil bir kishi

Nozim og'a- oriqliq, novcha, qora arab (haram og'asi)

Qishloqlik ayol, ikki masxara, shomlik qiz (raqqosa), Saroy
raqqosalari, jallod va boshqalar.

AMIR TEMUR

BIRINCHI PARDA

Samarqand. Amir Temur saroyidagi sharqona bezatilgan go'zal bir qasr. Qasr Turkiston, Eron va Hindiston jihozlari bilan bezatilgan. To'rt kunjda kumushdan quyilgan burgut shakli, o'rtada oltin ustunlar, naqshin xontaxta va kursilar... Oldinda kattakon bir deraza, derazadan gullarga burkangan ajoyib bir bog' ko'zga tashlanadi. Olga deraza oldida bog'ni tomosha qilib turgan holda namoyon bo'ladi. Tashqarida harbiy marsh chalinmoqda.

O'rxon (*Kiradi. Olgani ko'rar-ko'rmas ortidan kelayotgan Temirqoyaga*). Oh, go'zal!.. Oh, toza ochilgan Maskov chechagi!..

Temirqoya (*doimgidek beparvo va yo'g'on ovozda*). G'alati gap? Inson ham chechak bo'larkanmi? Maskov qizi desang-chi...

O'rxon. Oh, u chechakdan ham latifdir.

Temirqoya. Latif bo'lsa bordir. Nima keragi bor, men aralashmayman.

O'rxon. Temirqoya! Sen biror joyga yashiringil.

Temirqoya. Sabab? .

O'rxon. Chunki men u bilan ko'rishmoq istayman.

Temirqoya. Ajab, men sening ko'lkang emasmanmi, axir? Sendan qandog' ajrala olurman?

O'rxon. Inson goho ko'lkasinigina emas, o'zini ham unutur.

Temirqoya (*istehzoli jilmayib*). Demak, endi sen ham o'zingni unutingmi?

O'rxon. Shundoq, ortiq so'ylama, ket tez.

Temirqoya. Ket desang, keturman. Nima keragi bor, men aralashmayman (*yashirinadi*).

O'rxon. Go'zal Olga xonim tag'in ne xayollar ila band?

Olga (*O'rxon tomon yurib*). Oh, O'rxon, senmisan?

O'rxon. Menman. O'rxonning o'zi sen bilan bo'lmasa-da, qalbi, ruhi hamisha sen bilan birgadir.

Olga. Xudoyim, bu bu askarlar qay tomonlarga borurlar? Bu hozirlikning boisi nedur, ajab?

O'rxon. Yana yangi bir jang-muhoraba bo'lur emish.

Olga. Oh, muhoraba, hamisha jang-muhoraba!.. Ajabo, qay o'lka bilan, kim bilan?

O'rxon. Buni yolg'iz Qizil Qoplon bilur. Shundoq, Amir Temurning rejalarini biz kabi ojiz bandalar hargiz bilmagaymiz.

Olga. Holbuki, uning yuzida hech qanday shiddat va hayajon izi yo'q... Har doimgidek viqorli va jiddiy, har doimgidek xotirjam...

O'rxon. Buyuk qahramonlar shiddatli va g'azabli paytlarida juda muloyim va halim ko'rinurlar.

Olga. O'rxon, sen ham keturmisan?

O'rxon. Albatta! Ketmay bo'lurmi? Biz turklar chodirlarda tug'ilib, bepoyon sahrolarda, qonli janglarda halok bo'lurmiz.

Olga. Iltijo qilurman, yetar, shul jang-jadaldan, o'limdan ortiq so'z ochmagil!

O'rxon. Muhorabada o'lganlar uyida o'lganlardan nihoyatda ozdir. Menimcha, muhorabasiz umr umr emas... Biz turklarga g'urur va nash'a beradigan bir narsa bo'lsa, u ham muhoraba, u ham g'oliblikdir. Unutmagilki, sening o'zing ham fath va zafar sahrolarida yuz ochimsh bir chechaksan.

Olga. Oh, sen meni Moskovdan bu yerlarga nechun keltirding, nechun? Temur saroyida hibs etmak uchunmi?

O'rxon. Yo'q, sen mahbus emassan, balki malikalar qadar izzat-hurmatga moliksan. To'g'rirog'i, buyuk xoqonning muhtasham saroyini bezab turgan porloq yulduzsan.

Olga (*bir chetga qarab*). Oh, rahmsiz... (*O'rxonga*) Demak, meni yolg'iz qoldirib ketursan, shundog'mi?

O'rxon. Mundan ne g'am. Boshqa ayollar ne bo'lsa, sen ham shu...

Olga (*bir chetga qarab*). Oh, bag'ritosh... Shoshmay tur, men senga endi ko'rsaturman.

O'rxon. Nelar demoqdasan, Olga, senga biror koru hol bo'ldimi?

Olga. Ortiq ne bo'lsin? Sen meni anglamaysan, sen meni sevmaysan...

O'rxon. Yo'q, behuda so'ylaysan. Seni sevmaslik- go'zallik qarshisinda ko'r bo'lmak demakdir. Oh, nozli qaldirg'ochim. Naqadar latif va go'zalsan. Kel! Kel, shu moviy ko'klarni lol qoldirgan ko'zlardan, shu alvon shafaqlarni uyaltirgan fusunkor dudoqlardan bir o'pay! (*og'ushiga olib o'pmoqchi bo'ladi, Olga ortga chekindi.*)

Olga. Yo'q, istamasman.

O'rxon. Nechun?

Olga. Chunki ko'ngil berganim bir qalbga xiyonat qilgan bo'lurman.

O'rxon (*hayrat bilan*). Ko'ngil berganing bir qalbaga?!

Olga (*keskin*). Shundoq.

O'rxon (*uning qo'llarini silarkan, gangigan bir ahvolda*). Ayt-chi, u qanday qalb, kimning qalbi ekan?

Olga. Yo'q, aytmasman. (*Chekkaga*) Uning rashkini qo'z-g'amoq uchun shul so'zning o'zi kifoya...

O'rxon (*qizishib*). Aytgin deyurman senga, kim u, menga qarshi chiqqan u jasoratli raqib kim ekan?!

Olga. Sendan ancha buyuk, sendan ko'ra botiroq...

O'rxon. Otini ayt!

Olga. Xoqonlar xoqoni Amir Temur!..

O'rxon (*hayajon bilan, bir oz qizishib*). Olga!.. Maskovdagi ahvolingni qandoq unutding! Bilkim, biz Maskovga kirib borganimizda hammayoq beshafqat, omonsiz bir alanga ichida yonardi. Lashkarimiz yashiringanlarni izlarkan, men qanotlarimni yolg'iz sening boshing uzra yoydim, yolg'iz seni o'limdan qutqarib qoldim. Sen u paytlarda ma'suma bir qizaloq eding. Vaqtingni xush kechirgil, ayni zamonda yaxshi tarbiya olgin deya seni Temur saroyiga keltirdim. Hayhot, sen ulg'ayganing sayin mening orzularim ham chechak ocha

boshladi. Afsuskim, bugun kutganim visol orzusi o'rniida achchiq bir umidsizlik chiqib turibdir.

Olga. Buning sababi o'zing, sening vafosizliging.

O'rxon. Qanday vafosizlik? Onglamadim?

Olga. O'rxon, O'rxon! Sen bosh vazirning qizi Olmosdan, o'shal rashkchi, kibrli xotiningdan ajralmaguningcha, oramizdagi sevgidan so'z ochish o'rin-sizdir.

O'rxon. Nechun insof qilmaysan, u farzandlarimga onaku, axir. Olmos hech qachon bizning sevgimizga mone bo'lolmaydir.

Olga (*kulib*). Yo'q, yanglishma, azizim, u juda dahshatli ayol...

O'rxon. Ayollarning inja tabassumlari ularning dahshatlaridan ko'ra juda kuchlidir. (*Olganing qo'llarini silab*) Men unga marhamat ko'rgazmoqdaman, agar u ortiq rashk etsa, jafosini o'zi chekkay.

Olga. Demak, meni nihoyatda sevadirsan, shundog'mi?

O'rxon. Olga, seni sevmay bo'lurmi? Unutmagilki, O'rxon sening asiring-dir.

Qoraqush (*Temirqoya bilan parda orqasidan ko'rinadi*) Ha, xoin!.. (*Temirqoyaga*) Ularni ko'rayotirmisan? Yugur, Olmos xonimga xabar ber!

Temirqoya. Beri kelsang-chi, jonim, nima kerak, men aralashmayman.

Yashirinadilar.

O'rxon. Temur so'nggi safarida, Hindistonga hujum etarkan, Samarqand muzofotini boshqarmak uchun meni bu yerda qoldirgan edi. Ehtimolki, tag'in qolurman. Agar shundoq bo'lsa, istaganimizcha zavq va safoga g'arq bo'lurmiz.

Olga (*atrofga boqib*). Temur kelayotir. Yarim tunda seni chinorli bog'chadagi hovuz bo'yida kuturman.

O'rxon. Azizim... (*ketadi*).

Olga (*yolg'iz*). Yo'q, O'rxon menikidir. Uni hech kimga bermasman. (*Bir oz taraddudda*) Oh, faqat Olmos, bosh vazirning qizi Olmos! U manim boshimga ko'p savdolar solgay.

Qo'lini peshonasiga tirab mahzun xayolga toladi. Shu payt Amir Temur kirib keladi. U o'rta bo'yli, yag'rindor, manglayi keng, boshi katta, oq yuzli yanoqlari qizg'imtir, yelkalari keng, barmoqlari baquvvat, chakkalari cho'ziq, g'oyat sog'lom bir shaxs. Vujudining bardamligidan oqsoqligi u qadar ko'zga tashlanmaydi. Ovozi kuchli va guldirab chiqadi. Osiyocha keng, oldi ochiq chakmon kiygan, boshida gumbazsimon kuloh. Kulohining o'rtasida atrofi inju va boshqa javohirot bilan bezatilgan cho'zinchoq bir yoqut porlaydi.

Temur. Xo'sh, Maskov armug'oni, o'ris go'zali yana ne xayollar ila band?

Olga (*mahzun tabassum bilan*). Shundoq muhtasham bir saroyda men nimani ham o'ylar edim?

Temur. U holda yuzingga soya solgan bu kadar bulutlari nedan? Men so'lg'in chechaklarni aslo sevmasman. Hamisha yangi ochilgan gul kabi, gulgun shafaqlar kabi nash'ali bo'lmog'ingni istarman. Illo, aytmoqchi bo'lgan so'zlaringni, hamisha jarangos kulgular ila, noz-istig'nolar ila so'yla!...

Olga. Mening kulgularim buyuk xoqonning g'azabiga sabab bo'ladir, degan andishadaman.

Temur. Ajab, bu andisha nechun?

Olga. Chunki qalbi harb, jang-jadal otashi-la yongan bir hukmdor huzurida kulmak jasorati haldimga sig'mas...

Temur.. Mutlaq yanglish fikrdasan... Muhoraba hozirligi Temurni g'azablantirmagay, bil'aks, xuddi bayram tadorigi kabi xushhol va mamnun etgay.

Olga (*sho'x va jozibali navozish bilan*). Ijzat bersangiz, xoqonim. Ikki oydirki, Samarqand shonli-sharorli kunlarni o'z boshidan kechirmakda edi. Zarafshon daryosining o'ynoqli to'lqinlari ko'ngillarga zavq-shavq solmoqda, xush ohanglar og'ushida Bingil darasi tantanasini kuylamoqda edi. Faqat negadir qo'qqisidan bu tantanalar tinib qoldi. Ana shundan bir oz tashvish-daman.

Temur. Nechun? Bingil darasi shunchalik yoqimlimi edi?

Olga. Oh, Bingil darasi boshqa bir olam... Ro'yo qadar go'zal, jannat qadar porloqdir u. Hayhot, Bingil darasindagi zavq-safoli sayillar, yashil adirlar ustiga tikilgan chodirlar, Arabiston va Eronga xos nafis pardalarning qiyosi yo'qdir... Buning ustiga, Hindistondan kelgan huqqaboz va o'yinchilar, aksiyachi va latifago'ylar, raqqos va raqqosalar... Pahlavonlarning kurashi, rang-barang matolar bilan bezatilgan fillar o'yini, turfa xonanda va sozandalar, har xil musobaqalar, tengi yo'q hayratomuz narsalar insonni sarxush etur. Buning ustiga, ushbu tantanalarda amir va shahzodalar xotinlarining, butun turk-totor qizlarining ishtiroki turli ellardan kelgan ajnabiy musofirlarni lol etadir. Buyuk Temurning bu dabdaba va hashamatini ko'rgan har bir kishi hayratdan o'zini yo'qotib qo'yadir.

Temur.. Zero, maftun bo'lganing shu manzaralar, Samarqanddagi muhtasham saroylar va oliy madrasalar, buyuk ma'badlar va obidalar faqat fathu zafarlar tarixidir. (*Iftixor bilan*) Menga so'yla-chi, Olga, sen sayohatdan zavq olurmisan?

Olga. Shubhasiz, sayohat inson ko'nglini ko'taruvchi ajoyibotlardan biridir.

Temur.. U holda seni o'zim bilan birga olib keturman.

Olga. Qaerga, urush maydonigami?

Temur.. Yaxshi bilginki, barcha manzaralarning eng go'zali harb va g'olibiyat sahnalaridir.

Olga. Ajabo, O'rxon ham shunday deydir.

Temur. (*ma'noli tabassum bilan*). Shundog'mi!? O'rxon buni juda yaxshi bilur. Demak, men bilan ketursan, yoinki...

Olga. Buyuk xoqonning idorasiga itoat va hurmat ko'rgazmak eng ulug' saodatdir.

Temur.. Sening idrok va farosatingdan juda mamnundirman. Endi haramga bor. Hozir bu yerga a'yonlar keladirlar.

Olga ta'zim qilib chiqib ketadi

Temur. (*qars uradi. Qoraqush kiradi*). Qoraqush! O'rxon qayda?

Qoraqush. Hozir shunda Olga bilan suhbatlashib turgan edi.

Temur. Uni huzurimga chaqir. Maboda Devonbegi yoki Oqbug'a kelsa, darhol xabar ber (*chiqib ketadi*).

Qoraqush (*ta'zim ila*). Bosh ustiga... la (*Ketmoqchi bo'larkan, atrofga alanglaydi*). Ana, Olmos kelayotir, hozir uning ko'ngliga shubha solaman. (*Yetib kelgan Olmosga*) Ma'zur tutasiz. O'rxon qaerda?

Olmos. Men ham uni sendan so'ramoqchi edim. Hali shu yerda ekan...

Qoraqush. Hali Olga bilan birga edi, so'ng ketib qoldi.

Dilshod kirib keladi, uni sezmaydilar.

Olmos. Nelarni gaplashishdi?

Qoraqush (*bir oz quvlik bilan*). Nima ham bo'lardi, ishq orasiga ag'yor aralashuvining yaxshi emasligi haqidami-ey...

Olmos. Qanday ishq, qanaqa ishq?! (*Chekkaga*) Oh, bevofo...

Qoraqush. Har holda, O'rxon sizning eringiz. Uni siz mendan ko'ra yaxshiroq bilursiz. Biroq men unda hech qanday qusur ko'rmasman. Hamma gap qizda... Chunki u O'rxonga telbaday osilib olmishdir.

Olmos (*chekkaga*). Oh, xoin O'rxon, shoshmay tur, hali mendan ko'radigan-ningni ko'rursan.

Qoraqush. Ul qiz shundoq bir balodir kim, hademay Amirni ham maftun etadir.

Dilshod. Nahotki? Amirni-ya?!

Qoraqush (*shoshilib, duduqlanib qoladi*). Yo'q, xonim! Amir...

Dilshod (*qizishib, hayajonda*). Qoraqush!

Qoraqush. Ma'zur tutgaysiz...

Dilshod. Bilib qo'ygilki, meni Qamariddin qizi Dilshod deydi. (*Chekkaga*) Hah, betafiq Olga!..

Qoraqush. Bas, amir kelayotir, men O'rxonni chaqirishim lozim edi.

Dilshod. Jo'na! (*Qoraqush chiqib ketadi*.) Olmos! Sen tag'in Amirga zinhor hech narsa demagil.

Temur. (*kiradi, unga ta'zim qiladilar*). Dilshod xonimni bir qadar hayajon og'ushida ko'rmoqdaman.

Dilshod. Yo'g'-e, Amirim, hayajonga biron-bir vaj yo'q...

Temur.. Ko'zlaring mutlaqo boshqa bir ma'no anglatadir.

Dilshod. Atrofdagi viloyatlardan kekxa bir dehqon kelib menga shikoyat qilmish, shundan bir oz siqilib, ruhim toliqmish.

Temur.. Ajabo, dehqonning shikoyati nedur?

Dilshod. Bu yilgi bug'doyi bo'lmag'on ekan, hukumatga soliq to'lay olmaganmish. Shuning uchun viloyat hokimi Mamayxon ul sho'rlikni qamchi bilan savalatibdir.

Temur. (hayrat va jahd bilan). Nega? Nechun?! Kekxa dehqonni savalatibdir? Hah, quturgan ablah, befahm! Ul anglamaydirki, raiyatni ranjitgan hokim o'z inini buzgan hayvon kabi befarosatdir. Zarari yo'q, ushbu masala oydinlashur, agar bu so'zlar to'g'ri chiqsa, ul gunohkorga eng shafqatsiz jazo berilur. (*Keskin*) Hayhotkim, qamchi qadar nufuzi va obro'si bo'lmagan hokim hukumat nomiga tushgan o'chmas va eng chirkin bir dog'dir.

Dilshod. Dehqonning so'ylashicha, uning yeri ilgari ekilmagan dasht bo'lg'on emish, shu bois mo'ljaldagi hosilini ko'tarolmag'on emish.

Temur. Badbax Mamayxon, badbax!.. Men hali uning ko'r ko'zlarini ochib qo'yadirman. U mamlakat qonunlarini unutg'onga o'xshaydir.

Dilshod. Holbuki, qonunga ko'ra biror kishi bo'm-bo'sh dashtga ekin eksa yo bir ariq chiqarsa, yoxud yangi bog' yaratib, biron vayronani obod qilsa, ul kishi birinchi yil o'lpandan butunlay ozod qilinur. Ikkinchi yili o'z istagicha biron narsa bersa-berur, bermasa majbur qilinmagay. Uchinchi yili, faqat uchinchi yildan boshlab qonunga muvofiq o'lp on to'laydir.

Temur.. Yo'q, Mamayxon behuda o'ylaydir. U bilmaydirki, xalqni qiynaganing sari mamlakat xazinasi bo'shaydir, xazina

bo'shasa, lashkarining ahvoli yomonlashadir. Va bu hol mamlakat parokandaligiga sabab bo'lg'ay. Aslo aziyat chekma! Yaqinda, hademay haqiqat qaror topg'isidur!

Dilshod. Kam bo'lmang... (*Olmosga*) Endi biz boraylik (*ketmoqchi bo'lishadi*).

Temur.. Menga qaragin, Dilshod! Shoshma, hali so'zim tugagani yo'q! Sen mening nazarimda juda hayajon va sarosimadadursan. Unutmagilki, sen Temurning mahramisan. So'zla, ochiq so'zla, yuzlaringga, ko'zlaringga soya solgan bu qora bulutlar nedan xabar berur?

Dilshod. Oh, ana ul oshufta qiz Olga!..

Temur. Xo'sh, nima gap, ne bo'ldi?

Dilshod. Sho'rlik Olmosning ko'zini ochirmaydir. Har kuni yangi sevgi, har kuni tarona. Bilmadim, O'rxondan ne istaydir?

Olmos. Hatto... hattoki... (*so'zini tuguta olmaydi*).

Dilshod. Har holda, Olgani bu yerdan daf' etmoq lozim...

Temur. Hech siqilma, Olmos, bu xayollaringning bari behuda. Sen Devon-begining qizi, O'rxonning mahramisan. Men ularning har ikkisini ham sevirman. Sen esa viqorli, mag'rur va jozibali bir ayolsan!

Olmos (*hayo bilan bosh egib*). Tashakkur, Amirim.

Qoraqush (*kirib ta'zim qiladi*). O'rxon amri farmoningizga muntazirdir.

Temur. Kirsin. (*Ayollarga*) Sizlarga ruxsat. (*Ular chiqishadi*) O'rxon! Beri kel... (*Qo'lini uning yelkasiga qo'yadi*) Sen ham qahramon jangchisan, ham siyosatni xo'b yaxshi biladirsan. Senga bir ish topshirmoq niyatidadurman. Tezda yo'l tadingini ko'rmog'ing lozim.

O'rxon. Burchim- itoatdur.

Temur. Usmonlining sultoni Yildirim Boyazidga elchi jo'natgan edik, hanuz undan biron xabar yo'q. Har holda, Bursada, Yildirimning poytaxtida bizning bir ko'zimiz bo'lmog'i, saroyning ichi va tashini o'rganib, har oy bizga xabar yo'llab turmog'i lozim. Devonbegi qilajak vazifangni

tushuntirib bergay. Lashkarimiz bir haftadan keyin Misr-Shom taraflarga yurish boshlaydir. Sen ham endi to'g'ri Bursada borursan. U yerda o'zingni menga dushman qilib ko'rsatarsan, Yildirimga e'tiqod qo'yganingni, shu bois bu yerlardan quvilganingni so'zlaydursan. Buni hatto o'zimiznikilar ham sezmagani ma'qul... Chunki shahrimizda josuslar yurg'onligi uchun ham jamiyki tabdirlarimiz yo'qqa chiqmog'i mumkin.

O'rxon. Yildirim so'zlarimga ishonmasa-chi?

Temur. Hech tashvish chekmagin, ishonadir, chunki u juda mag'rur. O'ta mag'rur kimsalar esa haqiqatni ko'rmagaylar. Uning ko'zi ojiz der edilar, magarkim, qalbi va idroki ham ko'r emish... (*Keskin*) Hech taraddudlanma, bor, hozirlig'ingni ko'ravergil. Temirqoya ham sen bilan otlansin!

O'rxon. Biroq u juda sodda kimsa... Mening ishlarimni barbod qilmasmu degan andishadaman.

Temur. Andishaga hojat yo'q. U sinovdan o'tgan sodiq askardir. Borgin, o'g'lim. Burch va hushyorlik hamrohing bo'lsin!

O'rxon. Buyuk xoqonning amri har nedan yuksakdir (*ta'zim ila chiqadi*).

Qoraqush (*kirib ta'zim qiladi*). Devonbegi, shoir Kirmoniy, sardor Oqbug'a huzuringizga iz so'raydilar.

Temur. Kirsinlar! (*Qoraqush o'zi kirib kelgan tomonga ta'zimkor ishora qiladi. Har uchulasi kirib ta'zim qilishadi. Temur viqor bilan*) Devon-begining ahvollari nechuk?

Devonbegi. Tashakkurlar bo'lsin.

Temur. Shoir Kirmoniy qalaylar?

Shoir. Kam bo'lmang, Amirim.

Temur. Lashkarimiz qahramoni sardor Oqbug'aning sog'liqlari qalay?

Oqbug'a. Oqbug'a hamisha egilmas lashkar bilan yengilmas xoqonning amriga muntazir.

Temur. Xo'b yaxshi, marhamat qiling. (*O'tiradilar*) Bingil darasida oylab ulkan mashvaratlar qurdik, muttasil kayf-safolar

surdik, endi bir oz muhoraba hozirlag'ini ko'rsak, yomon bo'lmas?

Oqbug'a. Manimcha, muhoraba maydoni sayru sayillardan, ayshu ishrat, mashvaratlardan ko'ra ancha yoqimli, ancha ruhshifo narsadir.

Temur. Sen bunga ne deysan, shoir? Bu kun ko'zimga juda nash'ali ko'rinmakdasan.

Shoir (*beg'am va sarxush bir tabassum bilan*). Tantana! U ham bir tantana, bu ham bir tantana... G'avg'o! U ham bir g'avg'o, bu ham bir g'avg'o... Yolg'iz, faqat yolg'iz o'rtada bir farq bordurkim, siz jangchilar inson qoniga tashna ersangiz, biz shoirlar gulgun sharoba tashnamiz... Birida vahshat va dahshat bor, ikkinchisida zavq va jasorat. Sizning harb na'ralaringiz yuraklarni tilkaydir, insonlarni qiymalaydir, onalarni yig'latadir. Shoirlarning aysh-ishrat taronalari esa kinlarni, qayg'ularni tarqatadir. Yuzlarni, ko'ngillarni kuldiradir. Siz insonlar boshini tanidan judo qilsangiz, biz ul bosh chanoqlaridan yasalgan qadahlarni bir-biriga urgaymiz. Siz harb va dahshat g'olibi, biz ishqu muhabbat mag'lubi. Faqat bizning bu mag'lubiyatimiz sizning ul g'olibligingizdan benihoya yuksakdir.

Temur. Baxtiyor shoir! Seni sarmast etgan faqat shirin xayol, totli bir tasallidur. Lekin sen baribir juda buyuk insonsan. Zotan, sen kabi ulkan siymolarning qadru qiymatini anglashsa edi, men kabi oqsoqlarning sariq chaqalik ham qimmat qolmagay erdi. sizlar shabparaklar o'lkasinda, ko'rlar mamlakatinda porlagan bir quyoshsiz. Afsuski, inson nomi ila yurgan ikki oyoqli hasharot juda qabih va razil bir narsadir... Hayhotkim, shu kabi qabih va miskin hasharotni tartibga solmoq uchun, ularning qurum bosgan chirkin vijdonlarini tozalamoq uchun faqat Temur qilichi lozim... E-voh, sevimli shoir! Insonlar marhamat va muhabbatdan ko'ra ko'proq dahshat va kuch-qudratga topinurlar. (*Oqbug'aga*) Demak, lashkar tomomila jangga tayyor, shundog'mi?

Oqbug'a. Shundoq, barcha bir tanu bir jondek amringizga muntazir.

Temur. Xo'b yaxshi.

Shoir. Endi qayoqqa, ajabo?

Temur. Misr va Shom tomonlarga.

Shoir. E-voh, bu siyosatga hech tushunmaydurman.

Temur. Sen "Temurnoma"ning muallifi ekansan, manim siyosatimga begonalardek boqishing to'g'ri emasdir. (*Hayajonli*) Oh, Sova!.. Fozil shayx Sovaning qatlini qandog'unutib bo'lur? Men uni Arabistonga elchi qilib jo'natgan erdim, Misr hukmdori uni yovuzlarcha qatl etmish. Ajabo, elchiga ham o'limmi? Yo'q-yo'q, shayx Sovaning xuni yerda qolmagay!

Shoir. Faqat bir oz orom ham lozim. (*Temur taxtiga yopilgan qoplon terisini ko'rsatib*) Hindistonning Gang daryosi kanorinda ovlaganing qoplonlarning terisi hanuz qurigani yo'q, Sulton Mahmud o'lkasinda oqizilgan qonlarning izi hanuz tuproqdan arigani yo'q...

Temur. Men Ollohning kiborlarni ezish uchun yaratilgan bir balosidurman. To'kkanim qonlar ham faqat haqiqat va adolat nomidandir.

Shoir. Oshkor so'ylamak lozim ersa, men qon to'kmakda hech bir haqiqat va adolat ko'rmasman.

Temur. Sen haqsan, chunki... shoirsan.

Oqbug'a. Shoirlar ruhiyat hakimlaridir. Ular qon to'kmakdan ko'ra jarohat bog'lamakni xush ko'rurlar.

Temur. Xo'sh, devonbegi ne deydi?

Devonbegi. Menga qolsa, yaxshilig' va yomonlig' egizdir. Muhabbat va adovat bir-biriga bog'liq. Lozimindan ortiq muhabbat nafrat tug'dirgani kabi, haddan ortiq qon to'kmakda ham bir fazilat yo'q.

Temur. Devonbegining fikrlari butunlay boshqachadir. Ul kishi betaraf-likni xush ko'radir. Faqat unutmazlik lozimkim, har bir fe'l-atvor va shaxsiyat bir qonun demakdir. Shundoq, bugun shaxsiyatim menga neki amr etsa, uni amalga oshirmakdan chekinmagayman. Binobarin, men hozirga

qadar qurultoisiz, sho'rosiz biron ish qilganim yo'q, chunki sho'rosiz mamlakat johil bir shaxsga o'xshaydurkim, uning qiladurg'on ishlari, so'ylaydurg'on so'zlari nadomat va falokat tug'dirur. Men hamisha fozil va oqil shaxslarni tingladim, buyuk sardorlar ila mashvarat qurdim. Faqat harb va urushlarni emas, sulh manfaatini ham ko'zda tutdim. Zotan, men shul cheksiz-chegarasiz o'lkalarni goh tadbir va siyosat ila, goh sulh va muhabbat ila, goh tahdid va shiddat ila, goh avfu va mulozamat ila idora etmak istaydurman. Men har ishda sabot va matonatni sevganim kabi hazmu ehtiyotdan ham ko'nglim xush tortadir, lozim bo'lsa ba'zan dushmanlarimga nisbatan sabr va tahammul ko'rsaturman, ba'zan esa g'ofil va johil ko'rinmakdan zavq olurman.

Devonbegi. Xo'sh, ko'raylik-chi, sho'ro qarorga kelur?

Temur. Imonim komilki, Arabiston safariga hech kimsa e'tiroz etmagay. Chunki Bingil darasida davlat kishilarining juda ko'pchiligini tingladim. Har bir kishi manim fikrim ila rozilashmish. Bul xususda taraddudlangan-lar bo'lsa, ul ham yolg'iz shoir Kirmoniy ila sendirsan. Shubham yo'qdirki, ikki kundan so'ng siz ham aksariyatga tobe bo'lursiz.

Qoraqush (*kirib ta'zim qiladi*). Subutoy huzuringizga izn so'raydirlar.

Temur. Qaysi Subutoy?

Qoraqush (*Oqbug'aga ishora qilib*). Buyuk sardorning kichik inisi, Yildirim Boyazidga jo'natilgan elchi...

Temur. Kirsin, ko'raylik-chi, ne javob keltirmish. (*Qoraqush tashqariga ishora qiladi. Subutoy kirib ta'zim bajo keltiradi*) Xush kelibsan, o'g'lim, qalaysan?

Subutoy. Buyuk xoqonning ko'lkalari kam bo'lmasin.

Temur. Usmonli sultonidan qanday xabar bor?

Subutoy. Mana uning javobi... (*maktubni uzatadi*).

Temur (*maktubni Devonbegiga beradi, elchiga*). Maktubni Devonbegi o'qiydi, xo'sh, so'yla-chi, qahramon Subutoy! Sen nelarni ko'rding, nelarni eshitding?

Subutoy. Yildirim hamisha aysh-ishrat qilidir. Olib bormish

maktubimdan achchiq qahqaha urib kuldi, boz ustiga nihoyatda mensimay, sovuq muomala qildi.

Temur. Demak, ul mening dushmanim bo'lmish Qoraqo'yinlining amiri Qora Yusufni tag'in himoya etmak istaydir, shundog'mu?

Subutoy. Yolg'iz Qora Yusufni himoya etibgina qolmay, hatto Bag'dod sultoni Ahmad Jaloyirni ham birlashmakka chorlamish, tag'in bizga qarshi...

Temur (*achchiq qahqaha bilan*). Demak, dushmanlarimiz bilan til biriktirayotir, demak, bizni aslo mensimaydir, shundog'mu? (*Boshini maktubdan ko'targan Devonbegiga*) Xo'sh, nelarni yozibdir?

Devonbegi. Takrorga ne hojat? Xuddi Subutoy aytgani kabi: takaburlik va sovuqlik... Boshqa arzigulik gap yo'q.

Temur (*g'azabli*). Takaburlik va sovuqlik... Qanday kulgulik haqorat! (*Shiddat bilan sapchib turadi*) Oh, takaburlik va sovuqlik... Qanday buyuk jasorat!.. Men undan qardoshlarcha muhabbat kutarkanman, mana olgan javobim! Qora Yusuf bilan Ahmad Jaloyir meni yaxshi taniydir, faqat Yildirim!.. Yildirim esa sharobning quli... Zarari yo'q, u ham o'ziga kelgach, meni tanib oladir. Men Eronga qadam qo'ydim, eng zabardast pahlavonlar ham dosh bera olmay, Mozandaron shoqollari kabi o'rmonlarga qochdilar. Maskovga hujum etdim, o'ris kinyozlari qo'rquvdan shimol ayiqlari kabi qaltirashga tushdilar. Hindistonga yurdim, Sulton Mahmud askarlari Gang daryosi sohilidagi qoplonlar kabi o'qlarimga shikor bo'lib tiz cho'kdilar. Hayhot, shunday kun keladirkim, mag'rur Yildirim ham o'z poytaxti Bursada Oqsoq Temurni kutib oladir va o'shanda... faqat o'shanda o'z sarxushligining oqibatini va mening kim ekanligimni anglab yetadir.

Parda

IKKINCHI PARDA

Go'zal bir ko'shk... O'rtada favvorali hovuz, hovuz qir-g'og'ida Kashmir va Isfahon joynamozlari, ipak to'shaklar, paru yostiqlar va bolishlar, kursi va sandaliyalar⁹... Bog'cha boshdan-oxir turfa gullarga burkangan, olislarda ulkan chinorlar e'tiborni tortadi. Tashqaridan kelayotgan hazin kamoncha ovozi ruhlarga nash'a soladi. Bir tomonda sharob to'ldirilgan suroxiy qadah, archilgan va archilmagan olma, shaftolilar, ikkinchi tomonda qalam, siyohdon, terib qo'yilgan daftar-kitoblar. Shoir Kirmoniy yostiqqa yonboshlaganicha yozish ila mashg'ul. Qo'lida kattakon guldasta bilan Olga kiradi. Orqa tomondan qadahga bir dona gul solib, ortga chekinadi.

Shoir (*boshini ko'taradi, to'la qadahni ichmoqchi bo'lib qo'l cho'zarkan, hayrat bilan*). Ajabo, bu gul qaydan paydo bo'ldi? (*Atrofga boqadi, Olgani ko'rib, qalamini qo'yadi*.) Oh, qanday buyuk saodat... (*Alohida ohangda*) Boda, gul hamda gulsiiymo bir malak!.. (*O'rnidan turib, sandaliyaga o'tiradi*)

Olga. Sizni bezovta qildim, shekilli?

Shoir. Bil'aks, shoirlarni bezovta qilguvchi, iztirobga solguvchi bir narsa bo'lsa, u ham go'zallarning firog'idir.

Olga (*qo'lidagi guldastani taqdim etib*). Ushbu guldastani yolg'iz shoir uchun to'pladim.

Shoir (*oladi*). O, shoir behad baxtiyordir! (*Olgaga ishora qilib*) Iltifo-tingiz ila ushbu qadahni tabiatning eng jonli she'ri sharafiga ichmoq istaydurman (*ichadi*).

Olga. Bul daftarlar nedur? Tag'in ilhom kelganga o'xshaydir?

Shoir. Yo'q, "Temurnoma"ni bitayotirman.

Olga. Qanday yaxshi. Buyuk xoqonning tarixini yozmak har kimsaga ham nasib bo'lmagay.

Shoir. Holbuki, ishq va go'zallik tarixini bitgan shoirlar bundan ko'ra benihoya yuksakdirlar.

Olga (*ketmoqchi bo'ladi*). Ruxsatingiz bilan...

Shoir. Ketmoq istarmisiz?

9. Sandaliya- xarrak.

Olga. Ha.

Shoir. Nechundir siz bugun juda o'ychan ko'rinmakdasiz. Sababini so'rgali haddim bormi?

Olga. Sababi- ulkan bir nohaqlik.

Shoir. Ya'ni, qandog nohaqlik?

Olga. Xudo shohid, rostini so'ylang. O'rxon chindan ham Yildirimga e'tiqod qulurmi? Sizningcha, u Temurga xiyonat eta olg'aymi?

Shoir. Buni tasavvur ham eta olmasman.

Olga. Bugun hamma O'rxonning xiyonatidan so'zlaydilar. Oh, naqadar ulkan bo'hton, naqadar katta yanglish... O, hazratim, Temurning sizga hurmati juda buyuk. Lutfan O'rxonni himoyat etsangiz.

Shoir. Zinhor tashvish chekmang, imkon qadar harakat qilurman.

Olga. Aslo kam bo'lmang (*nazokatli ta'zim ila chiqib ketadi*).

Shoir. Buyuk mamnuniyat bilan... (*Chekkaga*) Baxtiyor O'rxon! Saodat parisi boshi uzra qanot qoqib yurganidan aslo xabari yo'q (*qadahga sharob to'ldiradi. Shu orada Temur va Devonbegi kirib keladi*).

Temur. Tag'in sharobmi, muhtaram shoir? Tag'in sharobmi?

Shoir. Buyuk jahongirning qonli janglarini faqat qonli sharob bilan bitmak mumkin.

Temur. Kinoyami, yana kinoyami? Mazax qilayotganing jahongirning g'azabi seni qo'rqitmagaymi?

Shoir (*beparvo va yoqimli tabassum bilan*). Hukmdorlarning hiddatu g'azabi buyuk mamlakatlarni ostin-ustin qilgay, biroq kichik bir shoirni qo'rqitolmagay. Hayhot, men yolg'iz go'zallarning itobu istig'nolaridan mutaassir bo'lurman. Menimcha, ishvakor qoshlarning imosi yarqiroq qilichlarning sermanishidan ko'ra ancha ma'noli, ancha keskindir.

Temur. Sen juda ko'p ichursan, holbuki, mamlakat qonunlari va turklarning urf-odati buni qat'iy man' etadir.

Shoir. Shoirlar esa urf-odat va qonun qafaslarini parchalab tashlamakdan juda katta zavq olurlar.

Temur (*mammun qahqaha urib*). Zotan, seni sevishimga sabab ham ana shu rindona xislating, g'urur va jasoratingdir.

Devonbegi. Shoir Kirmoniy buyuk ruhshunosdir. U juda yaxshi bilurkim, Temur hukumatlarni ag'darib tashlagay, mamlakatlarni fath etgay, mag'rur hukmdorlarni yanchgay, eng shijoatli qahramonlarni tiz cho'ktirgay, faqat mo'tabar shoiru adiblarni, olimu fozil shaxslarni hurmat qilgay, mehr-muhabbat ko'rgazgay. Zero, faqat Samarqandning xonadonlari, musofirxonalaridagina emas, shahar atrofidagi ko'shklaru bog'larga ham olisdan kelmish fan va san'at arboblari sig'may qolayotirlar. Nainki Sharq davlatlari, hatto Mag'rib hukumatlari ham elchi va savdo vakillarini muttasil jo'natib turmakdadir.

Temur. Savdogar va san'atkorlarga juda katta e'tibor, izzat-hurmat ko'r-satmak lozim. Chunki jahon faqat tijorat va san'at soyasindagina yuksak-likka erishgay.

Devonbegi. Balli, kecha Ispaniyo elchisi ham xuddi shu fikrni aytmishdir. U buyuk xoqonning fazilatu mahoratlarini ta'riflar ekan, og'zining tanobini yig'ishira olmay qolmish.

Temur. Ovrupolilarning tillari boshqa, dillari boshqadir. Har holda, mamlakatimiz arslonlar yurti, burgutlar maskani bo'lib qolmog'i lozim. Ehtimol, bu yurt dunyoda eng porloq maorif va madaniyat o'chog'i, eng nafis san'at va tijorat markazi bo'lib qolg'ay. Ha, dushmanlarimiz ko'rsinlarkim, turk avlodi faqat bosib-qirmoqdan emas, yashamoq va yashnatmoqdan ham zavq olur, yolg'iz yoqib-yiqmoqnigina emas, balki tiklab-yaratmoqni ham bilur. Zero, hozirga qadar yaratganlarimiz hech narsa emas. Bular faqat madaniyat sari tashlangan bir odim, kelajak uchun ibtido, xolos. Bizning boshlagan yumushlarimizni kelgusi avlod kamolga yetkazgay. Yolg'iz besh-o'n shahar emas, butun mamlakat taraqqiyot va go'zalliklar uchun namuna bo'lmog'i lozim. Biz faqat buning tamal toshini qo'yurmiz. Bu tamal toshi uzra muhtasham binolar qurmak, bu diyorni gullarga burkamak... bu mas'uliyat keyingi nasllarning, sabotli avlodlarning zimmasiga tushg'ay.

Devonbegi (*yozilgan daftarga boqib*). Xo'sh, shoir endi qaysi voqealarni qalamga olmoqdalar?

Shoir. Eng keyingi safarlar... Turkiston lashkarining Kashmir sahrosidagi zafarlari, yengilmas xoqonning Hindistonni fath etishi...

Temur. Yaqin orada Misr va Shomdagi zafarlarimiz ham bitayotganing tarix sharhlari orasidan joy olajak, degan umiddaman. Mag'rur Yildirim o'z ishonchida sobit qoldirgan bo'lsa, u ham tariximizda yangi bir fasl ortishga sabab bo'lur.

Devonbegi. Faqat men, bil'aks, Yildirim borasinda sizning fikringizga qo'shila olmasman. Chunki har ikkingiz Turon olamining ikki qutbidirsiz. Shul ikki qutb bir-biri bilan chopishsa, o'rtada falokatli bir o'pqon paydo bo'lgay. Va bu infoqdan foydalanish ilinjida yurgan arofdagi ajnabiy davlatlarga turk dunyosini zabt etmoq uchun imkon tug'iladir. Faqat bizning lashkarimiz butun jahonni bo'ysundira olmas... Qo'lga kiritilgan o'lkalarni oqilona idora eta olsak, shuning o'zi ulkan muvaffaqiyatdir.

Temur (*mag'rur qahqaha bilan*). Olloh yagona bo'lgani kabi podshoh ham bitta bo'lmog'i lozim. Shon-shuhratni quvib yurgan bir hukmdor qarshisida jahon... nima degan gap?

Olmos (*iztirobli holda kiradi*). Buyuk xoqon! Sizga shikoyatim bor.

Temur. Kimdan?

Olmos. Adolatdan lof urguvchi Temurdan.

Temur. Nechun, qizim, Temur biron-bir xato ish qilibdirmi?

Olmos. Shundoq! Temurning xatosi o'zi qadar buyukdir.

Temur. Xo'sh, bu qandoq xato ekan?

Olmos. Siz qahramon bir jangchini mahv etayotirsiz.

Devonbegi (*Olmosning qo'lidan tutib*). Esing og'ib qolmishmi, qizim, nelarni so'ylayotirsan?

Temur. So'yla, Olmos, aslo tortinma, kim ekan ul qahramon?

Olmos. Mendan gap olmak istarmisiz? Ajabo, O'rxon ne qilibdirm, Samarqanddan surgun etiladir?

Temur. U osilishi lozim erdi, faqat sening ering bo'lg'onligi uchun ham surgunga hukm etilmishdir.

Olmos. Nechun axir, nechun?!

Temur. Chunki u hukumatning xoinidir. Zimdan Yildirimga e'tiqod qo'ygan erinish...

Olmos. Yolg'on! Bo'hton!

Devonbegi. Olmos!

Temur (*Olmosga*) Men g'urur va jasoratni juda yaxshi ko'urman. Har holda, sen hurmatga loyiqdirlan.

Olmos. Yo'q, men hech qanday taskin-tasalli istamasman! Yolg'iz adolat istarman, adolat!

Shoir (*achchiq tabassum bilan, chekkaga*). Ma'sum bir ohu yirtqich qoplondan adolat so'raydir. (*Temurga*) Hazratim. Olmosbegimga marhamat qiling, O'rxon xoinlik qila olmaydir.

Temur. Siyosat boshqa, marhamat boshqa narsa. Siyosatda marhamat yo'q! Zotan, O'rxon surgunga loyiqdir.

Olmos. Mening quchog'imdagi norasida go'dakning holi ne kechur? Oh, nahotki shunchalar bag'ritoshsiz?

Devonbegi (*uning qo'lidan tutib*). Qizim, bas qilgin!

Temur (*keskin*). O'rxon dorga osilgay!

Olmos. U holda meni ham ostir, meni ham... (*Behol Devonbegiga suyanib qoladi*).. Oh, otajonim!..

Devonbegi. O'zingni tut, jonim, balkim Amir avf etgaylar.

Dilshod (*kiradi, bu manzarani ko'rib hayratda*). Olmos! Bu ne hol? Seni qattiq iztirobda ko'rmakdaman.

Olmos (*ma'yus*). Yo'q, hech gap bo'lgani yo'q...

Temur. Dilshod! Olmos tasalliga muhtoj.

Olmos. Tasallining eng go'zali o'limdir.

Qoraqush shoshilib kiradi va ta'zim qiladi.

Temur. Ne xabar?

Qoraqush. Sardor Oqbug'a lashkar tadorigini ko'rayotir. Butun a'yon-ashraf hozir bo'ldi. Ajnabiy elchi va vakillar ham tashrifingizga muntazirdirlar.

Temur (*Devonbegi bilan shoir Kirmoniyga*) Endi boraylik, ul yerda uch-to'rt daqiqa bo'lsak kifoyadir.

Shoir. Qoraqush! Bularni yig'ib, kutubxonamga eltib qo'ygil!

Qoraqush kitob-daftarlarni to'plab, ularning izidan chiqadi.

Dilshod. Olmos! Yosh go'dakdurmisan? Nega o'zingni qiynaydursan?

Olmos. Oh, O'rxon mahv bo'layotir, u xoin deb atalayotir...

Dilshod. Yo'q, u xoin emas. Unga hech narsa bo'lmagay. Faqat bu yerda qandaydir bir anglashmovchilik borgan o'xshaydir.

Olmos. Xuddi ana shu anglashmovchiliklar mening g'azabimni qo'zg'ayotir.

Dilshod. Ishon, bu yerda bir sir bor. Men Temurni yaxshi bilurman; u bunday mavhum jumboqlarni juda xush ko'rgay. O'rxondan sening ko'ngling to'q bo'lsin, zinhor shubhalanmagin!..

Olmos (*unga yaqin kelib*). Oh, mehribonim Dilshod! Men yolg'iz senga ishonurman.

Bu orada Temur ketgan tomondan "Yashasin Temur! Yashasin Temur!" degan gulduros olqishlar eshtiladi. Qarshidagi xonadan Olga chiqadi va Dilshod g a yuzma-yuz keladi. Olmos uni ko'rib sarosimaga tushadi, o'zgargan bir qiyofada.

Mana!.. Butun falokatlarining sababi shu oshufta malika, xoin mana shu balodir.

Dilshod. Olmos, uni tinch qo'ygin.

Olmos. Iltijo qilurman, meni qiynama. Oh, kecha Qoraqushning aytgan gaplarini unutmishmisan? (*Olgaga yaqinlashadi, qiziqqonlik bilan*) Menga boq, Olga! Sen bizdan ne istaydirlan? Yetar, endi daf bo'lgin! Turkiston go'shalarida, Samarqand bog'larida begonalarga o'rin yo'q!.. Eshitdingmi? (*G'azab bilan*) Oh, men mana shu kibor fitnatchini o'z qo'llarim bilan bo'g'ib o'ldirmoq istaydirman. (*Olganing bo'g'ziga chang solmoqchi bo'ladi*)

Dilshod (*uning yo'lini to'sib*). Olmos, shuni yaxshi bilginkim, bu ishing Amirning hali so'nmagan g'azabini tag'in alangalatib yuborgay.

Olmos. O't olsin, men endi hech kimdan qo'rqmasman...

Olga. Iltijo eturman, Olmos, meni tahqir etmagil! Men ham xuddi sen kabi asil bir oilaga mansubdirman. Men bu yerlarga o'z ixtiyorim ila kelganim yo'q, sening sevimli ering keltirdi. Bu so'zlarni menga aytgandan ko'ra eringga aytgin, Amir Temurga so'ylagin.

Olmos. Oh, sen naqadar beorsan. (*G'azabli*) Yo'q, men hech kimga aytmasma. Sen Temurning ham, O'rxonning ham shoshirib qo'ygansan. Senga mening o'zim jazo berurman, o'zim... Menga boq, yo ona yurtingga qaytib ketursan, yokim qabristonga!.. Eshitdingmi, hoy darbadar alvasti!

Dilshod. Olmos, bas qilgin endi, boraylik (*qo'lidan ushlab sudraydi*).

Olga (*yolg'iz qolib*). Keturman, albatta keturman, faqat yuragingda tuzalmas bir jarohat ochib, keyin keturman.

Og'ir odimlar bilan ko'shk tomon yuradi. Shu orada uning qarshisidan O'rxon chiqadi.

O'rxon. Olga!

Olga. Oh!..

O'rxon. Ne bo'ldi, seni qo'rqitib yubordimmi?

Olga. Yo'q, qo'rqitmadim. Sen meni o'ldirding, meni mahv etding.

O'rxon. Olga! Bu ne deganing?

Olga. Oh, Olmos meni rasvo qildi, sharmisor qildi!

O'rxon. Nega, axir?

Olga. Seni sevganim uchun...

Daraxtlar ortida Dilshod paydo bo'ladi va ularning suhbatini tinglaydi.

O'rxon. Olga! Men endi Samarqandni tark eturman. Agar istasang, hozirligingni ko'r, birga keturmiz.

Olga. Yo'q, istamasman.

O'rxon. Nechun?

Olga. Chunki o'zing ham halok bo'lursan, men ham...

O'rxon. Temurdan qo'rqayotirsanmi?

Olga. Ha, shundoq.

O'rxon. Shoshma, Olga, sen meni eshitgil. Gurjistondan men olib kelgan oq kamzulni kiyib olursan. Seni ko'rgan kishi erkak deb xayol qiladir. Tez bo'lg'in. Bir ozdan so'ng kelurman. Birgalikda yo'lga chiqurmiz.

Dilshod (*chekkaga*). Juda qulay fursat! (*Yashirinadi*)

Olga (*taraddudda*). Oh, Temurning g'azabi meni dahshatga solayotir.

Tashqaridan tag'in gulduros va olqish sadolari eshitiladi.

O'rxon. Zinhor ikkilanma, darhol qiyofangni o'zgartir, hozir eng qulay fursat...

Temirqoya (*kiradi*). Amir hazratlari tashrif buyuradilar.

O'rxon (*Olganing qulog'iga*). Ortiq hayallama. Yugurgin tez!

Olga (*iztirobda*). Oh, O'rxon!..

O'rxon. Darhol yashirin... Seni kutgayman! (*Olga ketadi. Temirqoyaga*) Temirqoya! Safar tadorigi qanday borayotir?

Temirqoya. (*Peshonasining terini artib*) Hammasi ko'ngildagidek... Yo'lga chiqsak bo'laveradi.

O'rxon. Kunduzi juda yorug'. Manimcha, oydin kechada yo'lga tushganimiz yaxshiroq. Chunki tunda havo bir oz salqin bo'lur.

Temirqoya. Sen nima desang- shu.

O'rxon (*yo'lga qaraydi*). Bor, sen bir oz kanorda turgin.

Temur bilan Devonbegi kirib kelishadi.

Temur. O'g'lim, sen shul yerdamisan? Ishlar qay ahvolda?

O'rxon (*ta'zim ila*). Bir muddatdan so'ng yo'lga chiqurman.

Temur. Muhim xabarlar kechikmasin. Mablag' zarur bo'lib qolsa, darhol xabar qil. Yildirim o'lkasining hamma joyiga josus qo'yib qo'y. Endi bor, o'g'lim, senga omad yor bo'lg'ay!

O'rxon. Barchasidan ko'nglingiz to'q bo'lsin (*ta'zim qilib chiqadi*).

Devonbegi. Oy borib, omon qaytgil, o'g'lim. Olmos uchun tashvish chekma!

Temur (*Devonbegiga*). Darhol Yildirimga bir sulh maktubi yoz! Subutoy olib borgay. Faqat Yildirimning maktubi qanchalik qabohatli bo'lsa, bizniki shunchalik nazokatli bo'lsin.

Devonbegi. Men ham shundoq fikrdaman. (*Yo'lga qaraydi*) Ana, Subutoyning o'zi ham kelayotir.

Shoir Kirmoniy, Oqbug'a va Subutoylar kirib ta'zim qilishdi.

Temur. Qahramon Subutoy! Zudlik bilan sulh maktubi olib borishing lozim. Yildirim shuni yaxshi bilsinkim, biz hammadan avval tinchlik va muhabbat tarafdorimiz.

Subutoy. Yo'q, u juda kibor, qaysar bir zotdir.

Temur. Biz o'z burchimizni ado etmog'imiz lozim. Qaysarlik qilsa, o'zidan ko'rsin. Endi borib tadorik ko'r. Maktubni ham, kerakli maslahatni ham Devonbegidan olursan.

Subutoy (*ta'zim bilan*). Xo'p bo'ladi, xoqonim! (*Ketadi*)

Temur (*Oqbug'aga*). Jasur Oqbug'a! Lashkardan juda mamnun bo'ldim. Biz bir necha kundan so'ng Misr sari yurish boshlagaymiz. O'g'illarimizdan Pir Muhammad Mirzo Hindistonni, Shohrux Mirzo Xorazm va Turkistonni, Mironshoh esa Ozarboyjon va Gurjistonni idora etgay. Boshqa sardorlar ham hukumatimizga tobe bo'lgan o'zga o'lkalarni boshqarib turgay.

Sandaliyaga o'tiradilar.

Qoraqush (*kirib ta'zim qiladi*). Ozarboyjondan, shahzoda Mironshohdan Devonbegiga maktub bor.

Temur. Yaxshi, o'ziga ber.

Qorqush maktubni berib chiqadi. Devonbegi ochib o'qiydi.

Oqbug'a (*shoirga*). Bu maktubda bir sir bor.

Shoir. Shubhasiz.

Temur (*chekkaga*). Yo'q, bu maktubda quvonchli bir xabar yo'qqa o'xshaydir. Kim bilsin, tag'in qanday besaramjomlik ro'y bermish.

Devonbegi. Maktubning mazmunini arz etmakka ruxsat beriladimi?

Temur. So'yla!

Devonbegi. Yangi isyon!... Tag'in ozarboyjonlilar shahzoda Mironshohga qarshi isyon ko'tarmishlar.

Temur. Sabab?!

Devonbegi. Sabab Mironshohning uquvsizligi... Idora etmak salohiyatining ojizligi.

Temur (*qiziqqonlik bilan*). Oh, Mironshoh, Mironshoh, agar unda jinday tadbir va siyosat bo'lsa edi, hech kimsa uning izmidan chiqmas erdi. U yerni idora etmak uchun sog'lom va tadbirkor bir bosh lozim. Afsuskim, Mironshoh kabi besabrlar bu xislatdan juda yiroqdirlar.

Shoir. Ozarboyjon tengsiz bir jannat quchog'i, tuganmas sarvat o'chog'idir. Lekin afsus, ming bor afsuskim, Mironshohlar o'yinchog'idir.

Devonbegi. Menimcha, Ozarboyjon xalqi begonalar soyasi bo'lmakdan nihoyatda zavqlanadir va xorijiyar ta'siriga juda qattiq beriladir.

Temur. Qiziq, qanaqangi xorijiy ta'sir?

Devonbegi. Bir to'da qora guruhlar...

Temur. Ya'ni, kimlar?

Devonbegi. Qoraqo'yin amiri Qora Yusuf...

Temur. Qandoq dalil bor?

Devonbegi. Maktubda nozik ishoratlar mavjud. Atrof-javonibdan kelgan ba'zi josuslar u yerda Temurning nufuzini yo'qqa chiqarmak va xalqni Yildirimning do'sti Qora Yusuf tomoniga ag'darmak harakatida emish. Hatto bul ham kifoyat qilmaganidek, Qora Yusufning qaroqchilari Turkiston va Arabiston orasidagi karvon qatnoviga hamda tijorat ishiga to'sqinlik qilayotir emish...

Temur shahd bilan o'rnidan turadi, yonidagilar ham unga ergashadilar.

Temur. Oh, hali shundog'mu? Hech zarari yo'q, biz safar arafasidadirmiz. Erta-indin barchasining holini so'rgaymiz, har kimsa qilmishiga yarasha jazosini olgay. Yo'q, Qora Yusufda bir tulkichalik jasorat yo'q. Shubha yo'qqim, u

Yildirimga ishongani uchun ham mundoq fitnalar qo'zg'ayotir. (*Devonbegiga*) Ikkinchi maktubni ham kechiktirmay yoz! Har holda, Yildirim uni bizga taslim etib bermog'i lozim. (*G'azabli*) Oh, Yildirim, Yildirim! Men sen ila yaxshi muomala qilmoqchi esam, sen mening qarshimga shoqollarni, tulkilarni yo'llayotirsan. Yo'q, har bir darbadarga qarshi behuda ovvora bo'lib yurmasman. Qora Yusuf taslim etilishi lozim, taslim! Agar ikkinchi maktubni ham mensimay sovuq qabul qilsa, u holda Yildirimning o'zi bilan hisob-kitob qilurman. (*Bir-ikki odim yuradi, tag'in to'xtaydi. Keskin va g'azabnok*) Hayhot, Oqsoq Temurni mensimaganlar o'z qo'llari bilan o'zlariga qabr qazajaklar. (*Ketadi, sahnadagilar ham u bilan chiqishadi, sahnada yorug'lik bir oz pasayadi.*)

Dilshod (*Olmos bilan kiradi. Uning yelkasini silab*). Olmos! Sen aqlli, farosatli ayoldirsan. Faqat bir oz yoshliging, betoqatliging bor. Ishonkim, ko'p o'tmay O'rxonni tag'in Bingil darasining aysh-ishrat bazmlarida ko'rgaysan.

Olmos. Oh, bu safardan maqsad ne? Yolg'iz shuni bilsam edim.

Dilshod. Qo'y, bu bilan zinhor qiziqmagin! Hukumat sirini bilganlar yoki bilib oshkor etganlar Temurning g'azabidan aslo omon qolmagaylar.

Olmos. O'rxonning nomiga dog' tushmasligi uchun men hamma narsaga rozi edim.

Dilshod. Zinhor tashvish tortma, sen O'rxonni mendan so'ragin.

Olmos (*u tomon surilib*). Oh, naqadar olijanob va mehribonsiz.

O'rxon (*kiradi, Dilshodga ta'zim qilib*). Xalal bermadimmi?

Dilshod. Aslo!

O'rxon. Olmos! Mening ushbu safarimdan xavotir olmassan, degan umiddadirman. O'rxon xoin emas...

Olmos. Yo'q, endi xavotirim yo'q. Mehribon Dilshod

xonimning ikki og'iz so'zi mening iztiroblarimga chek qo'ymish.

O'rxon (*Dilshodga ishorat bilan*). Dilshodbegim hamisha tavofga loyiq bir fazilat timsolidir.

Dilshod. Olmos ham, sen ham men uchun tug'ishgan kabi azizdirsiz.

Har ikkisi (*ta'zim bilan*). Tashakkur.

Dilshod. Sen endi kechikma! (*Ma'noli tabassum bilan*) Ha, darvoqe, sendan bir xohshimiz bor.

O'rxon. Amirlariga muntazirman!

Dilshod. Olmos yolg'iz qolayotir. Ko'nglingni unga qoldirib ketganing maqbul.

O'rxon. Albatta! O'zga bir fikrga borsangiz, O'rxonni tahqir etgan bo'lursiz.

Dilshod (*chekkaga*). Naqadar bema'ni yolg'on! (*O'rxonga*) Kutgaymiz. Tajriba- haqiqatlarning haqiqatidir.

O'rxon. Har holda, vujudning ayriligi ko'ngul ayriligi emasdir. Endi menga izn bersalar...

Dilshod. Yolg'iz Olmos uchun keldingmi, atak-chechak o'g'lingni ko'rmoq niyating yo'qmi?

O'rxon. Ko'rmay bo'lur ekanmi? Ruxsat bersangiz...

Dilshod. Darhaqiqat, juda shirin bola bo'libdir. Mening ham ko'rgim kelayotir.

Ketadilar. Kun botadi, atrofga oy shu'la socha boshlaydi

Temirqoya (*kiradi, ularning uzoqlashayotganini ko'rib*). Vo ajab, bu O'rxon zinhor safarga chiqadigan odamga o'xshamaydir. Go'yo Olmosni endi ko'rayotir. (*Tashqariga chiqib, tag'in ichkariga kirgan Olgani ko'radi, hayrat bilan*) Bu kim bo'ldi ekan? Liboslari naqadar go'zal! Xuddi gurji kinyozlariga o'xshaydir. Kim bilsin, ehtimol, Gurjistondan Temur huzuriga kelgan yangi mehmondur. Nima keragi bor, kim bo'lsa-bo'lsin, men aralashmayman.

O'rxon (*hovliqib ortiga qaytadi*). Temirqoya!

Temirqoya. Labbay!

O'rxon. Bu yerda erkak qiyofasida yurgan bir yigitni ko'rmadingmi?

Temirqoya. Qiziq! Hech zamonda yigit ayol qiyofasida ham bo'lgaymi? Tabiiyki, albatta erkak qiyofasida bo'lgay!

O'rxon. Nechundir shoshib qoldim. Gurji qiyofasidagi bir kishini ko'rmadingmi?

Temirqoya. Ko'rdim, hozirgina shu yerdan o'tib ketdi.

O'rxon. Otlar tayyormi?

Temirqoya. Albatta, tayyor.

O'rxon. Sen ketavergin, men ham darhol ortingdan yetib borgayman.

Temirqoya. Yaxshi (*bir-ikki qadam tashlab, chekkaga*). Aftidan, tag'in Olmosni kutayotir. (*Yelkalarini qisib*) Kutsa kutaversin, nima keragi bor (*ketadi*).

Olga (*chiqadi*). O'rxon, keturmizmi?

O'rxon. Ha, keturmiz. (*Taraddudga tushgan holda, uning qo'lini silab*) Menga boq, Olga! Sen qola qol. Agar istasang, qolgin...

Olga. Pushaymon bo'ldingmi?

O'rxon. Aslo.

Olga. Yo'qsa, bu taraddud nechun?

O'rxon. Chunki yo'l juda olis, buning ustiga tahlikadan ham xoli emasdir.

Olga. Yo'q, men na yo'ldan qo'rqrman, na sen o'ylagan tahlikalardan. Ketmak qaroriga keldim, endi kech. Vujudimni parcha-parcha to'g'rab tashlasalar ham ortga qaytmagayman.

Daraxtlar ortidan Dilshod ko'rinadi.

O'rxon. U holda keturmiz.

Olga. O, albatta ketumiz.

Shoshilinch qadamlar bilan uzoqlashadilar.

Dilshod (*mag'rur va mamnun*). Sho'rlik Olga! O'zingni o'zing falokat o'pqoniga tashlayotirsan. Zotan, mening niyatim ham shu erdi. (*G'azab va hayajon bilan*) Mayli, keta qol, daf' bo'! Hayhot, faqat ko'p o'tmay totli orzularing ko'zlaringda

qotib qolgay. Yovqur Temurning temir panjalari ko'ksingni tilkalab tashlagay, hiyla va xiyonatga to'la yuragingni Turkiston burgutlariga yedirgay!

Parda

Yildirim. Agar Sadri a'zam posho kelsa, xabar ber!
Nozim. Bosh ustiga (*ta'zim qilib chiqadi*).

Yildirim. Men Serbiston sharobini juda xush ko'rurman, chunki seni voyaga yetkazgan ul obu havo ushbu sharobga ham o'zga bir latofat baxsh etmish.

Myelicha. Serbiston men uchun ona og'ushi bo'lsa, Yildirim mamlakati oshiq og'ushi qadar aziz va rohatlidir.

Yildirim. Azizim Melicha! So'zlaring ham xuddi vujuding kabi latif va zarifdir.

Nozim (*kiradi*). Sadri a'zam Ali posho keldilar. Amri humoyunga muntazirdirlar.

Yildirim. Ayt, kirsinar. (*Nozim chiqadi*) Ali posho nuroniy, mo'tabar zot. Ham dindor bir hukumat odami, ham bir oila a'zosi sifatida saroyga mahram va biz bilan hampiyola...

Myelicha. Ha, u juda ajoyib kishi, men ham uni o'z og'am kabi hurmat qilurman.

Aliposho (*kiradi, xursand bir holda*). Salom va ehtiromlar bo'lg'ay!

Yildirim. Vaalaykum assalom! Marhamat, xo'sh, nechun kechikdingiz?

Aliposho. Oqsoq Temurning kechagi maktubiga javob bitdim.

Yildirim. Nelar deb yozdingiz?

Aliposho. Amr etganingiz kabi. Avvalgi maktubimizdan ham sovuqroq va g'azabliroq. (*Qo'ltig'idan maktubni chiqarib taqdim etadi*) O'zlari o'qib ko'rsalar.

Yildirim (*maktubni olib, ko'zlariga haddan ortiq darajada yaqinlash-tiradi*). Yaxshi, juda yaxshi.

Aliposho (*chekkaga*). Sho'rlik chindan ham ko'r. Sal bo'lmasa, maktubni ko'zlariga yopishtirib qo'yadir. (*Yildirimga*) Insof ham kerak-da, hazratim, qarang, bizdan nima istaydir. Qoraqo'yinlining Amiridek xayrixoh bir shaxsni unga hech taslim qilib berib bo'lg'aymi? Axir, Qora Yusuf yoki Sulton Ahmad Jaloyir bizning eng yaqin do'stlarimiz-ku!

Myelicha. (*hayratlanib*). Yo tavba! Bu Temur deganlari juda qaysar kishi ekan-ku!

Yildirim (*mutolaani davom ettirib*). Zarari yo'q, qancha qaysarlik qilsa, shunchalik og'ir javoblar olgay.

Myelicha. (*chekkaga*). Sho'rlik Yildirim! Ko'rligini butun jahonga namoyish qilmoqchi. (*Yildirimga*) Qo'ying, hazratim, ko'z nuringizni behuda narsalarga sarflamang.

Yildirim (*Ali poshoga*). Menga juda ma'qul bo'ldi. Temurga munosib javob.

Shu orada Nozim boshqa bir xizmatkor bilan ustiga sharob, taom va gulob qo'yilgan kattakon xontaxta olib kiradi. Xizmatkor chiqib ketadi.

Aliposho. O'tinaman, Temurni bir chekkaga qo'yib turaylik. Xo'sh, bularni nega keltirishdi?

Yildirim. Tabiiyki, ichmak uchun.

Aliposho (*qadahlarni to'ldiradi, Melichaga*). Ruxsatingiz bilan, biroz sarxush bo'lsam-da, shavkatli sultonimning eng suyukli mahrami sharafiga bir qadah ichmak istarman. Omon bo'lsinlar Melicha xonim! (*Ichadilar*)

Myelicha. Rostini aytsam, samimiyat va nazokatingiz meni hayratlarga soladir.

Yildirim. Haqqost rost. Ali posho beqiyos bir kimsadir. (*Ali poshoga*) Ishrat borasinda Melicha mening ilk ustozim bo'lsa, sen ikkinchi ustozimsan. Na iloj, sharob ichmak dinimizga ko'ra gunoh hisoblansa-da, ammo juda nash'ali gunoh.

Aliposho. Menimcha, ibodat ham lozim, ishrat ham. Tavbaning eshigi hamisha ochiqdir. (*Yana qadahlarni to'ldiradilar*)

Myelicha. Siz siyosatchilar sharobni ham shariatga moslab ichursiz. Menga qolsa, sharob ichmakda hech qanday gunoh yo'q, xususan, Serbistonning sharobi bo'lsa!

Aliposho (*nash'ali va ma'noli bir qiyofada*). Ofarin, xususan, Serbistonning sharobi bo'lsa. (*Qadahni baland ko'taradi*) Yashasin shonli Yildirim Boyazid!..

Yildirim. Tashakkur, posho hazratlari! (*Ichadilar, Melicha faqat bir qultum ho'playdi, qadah to'laligicha qoladi*)

Aliposho . Qani, bizning Jo'ja qayda? U har oqshom mashhur bir hukmdor qiyofasida chiqayotib edi.

Yildirim. Nozim og'a, Jo'ja qayda?

Nozim . Hozir (*ta'zim qilib chiqadi*).

Yildirim. Kelsin, ko'raylik-chi, bugun ne tamosholar ko'rsatgay?

Aliposho . Men uning Ispaniyo qiroli Henrix uchinchi qiyofasida chiqmog'ini istar edim, nechukkim, u Temurga juda yaltoqlik qilayotir, hatto elchilar jo'natib, u bilan savdo bitimlari tuzayotir.

Yildirim. Menimcha, Temurning o'zini masxara qilib chiqqani ma'qul...

Jo'ja ikki masxara qiyofasidagi sheriklarini ergashtirib, Temur qiyofasida chiqib keladi. Og'ir va kulgili qadamlar bilan oqsaganicha ular sari yuradi va ro'baro'lariga borib, haykaldek qotib turadi.

Myelicha. (*Kulgidan nafasini zo'rg'a rostlab, hayrat bilan*) Oh, qo'rqib ketayotirman, juda dahshat-ku! Ajabo, bu kim o'zi, bu qanday qiyofa?

Yildirim. Qani, o'zidan so'rab ko'raylik-chi.

Aliposho . Cho'loq Jo'ja! Sen kimdirsan, kasbing nedur?

Jo'ja (*mag'rur, salobat bilan*). Meni xoqonlar xoqoni Tarag'ay o'g'li Temur deyilar. Men Shahrisabzda dunyoga keldim. Samarqandda nash'u namo topdim. Bobom Barlos qabilasining hukmdori, o'zim Gurgon naslining bosh qahramoni... (*Yonidagi masxaralar qattiq qahqaha urib kuladilar*)

Yildirim (*Istehzoli tabassum bilan*). Barakalla, barakalla!

Jo'ja. Men o'n ikki yoshda ekanman, ajoyib farosat va buyuklikni his eta boshladim. Men ila ko'rishmoq istaganlarni jiddiy bir viqor va hurmat bilan qabul etardim. O'n sakkiz yoshimda chavandozlik va ovchilikka havas qo'ydim.

Fursatimning ko'p qismini Qur'on o'qimak, shatranj o'ynamak va ot minmak ila o'tkazar erdim. So'ng amir Qozon bilan urushdim, Husayn Kurd bilan savashdim. Ilyos Xo'jaga qo'shildim, vaziri bilan kelisha olmadim. U yerdan uzoqlashdim, turkmanlarga asir tushdim. So'ng bir qancha birodarlar ila birga bo'ldim. Bulujistonga hujum qildim. Goh g'olib keldim, goh mag'lub bo'ldim. Oyog'imdan jarohat oldim, shu ko'yi oqsab qoldim. (*Oqsab u yoq-bu yoqqa yuradi, so'ng keskin bir ohangda*) Hayhot, men yarador bir arslon, oqsoq Qoplonman!

Yonidagi masxaralar istehzoli, masxaraomuz bir alfozda qahqaha otib kuladilar.

Nozim (*hayratga tushganicha bir chekkaga*). Olloh-Ollloh!..

Myelicha. Naqadar ajoyib notiq!..

Aliposho . Dahshat, dahshat!

Yildirim. Xo'sh, keyin ne bo'lmish, keyin-chi?

Jo'ja. So'ngra jetalarni bo'g'dim. Chig'atoy elini Movarounnahrndan quvdim. Samarqandga kirdim. Xalqdan hurmat ko'dim. Qurultoy chaqirdim: hukmimni o'tkazdim. Balx shahriga bordim, Amir Husaynni bir yoqlik qildim. Tag'in Samarqandga qaytdim, Amir deb tan olindim. Qamariddin bilan chopishib g'olib keldim, qizi Dilshod og'ani oldim. Xorazmga kirdim, qal'alarni zabt etdim. Ozarboyjon quchog'imga otildi. Kurdiston taslim bo'lib qutuldi, Armaniston va Gurjiston xirojgohim bo'ldi. Qoraqo'yinlilar isyon qildi, oyoqlarim ostida ezildi. Shoh Mansur tug'yon qildi, darhol boshi kesildi. (Nihoyatda mag'rurlanib) Hayhot, mendirman jahongir dohiy!.. Mendirman janglarning ollohi!..

Masxaralarda istexzoli qahqahalar.

Nozim (*gangigan holda chekkaga*). Olloh-Ollloh!..

Yildirim. Haqqost rost, jo'ja bir dohiy!

Aliposho . To'g'rirog'i, dohiy bir jo'ja!

Yildirim. Keyin-chi, undan keyin?

Jo'ja. Men davlatimni tahammul va muruvvat ila idora etdim. Xalqni umid bilan qo'rquv oralig'ida tutdim. Ko'plab nifoqlarga duch keldim, aziyat va zahmatlar chekdim, achchiq so'zlar va tuhmatlar eshitdim. Faqat meni tanqid etgan shumshik, qalbi ko'r johillarga andoq e'tibor bermadim. Hamisha olg'a intildim, tashabbus va shijoatim ila har kimsani bo'ysundirishga muvaffaq bo'ldim. Har ishni vatandoshlarim bilan kengashib qildim. Xoin va fitnakor kimsalarni yonimga yo'latmadim. Doim atrofimga asl va najib kimsalarni, oqil va fozil zotlarni to'pladim. Hamisha lashkar bilan xalqning ahvolini yaxshilamak uchun harakat qildim.

Yildirim. Unda to'kkan shuncha qonlaringning, qo'zg'otgan shuncha to'fonlaringning ma'nisi ne?

Jo'ja. Men haq va adolat namoyandasidirman. Agar biron-bir mamlakatda zulm va istibdod avj olsa, men chekkadan boqib turmasman. Xalqning erki uchun zulmning kulini ko'kka sovurmoq, o'sha mamlakatni ozod etmoq istayman. Xuddi shu boisdan ham Xurosonga kirdim, butun Eronni tiz cho'ktirdim. Maskov taraflarga ot soldim, Hindistonni qo'lga oldim. Shundoq! Men buyuk Temurman... Men yengilmas jahongirman!..

Masxaralarda istehzoli qahqahalar.

Nozim (*chekkaga*). Olloh-Olloh!

Aliposho. Dahshat, dahshat!

Myelicha. Men bu yerda ortiq o'ltira olmasman.

Yildirim. Nechun? Jo'janing so'zlari seni qo'rqitib yubormishmi?

Myelicha. Yo'q! Biroq bu masxaralardan ichimga o'lim sharpasi oqib kirayotir. Aljirashlari yolg'on bo'lsa-da, juda achchiq va tikanlidir.

Yildirim (*Jo'jaga*). Yo'qol, daf' bo'l! Bul sovuq qiyofangni ham o'zgartir!

Jo'ja va sheriklari chiqib ketadilar.

Aliposho. Omon, hazratim! Jo'ja bu oqshom juda

dahshatdir, dahshat!

Myelicha. (*o'tiradi*). Yo'qolgani bo'lsin, kishining sabrini to'ldirib yuboradir.

Yildirim. Xo'sh, endi nima istaysiz?

Aliposho. Ruksat bersalar. Shomdan keltirilgan arab qizining, go'zal raqqosaning o'yinini tamosho qilsak.

Myelicha. Men ham uning ta'rifini ko'p eshitmishdim, lekin o'zini hali ko'rolganim yo'q.

Yildirim. Nozim og'a! Shomlik qizni chaqir...

Nozim. Bosh ustimga! (*Ta'zim qilib chiqadi*)

Aliposho. Juda ta'rif etayotirlar. Arablarning raqslari ham iqlimlari kabi otashlidir.

Yildirim. Shundoq, haqiqatan ham juda otashli...

Myelicha. (*istehzoli tabassum bilan*). Tag'in posho hazratlarini yondirib yubormasin! Rostini aytsam, juda hayronman. Saroyda serb, o'ris va bulg'or raqqosalari turganda, allaqanday shomlik qizga ne hojat bor edi?

Yildirim. San'at va go'zallik har kimsaning o'z zavqi bilan o'lchanur. Saroy raqqosalari boshqa, shomlik qiz esa mutlaqo o'zga bir olam.

Aliposho. Shundoq, ko'ngil nimani sevsa, o'sha go'zaldir! (*Arabcha musiqa bilan arabcha raqs boshlanadi, shomlik qizning chiqishini ko'riboq.*) Naqadar otashli nigohlar!

Nozim (*raqs tugab, raqqosa ta'zim ila chiqib ketgandan so'ng ham o'ziga kela olmay, gangigan va zavqqa to'lgan bir holda*). Olloh-Olloh! Bu ne malohat! Bu ne latofat!

Yildirim (*iltifotli kulgan holda*). Ne xayollarga cho'mib qolding, Nozim? Juda yoqib qoldimi, deyman?

Nozim (*gunohkorona*). UZR, Sultonim, aybga buyurmag'aysiz.

Myelicha. Sho'rlik, o'zini butkul yo'qotib qo'ymish.

Aliposho. Ne ham qilsin? Zero, arab ruhi, arab zavqi! Faqat ugina emas, men ham hushimdan ayrilib qolayozdim.

Myelicha. Hali shundog' deng? (*Latif va nash'ali*)

qahqahadan keyin) Unda tabib chaqiraylik.

Yildirim. Yo'q, tabibga hojat yo'q, raqqosa ketishi bilanoq Posho hazratlari o'zlariga keldilar.

Aliposho . Shundoq, chindan ham shundoq. (*Melicha turadi*) Nima bo'ldi, nega turdingiz?

Myelicha. Men endi bora qolay.

Yildirim. Tamaddi mahali Ali posho ham biz bilan birga bo'lurlar.

Myelicha. Juda mamnunman. (*Ketadi*)

Aliposho . Hazratimning ushbu cheksiz samimiyatlari menga har qanday baxtdan ortiqroq nash'a bergay.

Shu orada Jo'ja bir sakrab, o'mbaloq oshganicha asl masxara qiyofasida kirib keladi.

Yildirim. Tag'in keldingmi?

Jo'ja. Na iloj, majlis bo'sh qolmasin-da... Malak ketsa, shayton keladi.

Aliposho . Barakalla, barakalla! Jo'ja bu oqshom dahshatdir, dahshat!

Yildirim. Kel, malak ichgan ushbu qadahni ko'tarib yubor!

Jo'ja (*qadahni oladi*). Yashasin Serb qirolining singlisi Melicha! (*Sharobni burnining ustidan to'kadi*)

Yildirim. Bu nima qilg'oning, badbaxt! Sen haliga qadar sharob ichmakni bilmaydurmisan?

Jo'ja (*Yildirimga ma'noli tikilib*). Men cho'ldan chiqqan bir cho'ponning o'g'lidirman. Ne qilykim, to hanuz faqat qimiz va ayron ichmakni bilurman xolos!

Yildirim (*chekkaga*). Achchiq bir kinoya!

Jo'ja. Yaqin orada bir serb qizini olmoq niyatim bor, faqat o'shanda sharob ichmakni undan o'rganurman. (*Ali poshoga ma'noli qarab qo'yadi*) Ana o'shanda ba'zi bir siyosiy arboblari kabi namoz payti ham sarxush bo'lib o'tirgayman.

Aliposho (*chekkaga*). Meni tahqir qilayotir, shekilli? (*Jo'jaga*) Hoy badbaxt, sen juda haddingdan oshayotirsan!

Yildirim. Zarari yo'q, u bugun juda nash'ali, sen ko'nglingga

olmagin! Faqat sen bilan emas, men bilan ham o'ynashayotir. (*Jo'jaga*) Menga boq, Jo'ja! Men yaxshiroq hukmdormanmi yoki Temur?

Jo'ja. Omonlik beriladimi?

Yildirim. So'yla!

Jo'ja (*Yildirimning qulog'iga yaqin borib*). U bir tentak, sen esa g'irt ahmoq! (*Qahqaha urib kuladi*)

Yildirim. Bas qil, beodob! U holda sen nimadirsan?

Jo'ja (*Sadri a'zamga ishora qilib*). Men sening quyrug'ingning quyrug'i-dirman... (*Qahqaha yangraydi*).

Yildirim. Xo'sh, sening quyrug'ing-chi?

Jo'ja (*Nozimni ko'rsatib*). Mana bu! Marhamat, tomosha qilsinlar!

Nozim (*chekkaga*). Olloh-Ollloh! Jinnimi bu badbaxt. (*Chiqib ketadi*)

Yildirim. Bas, yetar, yo'qol! Sen bu oqshom zaharli bir tikan, g'o'ng'illagan qovoqari, quturgan bir ko'ppak bo'lib qolmishsan.

Jo'ja (*telbalardek qahqaha otadi, qo'li bilan qarshisidagi pardani ko'rsatadi va uni ochadi*). Men bir zaharli tikandirman, bu yerda ko'klam chechaklari! Men bir qovoqaridirman, bunda serb va mo'jor kapalaklari! Men quturgan bir ko'ppakdirman, bunda rum va bulg'or malaklari!

Qahqaha urib chekinadi. Hazin musiqa boshlanadi. Raqqosalar raqsga tushadi. Raqs tugagach, Nozim og'a jadal kirib, Yildirim n i n g qulog'iga nimalardir deydi.

Yildirim (*raqqosalarga jahd bilan*). Bas, yetar! (*Qizlar chiqib ketishadi. Nozim og'aga.*) Bularni yig'ishtirgin-da, ayt, har uchalasini ham olib kirishsin!

Nozim ishora kutib turgan xizmatkorlar bilan birga darhol ishrat xontaxtasini olib ketishadi.

Aliposho. Kim kelgan emish?

Yildirim. Temurning kishilaridan uch nafar josus qo'lga olinmish.

Aliposho . Kim biladi, balki josus emas, oddiy bechoralardir.

Yildirim. Aqlimga sig'magay, zinhor aqlimga sig'magay!
(*Qizishib*) Oh, beor g'anim, bir tomondan elchi jo'natadir, bir tomondan josus!

Shu orada ikki qurolli yanichari (sarboz) nazoratida O'rxon, Olga va Temur- qoya kirib keladilar.

Yildirim. Temur josuslari siz bo'lasizmi?

O'rxon. Ha, shunday deyishayotir.

Yildirim. Bu yerga ne yumush bilan jo'natishdi?

O'rxon. Jo'natishmadi, o'z orzuyimiz ila keldik.

Yildirim. Kelishingizdan maqsad ne?

O'rxon. Maqsad- Temurdan tonmak, ulug' Sultonga bo'ysunmak.

Yildirim. Yolg'onchilarning jazosi o'lim ekanligini unutmagil!

O'rxon. Bizning-cha, yolg'onchilik tamg'asi o'limdan ham yomondir.

Yildirim (*Olgaga*). Xo'sh, sen so'yla-chi, jigarim, Temurdan nega qochding?

O'rxon. Chunki Temur xudbin bir kimsadir.

Yildirim. Sen jim tur, o'zi so'ylasin.

O'rxon. Uning tili yo'q.

Yildirim (*Temirqoyaga*). Sening oting nima?

Temirqoya (*yo'g'on ovozda*). Temirqoya.

Yildirim. Xo'sh, sen ayt-chi, nega kelding?

Temirqoya (*beparvo, O'rxonga ishora qilib*). O'rxon "yur" dedi, kelaverdik.

Yildirim. Boshqa sababi yo'qmi?

Temirqoya. Albatta bor, faqat bu sir.

Yildirim (*qiziqib*). Ha, sirli sababmi? Xo'sh, u qanday sir ekan?

Temirqoya. Buni O'rxon biladi, nima keragi bor, men aralashmayman.

Yildirim. Ha! Sen aralashmaysan, shundog'mi? Endi ayon bo'ldi, demak, xiyonat. Jallod! Jallod! (*Nozim chiqarkan*) Kecha Temurdan kelgan elchini ham olib keling, uning ham

boshi kesilgay!

Aliposho . Omonlik, Sultonim! Ajalga hay bering.

Yildirim. Yo'q, barchasining boshi kesilgay. Oqsoq juda haddidan oshib ketayotir!

Aliposho . Iltijo qilurman, bu fikringizdan qayting, hazratim, hech zamonda elchining ham boshi kesilurmi?

Yildirim. Ha, kesilur, men amr etsam- kesilur!

Aliposho . Hech yo'qsa, bul hukmning ijrosini bir oz kechiktirmek lozim.

Yildirim (*g'azabli*). Bas, yetar! O'tinmakka hojat yo'q!

Shu orada Nozim kiradi, Jallod va ikki yanichari bilan Subutoy namoyon bo'ladi.

Yildirim (*Subutoyga*). Menga boq, mana bu kimsalarni taniydirmisan? Faqat rostini so'yla, yo'qsa eng yengil jazoying o'lim bo'lgay.

Subutoy. Subutoy na yolg'on gapirgay, na-da o'limdan qo'rqgay.

Yildirim (*g'azabini zo'rg'a bosib*). Gapimga javob ber, mana bularni taniydirmisan?

Subutoy (*kinli-g'azabli holda O'rxonga tikilib*). Turkistonda tanir edim, lekin usmonlining poytaxtida tanimasman!

Yildirim. Ne uchun?

Subutoy (*O'rxonga ishora qilib*). Chunki bu badbaxt vatan xoini. Ular ham shuning ko'lkasi.

Olga (*qalpog'ini oladi, sochlari yoyilib ketadi*). Omonlik, Sultonim! Afu eting! O'rxon xoin emas, faqat Temur uchun gunohkor, chunki u sizga e'tiqod qo'ymish edi, shu boisdan Turkistonni tark etdi.

O'rxon. Olga, sen jim bo'!

Yildirim. Bu ayol kim?

O'rxon. Maskov tomonlarga hujum qilganimizda o'limdan qutqazib qolgan bir qizaloq.

Subutoy (*achchiq va istehzoli bir tabassum bilan*). To'g'rirog'i, Temur saroyida ochilgan bir chechak. Sen qo'lingga qo'ndirib olib kelganing sho'x bir kapalak... (*Keskin*)

Samarqandga borgach, hamma sirni fosh etadir. Temurning qahru g'azabi ajal chaqmog'i kabi boshimiz uzra chaqnaydir. Evoh, u meni nega ham ko'rdi?

O'rxon. Aslo tashvish tortmagin, men Subutoy bilan gaplashgayman. U juda mard inson. Hech kimsaga siringni aytmagay. Hatto Temur qiymalab tashlasa ham lom-mim demagay.

Temirqoya (*bir chekkaga*). Nima keragi bor, men aralashmayman. O'lsalar o'larman, qolsalar qolarman.

Olga (*tuvakda yashnab turgan gulni ko'rsatadi*). Oh qanday ajib, tarovatli gul!

O'rxon. Bu hamishabahor guli. Qara, hanuz yangidan-yangi g'uncha ochmoqda.

Olga. Naqadar go'zal...

O'rxon. Shunday kun kelgaykim, bizning orzularimiz ham xuddi ana shu gul kabi yangidan-yangi g'unchalarda ocha boshlayajak.

Nozim (*kirib ta'zim qiladi*). Marhamat qilsinlar. (*Ular bilan birga chiqadi*)

O'rxon. Qani, ketdik. (*Nozimni ko'rsatadi*) Bul qop-qora kechaga o'xshagan maxluq bizni muzaffar va munavvar tongga chorlayotir. (*Ketadilar*)

Parda

TO'RTINCHI PARDA

O'sha sahna... Kunduzi... Qarshidagi kattakon derazadan saroy bog'ini bezab turgan yam-yashil daraxtlar, rang-barang gullar ko'zga tashlanadi. Ayvonga qo'yilgan tuvakdagi gulning egilgan va tarvaqaylab ketgan butoqlari oradan ancha fursat o'tganligini ko'rsatadi. Usmonli a'yonlari qiyofasidagi O'rxon bir chekkada qo'lini peshonasiga tirab xayolga tolga.

Olga (*saroy xonimlariga xos bir qiyofada kiradi. O'rxonga bir lahza tikilib turadi*). O'rxon!

O'rxon. Senmisan, Olga?

O'l'g a. Nelarni o'ylayotirsan, xalaqit berdim, shekilli?

O'rxon. Yo'q, aslo...

Olga. Nega bunchalar xayolga tolding?

O'rxon (*gul butasini ko'rsatib*). Atrofda iforlar taratayotgan, yashnab turgan bu gullarga boq! Bu gullar bir paytlar yam-yashil tuguncha edi.

Olga. Ha, esimda, josus deya bizni ayblashgan bir kecha edi.

O'rxon. O'sha kecha men ochilmagan g'unchalarni ko'nglimizdagi orzularga o'xshatgan edim, shundog'mi? Zotan, bugun istaklarimiz ro'yobga chiqayotir, gullar kabi ochilib kelayotir.

Olga. U holda sening faromushligingga sabab ne?

O'rxon. Olga! Biz endi bu yerni tark etmog'imiz lozim.

O'l'g a. Nechun? Axir, biz bu yerda juda baxtiyormiz-ku!

O'rxon. Yo'q, aksincha, baxtiyorlik bizni boshqa olamda kutayotir!

Olga. Gapingni anglamadim. Sen Yildirim kabi buyuk bir podshoning saroyidadirsan... O'zing ham sevimli a'yonlardan biridirsan. Ortiq yana ne istaysan? (*Gul butasiga yaqinlashib, uni hidlay boshlaydi*)

O'rxon (*chekkaga*). Ha, Temurning lashkari Sivas qal'asini

ostin-ustin qildi, Yildirimning o'g'li o'ldirildi... Shundan so'ng ham bu yerda qolib bo'lgaymi?

Olga. O'rxon! Senda bir sir bor: har oy yashirin maktublar yozursan, ajabo, ularni kimga, qayga jo'natayotirsan?

O'rxon. Keyin tushunib yetgaysan, endi zudlik bilan tadorigingni ko'r! Bu yerdan ketmog'imiz lozim.

Olga (*bezovta*). Yo tavba, nimalar deyayotirsan, yoki Yildirimdan biron jabr ko'rdingmi?

O'rxon. Yo'q. Faqat ba'zi podsholar, hususan, Yildirim kabi sarxush hukmdorlar shul qadar dahshatlikim, ularga zinhor ishonib bo'lmagay. Zero, o'z og'asini vahshiylarcha qiymalab tashlagan bir hukmdor arziyas bahona bilan bizning ham qonimizni to'kishiga shak-shubha yo'qdir.

Olga. Men bu shubhalarda hech bir ma'ni ko'rmayotirman.

O'rxon. Aytdim-ku, axir, keyin anglab yetgaysan. Darhol hozirlan. Ehtiyot shart, bir chorda ham olib olgin, yo'lda asqotib qolgay.

Olga. Xo'p bo'ladi, lekin...

O'rxon. Jim, kimdir kelayotir.

Olga. Sultonning mahrami Melicha. (*Yoqimli tabassumlar bilan unga peshvoz chiqadi*)

O'rxon (*yolg'iz*). Burch hamma narsadan muqaddasdir. Fursat yetib keldi. Endi Temur albatta hujum boshlayajak.

Myelicha. (*Olga bilan birga kirib keladi*). Oh, Olga, Olga! Sizlarning men bilan do'stligingiz ko'nglimni qanchalar ko'tarishini bilsangiz edi.

Olga. Mening ham... Mening ham sevinchim juda cheksiz, juda bepoyondir. Myelicha. Sen naqadar olijanobsan. (*O'rxonga ishora qilib*) Ering ham juda mard va nazokatli bir inson.

O'rxon. Minnatdorman.

Myelicha. (*atrofga diqqat bilan razm solib*). Sho'rlik Yildirim! Uning holi naqadar parishon...

Olga. Ha, shu kunlarda hazratimiz juda o'ychan ko'rinarlar.

O'rxon. Nega o'ychan bo'lmasin. Temur lashkarining bosib kelishi hazilakam gapmi?

Yildirim (*kiradi, unga ta'zim qiladilar. Yonidagi Nozim og'aga*). Ali posho qayda? Darhol huzurimga chorla! (*Nozim ta'zim qilib chiqadi. Yildirim vazmin.*) Oh, Temur! Temur! Men sening bul qadar behazir ekanligingga ishonmagan edim. (*G'azabga minib*) Lahimlar qazib qurol olib kirmakka, Sivas kabi bir qal'aning kulini ko'kka sovurmakka nechuk hadding sig'di? Oh, hali asirlarning, qal'a muhofizlarining boshini kestirdingmi? Erto'g'rul kabi o'g'lonimdan judo etingmi? Yo'q-yo'q... Bu achchiq zarba! Jallod!

O'rxon. Balkim bu harakatlar sen uni mensimaganliging uchun bir tanbih dir, ta'bir joiz bo'lsa- bir jazodir.

Shu payt olislardan oshiqona bir ohangda cho'pon nayining sadosi eshtiladi.

Yildirim (*bo'g'ilib*). Nima?! Bir tanbih?! Bir jazo?! Oh, nelarni eshitayotirman?!

O'rxon. Zotan, senga ixlos va sadoqatim shul achchiq haqaratni so'ylamakka meni majbur etayotir.

Yildirim. Men boshimga bostirib kelgan keksa tullak salib lashkarini mahv etdim. Farangiston va Olmoniya jangchilarini yer bilan yakson qildim. Lohiston, Avstriyo va Italiyo askarlarini bir hamladayoq ezib tashladim. Hatto qo'rqmas Jon kabi mashhur bir qahramonni ham nazarga ilmadim. Endi Temur kabi bir darbadarmi meni qo'rqitmoq bo'lgay? Oh, ko'r bo'lsin bu falakning ko'zlari! Qaragin, kimlar meni jangga chorlayotir!

Myelicha. Qo'ying, hazratim! O'zingizni juda azobga soldingiz. Vujudingiz bir oz istirohatga muhtoj.

Yildirim. Istirohatmi?! Zaharli panjalar qalbimni parchalamoqda ekan, tag'in istirohatmi?! (*G'azabli*) Oh, yirtqich! (*Melichaga*) Bizni yolg'iz qoldir. (*Olga bilan chiqib ketayotgan Melichaga*) Ayt, u cho'ponning ovozi o'chirsinar.

Myelicha. Bosh ustiga. (*Ketmoqchi bo'ladi*)

Yildirim. Qo'ya qol!.. Kerak emas, qo'y, mayli chalaversin.

Myelicha. Bosh ustiga... (*Chiqib ketishadi*)

Yildirim (*derazaga yaqinlashadi, cho'ponning kuyini tinglab hazin va alamli bir oh chekadi*). Chal... Chal!.. Ey baxtiyor cho'pon, chalavergin!.. Na Sivas kabi bir shahring qo'lingdan ketmish, na-da Erto'g'ul kabi bir o'g'ling...

Aliposho kiradi, nay sadosi tinadi.

Aliposho (*yasama bir bezovtalik bilan*). Hazratimni bir oz kayfiyatisiz ko'rayotirman.

Yildirim (*achchiq tabassum bilan*). Shundoq, kayfli vazirlarning sultoni hamisha kayfiyatsiz bo'ladi.

Aliposho . Har holda, shavkatli xoqonning marhamatlari qullarining qusuridan juda yuksakdir.

Yildirim. Menga boq, sen Sivas voqeasiga ne deysan?

Aliposho . Faqat go'daklarga xos bir tajriba. Bema'ni bir tajriba...

Yildirim (*g'azabli*). Ochiqroq so'yla, nimasi bema'ni?

Aliposho . Chunki Temur Sivas qal'asiga tajovuz etishi bilanoq jangni davom ettirmakdan chekinadi... Ko'rinib turibdirkim, askarlarimizning shijoatini ko'rib u ulkan saboq olmish. Jur'at qilganida edi, Sivasni tashlab, Misr- Shom tomonlarga ketmagan bo'lur edi.

Yildirim. Sen sarxushsan... Bugun-erta u Misrni ham ostin-ustin qiladi. Shomni ham...

O'rxon. Allaqachon shundoq qilmish.

Yildirim. Oh, nelar deyayotirsan?

O'rxon. Hatto u ortga qaytib, Oraz daryosini kechib o'tib, Ozarboyjonga ham kirib boribdir. Ushbu soniyalarda u Qorabog'ning sarin yaylovlarida, maysa-chechakli adirlarda istirohat va g'olibiyat bazmlari ila mashg'uldir.

Aliposho (*iztirobda, chekkaga*). Oh, dahshat, dahshat!..

Yildirim (*Ali poshoga*). Xo'sh, bu xabarni sen nechun hozirga qadar menga aytmading?

Aliposho . Chunki siz bir oz xastahol ko'rinursiz. Binobarin, bu voqea ahamiyatga arzimaydir...

Yildirim (*o'ta hayajon va g'azab bilan*). Nechun?!

Ahamiyatga arzimaydirmi? Yo'q, yo'q, zinhor undiq emas, Sen Temurga qarshi Misr- Shom hukumatlari bilan ittifoq tuzish o'rniga Bursa mayxonachilariga sharob buyurish ila mashg'ul bo'lgansan!

Nozim (*kirib ta'zim qiladi*). Shayx Buxoriy hazratlari kelmishlar.

Yildirim. Kirsin. (*Nozim ta'zim qilib chiqadi. Yildirim chekkaga*) Shayx fozil va muhtaram bir zot. Uning tashrifida bir gap bor.

Shayx Buxoriy (*qishloqlik bir ayol bilan kiradi. Ta'zimdan so'ng*). Jur'atim uchun afu eting, hazratim. Lutfan shul qishloqlik ayolni tinglasangiz. Onado'lining shul yo'qsul onasiga quloq bersangiz. Eshiting, u nelar deydir.

Yildirim (*ayolga*). So'yla!

Ayol. Xo'jam bilan o'g'lim salib jangida halok bo'lishdi, oh, ularning diydorini ko'rolmay qoldim, mozorlarini bilolmay qoldim. Men faqat bir tasalli bilan tirik edim- ular vatan uchun shahid bo'lib edilar.

Yildirim. Darding ne, dardingni ayt!

Ayol. Bo'y yetgan bir qizim bor edi, oti Lola edi, men uning uchun har qanday zahmatdan qaytmas edim. Kuyib-pishib bir tarafdin ola ho'kizni, bir tarafdin o'zimni ayamasdan, jonivor bilan barobar mehnat qilardim. Lolaginam, yakkayu yagona jigargo'sham kam bo'lmasin derdim.

Yildirim (*bir oz asabiy*). Xo'sh?

Ayol (*hayajonli*). Keyin yanicharlar, sening o'sha talonchi, mast-alast askarlaring ho'kizimni olib ketishdi. Bermochi emas edim, zo'rlab tortib olishdi. Yalinib-yolvorgan edim, do'pposlashdi. Men-ku mayli... Men-ku mayli... (*alamli faryod bilan*). Qizim! Oh, jigarim! Yovuzlar begunoh bir qo'zichoqqa hujum qilgani kabi unga yopirildilar, yig'lashiga, dod solishiga qaramay, jallod kabi olib ketdilar. (*Behol*) Oh, Lolaginam! Oh, jigarim... (*Yildirimning oyoqlariga yiqiladi*)

Yildirim (*o'ta g'azabda*). Javob ber, Ali posho, javob ber!

Ayol (*behol*). Oh, mayparastlar! Vahshiylar!

Shayx Buxoriy (*chekkaga*). Mast amrning ma'murlari ham mast-alast bo'lgay.

Yildirim. Topilsin, bu ayolning qizi darhol topilsin!

O'rxon. Yuring, ona.

Ayol (*ko'z yoshlarini artib*). Oh, jigarim... Yolg'izgina jigarim. (*Tag'in ho'ngrab yig'laydi*)

O'rxon. Yuring, xiyonat jazosiz qolmagay. (*Ayol bilan birga chiqadi*)

Shayx Buxoriy (*chekkaga*). Bechora ayol! Bilmaydikim, o'zi iltijo qilayotgani podshoning ichadigan sharoblari yo'qsul qishloqlikning to'kilgan qizil qonlari, qonli ko'z yoshlari evazidandir.

Nozim (*kirib ta'zim qiladi*). Temur elchisi!

Yildirim. Kirsin! (*G'azabli*) Tag'in elchimi?! Yana Temur elchisimi?!

Subutoy bahorlik libosida ta'zim qiladi va maktubni beradi.

Yildirim (*Ali poshoga*). Ol, o'qi! (*Subutoyga*) Bu maktub qayda bitildi?

Subutoy. Ozarboyjonda, Qorabog' adirlarinda...

Yildirim. Chiqib kutgil, javobini darhol olursan.

Subutoy. Xo'p bo'ladi. (*Ta'zim qilib chiqadi*)

Aliposho (*qisqa mutolaadan so'ng, hayrat bilan chekkaga*). Dahshat, dahshat!

Yildirim. Nelarni bitibdi, tag'in nelar deb yozibdi?

Aliposho (*o'qiydi*). Tangrining quli Temurdan Rum Sultoni
Yildirim Boyazidga!

Yildirim. Uzundan-uzoq loflarga toqatim yo'q, faqat maktubning muxtasar ma'nosini so'yla!

Aliposho. Yozibdirkim, men sizni bir turk sultoni deb hisoblaydirman va o'zingizni hurmat qiladirman, faqat siz meni mensimasangiz, oramizga sovuqchilik tushgay va buning oqibati juda achchiq bo'lgay.

O'rxon kiradi.

Yildirim. Xo'sh, keyin?

Aliposho (*maktubga ko'z qirini tashlab*). Illo, bu mening oxirgi maktubim va so'nggi taklifimdir. Qoraqo'yinlining amiri Qora Yusuf bilan munosabatlarni uzgaysiz. Shahzodalarimgizdan birini ma'muran huzurimga jo'natgaysiz... Men unga o'z bolam kabi muomulada bo'lishimni oldindan va'da qilurman. Faqat maktubimga muvofiq javob qaytmasa, hujum etajagimga shakshubha yo'q. Shunga yarasha hozirligingizni ko'ring deya ogoh etayotirman.

Yildirim. Urushmoqchimi? (*Achchiq qahqaha bilan*) Qarang, bizni nelar bilan qo'rqitmoqchi. Bechora Cho'loq! Qarshisida kim turganini unutganga o'xshaydir. (*Juda g'azabli*) Yo'q, unga javob jangdan boshqa narsa bo'lmagay!

Shayx Buxoriy. Menimcha, g'azab va hiddat hazratimizni yanglish muhokamalarga olib borayotir. Temur ham xuddi siz kabi bir qahramondir. Siz kabi jasur va yengilmas bir hukmdordir. Turk farzandlarining qonini behuda to'ktirmang, atrofingizni qurshab turgan g'animlar sizning boshingizga tushadigan falokatlardan shod bo'lmasinlar.

Yildirim. Yo'q, pirim! Men hozirgacha sening achchiq nasihatlaringni tinglab keldim. Afsuskim, endi tinglamagayman, chunki ushbu maktub taqirlarning eng achchig'idir.

Shayx Buxoriy. Ha, bilurman, achchiq, hatto mening so'zlarim undan-da achchiqroq. Faqat Temur bilan urushmakdan ko'ra o'z nafsingga qarshi jang e'lon etgaysan. Jur'atim uchun meni ma'zur tut. Ammo imkoni qadar raqqosalarga o'ralashib qolmagil! Serbiston malikasining nufuziga uchmagil! Va sarxush vazirlarning ermagi bo'lib qolmagil!

Aliposho (*chekkaga*). Bu qandoq aljirash bo'ldi, ajabo?

Yildirim. Balli, shayxim! Achchiq bo'lsa-da, so'zlaringda haqiqat bor. Lekin Temurga qarshi sukut saqlamak endi qo'limdan kelmaydir. Nechunkim, u mening kimligimni tanimayotir yokim tanishni istamayotir. Har holda, men o'zimning kimligimni unga tanitib qo'ymagim lozim. Ali posho, javob yoz!

Ali posho qog'oz-qalam hozirlaydi.

O'rxon (*ta'zim qilib*). Ruxsat bo'lsa, mening ham ikki og'iz gapim bor edi.

Yildirim. So'yla!

O'rxon. Hazratim, albatta, sizning irodangiz haqiqatdir, binobarin, shayx hazratlarining tavsiyalari ham oqilona bir maslahatdir.

Yildirim. Men hammasini yaxshi anglaydirman, ammo endi maslahatning fursati o'tdi. (*G'azabli*) Javob yoz!

Aliposho. Amringizga muntazirman.

Yildirim. Yildirim Boyaziddan daydi it Temurga!

Boshqalar (*hayrat va dahshat bilan chekkaga*). Nima? Daydi it?!

Yildirim. Yozdingmi? Daydi it Temurga!

Aliposho. Yozdim, daydi it Temurga.

Yildirim. Yoz, urushimiz- urush. Kimki so'zidan qaytsa, xotini uch taloq bo'lgay!

Aliposho (*yozadi, chekkaga*). Oh, falokat! Dahshat!

Yildirim. Qolgani o'zingga havola. Mening gapim faqat shu!

Shayx Buxoriy (*iztirob va hayajonda*). Hazratim! Hazratim, ijozat bering. Ushbu javob odob-muomalaga zinhor muvofiq kelmagay. Zero, bu bir xato, bir tajovuzkim, hech bir hukmdorning sha'ni uchun munosib emasdir.

Yildirim. Bas, yetar, o'tinaman, boshqalar bu ishga aralashmasin.

Shayx Buxoriy (*o'rnidan turib ketmoqchi bo'larkan*). Yaxshi, Sultonim, men qo'shilmagayman, biroq siz ushbu javobingiz bilan buyuk bir tarixiy mas'uliyat ostida qolayotirsiz. Menga ruxsat...

Yildirim. Ixtiyoringiz. (*Shayx Buxoriy chiqib ketadi. Yildirim istehzoli tabassum bilan ko'zlarini o'ynatib*) Shundoq, ushbu maktub bilan Yildirim buyuk bir mas'uliyat, tarixiy mas'uliyat ostida qolur emish.

O'rxon. Har xolda, Shayx yomonlik istaguvchi kimsa emasdir.

Yildirim. Ne bo'lsa bo'lur, mening qarorim qat'iy. (*O'rnidan turadi*) Menga qara, O'rxon! Sen to hozirgacha bizdan hurmat va muhabbat ko'rding... Va shu bois ham Onayo'lidagi totor-turkman urug'lari o'rtasida katta nufuzing bor.

O'rxon. Hazratimning inoyatlari bilan.

Yildirim. Endi ularni harakatga keltirmoq lozim. Butun lashkarga safarbarlik e'lon eturman. Ko'raylik-chi, Temur bizga qarshi ne qila olur ekan? Sen faqat o'z burchingni unutma! (*Chiqa boshlaydi*)

O'rxon. Men uchun burch hamma narsadan muqaddasdir. Amirim uchun boshimdan kechishga ham tayyordirman.

Yildirim. Bor, arslonim, hozirlan! Unutmagilkim, seni ulkan lavozimlar kutayotir. Ali posho! Sen ushbu maktubni elichiga ber, mendan so'nggi sovg'a sifatida Temurga olib borsin.

Aliposho. Bosh ustiga! (*Chiqadilar*)

O'rxon (*yolg'iz*). Oh, Temur- daydi it. (*Achchiq va istehzoli tabassum bilan*) E-voh, hamisha badmastlarning tasallisi-aljiramak, ojizu zaiflarning quroli esa haqorat etmak va qarag'amakdir. (*Yildirim ketgan tomonga qarab kinoyali, bir oz qizishgan holda*) Ey mag'rur, ayshparast Sulton! Yaqinda, tez orada ul yovqur jahongirning temir panjalarida ilon kabi to'lg'anursan. Muqarrar mag'lubiyatga uchrab, zabun va parishon bo'lursan!

Parda

BESHINCHI PARDA

Anqara adirlari. Temurning chodiri... Chodir oldida barvasta kelbatli, o'q-yoy taqqan ikki jangchi soqchilikda turib suhbatlashmoqda.

Birinchi soqchi. Vo ajab, butun dunyo jang-jadaldan toliqdi, biroq bu Oqsoq zinhor toliqish neligini bilmagay.

Ikkinchi soqchi. Tag'in shikoyatmi? O'zi nedan norozisan, azizim?

Birinchi soqchi. Misr va Shomda to'kkan qonlarimiz hali sovugani yo'q... Endi esa Anqara g'avg'osi, Anqara balosi! Nima degan gap? Uch-to'rt kun orom olsak bo'lmasmidi?

Ikkinchi soqchi. Xo'sh, Qorabog'ning ko'm-ko'k adirlarida, Ozarboy- jonning jannatdek go'zal, farahli go'shalarida surgan zavq-safolaring ozlik qilurmi?

Birinchi soqchi. Bu nima deganing? Atigi uch oy zavq olib, olti oy jang qilmoq kerakmi?

Ikkinchi soqchi. Mundoq o'ylasang-chi, jang-jadalning ham o'ziga xos zavqi bor, axir!

Birinchi soqchi. Oллоhning o'zi shohid (*oqsoqlanib u yoqdan bu yoqqa yuradi*). Shom tomonlarda bo'lgan jangda oyog'imga bir o'q tegdi, to hanuz oqsayman, hamon kechalari og'riqdan uxlay olmayman.

Ikkinchi soqchi (*kulib*). Zarari yo'q, yaxshi mol egasiga o'xshaydi. Temur ham oqsoq, sen ham... Faqat orangizda bir farq bor- sen qarg'asan, u- burgut...

Birinchi soqchi. Bas qil, battol!

Ikkinchi soqchi. Yaxshi, yo'qsa, u qarg'a bo'lsin, sen esa burgut...

Birinchi soqchi. Yo'q, bunisi ham to'g'ri kelmaydi.

Ikkinchi soqchi. Xo'sh, unda nima istaysan?

Birinchi soqchi. Nimani istardim, shu Anqara jangi menga sira ham yoqmayotir. Nima emish- Temur Yildirimni yengar

emish... Menga bundan ne foyda? Misrda, Shomda har holda ul-bul narsaga ega bo'ldim. Bu yerda g'olib kelsak (*hovuchiga boqib*), xo'sh, ayt-chi, qo'limga nima kiradi? Anqaraning qup-quruq, bo'm-bo'sh sahrosimi?

Ikkinchi soqchi (*istehzoli qahqahalar bilan*). Voy juhudning dallolli-ey! Sen jangga mol yig'ish uchun kelganmisan?

Birinchi soqchi. Nima bo'пти! Oqsoqning dong'i chiqsin, mening esa jonim chiqsin, shundog'mi?

Ikkinchi soqchi. Bas, yetar, bu so'zlar turkka munosib bo'lmaganidek, askarga ham zinhor loyiq emasdir.

Birinchi soqchi. Nima bo'пти! Seningcha, askar odam emasmi? (*G'azabli*) Xo'sh, nima bo'пти! Jon olib, jon beradigan biz, o'ynab-kuladigan ular! Chopishib-so'qishadigan biz, shon-shuhrat qozonadigan ular! Och-yalang'och yuradigan biz, kayf-safo suradigan ular!

Ikkinchi soqchi (*kulib*). Ajabo, alahsirayotirsanmi? Ular deganing kimlar?

Birinchi soqchi. Ular- saroylarda aysh-ishrat qiladigan ochko'z podsholar, telba xoqonlar... sarvat va saodat og'ushida o'ynab-kuladigan ablah vazirlar, yaramas a'yonlar... Kayf-safo bilan kun kechiradigan beg'am shahzodalar, semiz amirlar...

Ikkinchi soqchi (*mag'rur qahqahalar bilan*). Angladim, endi angladim. Bundoq fikrlar qo'rqqalik oqibatida tug'iladir. (*Uning yelkasiga qoqib*) Menga boq, sen zinhor tashvish chekma, butun-erta Yildirim mag'lub bo'ladir, biz tag'in Samarqandga qayturmiz.

Birinchi soqchi. Yo'q, bunga ko'zim yetmaydir. Yildirimni juda qudratli deyishmoqda.

Ikkinchi soqchi. Ajabo, uning nimasi qudratli emish?

Birinchi soqchi. Yo'qsa ne? Mana, necha kundir kim, Yildirim bilan yuzma-yuz turibmiz. U esa jangni qo'yib, shikorga chiqarmish, bizni nazariga ham ilmayotgan emish.

Ikkinchi soqchi. Hechqisi yo'q, u bizni mensimasa, biz uni mensiyimiz. (Bo'ri uvillashi eshtiladi) Amir kelayotir! (*Soqchiga*

qarab, hayratda) Nima bo'ldi? Sening yuz-ko'zingdan olov yog'ilayotir.

Temur jang libosida kirib keladi. Ortidan Devonbegi, shoir Kirmoniy va Oqbug'a kiradi.

Temur (*nihoyatda hirsli va g'azabli ohangda*). Temur-daydi it? Shundog'mi, hali shundog' bo'ldimi?!

Shoir. Balki kayfi bo'lgandir. Yo'qsa, keksa bir Sultonning og'zidan bunday so'z chiqmas.

Devonbegi. Ehtimol bemorlig'ida, issig'i ko'tarilganda yozgandir. Yo'qsa, bunaqangi aljirash es-hushli bir zotga zinhor yarashmagay.

Temur. Ehtimol! Ehtimol! Lekin meni ham Tarag'ay o'g'li Temur deydilar. Uni badmastlikdan hushyor etmoq, ko'tarilgan boshini egmoq fursati keldi... Oh, Yildirim, Yildirim! Naqadar dahshatli bo'lsang-da, Hindistonda men ovlagan qoplonlardan mudhish emasdirsan.

Shoir (*chekkaga*). Shunday, qoplon yirtqichlarning eng vahshiysi, ammo qoplonlarni ham tilkalab tashlaydirgan bir vahshiy kuch borkim, ul kuch- insondir.

Temur. Qoraqo'yinlining lashkari tunda Isfaxon yonida qo'qqisdan hujum etmish, jangda askarlarimdan uch ming kishi halok bo'lmish erdi. O'shanda men kallalardan minoralar tiklagan edim. Hechqisi yo'q, bir ozdan so'ng Yildirim ham mening kimligimni tanib olgay. (*Kinoya va g'azab bilan*) Oh, daydi it! Bu ne aljiramak, bu qanday jasorat?!

Shoir. Afsuskim, jasurlarning aljirashi aljirovchilarning jasorati kabi kulguli va bema'nidir.

Temur. Bu aljirashlar ne bo'libtir?... Raqibning surbetligini ko'rkim, meni hamon mensimayotir, jangga tadorik ko'rmak o'rniga shikorga chiqayotir.

Oqbug'a (*istehzoli kulgi bilan*). Darhaqiqat, juda takabbur, juda mag'rur...

Shoir. Ammo mag'rurlar juda tez sharmanda bo'lgaylar.

Subutoy kirib keladi va ta'zim qiladi.

Temur. Xo'sh, ne xabar bor, Subutoy?

Subutoy. Buyuk xoqonimizning amri bilan shikorga chiqqan o'n besh ming nafar Yildirim askarini jangchilarimiz qurshab olishdi va bir zarba ila barchasini qirib tashlashdi.

Temur. Yildirimning o'zi-chi?

Subutoy. Faqat Yildirim jasurona bir epchillik bilan qurshovni yorib chiqdi va besh-o'n nafar himoyachisi bilan qochib qutuldi.

Temur. Men jasurlarni juda xush ko'rurman.

Subutoy. Yildirim shikorda yurganida biz suv yo'llarini kesib qo'ydik, tabiiyki, lashkar suvsiz qolgach, tez orada taslim bo'ladi.

Temur. Juda ajoyib tadbir. Buni kim o'ylab topmish?

Subutoy (*Oqbug'a ishora qilib*). Buyuk sardor Oqbug'a.

Temur. Zotan, jang mahali hiyla ham zafar vositalarining biridir.

Shoir (*chekkaga*). Men faqat Karbalodagi arab Shimirini bilur edim, biroq turkdan ham Shimir chiqar ermish.

Temur. Oqbug'a! Ortiq kutib bo'lmagay! Lashkar hujumga o'tmog'i lozim. Biroq Yildirimga zahmat yetmasin. Unga aytadigan so'zlarim bor. Jasur Subutoy! Sen ham g'aflatda qolma! Kimda-kim uni tirik ushlasa, evaziga katta mukofot berilgay!

Oqbug'a. Qay yo'sinda harakat qilurimiz?

Temur. G'animning o'ng qanoti ochiq. Xuddi shu yerdan bizning so'l qanot lashkarimiz ularning markazga o'tish yo'lini to'sib qo'yajak. Yovning so'l qanoti esa juda zaif. Aminmankim, bizning zarbamizga dosh bera olmay, tezda parokanda bo'lgay. Bor, arslonim! Jasorat va matonat senga yor bo'lsin!

Oqbug'a va Subutoy harbiycha itoat ishorasini qilib, jadal chiqib ketadilar.

Shoir (*chekkaga*). Qardosh qardoshning qonini ichadir. Mana siyosat va rayosat balosi!

Temur. O'rxonning hanuz qaytmagan meni qattiq tashvishga solayotir. Har holda, u bugun biz tomonga o'tmog'i lozim erdi.

Devonbegi. Kim bilsin, ehtimol, o'tgandan so'ng biznikilar ushlab olishgandir...

Temur. Hamma jabhalarga buyruq ber, unga zinhor qo'l tekkizmasinlar.

(*Shoir Kirmoniyga*) Qani, yur, shoir, sen ham bir tamosho qil. Jangni yaqindan tamosho qilmak zavqi mutlaqo o'zgacha bo'lur. (*Chiqib ketishadi*)

Olmos gangib qolgan holda iztirobli odimlar bilan kirib keladi. Temur ketgan tomonga tikiladi.

Olmos (*chekkaga*). O'rxon, oh, O'rxon! Sen Olmosni unutding, faqat Olmos seni ko'rmoq uchun jang maydonlarida daydib yuribdir. (*Temur ketgan tomonga yuradi*)

Birinchi soqchi (*sherigiga*). Bu Devonbegining qiziyam juda g'alati ayol ekan. Samarqandning go'zal ko'shklarini tashlab kelib, bilmadim, Anqara cho'llarida nima izlab yuribdir?

Ikkinchi soqchi. Seningcha, jang maydoni faqat erkaklarga xosmi?

Birinchi soqchi (*istehzoli qahqahalar bilan*). Bu nima daganing? Ul zaifa ayol ham jang qilgani kelganmi?

Ikkinchi soqchi. Kulasan-da... Ota-bobolardan eshitmaganmisankim, Chingizning onasi ham ayol boshi bilan ot chopgan. Barcha qo'shni o'lkalarni qo'lga kiritgan va ulkan bir saltanat qurgan.

Birinchi soqchi. Bu ne demak, anavi zaifa ham Chingizning onasimi?

Ikkinchi soqchi. Nima farqi bor, ikkalasi ham ayol, bu ham o'sha jinsdan, u ham shu nasldan. Arslonning erkak-urg'ochisi bo'lmaydir.

Birinchi soqchi. Ammo, menimcha, sen aytayotgan bu urg'ochi arslon jang uchun emas, boshqa bir ov uchun kelganga o'xshaydi... (*Yo'lga qaraydi*) Ko'zing oydin, ana, Temirqoya ham kelayotir.

Ikkinchi soqchi. Axir, u O'rxon bilan birga Yildirim huzuriga qochgan edi-ku.

Birinchi soqchi. Nima bo'пти! U yerda yashay olmay, ortiga qaytgandir-da!

Olmos (*Temirqoya bilan kiradi*). Xudo haqi, gapirsang-chi, O'rxonga ne bo'ldi? U qayda qoldi?

Temirqoya (*yo'g'on va dag'al tovushda*). Uning yonida... Anavi...

Olmos. U deganing kim?!

Temirqoya. Kim bo'lsa- o'sha. Nima keragi bor, men aralashmayman.

Olmos. Oh, nechun? O'rxon kelmadimi? Sen bilan birga emasmidi?

Temirqoya. Temurdan qo'rqmay bu yerga kela olar ekanmi? Maskov qizini olib qochishga qochib, endi Temurga ko'rina olar ekanmi?

Olmos. Temur uni afu etadir.

Temirqoya. Bu mening aqlimga sig'maydi.

Olmos. Jim, xudo haqi, jim bo'! Boshimga qon tepayotir, miyam tars yorilib ketgudek. Demak, u bu yerga kelmaydi, shundog'mi?

Temirqoya. Men uning homiysi emasman, istasa, kelsin, istamasa- yo'q. Nima keragi bor, men aralashmayman.

Olmos (*chekkaga*). Ey xudoyim, bu kimsaning yuragi toshdan yaralganmi? (*Temirqoyaga*) Men bu yerga yolg'iz O'rxon uchun keldim. Qayda bo'lsa ham men uni topmog'im lozim.

Temirqoya. Men ochman, bir oz tamaddi qilib olay, undan so'ng...

Olmos. Mayli, yegin-ichgin, men sening yoqangdan olmoqchi emasman.

Temirqoya. Yoqamdan olma, nima keragi bor! (*Ketadilar*)

Shu orada tashqaridan ur-sur, chopishma ovozlari eshitaladi.

Birinchi soqchi. Demak, jang qizib ketdi. Rosa qirg'inbarot bo'layotir.

Ikkinchi soqchi. Ha, shovqin-suron tobora avjiga chiqayotir.

Birinchi soqchi. Ana, O'rxon ham Amir bilan birga kelmoqda.

Ikkinchi soqchi. Aftidan, Temirqoya Olmosni aldaganga o'xshaydir.

Tashqaridan eshitilayotgan shovqin-suron, chopish-savash sadolari pasayadi. Temur, Devonbegi, shoir K i r m o n i y va O'rxon kirib kelishadi.

Temur. So'yla, O'rxon, nelar qilding?

O'rxon. Men avvalo juda katta qabihlik qildim.

Temur. Nechuk qabihlik?

O'rxon. Olgani Turkistondan olib qochdim, shu tufayli boshim kesilishga loyiq.

Temur. Buni keyin muhokama qilgaymiz. Menga Yildirim, Yildirim lashkaridan xabar ber!

O'rxon. Bursadagi ishlarim o'zingizga ma'lum. Har oyda xabar jo'natib turdim. Keyingi haftalarda Onado'lidagi beklarga katta martabalar va'da qilib, hammasini o'z tomonimizga og'dirib oldim. U yerdagi totor va turkman boshliqlarini chiqarib, ishonchlarini qozondim. Butun Onado'li askarlari bizning tomonimizda, hademay taslim bo'lurlar. Faqat Rum eli beklari, yanicharlar va serb askarlari Yildirim itoatida. Ammo lashkarda buzilish boshlanishi bilanoq ular ham hech narsa qila olmay shoshib, gangib qolurlar.

Olmos (*Temirqoya bilan keladi. O'rxonni ko'rgach, favqulodda bir sevinch bilan*). Oh, O'rxon!.. (*Devonbegi qo'li bilan sukut ishorasi qiladi. Olmos chekinib, bir chekkaga borib turadi*)

Temur (*O'rxonga*). Juda mamnunman. Xo'sh, endi ayt-chi, go'zal malika qayda?

O'rxon. Tashqarida kutib turibdir. Faqat sarhaddan kechib o'tayotganida biznikilar jarohatlab qo'yishadi.

Olmos (*chekkaga*). Ana, bu ham yangi bir hiyla!

Temur. O'rxon! Sen askarsan, ammo qilgan xiyonating askar sha'niga yarashmagay. G'aflatda qoldirib qizni olib qochmak

va meni mensimaslik bir nonko'rlik emasmi? Bunga jazm etganingda Temurning qahru g'azabini yoddan chiqardingmi? (*O'rxon sukutda*) nechun jimsan, so'yla!

O'rxon. Buyuk xoqonning marhamati mening bul qabihligimdan juda yuksak turgay.

Temur (*keskin*). Yo'q, qabihlikni afu etmak tubanlikka rivoj bermak demakdir.

Birinchi soqchi (*sherigiga*). Ana, Oqsoq tag'in g'azabga mindi.

Devonbegi (*Temurga*). O'rxon bilmagandir, yoshlik qilgandir.

Temur (*keskin*). Yo'q, bunday qabihligi uchun u eng oliy jazoga- o'limga loyiq.

Olmos. Oh, o'limga?..

Temur. Ha, O'rxon faqat o'limga loyiq.

Olmos. Rahm eting, oh rahm eting. (*Temurga yaqinlashadi*)

Temur (*g'azabnok*). Nari tur!

Devonbegi. E-voh, chindan ham u qatl etilgaymi?

Temur. Ha, qatl... qatl! Olib chiq, boshqalar uchun ibrat bo'lsin!

Atrofdagi hamma sarosimada, qo'rqinchli sukunat...

O'rxon. Yo'q, xoqonim, yo'q... O'lim hammani qo'rqitsada, O'rxonni qo'rqita olmagay. Men burch yo'lida ming bor o'lib-tirildim. Yildirim meni qatl etmoqchi bo'lganida qahqaha urib kuldim. Endi esa kulmak o'rniga hayratga tushayotirman. Biroq o'zga bir qo'lning mening qonimga bo'yalishini istamasman! (*Belidagi xanjarini chiqarib o'ziga urmoqchi bo'ladi*) E-voh, sen meni tahqir etding, men esa... men esa!..

Temur (*baland va keskin bir ovozda*). O'rxon! O'limga ulgurgaysan, men seni tahqir emas, imtihon etmoqchi bo'ldim. (*Shukuhli qahqaha bilan*) Unatmagilkim, Temur shatranj o'ynar ekan, arsadagi kichik bir piyodani ham behuda qurbon bermakni istamaydir. Holbuki, sen jasur va tengsiz bir qahramondirsan. (*Yaqinlashib, O'rxonning yelkasiga qoqadi*)

Zero, sening mahorat va jasorating qilgan qabohatingdan juda yuksak turgay. Olgani, ul munosib sovg'ani mukofot sifatida senga bag'ishladim. Faqat qalbing uniki, aqling va bilaklaring bizniki bo'lsin.

Shu orada Olga kiradi, yopingan chodراسi yelkalariga tushganicha turib qoladi.

Olmos (*g'azabli bir qiyofada Temurning qarshisiga borib*). Yo'q, yo'q! Sen bunday qila olmaysan! Ha, juda buyuksan, butun dunyoga hukmronlik qila olursan, biroq zinhor O'rxonning qalbiga emas! Unutmagilkim, men onaman!

Shoir (*chekkaga*). Ha, ona qalbi har narsadan kuchli va muhabbatlidir.

Olga (*ko'ksini changallab, chekkaga*). Oh, bu o'qning jarohati meni halok etgay...

Temur. Olmos! Sendan sabr va matonat lozim.

Olmos. Yo'q, yo'q. (*Olgani ko'rsatib*) Sen unga o'zing zabt etgan barcha o'lkalaringni bag'ishlamog'ing mumkin, lekin menga berilgan qalbni emas, aslo! Aslo! (*O'rxonga*) Nega jimsan, O'rxon, javob ber!

O'rxon. Xoqon huzurinda odob saqlamoq lozim.

Olmos. Holbuki, ahli ayolingga xiyonat qilish eng katta odobsizlikdir.

Olga (*Temur qarshisida tiz cho'kib*). Ulug' xoqon! Mening tirikligim ko'plarning umriga zomin bo'layotir, meni o'ldir, o'zgalar ham iztirobdan xalos bo'lsin.

Temur (*uning qo'lidan tutib turg'azadi*). Yo'q, Maskov chechagi, yo'q... Men faqat yovuz arslonlarni, yirtqich qoplonlarni ov qilaman. Mening o'qim faqat vahshiy quzg'unlarning qoniga bo'yaladir. Sen esa nozik bir qaldirg'ochsan. Holbuki, Temur zinhor qaldirg'ochlarning qonini to'kmagay.

Olmos. Qaldirg'ochlarni esa shunqor parchalab tashlaydir. (*Qo'ynidan xanjar chiqarib Olgaga urmoqchi bo'ladi*)

Devonbegi. Olmos!

O'rxon Olmosning bilagidan ushlaydi, xanjar yerga tushadi.

Olga (*zaif tovush, achchiq tabassum bilan*). Sen zinhor talashmagin, Olmos!.. (*Qonli ko'ksini ochib*) Men qattiq yaralanganman... Endi hech kimga ozor bermasman. Oh, oh, oh... (*Yiqiladi*)

Temur (*soqchilarga*). Yordam bering! (*Olgani turg'azadilar*)

Olmos chekinadi. Tashqarida shovqin-suron va chopishma ovozlari kuchayadi.

Temur (*Devonbegiga*). Qaragin-chi, nima gap?

Devonbegi (*yo'lga qarab*). Subutoy kelayotir.

Subutoy (*kirib ta'zim qiladi*). Ulug' xoqonga xushxabar!

Temur. Nima gap?

Subutoy. Yildirim lashkari parokanda bo'ldi.

Temur. Qandoq qilib? Batafsil so'yla!

Subutoy. G'animning so'l qanoti bir muddat bizga qarashilik ko'rsatdi. So'ng qo'qqisdan shoshib chekina boshladi. Shahzoda Sulaymon va Ali posho bir-ikki to'da bilan qochib qoldi. Shahzoda Muhammad ham o'z joni qayg'usida Omosiyo sari yo'l oldi.

Temur. Yildirimning o'zi qay ahvolda?

Subutoy. Uni zinhor so'ramang! Yildirim haqiqatan ham buyuk qahramon ekan. Har qanday botirdan ziyoda chopishib-solishdi. Qavatindagi sipohilar va yanicharilar ham juda mard ekan... Ularning hammasi asir olinadi. Barchasi majburan taslim bo'lishdi.

Temur (*Devonbegiga*). Amr et, qochganlarni ta'qib etmasinlar. Ehtiyot bo'l, Yildirimga qo'l tekizishmasin. Lozim qadar ehtirom ko'rsatilsin.

Devonbegi. Xo'p bo'ladi, xoqonim. (*Subutoy bilan chiqadi*)

Shoir (*chekkaga*). Qahramonlarning fazilati ularning dahshatlari qadar buyukdir.

Temur (*qarsak chalib, g'azabli va jo'shqin*). Daydi it!.. Daydi it!.. Qanday ulkan jasorat! Voh, takabbur!.. Farosatsiz!.. Temurning sabr-toqati va nazokati sen kabi ko'plarni aldamish.

Lekin olovli bir tarsaki hammasini sarxushlikdan hushiga qaytarmish. (*Qizg'in*) Yildirim, oh, Yildirim! O'zingni dev sanading. Faqat anglamadingkim, sirka qancha o'tkir bo'lsa, idishi shuncha tez singay.

Shoir. Ajabo, buyuk xoqonning arzimasi bir-ikki kalimadan asabiylashmog'i joiz erurmi?

Temur. Nahot bir ikki kalima? Nahot shu, xolos? Oh, ana shu aljiroq kalima zaharli o'q yangg'liq uyquda ham miyamni kemirgay. Daydi it! Daydi it! Daydi it! Oh, naqadar takabburlik! Yo'q, buyuk daryolarni kechib o'tgan, yuksak tog'larni oshib o'tgan Temur har qanday azoblarni unutgay, lekin bul ikki kalimani- zinhor unutmagay. Zinhor!

Shoir. Har holda, Yildirim sening qon qardoshing, qon qardoshingdir.

Temur. Afsuskim, qardosh yetkazgan jarohat achchiq, juda xavfli bo'ladi.

Subutoy (*kirib ta'zim qiladi*). Yildirim huzuringizga kelmish.

Temur. Marhamat qilsinlar.

Yildirim Temurning ikki nafar askari bilan kiradi. Oqbug'a va Devonbye gi ham ular bilan birga keladi.

Devonbegi. Usmonli Sultoni Yildirim Boyazid!

Oqbug'a. Yolg'iz Sultongina emas, ayni paytda jasur qo'mondon!

Temur (*joy ko'rsatib, tavoze bilan*). Marhamat, shavkatli Sultonim! Tangrining quli Temurdan hamisha ikromu ehtirom ko'rgaysiz. Toliqqansiz, iltimos qilaman, o'tiring. (*Yildirim o'tirmaydi. Temur unga yonidan bir qog'oz chiqarib uzatadi*) Lutfan ushbu maktubni o'qisangiz?

Yildirim (*maktubni olib, ko'zlariga haddan ortiq darajada yaqinlashtiradi va Temurga iddao bilan*). Bu yozilgan paytidayoq o'qilmishdir.

Temur. Mayli, men shu maktubdagi so'zlaringizni unutdim va sizni afu etdim. Yolg'iz afu etibgina qolmay, muhabbatingizni

ham qozonmoq istaydirman. Ha, shundoq, muhabbatingizni ham qozonmoq istaydirman. (*Ma'noli va mag'rur bir qiyofada shoir Kirmoniyga boqadi*). Xo'sh shoir bunga ne deydir?

Shoir (*samimiy va jo'shqin bir ohangda*). Muhabbat! Muhabbat! Zotan, butun bashariyatni xalos etadigan yagona narsa- muhabbatdir. Muhabbatga asir bir cho'pon qalbi kin va adovatga to'lgan sulton qalbidan buyuk va sharaflidir. Agar dunyoning shonli yurishlari, qonli urushlari oqibat-natijada bir muhabbat, bashariy bir muhabbat tug'dirmasa... butun hayotga, butun koinotga nafratlar bo'lsin!

Temur. Xo'sh bu borada mag'rur Yildirim qandoq fikrdalar?

Yildirim. Fikrlamakka arzigulik joyi yo'q. Ha, sen g'olibdiansan. Biroq bu g'alaba turk qavmlarini emas, faqat fursat poylayotgan qo'shni hukumatlarni mamnun etdi. (*Chuqur bir xo'rsinib, juda mutaassir va shiddatli holda*.) E-voh, yanada to'g'rirog'i, islom olamini boshsiz qoldirdi.

Temur (*oqsaganicha Yildirim sari ikki-uch odim tashlaydi, mag'rur va guldurakli ovozda*). Zinhor tashvish tortma, xoqonim! Sen ko'r bir ahmoq, men esa tentak bir oqsoqman! Agar dunyoning zarrachalik qadru qiymati bo'lsa edi, tuman-tuman insonlarga, poyu poyoni yo'q mamlakatlarga... sen kabi bir ko'r, men singari bir oqsoq kimsa hukmron bo'lmagay erdi...

Parda

Tamom

PAYG'AMBAR' TO'RT PARDALI DRAMA

BI'SAT². DA'VAT. HIJRAT. NUSRAT.³

Bi'sat

Oydin, yulduzli bir kecha. Makka yaqinidagi Hira tog'i. Atrofda g'orlar, yuksak qoyalar, xavfli so'qmoqlar, qo'rqinch jarliklar... Payg'ambar manglayini tutgancha chuqur o'yga tolgan. U qirg yoshda, ko'rkam, viqorli siymo. Peshonasi, ko'ksi, yelkalarining orasi keng; rangi qoracha, chehrasi nuroniy... Sochlari jingalak ham, tekis ham emas; bir tutam soqoli o'ziga yarashgan. Bilaklari, qo'llari yo'g'on-yo'g'on, quvvatli. Katta boshli, yoy qoshli; kipriklari uzun-uzun, ikki qoshining orasi ochiq; qirra burunli, yumaloq yuzli; o'rta bo'yli, suyaklari yirik va salobatli shaxs. Ko'zlari qora va katta-katta... Xayolga g'arq; o'ychan ko'zlar-la tevarakka boqarkan, kecha jimligini allalayotgan hazin va elituvchi ud tovushiga quloq tutarkan, mudroq va behud ko'rinadi. Shu chog'da pushti, moviy va binafsha nurlar ichida oltin qanotli, fusunkor bir malak ko'klardan tusha keladi va ilohiy ohangda Payg'ambarga xitob eta boshlaydi.

Malak

Ey ulug' yo'l boshchi, ey buyuk daho!
Tur, senga intizor bu yeru samo!
Tabiat, har taraf ro'yoga tolmish,

Ruhlarga she'ru ishq savdosin solmish.
Bu kecha, yulduzlar xayolga oshno,
So'yla, seni tinglar bu jimjit fazo...

Payg'ambar

(boshini ko'tarib, hayrat va iztirob ila)
Ajab, bu tushimmi-o'ngimmi va yo?
Sen kimsan, ayt?

1. Tarjima Qilingan manba: Hüseyin Cavid. Əsərləri. Dörd Cildə. Üçüncü cild. Bakı, "Yazıçı", 1984. ("Peyğəmbər", 5-92 s.)
2. Bi'sat - Payg'ambarning yuborilishi.
3. Nusrat - Ollohning yordami, g'alaba.

PAYG'AMBAR

Malak
 Menmi? So'rama aslo!
 Azaliyat shafag'inda yuz ochgan
 Bir g'unchaman, oq-qizg'ish bir yulduzman...
 Abadiyat ufqlarida bir izman,
 Tangri dargohida yetishgan qizman,
 She'r, hikmat, zakoning ilohasiman,
 Ulug' dohiylarning nadimasiman.*
 Ayni chog' ikkimiz garchi ayromiz,
 Ammo bir rubobdan chiqqan sadomiz.
 Payg'ambar
 Bilmam, nechun kelding, izlarsan neni?
 Malak
(ko'kka qarab)
 Unga olib bormoq istarman seni.
 Payg'ambar
 Ey voh, sen kelib-da qiynaysan har gal,
 Menga shu jumboqni etib bergil hal:
 Sen o'zing kimsan-u, ochiq ayt, kim men?
 Malak
 Bilki, men malakman, payg'ambarsan sen.
 Payg'ambar
(lol qolib, bir oz orqaga chekiladi)
 Hay-hay, sen, demakki, malaksan! Hayrat!
 Malak
 Men senman, sen ham men, budir haqiqat
 Men sening aqlingman. Faqat bil shuni,
 Har gal shu holatda ko'ryapsan meni.
 Payg'ambar
 Yaqin kel, kela qol,.. Holing na go'zal!
 Yo'q, kelma, to'xtay tur! So'yla, shu mahal
 Yana iztirobda o'rtandi ruhim,
 Tag'in titramoqda qalbi majruhim,
 Shavqu hasrat ichra tag'in to'lg'onar,

Qahr otashida qaytadan yonar:
 Xuddiki ichimda boshlandi to'fon,
 O'tlar sochilmoqda boshimda har on,
 Yonmoqda o'ylarim, o'zligim bu payt,
 Chora top, topmasang, maxv etgay bu dard.
 Malak
 Eng yaxshi chora, bil, azmu sabotdir.
 Yana: hech bo'lmagin hislarga asir.
 Ojizlikni otib, yuksal bu zamon,
 Yuksal, ey yo'l boshchi, shonli qahramon!
 Paytidir, qanot ker arshi a'loga,
 Yuksal, sen loyiqsan yuksak ma'voga!
 Payg'ambar
 Boq, menda qanot yo'q, men bir ojizman,
 Kimsasiz yo'lchiman, tasallisizman.
 Atrofim g'orlaru tosh, qum, quzg'unlar,
 Qoyalar, bir to'da safil ozg'unlar;⁴
 Jarliklar, o't sochgan vahshiy o'valar,
 Ruhimni siquvchi og'ir havolar...
 Bunda bir oqar suv, chaman yo'q, hayhot,
 Ko'rgan, eshitgan yo'q; yo'q ishqu hayot!..
 Malak
(ko'kka qarab)
 Boq, shu cheksiz fazo, shu jimjit dengiz...
 Naqadar yoqimli, na go'zal, dog'siz...
 Uchishar har yonda porloq yulduzlar,
 Raqs aylar go'yoki nozanin qizlar...
 Bunda har ne shoir, sen ham bir shoir,
 Bularning barchasi ishqqa oiddir.
 Payg'ambar
 Olmos parchalarin sochguvchi shu tun
 Qanchalar muhtasham... faqat men mahzun,
 Muhitga boqarkan, qaynaydi qonim,

4. *Nadima - suhbatdosh.*

Yuragim o'ynaydi, siqilar jonim.
 Bilnam, shu o'ldovsiz borliq kim uchun?
 Shu naqshin parda, shu qorong'u nechun?
 Meni o'ylantirar ana shu jumboq,
 Har doim ongimda ana shu so'roq.
 Shu qora chorshaf g'ov, to'siq har mahal,
 Agar ucha olsam, bilki, eng avval
 Uni yirtardim-da, otib har yoqqa,
 Yetishar edim ul husni mutloqqa.
 Malak
 Bundan ketmoq qulay... Biroq sen alhol
 Ichingdan ne kelsa, unga quloq sol.
 Tingla koinotni, tomosha ayla,
 Bilki, har bir quyosh undan bir shu'la!..
 Har bir mitti zarra, har kichik yaproq
 So'ylar U ramzdan, anglatar porloq.
 Payg'ambar
 Mening dunyodagi tilagim har choq
 Unga intilmoqdir, Unga yetishmoq...
 Malak
 Bu ham bo'lar; bu chog' to'g'ri yo'lni tut:
 Otalardan qolgan eskini unut!
 Hurofotni yiqit, butlarni sindir,
 Yo'ldan ozganlarni sen Haqqa chaqir.
 Ko'ngillardan yasab ko'kka zinalar,
 Vujudi mutloqqa yuksal, porla, bor!..
 Payg'ambar
 Shunday asr keldi, buzuldi jahon,
 Zulmu vahshat ichra qovrilib, yonar.
 Yuzini o'girdi Tangridan inson,
 Kufu jaholatni ma'rifat sanar.
 Tamom maxv etildi yurak va vijdon,
 Zolimlar haqliyu mazlumlar haqsiz...
 Boshchidir har xalqqa bir to'da shayton,

Barchasi munofiq*, orsiz, axloqsiz.
 Yorug'lik ustidan kuladir zulmat,
 Fazilat ustidan kular fisq-fujur.
 Eyvoh, adolatu huquq, hurriyat
 Oyoqlar ostida toptalib turur!..
 Malak
 Mayli, san sabr ayla, azmu sabot et,⁵
 Bor-da, shu qorong'u muhitni yorit!
 Haqni tushuntir-da, bo'lma hech mayus.
 Payg'ambar
 Meni biror kimsa tinglamas, afsus.
 Malak
 Bu Tangri farmoni, bor, xalqqa so'yla!
 Sen Uning tilidan so'yla, nutq ayla!
 Payg'ambar
 Qaysi mo'jiza-la so'ylay? Ojizman,
 Kimsasiz bir qulman, himoyasizman.
 Malak
(oltin muqovali kitob beradi)
 Haqni bildirmoq-chun shudir rahbaring,
 San'ati kalom* bu, bo'lgay hunaring.
 Soxtadir, bil, boshqa bor mo'jizalar,
 Mana shu kitobdir eng buyuk rahbar:
 Tushuncha bergay ul ishq-muhabbatdan,
 Injular sepadir ilmu hikmatdan.
*Shu chog' bir Arvoh goh bo'g'iq va qo'rqinchli, goh
 istehzoli va sovuq qahqahalar urib, tuproq tusli yopinchiqqa
 burkalganicha Payg'ambar qarshisida paydo bo'ladi.*
 Arvoh
 Qanday shoirona, totli bir xayol!
 Boladay o'ylash bu, xayoli muhol!

5. Munofiq - nifoq soluvchi, ikkiyuzlamachi kimsa; hazrat Muhammad zamonida kofirlikda davom etgani holda o'zini musulmon deb ko'rsatgan kimsalar sifati.

(yopin chig'ining ostidan yalong'och qilich chiqaradi)

Inqilob istasang, menga quloq tut,⁶

Ol keskir qilichni, kitobni unut!

Yaltillab turmaskan qo'lingda qurol,

Doim ezilgaysan, yasharsan behol.

Yordam qilolmaydir hech ilmu hikmat,

So'nar, foyda bermas mehru muhabbat.

Ha, faqat qilichda quvvatu qudrat,

Bunda haq, haqiqat, sharaf, hurriyat!

(ketishga chog'lanadi)

Payg'ambar

Nimasan, kimsan, ayt?

Arvoh

Piri nadimman,

Tarix ramzi, faylasufi qadimman.

Quchog'im bo'ldi har dahoga beshik,

Seni ham ayni chog' eturman tabrik.

Ha-ha, peshonangda porlagan yulduz

Meni jalb ayladi; endi ayni kez

Ilmi hikmat darsin olgaysan mendan.

Bo'lmasa, ko'nglingda tiklangan gulshan

G'unchasi gul ochmay, xarob bo'ladir,

Orzungdagi dengiz sarob bo'ladir...

Achchiq-achchiq qahqaha otadi va chekiladi. Payg'ambar andishalanib, chuqur o'yg'a toladi.

Malak

(totli tabassum ila)

Bilmam, tag'in nechun xayolga tolding,

Neni o'ylading-da, sal shoshib qolding?

Mehrdan yaxshimi sencha o'tli kin,

Yo'q, qilich so'zchalik emasdir keskin!

Avval yer g'arq edi qonu qahrga,

Tangri mamnun - endi to'la mehrga.

6. *Qur'on ko'zda tutilmoqda.*

Payg'ambar

Mehru muhabbatga asir men... har on,

Har zamon shu holda bo'lsaydi jahon!..

Butun koinotga to'lsin mehru ishq,

Ko'ngillar yuksalsin, bo'lmasin to'siq!

Viqor-la raqs etsin muhtasham bir his,

Ko'rib, qayg'ulansin, yig'lasin Iblis!

Hech qon to'kilmasin, har kun, har sahar

Shafaqdan sochilsin oltin g'unchalar.

Bunda hech bo'lmasin zulmu riyolar,

Jonni erkalasin rangin ro'yolar...

Oh, menga kulsaydi shu nozli xayol,

Ushbudir mendagi g'oya-i a'mol.

Payg'ambar shu so'zlarni aytarkan, qo'llarini ko'ksiga qo'yib, tiz cho'kanicha, maftun va majzub, ya'ni ilohiy ishqdan devonavor holatda boshini ko'tarib, ko'kka termuladi. Malak esa, ilohiy qarashlar-la, bosiq va sezilmas harakat-la yuksaklarga chekiladi.

DA'VAT

Oradan ancha vaqt o'tgan. Makka. Keng bir yo'l. Uzoqda qora yopqichli Ka'ba ko'rinadi... Yo'l chetidagi butsotar do'koni, unda bir chol but yo'nmoqda. Do'kon oldiga bir necha tayyor butlar sotishga qo'yilgan... Qarshidagi eshigi ko'rkam, chiroyli qurilgan uydin yoqimli ud sadosi eshitiladi.

Chol

(taralayotgan ud sadosiga hamohang qo'shiq aytadi)

Kecha bola edim, chol bo'ldim bugun.

Har zamon o'zgacha hukumat, qonun.

Insonlar ruhida davron jarangi,

Har kuni yangi but, yangi bir tangri...

Kecha xor-zor edim, bugun baxtiyor,

Har onning bir zavqi, bir maloli bor...

O'z qo'lim, o'z tuyg'um tayyorlar takror

Har kuni yangi but, yangi bir tangri...

Ud tovushi tinadi. Shu payt but do'konga ikki kishi kiradi: biri oddiy kiyingan Cho'loq, biri ko'rkam libosli Naim.

Cho'loq

Yaxshimisiz, otaxon!

Chol

Xush kelding, ey pahlavon!

Qaylarda qolib ketding,

Yoki bizni unutding?

Cho'loq

(butlarni ko'zdan kechirarkan)

Holimni so'rama, chol,

Hafaman sendan ham sal:

Qancha butingni oldim,

Ish yurishmay, xor qoldim.

O'g'il desam, qiz berdi,

Oh, og'irdir qiz dardi...

Naim

(mamnun qahqaha otadi)

Mening-chi, baxtim kuldi,

But oldim, omad keldi.

O'g'il, qizdan dardim yo'q,

Boyman, doim ko'nglim to'q...

To'rt o'g'lim, bir qizim bor,

Qizmas, bir oy parchasi!

Ko'rganlar shoshib qolar,

Bir malak, gul g'unchasi!

Payg'ambar o'yga botganicha kirib keladi va ularning so'zini tinglaydi.

Cho'loq

Ot qo'yarkan otang marhum,

Boy bo'lsin deb qo'ymish Naim.

Mening esa, yo'qdir ismim,

Cho'loq deydi meni har kim.

Netay, tangrim, men bir baxtsiz...

Xotin har yil tug'di bir qiz,

Barchasini tirik-tirik

Go'rga ko'mdim... Eyvoh, biri

Ko'p go'zaldi, achinmadim,

So'ng qiynalдим... bilmas hech kim...

(cho'ntagidan taxtadan yasalgan butni chiqarib, Cholning oldiga otadi, asabiylanib, g'azabga minadi.)

Har yomonlik keldi shundan!

Shu shum butdan, shu mal'undan!

Chol

To'xta, o'g'lim, so'zing kufr,

Mening qo'lim omadlidir.

Bor kulbalar, koshonalar,

Eng muqaddas butxonalar

Meng yasagan sanamlar-la

Bezatilgan... So'zim tingla

(qo'lidagi butga ishora qilib)

Sen shuni ol. Hech bir zamon

Bundan senga kelmas ziyon.
 O'g'il berar, berar sarvat,
 Berar bitmas bir saodat.
 Payg'ambar
(ko'kka qarata, hayajonli tovushda)
 Ulug' Tangri, ey qudratli Yaratgan!
 Shu gap-so'zlar senga qarshi bir isyon...
 Shu hurmatsiz ozg'inlarga qo'rquv ber,
 Shafqat ayla, shularga ham tuyg'u ber...
 Bir ko'z berki, haq nurini ko'rsinlar,
 Bir ko'ngil ber, to'g'ri yo'lga yursinlar!
(atrofidagilarga qarata)
 Bas, yurtldoshlar! Aynidingiz ko'p, yetar!
 Sizni kazzob bu kohinlar maxv etar!
 Ajdodingiz to'g'ri yo'ldan ayrildi,
 Tosh, taxta butlarga sajdalar qildi...
 Ma'nosiz u yo'ldan keching, unuting,
 Unuting, endi siz haq yo'lni tuting.
 Ma'budlar uzra eng porloq Tangri bor,
 U bitta, U ko'zga ko'rinmas zinhor.
 Udir bu borliqning avval, oxiri,
 Butun koinotning muqaddas siri.
 Chol
(asabiy)
 Bu so'zlar ertak bari,
 Ne ishing bor, ko'p cho'zma!..
 Do'konimdan ket nari,
 Pishgan savdoni buzma.
 Payg'ambar
 Butchi usta, endi o'yla:
 Erta Uning dargohida
 Javobing ne bo'lar, so'yla?
 Cho'loq
(istehzoli qahqaha otib)

Ko'rinmas Olloh yonida
 Ishimiz yo'q bizning sira,
 Yuzimiz chunki qop-qora...
 Payg'ambar
 Avf etgay U, tavba ayla,
 Lutfiga yo'qdir chegara.
 Naim
(asabiy)
 Ey, Abdulla o'g'li, tinch qo'y,
 Gaplaringdan charchadik biz.
 Payg'ambar
 Quyosh chiqsa, bilmassiz, ey!
 Pardalangan ko'zlaringiz!
 Naim
(qora yopqichli uyni ko'rsatib)
 E, uyalgin shu Ka'badan,
 Ka'badagi Tangrilardan.
 Uch yuz oltmish but bor ekan,
 Bir Tangriga bormas inson.
 Payg'ambar
(Ka'baga ishora qilib)
 Sen maqtagan mazkur ma'bad
 Yilda ikki bozor bo'lgan,
 Yo'qsil arab savdo qilgan.
 Tijorat bor bunda faqat...
 Shu tuyg'usiz butlar bari
 Tilsiz dallol erur bunda...
 U, ko'rinmas o'sha Tangri
 Yersiz, yurtsiz mavjud unda...
Shu payt o'rta bo'yli, manglayi porloq, qilich taqqan bir yosh yigit Payg'ambar yoniga keladi.
 Cho'loq
 Ana, Abu Tolib o'g'li!
 Naim

(boshini sarak-sarak qilib)
 Ha-ha, bildik, sen ham buning
 Ajralmas bir soyasisan!
 Or qil, axir sen kimning
 Tog'isanu qoyasisan!
 Abu Tolib o'g'li
(qilichini qinidan yarim sug'urib, jahl bilan)
 Ozg'in kimsa, shu onda o'ch!
 O'chiradi yo'qsa qilich!
 Payg'ambar
(yigitning qo'lidan tutib, bir chetga tortar)
 Kel, qondoshim! Qilma parvo,
 Xudo bunga bergay jazo.
 Abu Tolib o'g'li
(hayajonli)
 Tomirimda oqqan qonim
 Yondirmoqda o'tday meni.
 Bular johil, yo'q vijdoni,
 Ettirmasman tahqir seni!
 Payg'ambar
 Olim, johil so'zin tinglash
 Tushgan bizning zimmamizga.
 Sabr aylash va haqni anglash
 Tangri amri erur bizga.
 Abu Tolib o'g'li
(qilich qabzasidagi qo'li titrab, qinga ishorat qiladi)
 Qilichim shu tor zindondan
 Ammo qachon qutuladir?
 Payg'ambar
 Buyukdir U, kut... Yaratgan
 Ne buyursa, shu bo'ladir.
(ketadilar)
 Cho'loq
 Abu Tolib o'g'lin bunday

Qahramon deb o'ylamovdim.
 Bola edi, o'sib, shunday
 Jasur bo'pti-da, a, Naim?!.
 Naim
(istehzo va alam bilan)
 Jasur, arslon kabi jasur!..
 Oh, uyat-ku axir bizga:
 Biri bola, bizni so'kur,
 Biri kular dinimizga!
 Cho'loq
 Ko'rinishdan yangi dinga
 Kirganlar bor, ish shunaqa.
 Naim
 Imon keltirganning unga
 Ko'pi xotin, bola-chaqa...
 Cho'loq
 Abu Bakr qalay dersan?
 Yangi din deb bermoqda jon.
 Naim
 U oqsoqol bitta jujuq,
 Hech kimsaga ta'siri yo'q...
 Cho'loq
(butchi cholning qo'lidagi sanamga qarab)
 Otaxon, sen butni bitir,
 Qornim ochdi, boray men ham.
 Chol
 Oqshom payti kelgin yetib,
 Tayyor bo'lar yangi sanam.
Ketadilar. Shu payt baland bo'yli, xurmo tusli uzun sochli, nihoyatda go'zal, mag'rur va qo'rqmas bir qiz - Shamsu qoratanli nadimasi bilan birga kirib keladi va qarshidagi uyga kiirib ketadi. Ichkaridan nozik va hazin ud tovushi tarala boshlaydi.
 Naim

(hayrat bilan)

Shamso - go'zal mug'anniya!*

Musiqaning hur parisi!

Kel, kutaylik bir soniya,

Voh, na xushdir uning sasi!

Cho'loq

Bosh kohin der, ma'budlar ham

Ovozidan zavq-shavq olur.

Ash'ori-da zo'r, muhtasham.

O'qirmikin?.. U ko'p mag'rur.⁷

Naim

(uyga ishora etib)

Bosh rais qaynisi bunda

To'y qilmoqda... ishonar kim -

U xushovoz, mashhur Shamso

Shu bazmda turarmi jim!

Shamsoning tovushi

Istayman shafaqlar, ol chechaklardan,

Oy, quyosh, insonlar va malaklardan,

Bunda bor go'zallik kuylasin birdan,

Bari bir boqishda shikorim bo'lsin!

Cho'loq

Voh, bu tasodifga qarang!

(musiqaga quloq tutib)

O'ldiradi kuyning o'zi!

Naim

Ko'rdingmi, ey, kallavaram,

To'g'rimikan aytgan so'zim!

Shamsoning tovushi

Istayman har ne bor, uzog'u yaqin,

Dohiylar, qahramon zotlarning chaqin -

Nur ruhi yagona yuzda porlasin!

U menga sig'ingan bir yorim bo'lsin!..

7. *Mug'anniya - qo'shiqchi qiz yo ayol.

Naim

Quloq berdingmi so'zlarga?

Shafaqlardan toj istaydir!

Anoyi qiz! Sig'mas yerga,

Ko'klardan ham boj istaydir!..

Musiqa o'zgaradi, raqs kuyi yangraydi.

Cho'loq

Qornim ochdi, ketay endi.

Naim

Jinnimisan? To'xta bir dam.

Bir ne bo'lganday ko'rindi,

Chiqishmoqda mehmonlar ham.

Cho'loq

(diqqat bilan kuzatadi)

Yoshu qari... bek, boy... quda...

Boylar to'yi o'zi shu-da!

Naim

Boq, birinchi va ikkinchi,

Uchinchi ...- bor rais shunda!..

Birinchi, ikkinchi, uchinchi rais va boshqa kibor qiyofali mehmonlar yarim sarxush holda tashqariga chiqq boshlaydi. Ular ortidan chalg'uchilar ko'rinadi. Atrofda bir necha xotin, erkak, bola-chaqa to'planadi. Ikki-uch xotin raqs eta boshlaydi, boshqaalar qarsak chaladi. O'yin tugagan paytda Payg'ambar o'ychan odimlar otib kirib keladi.

Birinchi rais

(o'rta yoshli, qalin soqolli; Payg'ambari ko'rar-ko'rmas qahqaha otadi; istehzo bilan)

Shunga boq, holatu raftoriga boq!

Ko'kdan ingan, so'zi keskin va porloq!

Eski odatlardan jirkanar emish!

Tangridan kelmish u, payg'ambar emish!

Musiqa tinadi.

Payg'ambar

(kuchli, keskin bir tovushda)

Ha, biling, undandir asrori nihon,
Menga berilmishdir idroku bayon,
Tangrining hikmati jumlai jahon,
Bormi bir yolg'on bu deydigan inson?!

Ikkinchi rais

(yosh, go'zal, qurollangan)

Sen notiq emishsan usta nihoyat,
Ertak ayt, yo o'qi besh-o'nta oyat.

Uchinchi rais

(qari va ko'sa)

Kel, bir oz so'ylagil cho'pon Musodan,
Otasiz, ko'klarda uchgan Isodan.

(isteholi qahqaha uradi)

Ayt, sen ham uchdingmi, bo'ldi qanaqa?
Sakra, bir ko'raylik!

(o'zi sakraydi)

Qara, bunaqa!

(yiqilib ketay deydi, yana qahqaha otib, o'zini o'nqlab oladi)

Payg'ambar

Menga ta'na qilmang, ey, ahli fasod!
Eng katta yovingiz - jaholat, inod!
Sizniki zavq, safo ham changu rubob,
Sizniki har doim shu qonli sharob,
Shuncha vaqt Iblis-la yurdingiz, yetar,
Ko'z oching, bu g'aflat o'limdan badtar!..
Ko'z oching, bir qarang, olamda ne bor,
Bas, sizni maxv etar ichkilik, qimor!
Bu yo'lning oxiri jarlikdir, biling!
Haqiqat mayi-la sal sarxush bo'ling...
Fikringiz porlasin, olamni quchsin,
Ruhingiz yuksalsin, ko'klarda uchsin!
Tangri ishqi to'la ma'naviy sharob

Sizni hech etmagay badmastu xarob.
Hozir arslon kabi barchangiz qizg'in,
Sal o'tmay bo'larsiz vahshiydek ozg'in,
Keyinroq bo'larsiz to'ng'izday miskin,
Shudir ahvolingiz oxirda sizning!..

Ikkinchi rais

(asabiy va hayajonli)

Kim deb o'ylayapti bizni bu odam?
Axir tahqirladi barchamizni ham!
Besh-o'n kas aldanur unga har kuni,
Haqiqat deb bilar har aytganini.

(qilichini qinidan chiqarib)

Paytidir, xoinni maxv etaylik biz!
U ora buzuvchi, fitnachi, dinsiz!

Uchinchi rais

(monelik ko'rsatib, yarim istehzo bilan)

Qo'y, shoshma! Menimcha, u devonadir,
Yo xayolparastdir, yo daydi shoir.

Payg'ambar

(achchiq tabassum ila)

Shoirman, qalbmida sidqu safodir,
Izlaganim mudom nuri dahodir.
Ruhimni quvvatlar ilohiy olam,
She'rimni tinglaydir malaklar har dam.
Men o'shal husni xudo shoirimani,
Yer emas, ahli samo shoirimani!

Birinchii rais

(istehzoli kulganidan so'ng)

Shoirdan ko'pi yo'q Arabistonda.
Uchaman deysan sen, barisi yolg'on.
Qo'rqaman, qanoting yonar bir onda,
O'zingdan qolmagay biror nom-nishon.

Payg'ambar

Shoirga o'xshamas payg'ambar hech payt,

Payg'ambarlar so'zi, bil, koni hikmat.
 Tangrim ilhom berar har zamon menga,
 Ucharman ishq-la men ham osmonga.
 U munis rahbarim, har dam najotim,
 Shundaykan, nechun ham yonsin qanotim?!
 Uchinchi rais
 (o'rtoqlariga)
 Men sizga aytgandim axir har mahal,
 Bir tabib lozimdir, bu inson kasal.
 Payg'ambar
 Siz menga kulyapsiz buguncha mamnun,
 Erta bor sizlarga eng qo'rquvli kun!
 U chog'da jamiki o'lgan tirilar,
 Har kim qilganining javobin olar.
 Birinchi rais
 Yashamoq, o'lmoq?!. Bu - har kungi o'yin,
 So'ng bir kun tirilmoq, bu qanday junun?!
 Axmoqona yolg'on, bu shirin ertak,
 Bunga imon etar, bil, faqat tentak!
 Uchinchi rais
 Sendan orif ko'plar bor ekan,
 Tangri seni tanladi nedan?
 Payg'ambar
 Chunki men oshig'i devonasiman,
 Husnining dali bir parvonasiman.
 Tanqid etsalar ham meni ming marta,
 So'zimni tuygan yo'q ammo birorta.
 Ikkinchi rais
 Ehtimol to'g'ridir so'zing, biroq biz
 Sening Ollohingni ko'rmoq istaymiz.
 Payg'ambar
 Eng kichik zarrayu eng buyuk olam
 Ilohiy ishq bilan birlashib turar.
 U inja ramzdir, ko'p sirli-mubham,

Har ulug' qalb o'sha ramz deb urar.
 Sudralgan hasharot ne bilsin, biroq,
 Haqqa yaqinlashar har yuksalgan zot,
 U so'nmas bir quyosh, muhtasham, porloq,
 Nurni farq etmaydir ko'r ammo, hayhot!
 Qayerda bor bo'lsa haq, sharaf, vijdon,
 Yaxshilik, to'g'rilik, go'zallik, inon,
 U yerda bor sevgi, unda bor imon,
 Yaratgan ham unda bordir har zamon!
 Naim
 (ochiq qolgan katta eshikdan qarab, Cho'loqqa)
 Bosh raisning, qara, ana,
 Xonimi shod chiqib kelar.
 E, bor bo'lsin, xalqqa yana
 O'zi mo'l-mo'l ehson qilar.
 Cho'loq
 Rostdan ham u ulug' xotin,
 Qo'li ochiq bir raisa.
 Kecha katta but, sof oltin
 Tortiq qildi u Ka'baga.
 Shu payt ichkaridan to'rt nafar yalong'och qul ko'tarib
 olgan taxtiravon chiqib keladi. Taxtiravonda Raisa o'tiribdi.
 Taxtiravonning ikki yonida ikki go'zal joriY. Orqada bir
 habash, qo'lidagi qamchi bilan tezroq yurishlari uchun goh-
 goh qullarni savalab turibdi. Raisa ko'rinarkan, barcha unga
 ta'zim qiladi. Payg'ambar esa, keskin qarashlar bilan uni
 kuzatadi.
 Raisa
 (mag'rur va istehzoli tabassum bilan, jamoatga)
 Ne gap? Tag'in shu afsunchi
 Sizga nelar so'ylamoqda?
 Ikkinchi rais
 Ko'rmaysizmi, bu o'yinchi
 Yana tug'yon aylamoqda.

Payg'ambar

(taxtiravonga qarab)

Bilmam, tashlab hayvonlarni,

Yelkalarda kezmoq nechun?

Shu bechora insonlarni

Yuk ostida ezmoq nechun?

Holbuki, boy bilan yo'qsul

Bir tuproqdan yaratilgan,

Bir sulton bir qora qul

Ayni loydan bor etilgan.

Raisa

(o'z-o'ziga)

Oh, u ko'zlar bir o'q kabi,

To qalbimga sanchiladir.

U bir fazilat sohibi...

Xo'rlaganlar yanchiladir.

(Payg'ambarga)

Menga qara, ko'p gapirma.

Men ularni sotib oldim.

(qullarga ishora qiladi)

Aylanasan sen ham qulga,

Istasam va bersam oltin.

Zotan oltin berib ancha,

Sotib oldi xotin seni:

Yoshi o'tgan tul Hadicha

Qondirdi-ku o'z nafsini.

Hech maqtanma, bilki, oltin

Bog'lab qo'yar senmas, hatto

Yo'q narsadan uydiringaning

U ko'rinmas Tangrini-da!...

Payg'ambar

(hayajonli)

To'xta, to'xta... Sen aslo shoshma.

Aldanmaki, porloq vijdonlar,

Buyuk hislar butunlay boshqa!..

Sotilmaydir oltinga jonlar.

Haqdan kechib, bir oltin deya

Vijdonini sotgan har safil

Yahudiyni ko'ppagidan-da

Tubanroqdir!.. Shuni yaxshi bil.

Insonlarni, bil, birbiridan

Ayirolmas oltin va kumush.

Angla, bizni ajratib turgan

Faqat bilim, ong va tushunish.

Shu damda kimdir orqa tarafdin kelib, Payg'ambarning boshiga xurmo yaproqlaridan to'qilgan tikanli toj kiydiradi.

Atrofdagilar istehzoli kula boshlaydi.

Raisa

(qo'lidagi yelpig'ichni silkab, qullarga yur deya ishora beradi, ketarkan, jamoatga)

Nima kerak sizga yana?!

Ham tinglarlar, ham kularlar!

Jamoatdan bir necha xotin va bolalar Payg'ambarga tosh ota boshlaydi.

Jamoat

(kin va nafrat bilan)

— Bor, e, majnun!

— Ket, devona!

— Ket, yolg'onchi payg'ambar!..

Payg'ambar

(tikanli tojni bir yonga otib, hayajonli va bir qadar mayus)

Oh, insonlik bo'lmishdir yer...

Tubanlashib, tamom bitmish!..

Vijdonlarda nur so'nmishdir,

Ko'ngillarni vahshat tutmish!..

Payg'ambar so'zlay boshlarkan, jamoat Birinchi raisning ishorati bilan cholg'u chala-chala, o'ynay-o'ynay Raisa ketgan tomonga yuradi, shovqin-suron ichida Payg'ambarning so'zi eshitilmay qoladi. Bolalar va xotinlardan bir nechasi yerdan

tosh olib, Payg'ambarga ota-ota, qahqahalar urib, masxara qilib, kinoyali tarzda uzoqlashadilar. Payg'ambar manglayini tutib, mayus qarashlar bilan ularning ortidan boqarkan, o' yga toladi.

Nadima

(orqada qolarkan, o'ylanqiragan Shamsoga qarata)

Shamso! O'ylab qolding nolon,

Nedir o'sha ko'ngling siqqan?

Shamso

Onam, otam, ukam, xolam,

Barcha unga qarshi ekan,

Oh, u ko'zlardagi qudrat

Rom etar telba ko'nglimni.

Nadima

Ha, undagi buyuk jur'at

Xavfli... yaqindir o'limi.

(Shamsoning qo'lidan tutadi, ketadilar)

Chol

(butlarni yig'ib, ichkariga qo'yadi; eshikni berkitadi;

ketarkan, Payg'ambarga qaraydi; istehzoli tovushda)

Kirmadimi aqling? Yana

So'ylayversang, bil, o'lasan.

Quloq osmas kimsa senga,

Shunday mayus, toq qolasan.

Amin bo'lki, Lot va Uzzo*

Kimligingni oshkor qilar,

Albat, senga loyiq jazo,⁸

Ne bo'lsa ham, tezda kelar.

Payg'ambar

(alamli hayajon bilan)

Erkak, xotin, bola - hamma

Bunda shodon, o'ynab-kular.

8. Lot va Uzzo - ikki ulug' butning nomi.

Pisand qilmas meni omma,

Ba'zilari ta'na qilar.

Eshitmaslar Tangri amrin,

Xazil deya o'ylar bular.

Sahoba bor besh-o'n yaqin,

Shular so'zim tinglar, bilar...

(Payg'ambar ketarkan, havo qoraya boshlaydi; nuroniy bir malak totli tabassumlar bilan Payg'ambar qarshisida paydo bo'ladi)

Malak

Ey, Tangri elchisi, qayg'urma bu dam,

Umidsizlik senga yarashmas hecham!

G'oyalar g'oyasi umiddir, ishon,

Achchiq umidsizlik yomondan yomon.

Umidsiz har inson, umidsiz millat

Badbaxt, xor va barbod bo'lar nihoyat.

Payg'ambar

Lekin menga qarshi qaynar gina, kin,

Atrofimda to'la munofiq, xoin!

Malak

To'g'ri, ko'zlar ko'rdir, quloqlar sag'ir,

Vijdonlar kirlidir, ta'nalar og'ir...

Ha, kar quloqlarni ochish kerakdir,

Tikanli yo'lga gul sochish kerakdir.

Ha-ha, sen ocharsan u ko'r ko'zlarni,

Ha, sen tinglatarsan achchiq so'zlarni!

Yulduzlar o'ynarkan Haq quchog'ida,

Esla, ont ichganding Hiro tog'ida!..

Ey, buyuk Yalovoch, jim tursang, inon,

Yuz bergay eng katta tarixiy ziyon!!!

Payg'ambar

(hijolat chekib)

U boqishlar oliy nishon,

Ham totli, ham qanday masrur!

Bu umidsiz qalbga har on
Orzu, amal nurin sochur!
Sening kichik ehsoningga
Loyiq bo'lgan jim turarmi?
(*ko'kka qarab*)

Ko'ngil bergan osmoningga
Ta'nalardan hech qo'rqarmi?!.
Malak

Hech qo'rqma sen, ayt haq so'zni,
Har to'xtagan yurak ursin!

Erit ruhlardagi muzni,
Hech chekinma! Haqdir yo'ling.

Qancha og'ir ish bo'lsa-da,
Tangri amrin xalqqa anglat.

Har bir uyda, har kulbada
So'zla - zulmatni oydinlat!

Payg'ambar

(*Malak qarshisida tiz cho'kib*)

Yo'q, qaytmam yo'limdan, haqni aytarman,

O'limdan chekinmam, amring tutarman,

Chunki ul shafaqdan sen bir parchasan,

Ilohiy bo'stondan nurli g'unchasan,

Sen O'sha quyoshdan ingan yulduzsan,

Tangri kulgusidan yaralgan qizsan!..

Arvoh

(*bir go'shadan Payg'ambar qarshisiga otilib chiqadi,
qahqaha urganicha*)

Chekinma! Xalqqa bor! Inontir, inon!

Inonch-la baxtiyor bo'ladir inson.

Inon, sig'inganing u ulug' Tangri

O'zingda, emasdir o'zingdan ayri.

U - Butun, sen zarra erursan, ammo

Zarra qamray olmas Butunni aslo!

(*ko'kka ishora qilib*)

U o'ta yiroqda rang, sifatlardan,
Uzoqda... dinlardan, tariqatlardan.

Har muhit o'zicha uni yaratmish,

Har kim qorong'uga bir-bir to'sh otmish.

Har kim unga bir ot qo'yibdir, biroq

U Nur zulmatlardan yuksak, ko'p yiroq...

Uni ko'rsataman deganlar hayron,

Rad etganlar esa ozg'in va nodon!

Ezilmay desang gar aldanu inon!..

Ey baxtsiz odamzod! Zavolli inson!..

(*achchiq qahqaha otib chekiladi*)

Atrof oydinlashadi. Payg'ambar o'yga tolgan.

Shamso

(*Nadima bilan qaytarkan, o'ychan turgan Payg'ambarga
dush keladi*)

Qara, o'yga tolmish yana,

Na muhtasham, ulug' siymo!

Viqorida bir tantana,

Har boqishi bir muammo...

Nadima

Juda ko'rkam: qomat mavzun,

Ko'ksi baland, yelkalar cho'ng,

Qosh-ko'z qora, kiprik uzun,

Bosh haybatli, peshona keng...

Shamso

Derlarki, u ko'pdan o'ychan,

Ba'zan bexush bo'lib turar.

Ayni payt ham o'zdan ketgan,

Boshqa olamlarda yurar...

Nadima

Sust kettimi ko'ngling unga,

Yeb qo'ygudek boqarsan, yo?

Shamso

O't tushganmi his-tuyg'ungga,

Unga har kim bo'lur shaydo!..
 Nadima
 Ana, qara, ketmoq istar,
 Chapak chalib qolma tag'in.
 Shamso
(Payg'ambarga yaqinlashib)
 To'xta, ketma, bir gapim bor!..
 Payg'ambar
 (yuzini burib, unga qaraydi)
 Ne istarsan, ko'rkli xotin?
 Shamso
(qat'iyatsiz va asabiy)
 Xotin deysan! Bu tahqir, a?!
 Hamma bilar axir otm!
 Men bir qizman ham bokira,
 Hali erga-da tegmadim.
 Oltin, inju, dur, kumushlar
 Qiziqitirmas meni mutloq,
 Maftun menga barcha yoshlar,
 Majnun bo'lib izlar har choq.
 Hech kimga ko'ngil qo'ymadim,
 Bilmam, afsus, bu hol nadir..
 Qiz bolani, biroq, bilkim,
 Xotin demoq ko'p xatodir!
 Payg'ambar
 Holbuki, u bokiralik
 Har kun minglab ko'zga talash!
 Ovunma, u gul kiralik,
 O'chib borguvchi bir otash...
 Bola dardi bilan yongan
 Xotin ko'ngli baxtiyordir;
 Shum qizdan shu xotin aslan
 Bokiradir, beg'ubordir!..
(Payg'ambar jo'naydi, Shamso unga ergashadi)

Nadima
 Qo'y, ovora bo'lma ortiq.
 Shamso
 O'lsa o'lsin, e, o'zi kim...
(sal o'ylanganidan so'ng)
 Yo'q!.. U, mayli, qolsin tirik,
 Tegsin unga bir yordamim.
(Nadimaga)
 Sen boraver, kut narida!
(Nadima nari ketadi; keskin tovushda Payg'ambarga)
 Hey, sen! To'xta!
 Payg'ambar
 Gapir, nima?
 Shamso
 Bil, bosh kohin xalqni aldar,
 Har kim seni izlar...
 Payg'ambar
 Nega?
 Shamso
 Payg'ambarga o'lim, deya
 Qancha kindor ko'cha kezar...
 Payg'ambar
 Qo'y, ishonma hech kimsaga,
 Payg'ambarga yo'qdir o'lim.
 Qo'riqlaydir uni osmon,
 Haq kuch berar unga lim-lim!..
 Tosh butlarga qaram kohin
 Haqni anglar, kelar u kun.
 Ha, yasalgan u ma'budlar
 Bir kun kelib, yo'q bo'ladi,
 Barchasini yo'qlik yutar,
 Ulardan xalq qutuladi!..
 Shamso
(uyalgan holda)

Eh, sen bizning ma'budlardan
 Ne istarsan, men bilmamki...
 Payg'ambar
 Ket, ey sen, haq yo'ldan ozgan
 Vahshiy cho'lining toq chechagi!..
(yuzini o'girib, asabiy odimlar otib uzoqlashadi)
 Shamso
(ortidan ikki-uch qadam tashlab, ketishiga monelik ko'rsatadi; mag'rur va buyruq ohagida,)
 To'xta, ketma! Och ko'ziingni!
 Qara, angla axir men kim!
 O'ylatmasmi hecham seni
 Shaydo ko'nglim, go'zalligim?
 Payg'ambar
(yuzini unga o'girib, diqqat bilan kuzatadi; rom bo'lgan tovushda)
 Ha, go'zalsan!.. Shoirarning
 Xulyosidan ham go'zalsan!
 Ilk bahorgi saharlarning
 Ro'yosidan ham go'zalsan!
 Yulduzlarning ma'vosidan
 Yaratilgan bir chechaksan,
 Go'zallikning ma'nosidan
 Ustun, dilbar bir malaksan!
(ko'kka ishora aylab)
 Bil, u Tangri lutf aylagan,
 Shunday chiroy bergan senga,
 Nechun uni olmaysan tan,
 Sig'inmaysan nechun unga?
 Shamso
 Bilmam, oh, shu qorong'iliq,
 Keng bo'shliqda nimalar bor?
 U bir teran hechlik ortiq,
 Hechlik, yo'qliqdan ne chiqar?!.
 Payg'ambar

Had-hisobsiz yog'dular, boq,
 O'sha zulmatlardan kelar,
 Ko'rgan, sezganing shu borliq
 U yo'qlikdan kuch, fayz olar.
 Shamso
 Istaymanki, qalbingdagi
 Tangri ishq unutilsin!
 Shu ko'nglimga to'lgan sevgi
 O'sha ishqning o'rnin olsin!
 Payg'ambar
 Ket-e, rosa valdirading!
 Daf bo'l endi shum, qarorsiz!
 Marmar ko'ksingdagi qalbing
 Tosh butlardan ham shuursiz!..
(ketishga chog'lanadi)
 Shamso
(uni to'sib)
 Oldin malak derkan menga,
 Bu tahqirlar yana nedan?
 Payg'ambar
 Daf bo'l, bu ham ozdir senga,
 Chunki shayton bir malaksan!
(ketadi)
 Nadima
(kelar ekan)
 Siylasang sen hurmat etib,
 U nafrat-la daf bo'l deydi.
 Qutulishga yo'l ko'rsatib,
 Yana seni tahqirlaydi.
 Shamso
(kin bilan)
 O'ta mag'rur... Ha, mutlaqo
 Kesish kerak uzun tilin.
(sal yumshab)

Doim ko'rsam uni, ammo
 So'nar ichimda nafrat, kin...
 Qora ko'zlar, oh, doimo
 Olmos kabi porlab turar,
 Ularda bir hikmat, daho -
 Dengizlari to'liq urar.
 Meni eng ko'p asir etgan
 Uning porloq so'zlaridir.
 U, kimnidir hajv aylarkan,
 Shunda ham mard, zarif shoir...
 Nadima
 Shoir bo'lsa bo'lsin, mayli,
 Sen ham she'rsan, hamda shoir!
 Husning, ovozing tufayli
 Hijozda sen yakto, nodir...
 Shamso
 Men kimman... eng zo'r shoirlar
 Tiz cho'kishi kerak unga!
 Umrul Qayslar, bor mohirlar
 Bo'yin buksin, loyiq shunga!..
 Ularga bir zambil xurmo,
 YO sharob, yo bir oltin ber -
 Madh etarlar seni... ammo
 Maddohlikka u qarshidir.
 G'araz, nafrat, kindan qochar,
 Bag'ri kengdir, xuddi fazo...
 Doim yuksaklarda uchar.
(mayus va hayajonli)
 Afsus, butlar va Ka'bani
 Tan olmas u, shunda balo.
 Ham ko'p sevar Hadichani -
 Shunga chidolmasman aslo!..
 Nadima
(atrofni kuzatib)
 Boq, keldilar bosh kohin-la.

Xattob o'g'li to'daboshi.
 Bari to'lgan g'azab, kin-la,
 Bari keldi o'chi toshib.
To'da oldida bosh kohin, raislar va o'rta yoshli, uzun bo'yli, qurolli Xattob o'g'li yetakchiligida bir jamoat kirib keladi; har kim atrofnı darg'azab kuzatadi.
 Bosh kohin
 Qayerda u, bir ko'rsatingiz!
 Qani endi u xoin, dinsiz?
 Xattob o'g'li
 Kim bilar, ehtimol u qo'rqib qochmish?
 Shamso
(Nadimaga)
 Yo'q, u qo'rqoq emas, bu fikr yanglish.
 Chol
(kelib, but do'koni eshigini ochadi)
 Shunda qolgan edi xayolga tolib.
 Birinchi rais
 Balki qo'qqanidan ketmish bosh olib?
 Ikkinchi rais
 Menimcha, u ojiz, g'arib devona.
 Uchinchi rais
 Men ham shunday o'ylab turibman yana.
 Bosh kohin
(yo'lga qarab)
 Bosh rais ko'rindi... holi ko'p yomon.
 Ko'ramiz, bizga u ne so'ylar bu on?
(Bosh rais keladi. Barcha ta'zim aylaydi. Jimlik...)
 Nechun boqmoqdasiz tag'in siz hayron?!
 Siz pisand qilmagan bir miskin, g'arib
 Turar urf-odatni yerlarga urib!
 Poymol aylamoqda u dinimizni,
 Butlardan kular u, elamas bizni.
 Uning eng-eng yuksak ko'kda barqaror,
 Yangi, qo'llar yetmas bir Tangrisi bor.

Shunday bir Tangriki, aslo ko'rmaslar,
 Jismi yo'q, tengi yo'q, mislin so'rmaslar;
 Tug'ilmas ham tug'mas, javhar ham emas;
 Makonsiz... Eh buni hech kim gap demas!..
 Qarang-a, bir emish shoh ila gado!
 Uning shu fikriga qoyil fuqaro,
 Shu uchun joriya, qul, barcha yo'qsil
 Unga quloq osar, so'ziga moyil.
 Shunday ketsa, o'ylab, to'g'ri yo'l solib,
 Bir kun ustimizdan bo'ladir g'olib!..
 Xattob o'g'li
(istehzoli kulib)
 Bu xayol, faqat bir yoqimli xayol...
(qilichini shiddat-la sug'urib)
 Shu qilich bor ekan, bu amri mahol!
 Bani Hoshimga sal hurmatim bois,
 Uni o'ldirmadim oldinroq, afsus.
 Harholda, ajdodi shonli, ulug'rog'...
(hurmatan qo'lini ko'ksiga qo'yar)
 Endi Xattob o'g'li uni qo'ymas sog'!
 Hatto qahramonlar menga ojiz qul,
 Shunday ekan mendan qutularmi ul?
 Sizlar hech o'ylanmang, hozir boraman,
 Uni parchalayman, boshin yoraman!
*(qilichini qiniga solib, qattiq va g'azabli qarashlar bilan
 uzoqlashadi)*

Bosh rais

Ibn Xattob mashhur, ha, hamma bilar,
 Ne ishga azm etsa, albatta qilar.

(chetda turgan o'rta yoshli Saidga)

Sen ham bor, ey Said, ko'z-quloq bo'l, chop!

Yordam qil qayningga, Payg'ambarni top!

Jamoat tarqaladi.

Said

(Bosh raisga ta'zim ila)

Ko'p yaxshi...

(o'zicha)

Eh, tuban, vahshiy kasofat!

Ko'raman, o'larsiz ikkingiz albat!

*Said ketadi. Nadima bilan yonma-yon turgan Shamso
 hayajonga tushadilar.*

Shamso

Bo'lishi mumkinmas, yo'q, aslo... Aslo

Uni o'ldirishdan yo'q biror ma'no.

Nadima

Payg'ambaridan shuncha nafratlanarkan,

Nedan bu achinish? Bu titrash nedan?

Shamso

Oh, o'sha burgutday qarashlar har on

Uringan ruhimning ustida uchar,

U so'zlagandagi quvvat, hayajon

Qorong'u ko'nglimga shu'lalar sochar...

Uni ko'z oldimga keltirarkanman,

So'nar ichimdagi g'azabu g'urur.

Uni sevdimmi yo'.. Bilman, ne ekan...

Yemirmoqda ammo bag'rimni nedir.

U yoniq yurakka kirmoq istayman,

Ortidan o'zimni chop deb qistayman...

*Asabiy odimlar bilan Payg'ambar ketgan tomonga yuradi,
 Nadima unga ergashadi.*

HIJRAT

Makkadan Madinaga ko 'chish

Ayni shahardagi mozor.Chetroqda bir kulba, ikkik-uch xurmo daraxti.Tush payti... Uy egasi Said hayajonli, eshikni qattiq taqillatadi. Eshik ochiladi. O'ttiz yoshlardagi xotini-Xattob qizi ko 'rinadi.

Xattob qizi

Said, ne gap, ne tashvishing?

Shu paytgacha qolding qayda?

Said

Rasvo bo'ldi, oh, qondoshing

Qasam ichdi qurultoyda!..

(jimlik)

Xattob qizi

Ne gap, tezroq bering darak,

Yorilmasdan turib yurak.

Said

Payg'ambarni o'ldirgali

Ahd ayladi Xattob o'g'li!

Xattob qizi

(birdan qo'rqib ketadi)

Voy, bu yomon xabar meni

Chaqmoqdan ham badtar urdi!

Quritsin Tangri qo'lini!

Ha, o'lsin, yomon quturdi!

Said

O'sha dinga kirganimiz

Bilib qolsa gar, shubhasiz,

Sog' qo'ymaydi ikkimizni,

O'ldiradi avval bizni..

(uzoqdan Xattob o'g'li ko 'rinadi)

Xattob qizi

Ana u... Voh, falokatdan,

Yo Rab, o'zing saqlagaysan!

Xattob o'g'li

(kinli odimlar bilan yaqinlashadi)

Said! So'yla, ko'rgan bormi

Anov soxta payg'ambarni?

Xattob qizi

Hech xabar yo'q... biz ko'rmadik,

(Saidga ishora qilib)

U ham, men ham uyda edik.

(ikkalasi ichkariga kirib ketadi)

Xattob o'g'li

(qo'li qilich dastasida, g'azabli)

Bari so'zi yolg'on, soxta!

O'ldiraman, qolmas esan!..

(shu chog' Abu Tolib o'g'li shoishb o'tib qoladi)

Abu Tolib o'g'li, to'xta!

Shoshib qayon bormoqdasan?

Abu Tolib o'g'li

Borayapman Tangri quli

Payg'ambar-la ko'rishmoqqa.

Xattob o'g'li

Sizning nasab ma'lum, ulug',

Ibratlidir har aymoqqa...

Abu Tolib o'g'li

(uning so'zini kesib)

Mencha, ibrat emas nasab,

Ibratlidir ilmu adab...

Xattob o'g'li

So'zim bo'lma, tingla, o'yla!..

Abu Tolib o'g'li

Eshityapman, qani, so'yla.

Xattob o'g'li

Sen tark ayla yangi dinni,

Yasha o'ylab ajdodingni.

Abu Tolib o'g'li

Ajdodni-mas, asli bashar

Yolg'iz Haqni o'ylab yashar.
 Xattob o'g'li
 Ne istarsiz, xo'sh, siz aynan
 Ko'rinmas u Tangridan, ayt!
 Abu Tolib o'g'li
 Ko'rmaganim Tangriga men
 Sig'inmasman bilsang hech payt.
 Xattob o'g'li
 Qayda ko'rding uni, qayda?
 Abu Tolib o'g'li
 Har zamon U hamma joyda!
 Ko'rsatadi Uni har dam
 Har harakat, har sado ham.
 Har narsada va har qachon
 Men Tangrini ko'radirman!
 Xattob o'g'li
(yarim istehzo bilan)
 Ne ekan shu ko'rmoq yo'li,
 Bir lutf aylab, o'rgat menga!
 Abu Tolib o'g'li
(ayni istehzo ila)
 O'rgatolmas, Xattob o'g'li,
 Mendek bir yosh buni senga!
 Xattob o'g'li
(ma'noli kulib)
 Ayturlarki, shu Payg'ambar
 Topinarkan Tangrisiga,
 Ojizligin aylab izhor,
 Dermish tag'in "ma orofna" ...
 Abu Tolib o'g'li
 Idrok ahli bo'lgani-chun
 Ojiz sanar o'zni orif.
 Xattob o'g'li
(mag'rur va istehzoli qarashlar ila)
 E, bas, yetar! U Tangrisin

Ko'rar bugun go'rga kirib!..
 Abu Tolib o'g'li
(qo'li qilich qabzasida titrarkan)
 O'zingni bos!.. Uning go'ri
 Yerda emas, ko'klardadir.
 Unga faqat ulug' Tangri
 O'z bag'ridan makon berir.
 Fikr ayla va ishon menga:
 Uni biror qilich kesmas,
 Yiqilsa-da dunyo, unga
 O'lim yeli aslo esmas.
 Xattob o'g'li
(istehzoli qahqaha urib)
 Ranging o'chib ketdi birdan,
 Janjal qilmoq istarmisan?
 Abu Tolib o'g'li
 Qon to'kishni aylabdir ma'n
 Ulug' Tangri yasoq bilan.
 Xattob o'g'li
 Misi chiqqan gap! Bu - hiyla!
 Hiyla qo'rquvdan tug'ilar.
 Abu Tolib o'g'li
 Bas!.. Hiylani yoqtirmas ul,
 Ne so'ylassa, to'g'ri so'ylar.
 Abdullohning o'g'lini, bil
 Qo'rqitajak bir quvvat yo'q.
 Chiranishing bo'sh, behuda,
 Chunki uning,
(qo'lini ko'ksiga qo'yib)
 Ko'ngling tut to'q,
 Yordamchisi ko'pdir juda...
 Xattob o'g'li
 Yasha, arab, "qahramoncha,"
 Ammo qoyil qoldim senga!

G'ururing ham bormish ancha,
 Rostin aytsam, yoqdi menga.
 O'z so'zimda turib biroq,
 O'ldirishim lozim uni.
(istehzoli tabassum ila)
 Tangring xabar bersin biror,
 Qidirsin Xattob o'g'lini!
(mag'rur, shiddatli odimlar bilan uzoqlashadi)
 Abu Tolib o'g'li
(jahli chiqib)
 Eh, Payg'ambar fe'li yumshoq,
 Bundan yovlar doim kular.
 Bo'lmoq darkor sal qattiqroq,
 Yo'qsa, ular xarob qilar...
(kutilmagan shijoat ila)
 Xattob o'g'li borib, uni
 Xafa qilar, bo'lay to'siq!
 Jallod kabi bor qahrini
 Sochishiga yo'l qo'ymam, yo'q!..
(jur'atli va nafratli odimlar-la chiqib ketadi)
Shu payt boshqa tarafdin imonsizligi ko'rinib turgan,
vahshiy yuzli arab kirib keladi; u besh-olti yoshli qizini qo'lidan
tutganicha mo'zora tomonga sudraklaydi.

Arab
 Eh, uyatga chidash mushkul!
 Qiz
(achchiq faryod chekib)
 Onajonim! Oh, qutqaring...
 Arab
 Sen ham opang kabi gum bo'l!
 Shu-da qizning shum taqdiri!
 Qiz
(yolvoradi)
 Otajonim, menga rahm et!..

Arab
 Yur, bo'ldi, bas!..
(g'azabkor sudraydi)
 Qiz
(qo'rqib qichqiradi)
 Voy, onajon!..
 Arab
 O'lim jazong, ko'n va fahm et!
 Yo'qdir uyda ortiqcha non...
 Qiz
 Mayli!.. Qo'yvor, onamni bir
 Ko'rayin-da, so'ng ur, o'ldir!
 Arab
 Daf bo'l! Oldin sen o'l bu dam,
 Hasratingdan o'lar u ham!..
(bo'sh qabrning ichiga uloqtiradi)
 Qiz
 Voy! Voy...
 Arab
(go'r og'zini katta toshlar bilar yoparkan)
 Mana... jim bo'l... menga
 Qiz bola hech kerakmas, qo'y...
 Qizning tovushi
 Onajonim!..
 Arab
(ko'ngli buzilib)
 Badbaxt ona!..
 Bolasidan ayrildi-yey...
(pushaymon va qayg'u bilan peshonasini qashlab, o'yga
toladi)
 Eh, men topingan shu butim
 Rahm qilsa bo'lmasmidi?
 Tug'ar ekan, shu shum xotin
 O'lib qolsa bo'lmasmidi?!!

(g'azabidan jahli qaynab)
 Yo'q, o'g'ildan boshqa bola
 Istamayman, chidolmayman!
 Qiz va xotin insonmas, ha,
 Qizni avlod deb bilmayman!..
Kin va nafrat-la chekinib, asta ko'zdan yo'qoladi. Said va Xattob qizi xovliqib eshikni ochib, tashqari chiqishadi.
 Xattob qizi
 (Saidga)
 Yugur, shu ish burchdir senga:
 Payg'ambarni axtar va top!
 Ey voh, Umar yetsa unga,
 Tirik qo'ymas, to'xtama, chop!
 Said
 Xovliqma, ey, Xattob qizi,
 Nechog'li z
 3o'r bo'lsin Umar,
 Payg'ambar u imonsizni
 Bir so'z bilan tinchlantir!
 Xattob qizi
 Ehtiyot har ishda yaxshi,
 Bor, xabar ber uylariga.
 Hadichaga aytib boq-chi,
 Xotini-ku, bilsin u-da.
Uzoqdan Payg'ambar ko'rinadi.
 Said
 (nariga qararkan)
 Ana, o'zi kelur, shukur...
 (Hattob qiziga)
 Sen hech narsa demay, jim tur...
 G'oyibdan tovush
 Onajonim!..
 Xattob qizi
 Voy, qizchami?
 Oh, bu tovush qaydan kelur?
 Said

(xovliqib Payg'ambar yoniga borarkan)
 Bil, ey Tangri elchisi, bir
 Jallod seni izlab yurur.
 G'oyibdan tovush
 Onajonim!..
 Payg'ambar
 Bolami bu?
 G'oyibdan tovush
 Onajonim...
 Payg'ambar
 Qanday munглу!
 Titramoqda, oh, yuragim...
 Ona
 (chopib kelarkan)
 Jonim bolam, oh, malagim!..
 Payg'ambar
 (xaroba bir go'rga yaqinlashadi; ustidagi toshlarni bir-bir olib, qararkan)
 Bu qizcha-ku! Aylang yordam,
 Yordamni amr etmish Egam!
 Voh, bu qizni tiriklayin
 Ko'mibdirilar, la'nat bo'lsin!..
 Ona
 Ha-ha, uni bir xoin, past
 O'ldirgali aylamish qasd!
 (Said go'rga tushib, qizchani yuqoriga ko'taradi,
 Payg'ambar unga ko'maklashadi, qizchani qutqarishadi)
 Voy, bolam-ey...
 Qiz
 Voy, onajon!..
 (ona-bola quchoqlashadilar)
 Payg'ambar
 (Onaga)
 Bo'ldi, to'xtat faryodingni.
 Ayt, kim, bilmoq istaydirman

Shu ma'sumning jallodini?

Ona

Jallodimi? Hamma bilsin:

O'z otasi, kasofatdir!

Uningcha, qiz vayo xotin

Bosh balosi, nahs, ofatdir!

Payg'ambar

(iztirob va hayajonda)

Xotin, ayol?! Uni bilmoq va bildirmoq istar ekan,

Tushunchamni yoqar bir o't, o'rtar zaharli bir tikan.

Bu hayotni gulga ko'mgan, go'zal qilgan faqat udir,

Ammo doim eziladir... xoru haqir... nechun axir?!.

Ayol - quyosh, insoniyat nurni, ruhni undan olar,

Usiz yurtlar xarob bo'lar, dunyo zulmat bilan to'lar!..

Faqat ayol boisgina baxtiyordir bu keng jahon,

U bir malak... Qutlug' qilib yaratilmish, shunga inon.

U suyukli, go'zal, dono, u nozanin, nozik xilqat,

Faqat uning oyoqlari ostidadir nurli jannat.

Ayol kulsa, shu xo'mraygan muhitimiz ham kuladir,

Sudralgan shu bashariyat ayol bilan yuksaladir...

Ona

Qo'zim, kel, yur, ketdik, qani.

Qiz

Qo'rqaman, oh, otam yana...

Payg'ambar

Oh, saqlasin seni Egam!

Vahshiydan ham badtar odam...

Ona

Qo'rqma! U hech ko'rmas seni.

Qiz

O'ldiradi ko'rsa meni.

Ona

Uyimizni u tark etdi,

Yo'lto'sarlik uchun ketdi.

Qo'rqma, onang ne qilsa-da,

Bermas seni u nomardga!

Payg'ambar

Tangri yordamchingiz bo'lgay,

Yo'ldan ozgan jazo olgay.

(qarshidagi uyni ko'rsatib)

Qara, bunda yashaganlar

Marhamatli, mard insonlar...

Bil, bularning vijdoni bor,

Tangrisiga imoni bor.

Shunda qoling ikkingiz-da,

U jallodni ko'rmang aslo.

Ona

(qizi bilan birga payg'ambarning oyoqlariga yiqiladi)

Oллоh sendan rozi bo'lsin!

(Payg'ambar ikkalasini qo'llaridan tutib turg'azadi)

Said

Boring, bir oz orom oling.

Xattob qizi

Hech tortinmang, qani, keling!

Payg'ambar

(ma'noli boqarkan)

Muhabbatdir eng ulug' din.

(Barcha uyga tomon yuradilar.)

Xattob qizi

(Payg'ambarga)

Qolaqoling, xazrat, siz-da...

Payg'ambar

Yo'q, men ketay, bordir ishlar...

Xattob qizi

Extiyot shart qoling bizda,

G'azablangan akam badtar...

Payg'ambar

(so'zini bo'lib)

Lekin Tangrining g'azabi
 Unikidan ko'ra mudhish!..
 Xattob qizi
 Qo'rqapman, u ko'p asabiy,
 Bo'lmasin-da yomon bir ish.
 Payg'ambar
 Bor, shularning qo'lidan tut,
 Non ber, yedir, ichir, ovut.
 Payg'ambarni buyuk Egam
 Hifz aylar har balodan ham.
*Xotin uning qo'lini o'padi, iztirobli qaraydi, so'ng uyga
 kirib, eshikni yopadi. Bu holatni uzoqdan ko'ringan Naim va
 Cho'loq kuzatishadi.*

Naim
 Og'ir Xattob o'g'liga ham,
 Payg'ambar deb to'lmish kinga....
 Singlisi-chi, tom unga rom,
 Din ichida kirmish dinga.
*Payg'ambar mozorlikdagi bir tosh ustida xorg'in
 o'tirgancha o'yga tolgan. Sha payt bir to'p qiz va o'g'il bolalar
 qo'shiq aytib kirib kelishadi va qo'shiq parchasi orasida qarsak
 chalishadi.*

Bolalar
(shu qo'shiqni aytishadi)
 Derki, ko'kda bog'-bo'ston bor,
 Unda gullar nurlar sochar,
 Inson malak kabi uchar...
 Ishonayman, ertak bular.
 Vatan, ey sen suyuk ona,
 Men oshig'man faqat senga!
 Yarador qush ko'rdim kecha,
 Yurtdan ayri ucha-ucha,
 Qanotlari botmish qonga,
 Holin so'ylab turar menga;

Vahshiy burgut quvar, ana,
 Vatan, oh, ey suyuk ona!..

*Bir necha bola xushtak chalganicha yerdan tosh olib,
 Payg'ambar otadi. Payg'ambar ketishga chog'lanarkan,
 Bosh kohin yonida birinchi, ikkinchi, uchinchi rais va ikki
 kohin bilan birga qarshi tomondan kirib keladi.*

Bosh kohin
(Payg'ambarni ko'rsatib, istehzo bilan)

Ana, cheksiz fazolarning
 Qahramon namoyondasi!
 Ana, Lotu Uzzolarning
 Bo'xtonchi bir xonandasi!
 Birinchi rais

Qarang, bizdan ko'nglin g'ashlab,
 Ketar boshqa yo'lga oxir.
 Tiriklarni bunda tashlab,
 O'liklarga va'z o'qiydir.

Ikkinchi rais
 Xattob o'g'lin ishim shu,
 Qasam ichgan edi axir!
 Mazza qilib yuribdi bu,
 U ham kayfin surayotir.
 Uchinchi rais

Qusur unda emas, bilki
(Payg'ambarga ishora qilib)
 U odam ham juda jasur...
 ehr qilib qo'ygan balki,
 Balki ko'zga ko'rinmasdur?..

Payg'ambar
 Bas qil! Olloh Payg'ambari
 U ishlardan uzoq butkul,
 So'zlaridir uning sehri!..
 Kimga bu gap emas ma'qul?
 Bosh kohin
(o'ta g'azabli)

Nechun yonib, qovrilib-da,
 Ko'klar yerga to'kilmaydir?!
 Bilmam, nechun sovrilib-da,
 Bu dunyo ost-ust bo'lmaydir?!
 Bu ma'budlar axir bizga
 Oltin berur, shuhrat berur!
 Shu ma'budlar o'lkamizga
 Hayot berur, quvvat berur!
 Shu kechagi bitta yetim
 Ma'budlarni ura yerga,
 Qarab turgay bir chetda kim!..
 Qachongacha bu sog' yurgay?..
Shu payt atrof dan xotin, bola-chaqa yig'ilib kelib, tinglay

boshlashadi.

Payg'ambar
 Aldanma, to'xta, ey zavolli bashar!
 Yaxshilikdan ustun bo'lmas fasod, sharr!
 G'aflatga yengilib, ko'tarma tug'yon,
 Oxir halok aylar seni bu isyon!
(yerdan bir hovuch tuproq olib, havoga sovuradi)
 Sen kimsan? Shunchaki bir hovuch tuproq!
 Ot kibru g'ururni, fikr ayla bu choq.
 Chekil egri yo'ldan, fasodni unut,
 O'yla, kel o'zingga va haq yo'lni tut!
(qabrlarni ko'rsatib, qizg'in va hayajonli)
 Qaragin, senga ham bor shunday kunlar,
 Bir kun qo'ldan ketar bori oltunlar,
 Butlaru sanamlar yo'qolur u payt,
 Yordam berolmaydir mansabu shuhrat,
 Bir o'tday o'chadir sharafu iqbol,
 Tangridan boshqa bor narsalar - xayol!..
 Uchinchi rais
 Bo'ldi, do'stim, so'ylama ko'p,
 Shu gaplardan zerikdik xo'p.
 Bu yo'ldan qayt, kelisha qol,

Evaziga ne olsang, ol:
 Oltun, mansab yo go'zal qiz,
 Ne istasang, beramiz biz.
 Payg'ambar
 Yo'qsillik ham katta sarvat,
 Mansabga yo'q menda hojat.
 Istamayman bir go'zal qiz,
 Suyganim tangridir yolg'iz.
 Chun eng so'nggi panoh udur,
 Unga sig'ingan qutulur.
 O'ng yonimga kunni hatto,
 Chapga oyni qo'ysangiz ham,
 Men fikrimdan qaytmam aslo,
 Tangrisiz yasholmas odam!

(ketishga chog'lanadi)

Bosh kohin

To'xta, boradursan qayga?

Payg'ambar

Haq amrini yetkazmoqqa.

Najot topar kim eshitsa,

Halok bo'lar kim rad etsa.

Haq degan ortimdan kelsin,

Ko'rlar qolib-da ezilsin.

Qat'iy va mag'rur odimlar ila uzoqlashadi

Bosh kohin

Shu shum sabeiy* ham rosa,

Jonga tegdi, kerak chora.

(jamoatga)

Doim qarab, jim turasiz,

Ha, qoningiz sovib bo'lgan;

Bir farqingiz yo'qdir, esiz,

Go'rda yotgan o'liklardan!

Jamoatdan tovushlar

-U xoindir, yo'qotilsin!

-Endi jazosini olsin!

-Yo'ldan qaytib, tavba qilsin!

-Uni o'chsin, o'ldirilsin!

Xotinlar va bolalar yerdan toshlarni olishadi, Naim va Cho'loqdan boshqa hamma to's-to'polon ibaln payg'ambar ketgan tarafga yuradi. Shu paytda osmondan dahshatli qalldiroq taraladi.

Cho'loq

Yur, biz ham shular-la birga ketaylik,

Payg'ambar netarkin, ko'rib o'taylik.

Naim

Menimcha, ortiqcha bu to's-to'polon.

Esmishki, u ham bir tolesiz inson...⁹

Shamso

(Nadima bilan birga kelarkan)

Yohu, bu ne holat, dahshat, ajabo?

Tamaldan titroqqa tushmoqda dunyo...

Naim

(istehzoli)

Osmonlar elchisi me'roj etmoqda,

Bizni buyuk inson tashlab ketmoqda.

Shamso

Nima bo'ldi o'zi? So'yla, nima bor?

Cho'loq

Uning o'limiga berildi qaror.

Ko'kdagi qalldiroq tovushlari tinadi.

Shamso

(Nadimaga)

Ming afsus! Ko'raylik, kel, bunda ne hol.

Oh, loyiqmidiki, u bo'lsa poymol!

(jadal odimlar-la jamoat ketgan tomonga yurishadi)

Naim

(istehzoli kulib, Shamsoga)

Behuda o'ylanma, u ketdi endi,

9. Sabei - yulduzlarga sig'ingan odam, bid'atchi.

Chunki ko'klardagi to'fon ham tindi.

Cho'loq

(qarshi tomonga boqarkan)

U yoqqa qara sen!..

Naim

Kim?

Cho'loq

Xattob o'g'li!

Naim

(tikilib qararkan)

Ko'zi qonga to'la, g'azabli, cho'g'li...

(yaqinlashgan, darg'azab Xattob o'g'liga)

Ayt, bu ne vajohat, ne qilmoqchisen?

Xattob o'g'li

Uni o'ldirishga qaror berdim men.

Lekin kimdan so'rsam, shundan o'tdi der,

Topolmay halakman, yo etmish sehr...

Naim

(istehzoli kulib, boshini sarak-sarak qilib)

Bir er-xotin, boq, shu uyda yashaydir...

Xattob o'g'li

Ha, singlim u xotin; ne demoqchisan?

Naim

Ana! Payg'ambarga ular ko'p yaqin!

Garchand jim yursa ham, chiqmasdan sasi,

Yangi din shaydosi, bil, ikkalasi;

O'shalar o'lishi kerak avvalo!..

Xattob o'g'li

(qilichini qinidan yarmigacha sug'urib, qahri toshib)

Hey, Naim, ne deding? Endi menga boq,

Ka'ba, ma'budlar-la ont ichdim; biroq,

So'zing rost bo'lmasa, o'ldim deyaver!

Naim

Unday dema! Menga loyiqmi yolg'on?

(istehzoli qahqaha urib)

Shonli Payg'ambarni hozir shu uydan

Chiqib ketar ekan, men o'zim ko'rdim.

(Cho'loq bilan birga uzoqlashadi)

Xattob o'g'li

(nihoyatda g'azabkor)

Oh, o'lim!.. Ularga dahshatli o'lim!!!

Qarshidagi uy sari boradi, eshikni taqillatadi. Ichkaridan kelayotgan yoqimli ayol tovushi diqqatini jalb etib, tinglay boshlaydi.

Ayol tovushi

Ko'runmas u Tangri, ulug' Yaratgan,

Buyurar, aylang deb adolat, ehson.

Ma'ndir har yomonlik, yolg'on, fahshiyot...

Uning borlig'iga bo'lgaydir isbot -

Shu go'zal tabiat, shu cheksiz fazo...

Uningcha teng erur boyu fuqaro.

Eshik qattiq taqillaydi. Said va xotini chiqadi. Xattob qizi qo'lidagi bir parcha terini qo'ltig'iga yashiradi.

Xattob o'g'li

(Saidga)

Otalar dinini tashlab, betayin,

Yangi din topdingmi? So'yla, ey xoin!

(jimlik)

Nega jim turibsan tilingni yutib?

Javob ber, umring ham turibdir bitib!..

Xattob qizi

Bunchalar zo'rlama, qo'y, tinch qo'y, inim.

Xattob o'g'li

(Saidga)

Seni shuncha tuban deb o'ylamovdim...

(qilich yarqiraydi)

Mana, ol!

Oraga kirgan Xattob qizining boshi yaralanib, oqqan qon

yuz-ko'zini va ko'ksini bo'yaydi.

Xattob qizi

Voy, boshim! Yaralandim, dod!..

Xattob o'g'li

Ey, singlim, shu so'zlar to'g'rimi, rost ayt?

Xattob qizi

Ha, to'g'ri! To'g'ridir, ulug' Payg'ambar,

Bizningcha, eng shonli, eng ulug' rahbar.

Uning Ollohiga imon etdik biz,

Tuyg'usiz butlarga isyon etdik biz.

Qo'rquvmiz yo'q aslo, pokmiz taloshdan,

Haq uchun kechurmiz jon ila boshdan.

(ko'ksini ocharkan)

O'ldir! Azoblardan ham qutulaylik,

Tangriga qovushib, mas'ud bo'laylik.

Xattob o'g'li

(avvalgi vajohati yo'qolib, singlisiga)

Bir-ikki oyatdan o'qi-chi, qani.

Ko'rsat anavini menga!

Xattob qizi

Bo'lmaydi!

Xattob o'g'li

Nechun?

Xattob qizi

Etmading-ku rioyat, hurmat.

Xattob o'g'li

Eturman.

Xattob qizi

Qasam ich!

Xattob o'g'li

Sen ishon!

Xattob qizi

Mana!

(qo'ltig'idagi yozuvli teri parchasini unga tutadi)

Xattob o'g'li

Ha-ha...

(hayrat bilan, berilib o'qiydi)

"Ko'runmas u Tangri, ulug' Yaratgan,

Buyurar, aylang deb adolat, ehson.

Ma'ndir har yomonlik, yolg'on, fahshiyot...

Uning borlig'iga bo'lgaydir isbot -

Shu go'zal tabiat, shu cheksiz fazo...

Uningcha teng erur boyu fuqaro".

(o'ta hayratlanib)

Naqadar ilohiy, muqaddas ilhom!

Tuymagandim bunday fasihi, xush kalom...

Malak singlim, meni avf ayla sen ham,

To'g'ri din ekan bu... qolmadi shubham.

(Singlisiga mehru shafqat ko'rsatib, qo'lidagi ro'molcha bilan bosh-ko'zidagi qonlarni artadi.)

Yarangni bog'laylik, so'ngra ketarman,

U buyuk dohiyga imon etarman.

(ichkariga kirib ketadilar)

Bir oz muddat o'tgan; Payg'ambar qonga bo'yalgan, boshi bog'langan holatda, Shamso va Nadima yordamida yurib keladi.

Shamso

(Nadimaga)

To'xta, dam olaylik, nafas rostlasin.

Payg'ambar

(qo'lini og'ziga qo'yib, alam bilan)

Tishlarim... sinibdi... Eh, la'nat bo'lsin!

(katta bir tosh ustiga o'tiradi)

Shamso

(qo'lini uning yelkasiga qo'yib)

Og'ritar-u, o'tar... eh, seni qara,

Hech ne o'zgarmadi dunyoda, mana.

Payg'ambar

Seni boshqacha deb o'ylardim, lekin

Malakdan ham munis ekan-ku qalbing.

Butlarga sig'inar qancha johillar,

Yaxshiydi topinsa senga u qullar.

Shamso

Seni Lot va Uzzo qutqardi axir,

Nechun sen ularni aylarsan tahqir?

Payg'ambar

(asabiy)

Lot, Uzzo deysanmi? Bor, yo'qol, daf bo'li!

Shamso

Oxiri jardir sen borayotgan yo'l.

Payg'ambar

Qo'rqmasmen, yurganim Olloh yo'lidir,

Yaratgan, o'ldirgan, bil, faqat udir.

Borliqda ne mavjud, bor xilqat Undan,

(Shamsoga ishorat etib)

Sendagi shu chiroy, latofat Undan.

Shamso

Hoy, menga qara!

Payg'ambar

(qo'li bilan rad etib)

Yo'q! Sen bor, ket axir!

Shamso

(mag'rur va istehzoli kuladi)

Bir go'zal bunchalar etilmas tahqir.

Payg'ambar

Go'zaldan men go'zal ruh axtararman,

Ruhi tushkunlarni xunuk sanarman.

Bir go'zal lavhaki, chizmeshdir rassom,

Yaxshidir men uning maftuni bo'lsam.

Tangri ishqiy bilan yongan haq nuri

Senda yo'q! Boraver, ket endi nari...

Zohiran yoqimli, ichdan badbinsan,

Shu go'zalliging-la xunuk, chirkinsan.

Shamso

(qattiq ta'sirlanib)

Chidolmasman bunday tahqirga hargiz!

(Nadimaga)

Yur, ketdik.

Payg'abar

Bor, oq yo'li!

Shamso

(nafrat-la, atrofga)

Devona voiz!

(Payg'ambarga)

Seni mas'ud qilay degandim, biroq

Ne ham dey, qalbimga solmading quloq.

Payg'ambar

Meni haq dushmani qilolmas mas'ud,

Xudosiz bir qizning ishqidan na sud?

Shamso

Dushman bo'lsam hamki garchand tangringga,

Ichimdan ko'p hurmat tuyarman senga...

Payg'ambar

(so'zini bo'lib, qo'li bilan rad etib)

Istamam!.. Bunda yin muhabbat, hurmat

Ichimda qo'zg'atur tuganmas nafrat.

Shamso

(achchiq tabassum-la, Payg'ambarga)

Na ko'ngil bordir, ha, senda na-da his!..

(Nadima bilan birga uzoqlashadi)

Payg'ambar

Soching ko'p uzunu lek aqling noqis.

Shamso

(qaytadi, mag'rur va qat'iy tovushda)

Noqis bo'lsam hamki, kamoling mendan,

Borlig'ing hamda, bil, zavoling mendan!

(ketadilar)

*Kun qoraya boshlaydi. Malak nurlar va tabassumlar aro
Payg'ambar qarshisiga inadi.*

Malak

Ulug' Tangri elchisi, boq,

Ko'kdan xabar keldi bu choq.

Yuksaklarda malaklar ham

Olqishlashar seni bu dam.

Muborak shu peshonangni

Yarqiratmish ishq shu'lasini.

Inon, gullar ochar endi

Porloq kalom sahifasi.

Dohiylarga qismat, ulush

Bo'lgan qilich, o'q va nayza.

Dovul, to'fon solsa junbush,

Kor qilmas musht, tosh yo maysa.

Dadil so'zla! Shafaq yonar,

Chekiladir qorong'u tez,

Xoin qurol-yarog' sinar,

Har kim senga cho'kadir tiz.

Izlaganing porloq yulduz

Hechliklardan kelib, kular;

Insonlarga sendan yolg'iz

Ehson lutfu, bo'sa bo'lar.

(nari ketadi)

Arvoh

*(mozordan chiqarkan, qo'rqinchli va istehzoli qahqaha
urarkan)*

Bo'sa emish! Axir bu she'ru xayol.

Tilidan tushmaydi o'pich har mahal.

Ha, o'pich totlidir malaklar uchun,

Ishq shirin tuyg'uli yuraklar uchun.

Biroq zavq olarmi bo'sadan qoplon?

Sevgini anglarmi zaharli ilon?

Mehrni bilarmi bir qonxo'r kalxat,

Majoli bo'lsa sal, o'sha ochofat

Ishq to'la yurakni cho'qib parchalar,

Qornini to'ydirib, parvosiz uchar.
 Bo'sadan xushlanmas biror jonivor!
 Ha, vahshiy inson ham o'shanday g'addor!
(qo'lidagi yalang'och qilichni o'ynatganicha)
 Puch xayol... Qo'lda gar bo'lmasa qurol,
 Inson yo'lsiz qolar, topadir zavol.
 Shunday, har bir o'lka va har bir millat
 Qilichdan oladir sharaf va quvvat.
 U bilan yuksalar har yerda izzat,
 Usiz bu hayotni qoplar musibat.
 So'ng so'zim: xayoldan voz kech va unut,
 Gar o'pich istasang, shu qilichni tut!..
(qahqaha urganicha chekiladi)
 Payg'ambar
(yolg'iz)
 Oh, dahshat, nadir bu tumanli xayol?
 Tush ko'rmoqdamanmi yana, bu ne hol?
 Malak
(yoqimli kulib, tusha keladi)
 Ko'ngling to'q tutaver, ey ulug' sarvar!
 Bu oltin kitobni o'qi, shu mador;
 Gar zafar istasang, bu shahardan ket,
 Ko'ch, boshqa bir yurtda mansub makon tut.
 U zamong so'zlaring qabul bo'ladir,
 Mato chiqqan yerda topmagay qadr.
 Har daho o'zicha bir jahon istar,
 Bo'lmas o'z uyida hech kim payg'ambar.
Malak chekiladi. Havo murlanadi.
 Abu Tolib o'g'li
(jadal yurib kelib, Payg'ambarni bag'riga bosadi)
 Ey, faxri koinot, bu ne hol? Ey voh,
 Ko'zlarim ko'r bo'lsa koshtiydi, shu chog'
 Shu holni ko'rmasdim... Qani, ayt, sening
 Dushmaning kim o'zi, u qaysi xoin?..
 Payg'ambar

Dushmanim borki, u haq dushmanidir,
 Shu oqqan qon ham, bil, haqning qonidir.
 Abu Tolib o'g'li
(qo'li qilich sopida titrarkan)
 Sabrim ham tugadi, ne qilsam ekan?
 Harb uchun bir hukm yo'qmi Ollohdan?
 Payg'ambar
 Bir oz kut! Xovliqma, chunki yo'q hojat,
 Xoinlar jazosin oladir albat.
Shu payt Xattob o'g'li uydan chiqadi, Payg'ambarni ko'rib, hayratdan lol qoladi.
 Abu Tolib o'g'li
(o'ta g'azabli, qilich urmoq istaydi)
 Bu ozg'in odamni sog' qo'ymasman men!
 Payg'ambar
(Abu Tolib o'g'liga qattiq qarab)
 To'xta! Unutdingmi Tangri hukming sen?
(Xattob o'g'liga)
 Yaqin kel, hovliqma. Menga ayni payt
 Ma'lum ichingdagi o'sha shum niyat.
 Xattob o'g'li
(yaqinlasharkan)
 Ne emish niyatim?
 Payg'ambar
 Mening o'limim.
 Xattob o'g'li
 Voajab! Yo'qmi hech qo'rqung?
 Payg'ambar
 Yo'q. O'lim
 Menimcha, jismning o'zgarishidir.
 Buni ko'p o'ylama, bu mushkul bir sir.
 Xattob o'g'li
 Qo'rqib titrar ekan mendan bu jahon,
 Shu jasoratingga qoyilman, inon!
(qilichini sermab)

Dushmaning kimdir, ayt, oldiga ketay,
 O'ch olib, bir urib, uni maxv etay!
 Shu bugundan boshlab bu olmos qilich
 Sening xizimatingni qilar erta-kech!
 Payg'ambar
 Kerakmas menga bu turli xizmatlar,
 Tangriga e'tiqod qilki, shu yetar.
 Xattob o'g'li
 Haqdir sen inongan Tangri, men bu on
 Qalbim-la keltirdim o'shanga imon!
Ta'zim aylab, Payg'ambarning qo'lini o'padi. Payg'ambar
ham javoban uni bag'riga bosib, o'padi.
 Payg'ambar
(cheksiz sevinch bilan)
 Xuddi butun jahon berildi menga,
 Xayr ajrin yetkazsin Ollohim senga.
 Xattob o'g'li
(Abu Tolib o'g'li bilan quchoqlashib, o'pishadi)
 Eng buyuk qudratdir sen inongan kuch,
 Ey shonli qahramon, ayblarimdan kech.
 Payg'ambar
 Birlashig, imonning ikki nurisiz,
 Haq yo'lin ikkingiz ustunlarisiz.
 Islom dini uchun endi zavol yo'q,
 Haqqa da'vat eting har yerda ochiq.
Said va Xattob qizi chiqadilar. Payg'ambarni yarali holda
ko'rib, shoshib yaqinlashadilar.
 Xattob qizi
 Bu ne hol? Asragin sen o'zing, yo Rab!
 Payg'ambar
(ko'kka ishorat aylab)
 Uning ishq erur bu holga sabab.
 Abu Tolib o'g'li
(Payg'ambarga, hayajon bilan)
 Qancha zulm etsalar, qarab turdik biz,

Endi yo'q sabrga ehtiyoj hargiz.
 Intiqom o'tida yonadir ko'nglim,
 Yo zafar, haq va yo sharaflil o'lim!..
 Payg'ambar
 Sabr etki, bu kunda shunday tushuncha.
 Bu kunning hukmi ham boshqadir ancha:
 Barcha tanishingga yetkazgil xabar,
 Yo'l tadorukini ko'rsinlar ular.
 Tunda besh-o'ntadan bo'lib, barchamiz
 Bundan ayri-ayri holda ko'chamiz.
 Xattob o'g'li
 Biz jangga tayyormiz, kelsin bor dunyo!..
 Biroq bu havotir nechun, ajabo?
 Payg'ambar
 Chunki shunday erur Tangridan farmon.
 "Ko'ch!" deb amr ayladi buyuk Yaratgan.
Qalldiroq tovushlari. Qorong'u cho'kadi.
 Arvoh
(achchiq qahqahalar urib Payg'ambar qarshisida paydo
bo'ladi)
 "Ko'ch!" Mayli, ko'chaver, unutma biroq,
 Arablar aynidi, ko'pi telbaroq...
 Faqat kitob bo'lsa rahbar qo'lida,
 U zafar topmagay yurgan yo'lida.
(nidosi ostidan chiqargan porloq qilichni payg'ambarga
uzatadi)
 Inqilob istasang, shu qilichni ol!
 Fikringni porlatar faqat shu qurol.
 Yomonlik kasal bir a'zoga o'xshar,
 Kesib ot, sog'aysin vujudi bashar!
 Payg'ambar
(qilichni oladi, ma'noli va qat'iy tovushda)
 Ha, to'g'ri yo'l shudir, shu yaxshi odat:
 Vijdonliga - hurmat, xoinga - nafrat!..

NUSRAT

Oradan sakkiz yil o'tgan.

Makka.

Kechasi.

Bosh raisning uyi. Oltin shamdonlarda rango-rang shamlar yonib turibdi. Misr va Shom matolari bilan bezatilgan, kursilar qo'yilgan, gilamlar to'shalgan keng bir qabulxona. O'ngda va chapda eshiklar, qarshida zina tutashgan kattagina kirish eshigi va ikkita katta deraza...

Kishilar qiyofasida, ruhiyatida alohida o'zgarish seziladi.

Ikki xizmatchi uy ishlarini bajararkan, o'zaro suhbatlashmoqda.

Birinci xizmatchi

Menga qara, oshna! Ayt-chi, ne xabar?

Ko'rsatdimi bir ish yana kohinlar?

Nechun bu tadoruk? Ayt, bu ne talosh,

Axir emasmizmi ikkimiz sirdosh?

Ikkinchi xizmatchi

Shu payt Madinadan kelmoqda mehmon,

Kelmoqda bosh rais, ul Abu Sufyon.

Makka ulug'lari, xotinu erkak

Uni ziyoratga kelishi kerak.

Birinci xizmatchi

Nadir bu safardan murod, ajabo?

Harholda bor bunda jiddiy bir ma'no.

Ikkinchi xizmatchi

Menimcha, sababsiz emas bu safar,

O'ylab ko'r, necha yil o'tdi, Payg'ambar

Har kuni mashg'uldir jangu harb ila,

Kun kechar mojaro, hujum, zarb ila.

Makkadan qutulib, qochdi bir zamon,

Unga bir nechalar etgandi imon.

Ko'mak berdi unga madinaliklar,

Endi chor atrofga o'zi hukm aylar.

Bosh rais kelmoqda bunga shu bois,

Kengashib, kelishib, ahd tuzilsin, to

Orani buzmasin fitna, g'alamis,

O'rtada dushmanlik qolmasin aslo...

Birinci xizmatchi

Xor bo'ldi! Noto'g'ri qildi Bosh rais,

Odam deb bilgani bitta kimsasiz.

Yarashmas raisga bundayin tadbir,

Kimlarning poyiga bormoqda axir?!

Ikkinchi xizmatchi

Shaytonga aldanma, kimsasizmas u,

Uning orqasida bordir bir o'rdu.

Har ne ish buyursa, barcha bosh urar,

Quadrat-la atrofni titratib turar.

Birinci xizmatchi

(o'ngdagi yarim ochiq eshikdan qararkan)

Qara, qayg'ulidir raisa xonim,

Kelmoqda...

Ikkinchi xizmatchi

Kelsin-da, senga ne, jonim!

Nima lozim bo'lsa, sen ishingni qil,

Qani, tez qimirla, imillamay o'!..

Ikki ham ishiga urinadi. Raisa kelgach, unga qarashadi.

Raisa

(birinci xizmatchiga)

Sen bundan jilmagin, bo'lg'in ko'z-quloq,

Har ne lozim, bajar, lallayma biroq!

(ikkinchi xizmatchiga)

Tashqariga chiq sen, hal et ne bo'lsa,

Kutib ol, yo'l ko'rsat mehmonlar kelsa.

Shamso kelganida, xabar ber darhol,

Huzuringa yo'lla...

Ikkinchi xizmatchi

Xo'p, xo'p!..

Raisa

Bora qol!

Xizmatchi chiqib ketadi. Tashqarida boyqush sayray boshlaydi. Sayragani sayin Raisaning holi o'zgarib, tobora qo'rquv va hayajoni ortadi.

Nedan bu... Ne uchun sayraydir boyqush...

Derlar, falokatli emish bu tovush.

Meni bu shum ovoz xarob etmoqda,

O'zligim, ichim ham erib ketmoqda...

(boshqush sayrog'i takrorlanadi)

Ey voh, bu shum tovush na qo'rqinch, manhus,

Eshitganim sayin, bo'laman mayus.

(o'ng eshikdan chiqib ketarkan)

Agar bosh raisdan kelsa bir mujda,

Hech vaqt o'tkazmasdan bildir menga-da.

Xizmatchi itoat bilan ta'zim qiladi. Raisa chiqib ketadi. Ikkinchi xizmatchi qoladi. Birinchi, ikkinchi, uchinchi rais kiradilar. O'tiradilar. Xizmatchi ortiga qaytadi. Biri sharbat keltiradi.

Birinchi rais

Na g'amgin kecha bu, har yon zimiston!

O'ralgan qop-qora ipakka osmon...

Tun gizlar bizdan o'z chechaklarini,

Nozli, hayajonli malaklarini...

Ikkinchi rais

G'alati, shundayin noxush kechada

Bosh rais yuribdi qaysi ko'chada?

Nechun kechikiyapti, yo'qdir bir xabar,

Kelishi kerakdi allaqachonlar.

Uchinchi rais

Menimcha, bular puch ham o'tgan gaplar...

Eh, o'sha kimsasiz, soxta Payg'ambar

Kechagina kichik bir uchqun ekan,

Endi yong'in bo'ldi... Ha, u yo'q yerdan

Yarata oldi bir dovruqli o'rdu,
Endi esa, bizga tahdid solar u...

Berilar goh Umar siyosatiga,

Kerilar goh Ali shijoatiga.

Bor ahli Madina e'zozlar uni,

To'sdi Shom yo'lini, bosdi maskunni,

Taladi, o'ldirdi, yiqitdi butun,

Harb aylab, har yerda bo'ldi u ustun.

Qo'rqib, bir manfaat kutgancha har choq

Unga yaltoqlandi bir to'da olchoq.

Hech shak keltirmasdan rasolatiga,

Qora xalq ham uchdi puch da'vatiga.

Birinchi rais

G'alati! Bilimsiz, o'qituvchisiz

Bir bola bunchalar o'sib ketdi tez!..

Ikkinchi rais

Menimcha, u Shomga etganda safar,

Unga ko'p ilm, amal bermish rohiblar.

Uchinchi rais

(qo'li bilan ularni rad qilib)

Yo'q, Abu Tolibning ulkan chodiri,

Har dorululumdan ancha yuqori!..

Unda olim, hakim, adib va zarif,

Eng ulug' shoiru, eng katta orif,

Har yoqdan kelguvchi yo'lovchi, sayyoh

Suhbat aylar ekan... ibn Abdulloh

Eshitdi, kasbi ilm etdi ulardan,

Dohiyga aylandi kechagi cho'pon.

Birinchi rais

(afsuslanib)

Uni kim o'ldirsa, olar yuz tuya,

Deya va'da qildik... Bu gapni tuya -

Qochdi u Makkadan... Qochib qutuldi,

Tobora kuchaydi, muzaffar bo'ldi!..

Ikkinchi rais
(qo'li qilichining qabzasida, jahllanib)
 Aslida ayblimas bunda hech banda,
 Faqat men aybliman!... E voh, o'shanda,
 Siz ham birgaydingiz, u o'sha kuni
 Mozorlikda qilgach da'vat, va'zini,
 Birdan Makka xalqi minib g'azabga,
 Unga hujum qildi... qoldi azobga...
 Men avval jim turdim... keyin qo'shilib,
 Besh-o'n musht tushirdim... So'ng qilich solib,
(qilichini qinidan yarim sug'urib, yana shaqirlatib joyiga kiritarkan)

Bitiray deb tursam uning ishini,
 Shamso kelib birdan, to'xtatdi meni.
 Oldin g'azablandi, keyin yolvordi,
 Oxiri panjamdan oldi, qutqardi...
 Uchinchi rais
 Shu go'zal ofatning holi ko'p g'alat,
 Aylar goh insofu lutfu marhamat,
 Nafrat bilan gohi intiqom istar...
 Biroq to'g'ri kelsa endi Payg'ambar,
 Shubhasiz, o'ziyoq maxv etar uni,
 Hech shafqat qilmasdan ichar qonini!
Shu chog' tashqaridan ikkinchi xizmatchi keladi. Shamso ham uning orqasidan mag'rur, shiddatli odimlar bilan kiradi. Boshqalar xonimga takallufetisharkan, u ham yengilgina yurib, ikkinchi raisga yuzini sal burib, ma'noli qararkan, o'ngdagi eshikdan xaramxonaga o'tadi.

Birinchi rais
 Qop-qora tunni, boq, quyosh yoritdi,
 Na xush bu tasodif, g'amni aritdi...

Ikkinchi rais
 Bir xayol bazmida sho'x raqs etarak,
 Porlagan she'r shudir, asli shu malak!
 Uchinchi rais

Menimcha, qorong'u bulutlar aro
 Berkingan pariday ishvali, ra'no...
(ikkinchi raisga)
 O'tarkan, u bir tong epkini kabi
 Senga ko'z tashladi, bordir sababi?
 Ikkinchi rais
 Bilursanki, qalbdan qalbga bir yo'l bor,
 Oh, o'sha qarashlar! Ko'p jo'zibador!..
 Har qanday ko'ngilda qo'zg'ar hayajon;
 Ko'rganda, har kim ham qoladir hayron.
 Oh, o'sha oqbadan, momiq kabutar...

(istehzoli kulib)
 Ko'zga ilmaganmish uni Payg'ambar.
 Axir yuksak ko'kda, bog'i jannatda
 Bir malak yo'q bunday husni suratda...
Boyqush sayraydi.

Bosh kohin, orqasidan jamoat - bir necha xotin, erkak kirib keladi. Suhbatdagilar o'rinlaridan turib, ta'zim qilishadi. Yana boyqush sayray boshlaydi. Jimlik...

Bosh kohin
(hayajon bilan)
 Bu qanday falokat, dahshatli zamon!?.
 Axir shu ketishda yo'q bo'lar jahon!
 Ko'rganim qo'rquvli tush ham bir balo...
 Shu boyqush sayrashi undan-da rasvo!
 Birinchi rais
 Qanday tush ko'rdilar, taqsim, ayting?
 Bosh kohin
 Yotog'imda, ko'zim ilingan payti,
 Munday qarasamki... aynigan havo,
 Ostin-ustun bo'lib turibdir dunyo.
 Qaldiraq gurillar... Chaqmoqlar chaqib,
 Bir payt Ka'bamizni yubordi yoqib!..
 Ey voh, butlarimiz yiqilib nogoh,

Kul bo'lib, ko'klarga sovrildi, ey voh...

(jimlik...)

Birinci rais

(ikkinchi raisga)

Shubhasizki, bunda buyuk ma'no bor.

Ikkinchi rais

Bu tush-da... ehtimolki aksi chiqar.

Uchinchi rais

(yonidagi odamga)

Kim bilir, balki u to'qigan buni.

(Bosh kohinga)

Yaxshilikka yo'ying tushni, uyquni...

Shunda Bosh raisning xotini, Shamso, Nadima va bir necha xonim o'ng eshikdan kirib kelishadi. Barcha jiddiy tortadi. Jimlik...

Bir xizmatchi va kohin xovliqib kelishadi. Bosh kohinga ta'zim qiladilar.

Bosh kohin

Ne bo'ldi? Tez so'yla, ne yangi gap bor?

Kohin

Ka'badan bir butni o'g'irladilar!

Bosh kohin

Qaysi but? Qanday but edi asli u?

Kohin

Eng katta oltin but bor edi-ku, shu.

(Raisani ko'rsatib)

Xonim uni yillar yasattirmishdir.

Bosh kohin

(jahli chiqib)

He, tiling kesilsin! Bo'ldi, bas, o'chir!

Ma'budlarning edi u eng go'zali...

Kimki o'g'irlasa, yaqin ajali!..

Raisa

Bu jasorat bir hiyonat, albatta,

Jazosini olgay, kichikmi-katta.

Bosh kohin

Erta ertalabdan etilsin taftish,

Kim jur'at aylabdir, bu ko'p og'ir ish!

Menimcha, bu g'avg'o ham Payg'ambardan,

Topilur josusi chunki har yerdan.

Rosa sakkiz yilki, u g'avg'o etur,

Tobora kuchayib, bo'lmoqda mag'rur...

So'ng paytlar garchand sust, jim turar, biroq

Dahshatli dovulday esar ertayoq...

Qarab tursin, hali quraysh avlodi

Ertaga yig'laydir, tinmas faryodi.

(achchiq kulimsirab)

Eh, Lotu Uzzoni tark etdik mamnun,

Bizga la'nat bo'lsun, ming la'nat bo'lsun!

Birinci rais

Bosh rais kelguncha sabr qilaylik,

Qaraylik, ne derkin, fikrin bilaylik.

Bosh kohin

Ey voh, shu falakning ko'zi bo'lsin ko'r!

Qurayshiylar ishi qayga bordi, ko'r!..

Boshchimiz ulardan sulh ahdi kutar,

Ko'r bo'lib kimlar-la murosa etar!

Shu ishmi? Kechagi yetim, bir cho'pon

Olamga sochmoqda qo'rquv, hayajon!..

Shamso

(jasorat va matonat bilan)

Afsus, u emasdir kechagi yetim,

U - hokim, qo'mondon, ruhi ham metin!

Ba'zida hakimu, ba'zida shoir,

Siyosatda usta, qo'llaydir tadbir.

Qilar ne istasa, bordir qudrati,

Kengroq taralmoqda dovruq, da'vati.

Har kun huzuriga kelar hay'atlar,

Yangi ma'buduni ular ham qutlar.

Faqat butparastlar emas, har yerda

Hatto isaviylar, yahudiylar-da
 Unga imon bilan quchoq ochmoqda,
 Shundaylar ham borki, qo'rqib qochmoqda.
 Pisand qilmagandik uni biz boshda,
 Endi ikkilanib, qoldik taloshda...

(jimlik)

Birinchi rais

(Shamsoga maftunlik va ochko'zlik bilan qarayotgan

ikkinchi raisga, sekingina)

Yeb qo'yma, oz qara...

Ikkinchi rais

(rom bo'lganicha)

Na go'zal, oh!..

Birinchi rais

Jim!

Ikkinchi rais

Sehrlab tashladi! Ey voh, men o'ldim...

Birinchi rais

Senga qarayapti hamma, o'zing tut.

Ikkinchi rais

Shunchalar go'zalki oqshom...

Birinchi rais

Tiling yut!

Ikkinchi rais

Turishiga qara: ne qaddu jamol!

Birinchi rais

O'zingni yig'ishtir, bo'ldi qilaqol...

Boyqush sayraydi. Qalldiroq gurlaydi. Jimlik...

Raisa

Boyqush sayrab qoldi takror,

Qaldiradi tag'in osmon,

Shubhasiz, bir falokat bor,

Tahlikasiz emas zamon!

G'azablendi Lotu Uzzo,

Ma'budalar istab qurbon,
 Dunyolarni titratmoqda!
 Ha, oltin but o'g'irlandi,
 Ma'badimiz tahqirlandi,
 Ular bir qurbon kutmoqda!..

Shamso

(asabiy, o'zini yo'qotgancha)

Vatandoshlar! Uning qoni

Faqat mening bo'ynimdadir.

Afsuslanmang, biling, uni

Bir qiz o'ldirmoqqa qodir.

Ikki ukam hamda otam

Uning amri bilan o'ldi.

Unutmasman, bir yil onam

Tinmay yig'lab, sochin yuldi.

Ha, ha, Abu Tolib o'g'li

Uning so'zin darhol oldi,

Rahm etmasdan qilich soldi,

Bir uyni erkaksiz qo'ydi.

Yetmaganday shuncha g'avgo,

Qon to'ksam der u dambadam.

Tayyorlanur ayni asno,

Olsam deydi Makkani ham.

Insofdanmi axir asil

Madina ahli xor bo'lsa?

Qurayshiyning mard va ahil

Avlodi undan yengilsa?

Yo'q, istamam, yurtida bu dam

Shum boyqushlar sayrashini,

Istamam, xalq chekib alam,

Qarg'a, quzg'un yayrashini!

Uni o'lim panjasidan,

Har kim bilar, men qutqardim;

Endi o'zim o'ldiraman -

Istamam hech kimdan yordam!
Ayni paytda Cho'loq qahqaha urganicha, xizmatchining orqasidan kirib keladi. Barchaning e'tibori unda.

Bosh kohin
 Keldimi Bosh rais?
 Cho'loq
 Bu choq
 Boshqa xabar bordir biroq.
(boyqush sayraydi)
 Ana, boyqush sayrayotir...
 Shamso
 Har falokat o'lkamizga
 Faqat kelar bitta yerdan:
 Ha, har neki kelsa bizga,
 Kelar faqat Payg'ambardan.
 Ajal qanot kerib, uni
 Bosmoqchiydi, men qutqardim.
 Boshi yorlib, tishi sinib
 Turganda, men yordam berdim.
 Eh-ha, yana bir zarb yesa,
 Haqqa vosil bo'lardi u.
 Bo'lmadim men rozi, yo'qsa,
 Allaqachon o'lardi u.
 Achinmasam edi unga,
 Bu kungacha sog' qolmasdi,
 Ko'ngli suygan xotinlar-la
 Zavqu shavqqa ham tolmasdi...
 Ikkinchi rais
(qo'li qilich sopida titrarkan, baqiradi)
 Eh, la'natlar bo'lsin! Bizga
 Kular do'stu dushman rosa.
 Shunday sudralgandan ko'ra,
 Qahramoncha o'lgan avlo!
 Quraysh ahli, elim, endi

Qo'zg'ol, bo'lmas bundan badtar!
 Yo sharaf, yo o'lim endi,
 Bas, miskinlik, xorlik yetar!!!
 Bosh kohin
 Oh, bu muqaddas yurtimiz
 Dushmanlarga o'yinchoqmi?
 Uch yuz oltmish ma'budimiz
 Bir Tangridan qo'rqajakmi?!
 Kohin
(yonidagiga)
 Adashdimi Bosh kohin, ayt,
 Uch yuz oltmish qayda bu payt?
 Bosh kohin
 Orttirma sen dardim, o'yla,
 Ne yangi gap, shundan so'yla?
 Cho'loq
(istehzoli kulib)
 Bo'lsin sizga ham muborak,
 Ko'kka chiqmish shu Payg'ambar!
 Jannatlarda endi beshak
 Malaklar-la suhbat aylar.
 Bosh kohin
 E, qo'y endi kinoyani!
 So'yla borin!
 Cho'loq
 Madinadan
 Kelgan bor, u aytyaptiki,
 Yaqinda, u o'y surarkan,
 Bosh aylanib, birdan cho'chib,
 Bir sham kabi qolmish o'chib,
 Qovushibdir Tangrisiga...
(hamma xursand)
 Shamso
(g'ulg'ula ichida)

Demak, o'ldi... shundaymi, ayt?
 Cho'loq
 Yer yuzidan ko'chdi u, ha!
 Raisa
 Shukur!
(Cho'loqqa)
 Mendan senga albat
 Bordir go'zal, nodir tuhfa!
 Shamso
 Yo'q, yo'q, aslo bu shod xabar
 Sevintirmas meni uncha.
 Payg'ambarning boshqa yo'lda
 Bo'lishini ko'ngil istar...
 Oh, intiqom o'ti doim
 Hamon qalbim yoqib turar,
 Yuragimda bir o'ch qoim,
 Kinli chaqmoq chaqib turar...
 Uni yolg'iz ko'rib bir payt,
 Ko'mak aylab, hayot berdim.
 Biroq endi uni faqat
 O'zim o'ldirmoq istardim!..
 Ikkinchi rais
 O'ldirdim, deb ko'ngling to'q tut.
 Afsusdan naf yo'qdir, unut.
(istehzoli qahqaha urarkan)
 Holbuki, bu kun Payg'ambar
 Jannat bog'larida kezar.
 Unda yoqut, zabarjaddan,
 Oltinlardan ko'shk tayyormish,
 Atrofida ming gulbadan
 Farishtayu malak bormish.
 Raqs aylagach huri g'ilmon,
 U o'zindan kechar ermish.
 Olmos qadah tutib har on,

Gulgun sharob ichar ermish.
 Shunday ekan, bizlar nechun
 O'tiribmiz bunday mahzun?!.
(Raisaga qaraydi)

Raisa

(bir qizga)

Qizim! Bor, ayt, sharob kelsun!
(qiz ichkari xonaga kirib ketadi)

Ikkinchi rais

(nash'ali holda, yonidagiga)

Tur, ey zolim! SHo'xrog' bo'lsun!

Ud chalinadi.

Mazkur shaxs arab maqomlariga uyg'un ohangda qo'shiq ayta boshlaydi.

Oh, mening qalbimda qolmish dard izi,
 Yora etmishdir parilarning qizi,
 Men cho'pon, u ko'kda CHO'pon yulduzi.
 Har kecha yo'llayman unga bo'salar,
 U uzoqdan bir kulib-da, ko'z solar.
 Soqiyo, kelgil, qadah to'ldir yana,
 Jannat o'lsun barchaga bu yer yana!
 May ichaylik, nash'a kelsin, dard ketib,
 Suhbat aylang, bir-biringiz shod etib,
 Men bir oshiqman, elimdan ayriman,
 Kuzgi bulbulman, gulimdan ayriman,
 May sun, ey, ichsin go'zallar ham qonib,
 Ruhleri gulxanga aylansin yonib!..
 Ul dudoqlardan sochilsin nurli o't,
 Ul yonoqlardan o'pib, o'zni unut!..
 Xizmatchi
(Raisa yoniga kelib, hayajon bilan)
 Yonayotir shahar, bekam,
 Har yon olov, sassiq tutun.
 Xalq tug'yonli, chekar alam,

Chiqmasaydi g'avg'o bugun...

Birinchi, ikkinchi, uchinchi rais qayg'u bosganicha qarshidagi zinalardan tepaga chiqib, tashqariga qarashadi.

Raisa

Ey voh, bugun shum xabarlar

Yuragimni rosa ezdi.

Har kim kelib, bir ne so'ylar,

E, shulardan ortiq bezdim!..

Bosh kohin

Misrdan yo Shomdan kelgan

Karvon, balki o't qo'ygandir.

Birinchi rais

Shubhalandim men ham shundan,

Balki... Yo'q, bor bunda bir sir.

Raisa

G'azablanib balki butlar

Yoqmoq istar yurtimizni?

Ichkari kirib ketgan qiz qo'lida qadahlar va sharob idishi bilan qaytib chiqadi. Raisaaga qadah tutadi, u qo'li bilan rad etadi.

Raisa

Sharobni qo'y, bu shum xabar

Mastdan badtar qildi bizni!

(qiz orqasiga qaytadi)

Uchinchi rais

Menga qolsa, kimdir turib,

O'sha yoqqa yelday yelsin,

O'z ko'zlari bilan ko'rib,

To'g'ri xabar olib kelsin.

Xizmatchi

(kelib, ta'zim aylaydi)

Yetib keldi Bosh rais ham.

(chiqadi)

Raisa

Har ne ayon bo'lgay bu dam.

Bosh kohin

To'g'ri, endi aniq xabar,

Hech shubhasiz, ma'lum bo'lar.

Bosh rais kirib keladi, hamma uni extirom bilan qarshilaydi.

Jimlik.

Bosh rais

Biling, ogoh bo'ling, ey ahli vatan!

Bir mujda keltirdim men sizga haqdan,

Uni kim tinglasa, topajak izzat,

Rad etsa, boshiga tushgay musibat.

(tashqaridan ko'rinayotgan shahar yong'iniga ishora qilib)

Ko'ring shu yong'inni - mudhish va katta!

Bizni bosgan qo'shin bundan ham badtar!

"Qon! Qon!" deb turar u, mushtoqi zafar,

Ularning rahbari erur Payg'ambar.

Uning ilk amri shu: shaharda odam

Yurmasin, uyiga kirsinlar bu dam.

Uyga yo Ka'baga kirib, ayni payt

Islom dinin qabul etgaymiz - shu shart.

Kimki bajarmasa, u barbod bo'lar,

Mol-mulki, avlodi ko'chada qolar!..

Raisa

(nihoyatda tutoqib)

Bas! Shunday degandan ko'ra, e, qon qus!..

Bosh rais

Baqiraver, ammo haq budir, afsus...

(jamoatga)

Chora yo'q, yo'q... chunki har fursat o'tmish,

Boshga tushgan bu ish naqadar mudhish!..

U kecha-kunduzdir tayyorlik ko'rdi,

Ulkan qo'shin to'plab, mo'ljalga yurdi.

Yetti kun yo'l bosib kelibdir, birdan

Makkaga kiribdir, biz g'ofil ekan.

Endi tahdid solib, men haqman, deydir,
Neni taklif etsak, u rad aylaydir.

Raisa

Voh, qanday falokat! Dahshatli xabar!..

Bosh rais

(Raisaga)

Sen endi bora qol, turganing yetar!

Raisa

(Cho'loqqa)

Hey, ahmoq, chiqdi-ku aytganing yolg'on!

Cho'loq

(duduqlanib)

Qo'shnim aytgan edi, gapimga ishon!..

Bosh rais

(so'zini kesadi, jamoatga)

Ortiqcha hovliqman, tinch, hayajonsiz

Kengashing, muammo hal bo'lsin qonsiz.

Birinchi rais

Ha, qon to'kilmoqda, yo'q bunda mantiq.

Xotinlar

(Raisa va Shamsodan boshqa)

Avf istay qolaylik...

Ikkinchi rais

(qo'li qilich sopida titrarkan)

Yo'q, bu qo'rqlik!..

Biroq bu hol sizni etmasin mayus.

(jamoatga, keskin tovushda)

Boshqa bir yo'l yo'qdir: o'lim yo'nomus!

Uchinchi rais

Unda ko'p qo'shin bor, demak, shu asno

Qarshi chiqmoqlikdan yo'qdir bir ma'no.

Shamso

Sizlar aralashmang, hozir ketarman,

Men... o'sha ofatni men daf etarman.

(ketishga chog'lanadi)

Bosh rais

(monelik ko'rsatib)

Hoy, qizim, aldanma! Shudir yaxshi yo'l:

U buyuk dinga sen inon, taslim bo'l!

Raisa

(qahr-la, telbalarcha)

Oh, sen inondingmi? Kuysin jahoning!..

Bosh rais

(jahli chiqib)

Ha! Ha! Sen yorlib o'l! Qutulsin joning.

(o'z-o'ziga, o'ychan)

Uff, shuni taqozo etdi siyosat...

Raisa

Bosh rais holin ko'r, ana razolat!

Boq, kimning dinini u topmish ma'kul,

Lotu Uzzo buni aylarmi qabul?

Bosh kohin

Butlarga ne bo'lar? Endi Ka'baga,

Oh, boshqa bir tangri chiqarmi ega?!

Bosh rais

(bosh kohinga)

Hey chol! Aralashma sen shu xotinga!

To'xtab tur, ochayin bir sirni senga.

Men uning diniga kirdimmi, demak,

Bu yerda boshqa gap bo'lishi kerak...

Vatanni sevaman, istamam uni

Dushmanlar egallab, maxv aylashini.

Sizni qo'rqitdimi Payg'ambar oti,

Axir u ham sizday vatan avlodi.

Bu holda hech narsa emasdir yangi:

Qoratosh oladir butlar o'rnini.

But ham tosh, u ham tosh, nomlari boshqa...

(istehzoli qahqaqadan keyin)

Baytul xudo bo'lgay eski butxona!..

Kecha arablarda ne bo'lsa, bugun

Avvalgidan yuz bor bo'lgaydir ustun.
 Faqat Xijoz ahli emas, har millat
 Ka'baga keltirar oltinu sarvat.
 Och, yupun bo'lsa-da, ko'p sodda ellar
 Qo'yib o'z yurtini, bu yerga kelar...
 Oldin kaltakesak yegan bir arab
 Endi umr o'tkazar purayshu tarab.
 O'lkamiz shu buyuk din sabab, albat,
 Topgaydir yangi baxt, ulug' saodat!..

Raisa

(asabiy, g'azab-la)

Qanaqa buyuk din? Bir och
 yalavoch -

Bo'lib-da boshiga kiyar emish toj!
 Har hafta olarkan bir yangi xotin,
 Sen uni tomosha qilib o'tirgin!..

Shamso

Evoh, u "o'raning" deya amr aylar,
 Bor xotin-qiz qora yopinchiq o'rar...

Bosh rais

Ha, Oysha tufayli chiqdi bu yanglish,
 Unga bog'liq edi o'sha dog'li ish,
 Derlar, bir nomahram qarabdir unga,
 "O'raning" deyilmish shu bois so'ngra.

Raisa

Shuyam gapmi! Bitta Oyshani deya
 Ayollar olami kiysinmi qora?

Bosh rais

Bu qonun! Ko'nasan.

Raisa

E, tentak, majnun!

Shamso

(achchiq va istehzoli kulib, atrofga)

Qahramon bo'lsang, bas, ne desang - qonun!

Raisa

(g'azabli)

Zaydni "o'g'lim" derkan, Zaynabni undan
 Chiqarib olish ham qonunmi ekan?

Bosh rais

Ha, qonun!.. Yaxshisi, tilingni tiy sen!

Bunda ham hikmat bor...

Raisa

(tutoqib)

Evoh, na tuban!

(tashqaridan shovqin-quron tovushi eshitiladi)

Bosh rais

(birinchi xizmatchiga)

Bor, bilib kel unda bo'lmoqda nelar!

Ka'baga kirganga o'xshaydi ular.

*Birinchi xizmatchi chiqarkan, Ikkinchi xizmatchi shoshib,
 hovliqib kirib keladi.*

Muncha hovliqmasang? So'yla, ne xabar?

Ikkinchi xizmatchi

Bunga kelayotir hozir Payg'ambar.

Bosh rais

Marhamat qilsinlar, tez bor, ayt!..

(xizmatchi ta'zim aylab, chiqib ketadi)

Raisa

(asabiy)

Ha-ha,

Boyqush sayramagan ekan bekorga.

Bosh Rais

(Raisaga)

Sen endi bora qol, bundan chiq, daf bo'!

*Raisa bir oz taraddudlanadi, so'ngra kin-la labini burib,
 o'ng eshikdan chiqib ketadi.*

Bosh kohin

(mayuslanib, atrofga)

Endi qutulmoqqa qolmadi hech yo'l...

Shamso

(adovat bilan, atrofga)

Yo'q, bu hech mumkinmas, mumkinmas aslo!

Kerak o'ch olishim men ayni asno!

Bosh rais

(jamoatga)

Burchimiz itoat, haq yo'lga taslim,

U buyuk qudratga hurmatu ta'zim...

(eshik tomonga to'rt-besh odim yuradi)

Payg'ambar ko'rinadi; qo'lida qilich, yonida oltin muqovali kitob, o'ng tomonida Abu Tolib o'g'li, chap tomonida Xattob o'g'li, orqasida ikki mujohid bo'lgani holda kiradilar. Shamso va ikkinchi raisdan boshqa barcha ikki bukilib ta'zim qiladi.

Bosh rais

(ta'zim ila)

Xush kelding, ey ulug', ey haq Payg'ambar!

Mangu kulsin senga fath ila zafar!

Sendan fayz olmoqda Makka ham bu kun,

Shu bois faxr yetsin yeru ko'k butun!

(jimlik)

Payg'ambar

U buyuk Tangriga ming madhu sano!..

Bermish qullariga til, aqlu zako.

Etmish meni sizga eng so'nggi rahbar,

Ul haqni o'ylagan, har xalqni sevar.

Agar kim bir lahza etsa tafakkur,

Ming yil ibodatga u lahza tengdur.

Tushuning: siz avval edingiz g'ofil,

Butga topindingiz olimu johil.

Yog'di o't balosi shu shahru elga,

Keldi haq qo'shini chorlab haq yo'lga.

Butlaringiz sindi, bo'ldi zer-zabar,

Ka'bada ulardan qolmadi asar.

O'zgardi sanamlar, butlar maskani -

Bo'ldi Olloh uyi, vahdat chamani.

Endi yordam etsa sizlarga agar,

Faqat u ko'rinmas Tangrimiz etar.

Sajda qiling, bo'ling hurmatda qoim,

U ulug' yog'duga intiling doim.

Shamso bilan ikkinchi raisdan boshqa hammma sajda qiladi.

Xattob o'g'li

(g'azabga minib, sajda qilmaganlarga ishora etib)

Ajab, bu kibrning bormi sababi?

Payg'ambar

Sharafdir har kimga zotan adabi.

Bosh rais

Yoshlik beboshlik-da... avf aylagaysiz!

Abu Tolib o'g'li

Yo'q, bunda hikmat bor, sal o'ylagaysiz.

(Ikkinchi raisga)

Javob ber: ne uchun shunchalar g'urur?

Ikkinchi rais

(istehzoli tabassum-la)

Sen o'zing ayta qol: ne qildi mag'rur?

Payg'ambar

Ichingda ne gap bor, ochiq ayt menga.

Ikkinchi rais

Hech qanday gapim yo'q, ne derdim senga.

Mana, so'zlay qolsin endi shu qurol!..

Payg'ambarga qilich o'qtalib, hujum qiladi. Abu Tolib o'g'li darhol unga qarshi chiqib, zarbani bilagi bilan to'sib, qilichini olib qo'yib, qurolni Payg'ambar oyog'i ostiga tashlaydi. Xattob o'g'li esa uni tutib, mujohidlarga topshiradi.

Abu Tolib o'g'li

Olchoq! Bo'ldi endi qoni ham halol!.

Payg'ambar

Har xoin albatta topadir jazo.
 Xattob o'g'li
 Qani, yur! He pastkash, adabsiz, rasvo!
Mujohidlar Ikkinchi raisni olib ketishadi.
 Bosh kohin Payg'ambarga yaqinlashib, oyoqlari ostiga tiz
 cho 'kadi.

Bosh kohin
(Shamsoga ishora etib)
 Avf aylang, garchandki gunohkordir qiz.
 Payg'ambar
(qo'lidan tutib, turg'azadi)
 Kekसान, seni hech xafa qilmaymiz,
 Sening hurmatingga qonidan kechdim.
 Shamso

(Bosh kohinga, mag'rur va achchiq tabassum ila)
 Siz ko'pam urinmang, taqsim, shayxim!
 To'g'ri... burchim edi saqlash adabni,
 Qotib qolganimning bor lek sababi...

Payg'ambar
 Sajdadan ayirgan ne sabab ekan?

Shamso
 Seni ko'rarkanman, titradim hamon,
 O'zimni yo'qotib, bo'libman behol.
 Hattoki ta'zimga qolmadi majol.
 Yashirib netardim, hammadan ko'ra
 Sen meni yaxshiroq taniysan, to'ram.
 Faqat Tangriga-mas, senga-da hatto
 Tayyorman qilmoqqa bu jonni fido!..

(Payg'ambarning oyoqlariga tiz cho 'kadi)
 Payg'ambar

(ko'kka ishorat aylab)
 Seni avf etdi U husni azaliy,
 Go'zladir U, albat sevar go'zalni.
Shamso o'rnidan turadi. Ta'zim aylab, orqaga chekiladi.
 Bosh rais
(xizmatchiga)

Qani, bol sharbatin keltiring bu dam.
 Shamso
(Nadimaga)
 Yur, ko'maklashaylik ikkovimiz ham.
(ular xizmatchi bilan birga o'ng eshikdan chiqadilar)

Birinchi rais
(Uchinchiga)
 Shu qiz ham bir ofat, fitnayu fasod...
 So'zi bir-biriga kelmaydi hech rost.
 Goh kin, goh topinish... endi bu ne ish?!.
 Uchinchiy rais
 Ha-ha, Payg'ambarga u ko'ngil bermish.
 Garchi ko'p qanchalar uning maftuni,
 Yillardir kutgandi u faqat buni.

Uzoqdan dahshatli shovqin-suron, jangu jadal sadolari
eshitiladi. So'ngra jimib qoladi.

Payg'ambar
(Abu Tolib o'g'liga)
 Men urush qilishga amr etmagandim,
 Bu qanday to'qnashuv? Boshladiykin kim?
(u chiqishga chog'lanarkan, bir mujohid kirib, ta'zim

qiladi)
 Ne bo'ldi, qani, ayt, bu shovqin nedan?

Mujohid
 Qo'shin o'tar ekan Ka'ba oldidan,
 Qo'llarida qilich, qirq-ellik nafar
 Birdan bizga hujum qilib qoldilar.

Payg'ambar
 Keyin-chi?

Mujohid
 Daf etib, olishdik biz ham,
 Avboshdan qolmadi birorta odam.

Payg'ambar
(ko'kka yuz tutib)

Tangri ne istasa, o'sha ish bo'lur.

(mujohidga)

Bor endi, ammo hech bo'lmangiz mag'rur.

Ayt, avfi umumiy etilsin e'lon,

Qon to'kmang, ommaga beringiz omon.

Bosh rais

Har kimki qon to'kish yo'lin to'sadir,

Dunyoni qutqargan dohiy o'shadir.

Bosh rais

Eng buyuk din aylar shundayin farmon:

Doimo adolat, muhabbat, ehson.

Birinchi rais

(ochiq turgan o'ng eshikka qarab, uchinchi raisga)

Ana bir sir...

Uchinchi rais

Qanday sirdir, ajabo?

Birinchi rais

Qarab qo'y, berkitib shu dilbar Shamso

Bir dori tashladi oltin kosaga...

Uchinchi rais

Kim bilir, mobodo u zahar bo'lsa?..

Birinchi rais

To'g'ri!.. Payg'ambari zaharlamoqchi.

Uchinchi rais

Ha, endi angladim: bu qiz aldoqchi!..

Xizmatchi lagandagi bir oltin va bir necha kumush kosalarda sharbat keltiradi.

Shamso

(oltin kosani Payg'ambarga tutadi)

Mana, bol sharbati.

Payg'ambar

(kosani olib, ma'noli qaraydi)

Bundadir shifo!

Afsus, sharbat ichkim yo'q ayni asno...

(Shamsoga)

Buni sen icha qol, bo'lurman mamnun.

Bosh rais

Ol, qo'zim, ichgin bu-sharaf sen uchun!

Shamso

(kosani olib, laganga qo'yadi)

Keyinroq ichaman, maylimi?..

Abu Tolib o'g'li

To'xta!

Hoziroq ichsang ham bir mone yo'q-da.

Shamso

Bas, icha olmayman.

Abu Tolib o'g'li

(darg'azab)

Ichishing kerak!

Shamso

Hadeb qistayverma, zo'rlashdan voz kech!

Xattob o'g'li

(shubhalanib, atrofga)

Bu yerda bir sir bor...

(Shamsoga, keskin)

Ichasan! Ha, ich!..

Shamso

Ichaman... ichaman...

Oldiniga taraddudlanadi. Bir oz jimlik... Keyin ichib yuboradi. Holati o'zgaradi.

Payg'ambar

To'xta, bu ne hol?

Bosh rais

(Nadimaga)

Yordam ber!

Nadima bir qiz bilan birga Shamsoning qo'lidan tutib, o'ng eshik tomon yuradilar.

Shamso

(eshik yonida, xirillagan tovushda)

Oh, so'ndi umid, istiqbol...

Birinchi rais

Bechorada tamom bo'ldi his, idrok.

Uchinchi rais

Zahar uni shu on aylagay halok.

Shamso

Uff... uf... voy...

*Hushidan ketib, jon taslim etadi. Xizmatchilar uni o'ng
eshikdan olib chiqib ketishadi.*

Nodima

Tugadi...

Xattob o'g'li

Bu yomon dahshatli bir sir.

Payg'ambar

Butun sir-asrorni Tangri biladir.

Jimlik...

Lagandagi sharbatlarni qaytarib olib chiqadilar.

Xizmatchi kiradi.

Bosh rais

Nima gap? Ayt, ne xabar?

Xizmatchi

Kirish uchun izn istar

Uchta xaxam, uchta pop.

Bosh rais

Bor, boshlab kel, kirsinar.

*Xizmatchi bir necha odim chkkiladi. Tashqariga qarab, qo'li
bilan "kelinglar" deya ishora beradi. Uch yahudiy xaxam, uch
nasroniy ruhoniysi kirib keladi. Payg'ambarga ta'zim qiladilar.*

Bosh xaxam

Yashang, ey shonli va buyuk Payg'ambar!

Tangri bersin sizga abadiy zafar!

Qo'shiningiz ko'rib, bo'ldik munavvar,

Musoviylar sizni ta'zim-la qutlar!

Bosh pop

Isaviylar mamnun, bu ishlardan shod,

Barisi hurmat-la sizni aylar yod.

Hech zulm etmadingiz, to'kilmadi qon,

Adolat-la xalqqa berdingiz omon!

Payg'ambar

Sizlarni, ey qavmi nasroniy, juhud,

Eski dinlaringiz etolmas mas'ud.

Chunki hazrat Muso edi sal xudkom,

Xayolga rom edi Maryam o'g'li ham.

Birining kutgani manfaat, iqbol,

Birining tutgani she'riyat, xayol.

Topardi birisi ezmoq-la safo,

Biri ezilmoqdan olardi shifo.

Menimcha, ezmog'u ezilmoq - xato!

Haqni sev! Haqsizni daf ayla! Zero

Loyiq erur haqqa muhabbat, hurmat,

Jallodlarga esa - adovat, nafrat!

*(bir qo'lida yalong'och qilichini, bir qo'lida xaltadan
chiqarilgan kitobni tutarkan, qat'iy tovush bilan jamoatga)*

Bu - qilich! Bu esa ma'noli kitob!

Sizlarga shu yetar... Yo'q boshqa xitob.

Bu kitob ochadir faqat el ko'zin,

Bu qilich quritar zo'rlik, zulm izin.

Haq, vatan, zavq ila saodat, jannat

Qilich qo'riqlashi ila muabbad.

Bilim-la qimmatli bo'ladir qilich,

Bilimsiz har qilich sinar erta-kech.

Bilimli bo'lmoq-chun ayolu erkak

Qabrga kirguncha ishlashi kerak.

Insonlar teng erur xilqatda, ammo

Bilganu bilmagan teng emas aslo.

Har kim ilm-irfon-la yuksalar, porlar,

Shubhasiz, bilimda Olloh nuri bor.

Oriflar fikr-la haqqa yetishar,

Undaylar avliyo bo'lib o'tishar.

Ayni shu chog'da tashqaridan ilohiy bir ovozda azon o'qilgani eshitiladi. Payg'ambar qilichga tayanib, viqor bilan uni tinglaydi. Atrofni teran jimlik qoplaydi.

Azon tovushi

Olloh akbar... Olloh akbar...

Olloh akbar... Olloh akbar...

Ashhadu anna lo ilaha illolloh...

Ashhadu anna lo ilaha illolloh...

Ashhadu anna Muhammadar rasulolloh...

Ashhadu anna Muhammadar rasulolloh...

Hayya ala' solah...

Hayya ala' solah...

Hayya ala' falaq...

Hayya ala' falaq...

Olloh akbar... Olloh akbar...

La ilaha illolloh...

TAMOM

SHAYX SAN'ON

SHAYX SAN'ON

To'rt pardali fojea

Izoh

“Shayx San'on” sahnaga qo'yilganda ikkinchi pardaning birinchi sahnasi bilan ikkinchi sahnasi bir yerda ko'rsatiladi. Uchinchi pardaning ikkinchi sahnasi bilan asar so'ngidagi ilova olib tashlanadi.

Ishtirok etuvchilar

Shayx Kabir- fozil va orifligi, piri komilligi, mujtahidligi bilan mashhur, oq soqolli nuroniy bir shaxs.

Shayx Abuzar- Shayx Kabir oilasining mahrami, uning uy ishlarini nazorat etib boruvchi bir chol.

Zahro- Shayx Kabirning qizi.

Azro- Zahroning o'rtog'i, Shayx Abuzarning qizi.

Shayx San'on- o'ttiz yoshlardagi xushbichim talaba.

Shayx Hodi

Shayx Sadro Shayx San'onning yaqin do'stlari

Abululo

Shayx Marvon- bir ko'zli, o'rta yoshli kishi.

Shayx Naim- Shayx Marvonning maslahatdoshi.

Shayx Abullah yo o'rta yoshlib zohid maslagidagi ikki do'st. Faqat

Shayx Ja'far Abullahyoning soqoli haddan tashqari uzun.

O'g'uz

O'zdamir ikki baquvvat yigit.

Darvish- nuroniy bir chol.

Ikki ko'r arab, tuyakash, malaklar, boshqa shayx va muridlar.

Xumor, Tamara- nihoyatda go'zal, nazokatli, ma'suma gurji qizi.

Nina- Xumorning o'rtog'i.

Anton

Simon ikki olifta yigit.

Platon- Xumorning otasi.

Syergo- Platonning xizmatchisi.

Pop- baquvvat, nuroniy bir ruhoni.

Boshqa yigitlar, qizlar va bolalar...

Shayxlar va muridlar arab qiyofasida, gurjilar esa qadimiy gurji qiyofasida.

BIRINCHI PARDA I SAHNA

Madinayi munavvarada, Shayx Kabirning hovlisida ulamoga xos bir qabul xonasi... Xonaning ikki eshigi, uch-to'rt derazasi (darchasi) bor. Eshiklardan biri Shayxning ichkari hovlisiga ochiladi.

Derazalardan ikkitasi orqali xurmozor va bir go'zal bog' ko'rinib turibdi.

Parda ochilganda Shayx Abuzar xonaning bir burchagida asr namozini tugatib, qo'llari va yuzini ko'kka qaratganicha duo bilan mashg'ul.

Zahro

(Azro bilan birga ichkari hovlidan chiqib keladi)

Shayx, yo Shayx!

Azro

Shayx!

Shayx Abuzar

(munojot qilib)

Yo Olloh!

Zahro

Menga boq...

Shayx Abuzar

(munojot qilib)

Lo iloha illalloh!

Zahro

(yaqinlashib)

Shayx Abuzar!

Shayx Abuzar

(o'girilib)

Ne gap, qizim?

Zahro

Hamon

Dom-daraksizdirmu Shayx San'on?

Shayx Abuzar

Men uyiga bordim ikki-uch bora...

Zahro

Xasta emasmikan San'on bechora?

Shayx Abuzar

Qo'shnilar deydiki, uzun kechalar

Uxlamay chiqarmish to tongga qadar.

Har sahar ketarmish biyobonlarga,

Qo'shilmay qo'rganmish hech insonlarga.

Ahvoli pajmurda, misoli majnun,

Bilmaslar, bu holga tushmish u nechun?!

Madina ahli ham ko'p azobdadir,

Uning bu holidan iztirobdadir.

Zahro

Yolvorib men senga iltijo etgum,

Bir xabar oliyu kel...

Shayx Abuzar

Ma'qul. Men ketdim.

(O'rnidan turib chiqa boshlaydi. Chiqayotganida Zahroga ma'noli bir qarab)

Bunda bir sir borkim, etib bo'lmas fosh,

Ne uchun, bilmayman, ajab bu talosh!?

Azro

Ortiqcha emasmi bu ishing, Zahro?

Zahro

Sen so'rma, men aytmay, azizim, Azro!...

Azro

Senda shunday go'zal bir joziba bor,

Kimki ko'rsa, qolmagay sabru qaror.

Seni San'onning o'zi izlab kelur,

Ishq husnga doimo moyil bo'lur.

Zahro

Qolmadi menda sira sabru qaror,

Men uchun San'osiz ushbu olam tor.
 Olti yildirki, zoru darbadarman,
 U bois goh shod, goh xunjigarman.
 Olti yilkim, unga ipsiz bog'liqman,
 Uning ishqida mastu mustag'riqman.
 Menda bo'lsa bir qadar husnu jamol,
 Unda bor ham husnu ham ilmu kamol.
 Azro
 Kimsasiz bir sho'rlikdir Shayx San'on,
 Senda bor najiblik, senda- shuhrat-shon.
 Jahonga mashhur bir otang bor, axir,
 Fozilu benazir Shayx Kabir.
 Zahro
 To'g'ri, juda to'g'ri so'zlaring, ammo,
 Nasabga daxli yo'q buning mutlaqo.
 Qora quldan pastroq bo'lsa-da, ishon,
 Men uchun sharaffli erur Shayx San'on.
 Azro
(derazadan qarab)
 Ana, u kelmoqda, ko'zlaring oydin...
 Zahro
(shoshib)
 Kim u? Kim kelmoqda?
 Azro
(qo'li bilan ko'rsatib)
 Sho'rlik ko'p g'amgin...
 Zahro
(o'sha yoqqa qarab)
 Oh, San'on! Ahvoli buncha g'aribdir.
 Bizni yolg'iz qoldir...
(xonadan chiqayotgan Azroga)
 So'ng o'zim bir-bir
 Senga so'zlaydirman hamma-hammasin.
 Juda bezovtalik bilan eshikka yaqin borib kutib turadi.

Shayx San'on kirib keladi. Zahroni ko'rgan zahoti avzoyi o'zgaradi.

San'on nechun tushding bunday holga sen?

(Shayx San'on sukutda)

Boshingga tushgan bu balo, ayt, nima?

(Shayx San'on javob bermaydi)

Ayt, axir, ayta qol...

Shayx San'on

Yo'q-yo'q, qiynama.

Zahro

Ko'nglingda bir dunyo asror bor, sir bor,

Ayt, axir, bevafo, ayt menga bir bor.

Ko'zingda nechun yosh, buncha rangparsan?

Shayx San'on

Hozir ket, keyinroq, keyin anglarsan.

Zahro

Bilmadim, bu qanday tole ekan- shum,

Nahot mening holim senga noma'lum.

Olti yil asiring bo'ldim yagona,

Endi men sen uchun nahot begona?

Ne holga tushding sen? Shahd-shiddating yo'q,

Insofing yo'q sening, marhamating yo'q.

Qani va'dalaru vafolar, aytgin,

Niyating mengami jafolar, aytgin?

O'shal muhabbatdan porlagan ko'zlar

Endi o'zgacha bir mojaro so'zlar.

Oh, mayli, gul kabi so'ldirgin meni,

Tark etma, yaxshisi, o'ldirgin meni.

Shayx San'on

Seni tark etmoq? Yo'q, mumkinmas aslo,

Yodingga keltirma buni hech, Zahro.

Sen malakdirsan, sevimli ofatsan...

Zahro

(Shayx San'onning ko'ksiga bosh qo'yib)

Oh, sen xoliqi fazilatsan.

Shu orada sahna qorong'ulashadi, orqadan ikkinchi parda ko'tariladi. Bir oz yuqorida nihoyatda afsonaviy, jozibador, jannatga o'xshash bir manzara namoyon bo'ladi. Zar qanotli farishtalar qo'l ushlashib, qo'ltiqlashib, yengil tabassumlar, shirin kulgilar og'ushida kezib yurishadi. Tabiiy malak qiyofasida bo'lgan Xumor ham ular orasida.

Xumor

Shayx, kel, kel! Sevimli San'on, kel!

Senga loyiq emas u yerlar, yuksal!

Shayx San'on

(shoshib qolgan, hayajonda)

Oh, u... nozli malak, jannatiy pari!

Meni chorlayotir yuksaklik sari.

Zahro

San'on, senga nima bo'ldi, ajabo?

Ko'zingga ko'rindi qandayin ro'yo?

Shayx San'on

Qaragin, jannat, axir, jannatda malak!

Zahro

Qayda?

Shayx San'on

Boq, tingla, hozir so'zlayajak.

(Zahro qattiq hayratda)

Xumor

(Shayx San'onga)

Qani, yuksal! Anisi ruhim, kel!

Xayollarga tolma. Kel, yuksal!

Ko'zlaringda porlar bir nuri daho,

Yuksal, ey shayx! Kelgin, marhabo!...

Shayx San'on

Mendan ne istaysan? Ket, ket, ket, axir,

Holu jon qolmadi, insof et axir.

Xumor g'urur va istig'no bilan ketmoqchi bo'ladi. Shayx

San'on cheksiz bir iztirob va nadomat bilan

Ketmoqda... oh... ketma, zor etma meni!

Marhamat qil, omon, unutma meni!

Ketdi, e-voh, ketdi...

Zahro

San'on, kim?

Shayx San'on

(Xumorga)

Ketma, kel, oh mening nozli malagim!...

Xumor

(chekina turib)

Xayr endi, yaxshi qol, ey ulug' San'on!

(Ortdagi sahna bekiladi, sahna yorishadi)

Shayx San'on

Ketdi, e-voh, ranjib ketdi... Al'amon!

Majnunona bir faryod chekib, hushidan keta boshlaydi.

Zahro

(darhol uni tutib, boshini tizlari ustiga oladi)

Bu qanday falokat, ne hol, ey Xudo?

Azro

(kirib kelib)

Bu ne dahshat! Nima bo'ldi, ajabo?

Shu payt eshik oldida Shayx Marvon bilan Shayx Abuzar paydo bo'ladi.

Shayx Marvon

(istehzoli bir ohangda)

Shayx Abuzar! Bu holni tamosha ayla,

Neki ko'rgan bo'lsang, hammaga so'yla.

Zahro og'ushida turar Shayx San'on,

Ikkisi bo'libdir bir tanu bir jon.

Azro

(ularni ko'rgach, Zahroga)

Kelishdi, yo Tangrim, turgil, ketaylik.

Yur, Zahro!..

Zahro
 Bu sho'rlik!...
 Azro
 Yurgil, ketaylik!
 Har ikkisi chiqib ketadi. Shayx Abuzar bilan Shayx Marvon
 kelib San'onning boshiga egiladilar.

Shayx Abuzar
 Bu ne pajmurda hol... Omon, Shayx San'on!

Shayx Marvon
 Bular bari hiyla, inon...

Shayx Abuzar

Shayx San'on!

Shayx Marvon

Ovdagi tulkiday turishiga boq,

Damini chiqarmas, xoin, quv, olchoq!

Shayx Abuzar

Bas qil!

Shayx Marvon

Ishonma, bu tulkidir, tulki.

(istehozli kuladi)

Shayx Abuzar

Bu nima deganing! Xo'p yaxshi bilki!...

Shayx Marvon

(istehozli kuladi)

Ahli hol ishq uchun hushdan ayrilar,

Zahroni chaqirsang, o'ziga kelar.

Shayx Abuzar

Bas qilgin, kelmoqda, ana, Shayx Kabir.

Shayx Marvon

Kelsin, bunga qilsin biron-bir tadbir...

Shayx Kabir boshqa shayxlar va muridlar bilan kirib
 keladi. Qattiq hayrat bilan atrofdagilarga boqadi. Shayx Hodi
 San'oning boshini qo'llari orasiga oladi.

Shayx Kabir

O'g'lim San'on! Bu ne hol, axir?

(Shayx Abuzarga)

Darhol suv keltirgin!

Shayx Hodi

Kechikma, yugur!

(Shayx Abuzar ketadi)

Shayx Kabir

Sababsiz ro'y bermas bu mudhish ahvol!

Shayx Hodi

Hushi yo'q... Ko'z ochgali yo'qdir majol.

Shayx Kabir

Shubhasiz, bu holda bir falokat bor.

Hamma

Shubhasiz, shubhasiz bunda illat bor.

Shayx Marvon

To'g'ri, har amalning bordir boisi,

O'zi tortsin jazosin, tortsin o'zi.

Shayx Kabir

So'yla, Marvon, ne jazo, qanday amal!?

Shayx Marvon

Muhtaram shayx! Bundan olti kun avval

Shayx San'on ila biz bahs ayladik.

Baqirib bizlarga u so'yladi tik:

"Me'rojga chiqsa- ruh chiqadi, ayon,

Jismonan me'rojga chiqmoqlik- yolg'on.

Payg'ambar ham odam, deya urdi dam,

Qandoq chiqsin,- deydi,- arshlarga odam?"

Hamma

(hayrat bilan)

Yo Olloh!

Shayx Hodi

Yo'q, yolg'on, bu gapga ishonmang, ummat,

Shayx San'on so'ylagan bu gaplar faqat

Shubhadir... Siz uni tushuning ammo,

Shubhadan o'zga hech aybi yo'q aslo!
 Suv keltirishadi, Sa'nonga suv ichirib, boshini uqalaydilar.
 Shayx Kabir
 Shubhadir har haqiqatning onasi,
 Shubhadir ahli hikmatning otasi.
 Shubha aylamakka haqlidir inson,
 Chunki har kimsaga erurkim ayon:
 Butun borliqlarga nur sochar Xoliq,
 Zamonning, makonning unga farqi yo'q...
 Yo'q ersa Xoliqqa xos bo'lak ma'vo,
 Arshlarga chiqmoqda bormi bir ma'no?
 Shayx Naim
 San'on bir merojni etmaydi inkor,
 Hatto tavhidga ham unda shubha bor.
 "Xoliqning o'zini ko'rmasdan, axir,
 Unga sig'inmoqdan tortinaman",- der.
 Shayx Marvon
 Bu- ayni zalolat...
 Shayx Hodi
 Sen jim tur birpas!
 Shayx Marvon
 Deylik, men jim turdim. Lekin bu gap- rost!
 Shayx Kabir
(Og'ir bir o'yga botgandan so'ng)
 Agar shubha ortsa, ishonch ham ortar,
 Ma'rifat nuri shu shubhadan porlar.
 Yanglishmagan, manim fikrimcha, Sa'non,
 Chunki Xalloq uchun sharaflilik makon
 Ezgu, pok ko'ngillar bo'lmog'i kerak...
 Kimki istar bo'lsa Ollohni ko'rmak,
 Izlasin qalb shu'layi aflokidan,
 Izlasin ul o'z ruhi pokidan.
 Bo'lsa kimning ruhida, ko'nglida nur,
 Doim haqni his etur, haqni ko'rur.

Kimda faylasufona ruh bo'lsa, bas,
 Hargiz Ollohdan u ayri yashamas.
 Shayx San'on ko'zlarini ochib, atrofga so'lg'in nazar
 tashlaydi.
 Shayx Kabir
 "Va minal moi kulli shay'un hey".
 Shayx Hodi
 Har narsaga suvdan hayot tayin, hey!
 Shayx San'on
 Oh...
 Shayx Hodi
 San'on!
 Shayx Kabir
 Ahvoling nechuk, o'g'lim, ayt?
 Hamma
 Ming shukr!...
 Shayx Marvon
 Yo'lingdan pushmon etgil, qayt,
 Endi hech shubha qilma!...
 Shayx Sadro
(Marvonga)
 Bas, yohu!
 Shayx San'on
(behol o'tirganicha)
 "Vahdahu lo iloha illahu".
 Shayx Kabir
(Shayx Marvonga)
 Uyating bormi hech?
 Shayx Hodi
 Gung bo'lding nega?
 Shayx Naim
 Hali "Shaqqulqamar" hikoyatiga
 Ming xil boshqa ma'no berajakdir, bas.
 Shayx Kabir

(Naimga)

Bas, sen ham jim bo'lgini!...

Shayx Hodi

(achchiqlanib)

Eh razil, pastkash!...

Shayx Marvon

(Naimga, alohida)

Hali Zahro bilan!...

Shayx Naim

Xo'sh-xo'sh?

Shayx Marvon

Ajoyib bir sir.

U ham o'ziga xos bir razolatdir.

Shayx Kabir

(pichirlashayotgan Shayx Marvon bilan Shayx Naimga)

Bundayin mahdud ruh, xo'p yaxshi biling,

Sizga joiz emas... Endi bas qiling!

(tirsaklanib o'tirgan San'onga)

San'on, ayt, ne bo'ldi? Bu ne holdir, hay?

Shayx San'on

Shayxim, sen so'rmagil, men esa aytmay!

Shayx Kabir

Uch kun biz muntazir. Sen qayda eding?

Qaylardasan, ayt...

Shayx San'on

(uyalgan holda)

Oh-h, meni afv eting.

Shayx Kabir

Tortinib yashamoq juda ham og'ir,

Uyalsang, o'zingga qiyindir, axir.

Bunday qiynalmoqdan foyda yo'q senga,

Ne bo'lsa, tortinma, aytaver menga.

Shayx San'on

Juda dahshatlidir men ko'rgan ro'yo...

Shayx Kabir

So'yla...

Shayx San'on

Aytmoqqa til bormaydi aslo.

Shu orada Zahro bilan Azro yarim ochiq eshik ortida paydo bo'lib, ularni

katta qiziqish bilan eshitib turadilar.

Shayx Hodi

(San'onga)

Bu taraddud, ishonkim, ko'p bejodur.

Shayx Kabir

Haqiqat emas bu, balkim ro'yodir.

Shayx San'on o'rnidan turib ko'rgan ro'yosini ayta boshlaydi. Shay Kabir uning so'zlarini tinglar ekan, boshi bilan tasdiqlab, davom et, degan kabi ishoralar qilib turadi.

Shayx San'on

Ey Shayxim! Atrofga yoqmli, inja

Nurlar yog'ilganin ko'rdim tushimda.

Koinotga shu'la sochgan bir kecha-

Kim ko'rsa ayrilur shu on hushidan.

Ruhni zabt aylagan go'zal mohtob

Dam-badam olamga sochardi mavj-nur.

Bir shayx keldi shu payt- yuzida niqob,

Meni ko'rgan zahot bo'ldi ko'p masrur.

Go'yo bola edim... Ochdiyu quchoq,

Erkaladi, otib-tutib o'ynatdi.

So'ngra yelkasiga o'tqazib, uzoq

Men bilan yayradi, yashnab sayr etdi.

Men o'shal muhtaram shayxning, oqibat,

Tarsaki yog'dirdim yuzi-ko'ziga.

Undan xalos bo'lsam der edim faqat,

Yolvordi, boqmadim hech bir so'ziga.

Xiyla qursat o'tdi, ul shayxi pinhon

Sekin so'z boshladi: "Qara, ey San'on!

Mana bu tubsiz jar, dahshatli o'p'qon-
 Sening so'ng manziling. Bil, bu- Gurjiston!"
 Boqsam, yelkasidan otib, itqitib,
 Shayx meni beomon etajak halok.
 Yolvorardim Haqqa tavallo etib,
 Imdodimga yetdi bir nurli malak...
 Shayx Kabir
 So'ngra?
 Shayx San'on
 So'ngra shayxga tikilganim payt,
 Chuqur titroqlarga soldi bir hayrat.
 Shayx Kabir
 Kim u shayx?
 Shayx San'on
 So'rma!...
 Shayx Kabir
 Ayt. Deganing- deding.
 Shayx San'on
 Sen eding o'sha shayx, ha-ha, sen eding!
 Hamma chuqur hayratda. Shayx Kabir esa boshini ma'noli
 tarzda og'ir tebratib, bir oz sukutga ketadi.
 Shayxim, meni kechir, ma'zurman,
 Nechunkim, mazlumman, ojiz, manfurman.
 Shayx Marvon
(yarim tovushda, Naimga)
 Xo'sh, mana ko'rdingmi? Bu qandoq xoin!...
 Shayx Naim
(Shayx Kabirni ko'rsatib, ayni ohandagi istehzo bilan)
 Ko'raylik, nima der ekan bosh kohin!
 Shayx Hodi
(San'onga tasalli berib)
 Bu dahshatlar, ishon, bari bejodir.
 Shayx Sadro
 Bezovta bo'lmagin, bu bir ro'yodir.

Shayx Kabir
(San'onga)
 O'g'lim, bir kun tutar jahonni oting,
 Afsona bo'lgay haq yo'ling- irshoding.
 Johil-orif, katta-kichik, kambag'al-boylar
 Seni izlar, sevar, tavoflar aylar.
 Bir kuni xalq meni mutlaq unutgay,
 Seni-chi, ishq ahli boshida tutgay.
 Hammaning yuzida shubhali bir hayrat.
 Shayx Hodi
(do'stlariga)
 Bu ne qismat, ne fazolatdir?!
 Shayx Sadro
 Shubhasiz, bu- eng buyuk saodatdir.
 Abululo
 O'zgalar gadosi bu shon-shuhratning...
 Shayx Kabir
 Faqat umri qisqa bu saodatning.
(San'onga)
 Chunki sen ro'yoda ko'rganing o'p'qon-
 Seni mahrum etar bu fayzdan ayon.
 Boshingga shunday kun ko'rilmish loyiq-
 Ki nafrat aylagay sendan xaloyiq.
 Ruhing tuban ketar, tuban ketar, rost,
 Seni tuban aylar bir kun ehtiros.
 Shayx Marvon
(Naimga)
 Bu fazilat emas, razolat, axir...
 Shayx Naim
(Marvonga)
 Bu saodat emas, safohat, axir.
 Shayx San'on hayrat bilan bir oz xayolga cho'madi. So'ng
 yig'lagulik darajadagi bir hayajon bilan Shayx Kabirning
 oyoqlarini quchadi. Shayx Kabir uning qo'ltig'idan tutib

ko'taradi va yelkasiga qo'lini qo'yadi.

Shayx Kabir

Sen onadan tug'ilganding Turonda,

Keyin bir oz yashab turding Eronda.

Ilmu urfon izlab, fazilat izlab,

Oxir Erondan ham ketding olislab.

Arabiston azmin etding ixtiyor,

Hali yosh ekansan- nom topding dongdor.

Lekin so'nggi yering, ey dono San'on,

Oxirgi manziling bo'lgay Gurjiston.

Gumroh bo'lma zinhor, bo'l doim ogoh,

Bir kun qabring bo'lgusi ziyoratgoh.

Shayx San'on

Shayxim, afu etgil, bitta arzim bor.

Shayx Kabir

So'ylagin, jigarim, qiynalma zinhor.

Shayx San'on

Yashirma, ne bois falokatimga,

Nima sabab bo'lur halokatimga.

Zahro

O-h-h!

Shayx Kabir

U faqat ayoldir, ha, faqat ayol!

Shayx Marvon

(istehozli bir qiyofada Shayx Abuzarga)

Zahroni tabrik et, bor, suyunchi ol!

Shayx San'on

(ko'kka iltijo qilib)

Ey buyuk Tangri, ey Rahim, Rahmon!

Har quling fikri, holi o'zingga ayon.

Meni sendan yaxshi bilgan, tanigan

Biron zot bormi, ayt, aytgil, mehribon!

(Shayx Kabirga)

O'ttiz yil jahonda zohid bo'ldim, zor,

Qiz, ayol neligin bilmadi zinhor.

Hissu hayot mag'lub etolmas mani,

Ehtirosning dushmaniman, dushmani!

Menga begonadir zavqi nafsoniy,

Ko'nglimda jo'sh urar ishq ruhoniy...

Boshqa bir ishq uchun qalbmida, ishon,

Zarracha joy yo'qdir, yo'q, yolg'on... yolg'on...

Shu orada yana sahnaning shul'asi pasayadi, ikkinchi parda
ko'tarilib, avvalgi jannat manzaralari namoyon bo'la boshlaydi.

Xumor

(ginali bir ohangda)

San'on!

Buncha tez unutding?

Shayx San'on

Omon!...

Men shoshdim. Sen bunga ishonma!

Xumor

Yolg'on!...

Hamma qattiq hayratda.

Shayx San'on

Kel, gulim, kela qol, ishonma aslo!..

Shayx Kabir

Nima u?

Ayt, o'g'lim?

Shayx San'on

Bu- o'sha!... Qaragin, bu o'shadir, o!

(Xumorga)

Meni kechir!...

Xumor

Sevimli San'on, kel!

Kel, kel!... Bo'lsang-da pushaymon, kel!

(ketmoqchi bo'ladi)

Shayx San'on

(Xumor tomon shoshib, majnunona)

Ketmoqda... O-h-h, ketma!

Shayx Kabir

Kim axir u, kim?

Ikkinchi parda asta-sekin bekila boshlaydi.

Shayx San'on

(iztirob va hayajonda)

Ketmay tur!... Ketmagil, nozli malagim!

(Borib Xumorni quchmoqchi bo'ladi, lekin yeta olmay hushidan ketib yiqiladi).

Shayx Kabir

Yo Oллоh, axir bu nechuk afsona!?

Shayx Marvon

Xuddi devonadir, xuddi devona!...

Shayx San'oning bu daxshatli ahvolini ko'rib turgan Zahro juda dardli va chuqur oh tortib, zaif bir holda Azroning qo'llariga yiqilib tushadi; parda asta-sekin bekila boshlaydi.

Parda

II SAHNA

Makkayi mukarramfdagi kattakon bir yo'l... Yo'l chetida bir qator uylar, uzoqlarda ulkan jome'lar, xususan, qora mato o'ralgan Ka'ba ko'zga tashlanadi. Voqea o'n yil keyin ro'y berayotganligi uchun birinchi sahnadagi shaxslar sezilarli darajada o'zgarganlar.

Parda ochilganda qo'lida oftoba ko'targan kichkina arab qizining yo'ldan o'tib borayotganligi ko'zga tashlanadi. Shayx Sadro bilan Abululo ikkinchi tomondan chiqib keladilar.

Shayx Sadro

Bu ne mudhish havo!... tashnalik, chanqoq

Yoqib-yondirmoqda etgudek halok.

Abululo

(Ka'bani ko'rsatib)

Baytulloh bo'lmasa bu joyda, balkim

Yashamagay edi hech qachon hech kim.

Bunda istiqomat bir mashaqqatdir,

Endi bilsam, Madina bir jannatdir.

Shayx Sadro

(yo'ldan o'tayotgan qizga)

Kel, qizim, bir qultum suv bergin menga.

(Qiz mammun bir qiyofada jilmayganicha ko'zani beradi)

Abululo

Bu havo o't-otash solar joningga.

Shayx Sadro

(bir oz suv ichib, ko'zani qaytarar ekan)

Oллоh ajr bersin, qizginam, senga.

Abululo

Suv qanday? Muzdekmi?

Shayx Sadro

So'rama!

Abululo

Nega?
 Shayx Sadro
 Istasang, ichib ko'r, rost erur so'zim-
 Suv emas, bu xuddi yelimning o'zi.
 Chiqaramoqchi edik bir nafas hordiq,
 Yo Olloh! Ruh bunda qiynaldi ortiq.
 Holim yomon, evoh, yuragim g'ashdir,
 Yutganim olovdir, o'tdir, otashdir.
 Har ikkisi og'ir bir vaziyatda chiqib ketadi. Shu orada Shayx
 Marvon bilan Shayx Naim paydo bo'ladi.

Shayx Naim

(Shayx Marvonga)

Xayollar surasan, ingraysan goho,
 Marvon, bu qanday dard, bu qanday balo?
 Madinadan chiqqach o'zgardi holing...

Shayx Marvon

O-h-h, so'rma, dil- yarim, yurak- yarali.
 Yaxshiydi ko'r bo'lsa ko'zlarim manim,
 Koshki ko'rmasaydim Zahroni, Naim!...

Shayx Naim

Gap-so'zing shu qadar chiroyli, raso,
 Nahot rom etmadimg uni!?

Shayx Marvon

Yo'q, aslo,
 Tashabussim edi mukammal, to'kis,
 Xarob bo'lajakdir kim bo'lsa ojiz¹¹⁰.
 Shunchalar ifloslik, shuncha razolat,
 Dam-badam ko'nglimda uyg'otur nafrat.

Shayx Naim

Botinda ne bo'lsa, zohirda ayon.

Shayx Marvon

Bir yolg'on keltirar ba'zan shuhrat-shon.

Shayx Naim

10. Kull ma'yub mardud.

Buncha gumonlaring behuda... Zero,
 Shayx Hodi, Abululo ham Shayx Sadro
 Bir-biridan zakiiy, go'zaldir, inon,
 Zahroday muhtaram erur Shayx San'on!

Shayx Marvon

(g'azabli)

Buni hech kim bilmas Xalloqdan bo'lak.

Shayx Naim

Yo'q, yo'q, manglayga baxt bitmog'i kerak.

Shayx Marvon

(yo'lga termulib, toqatsizlanganicha)

Ular qayda qolib ketdi, ajabo!

Shayx Naim

Yur-chi, bir kori hol ro'y berdimi yo!

Har ikkisi ortga qaytadi. Shu payt ko'zlari ojiz ikki arab
 paydo bo'ladi, birinchisi hazin va ezgin ohangda ud chaladi,
 ikkinchisi esa qayg'uli ohangda hijoz maqomida quyidagi
 g'azalni o'qiydi:

Na ishq o'lgaydi, na oshiq, na nozli ofat o'lgaydi,

Na xalq o'lgaydi, na Xoliq, na ashki hasrat o'lgaydi.

Na dard o'lgaydi, na darmon, na baxt o'lgaydi, na motam,

Na oshiyonani vuslat, na bori firqat o'lgaydi.

Ko'ngilda nuri muhabbat, ko'zimda pardayi zulmat...

Na nur o'lgaydi, na zulmat, na bo'yla xilqat o'lgaydi.

Nadir bu xilqati bemarhamat, bu pardali hikmat,

Bu zulma qarshi netgay birda-bir adolat o'lgaydi.

Tugandi toqatu sabrim, adolat! Oh, adolat!

Na avval oncha saodat, na so'ng bu zillat o'lgaydi.

G'azal tugar ekan, tuyakash qiyofasidagi bir arab tez o'tib
 keta boshlaydi.

Birinchi ko'r

Hoy aziz birodar!...

Tuyakash

Muroding ne, ayt?

Birinchi ko'r

Xudo haqi, bizga San'onni ko'rsat.

Tuyakash

Makkadan kelmoqda hozir shu tomon.

Birinchi ko'r

Bizni qiynayotir bir dard beomon,

Unga San'on topur ehtimol davo...

Tuyakash

Dardingiz qanday dard ekan, ajabo?

Birinchi ko'r

Eshitdikki, qancha-qancha ko'ru kar,

Soqov, cho'loq, mayib-majruh barobar

Shayx San'onga iltijo etisharkan,

Undan shifo topibon ketisharkan.

Biz ham ko'rmiz, qilib unga iltijo,

So'raylikkim, bizga bersin u shifo.

Tuyakash

(achchiq-achchiq kulib)

Shundoq karomatli bo'lsa gar Sa'non,

Nechun Shayx Marvonga aylamas darmon?!

Qani ochib ko'rsin uning ko'zini,

Tomosha qilsin xalq bu mo'jizani.

Birinchi ko'r

Shayxni ko'rsat, balki topar bir tadbir...

Tuyakash

Shunda kutib turing, u kelgay hozir.

Tuyakash ketadi. Ko'rlar ma'yus bir holda xayolga cho'mishadi. Shu payt Zahro bilan Azro erkak qiyofasida nomoyon bo'ladilar. Zahro endilikda juda o'zgarib ketgan, ozib-to'zib qolgan. Sariq gul yaprog'i kabi so'lg'in, hamisha xayolchan va mahzun.

Azro

Xastasan, xasta... Nozanin Zahro,

Seni bir kun xarob etar bu havo.

Bu qanday rangu ro'y? Bu qanday azob,
Nega Madinadan chiqdik, vo ajab?

Zahro

Qolmadi menda bir ixtiyor aslo,

Naylayin, boshqa hech chora yo'q, Azro!

Umrin bitdi. Topgin o'zing bir tadbir...

Azro

Qo'limdan ne kelur, e-voh, Shayx Kabir

Mone bo'ldi sening saodatingga,

O'z otang sababchi falokatingga.

San'onga dediki: "O'zni qo'lga ol,

Dushmaning ayoldir, ha, faqat ayol!..."

Shayxning bu gapini eshitgani on,

San'on bo'lib qoldi boshqa bir inson...

Zahro

Endi hech chora yo'q, kechgani kechdi,

Chunki San'on sidqidildan ont ichdi.

Barcha ayollardan qilur u nafrat,

O'zga xayollar-la yashaydi faqat.

(hazin bir oh tortib)

So'nggi damda uni bir bor ko'rsaydim,

Yurakda qolmasdi hasratim, dardim.

Tuyakash

(ketgan yo'lidan qaytib o'tarkan, ko'rlarga)

Muridlari bilan kelmoqda San'on,

So'rang, balki sizga topar bir darmon...

Ko'rlar

Tangri bersin senga barakayu qut.

Birinchi ko'r udni to'rva ichiga solib qo'yadi.

Zahro

(Azroga)

Nedir bo'ldi menga, oh, qo'limdan tut.

Azro

Sal chetga chiqaylik, jonim, yuraqol.

Zahro
 O-h-h, holim qolmadi, tugadi majol.
 Azro
 Ado bo'lasan-ku bu xolda, Zahro!
 Zahro
(Arzoning madadi bilan bir chekkaga chiqib)
 Men tirik jasadman, ishongin, Azro!
 Shayx San'ondan tokim ajragan zamon,
 Ko'zlarimga zindon ko'rinur jahon.
 Shu orada shayxlar va muridlar ko'rina boshlaydilar.
 Shayx Marvon
 Huch anglay olmadim, bu qanday safar?!
 Shayx Naim
 Ha, shundoq yuribmiz kezib darbadar.
 Abululo
 Bizlarning burchimiz itoat erur.
 Shayx Sadro
 Har xil so'z so'ylamak jaholat erur.
 Shayx Abullahyo
 Ne ma'no behuda bu sayohatdan,
 Mahrum etar xalqni u ibodatdan.
 Shayx Ja'far
 Menimcha, hech shubha yo'qdir, insu jin
 Yaratilmish faqat ibodat uchun.
 Shayx Sadro
 Idrokingiz shunga yetmaydi nahot,
 Shayxingiz qadriga yetmaysiz, hayhot.
 Agar kimning qalbi ko'r bo'lsa, ayo,
 Shayx San'on holini anglamas aslo!
 Abululo
 Shayximiz sohibi karomat erur,
 Neki aytsa, ayni shu hikmat erur.
 Tuyakash
(shoshib qaytib keladi)

Ajabo, shayx qayda?... Bor toqat bitdi,
 Yuk og'ir, tuyalar ezilib ketdi.
 Shayx Marvon
 Tabiiy, yuk bosgan jon eziladi.
 Shayx Sadro
 Betoqat bo'lma, Shayx hozir keladi.
 Tuyakash shoshganicha kelgan tomoniga ketadi.
 Birinchi ko'r
 Bizga madad bering!
 Ikkinchi ko'r
 Jim turgin hali!
 Abululo
(yo'lga tikilib, birodarlariga)
 Ana, kelayotir Shayxning o'zlari!
 Hamma bir chekkaga chiqib, shayxning yo'liga muntazir
 turadi, Shayx San'on, Shayx Hodi va Shayx Abuzar jadal kirib
 kelishadi.
 Shayx Hodi
(hamмага qarab)
 Aziz birodarlar, o'n yil ilgari
 Shayx Kabir ketmishlar baqolik sari.
 Shayx San'on ushbu kun bahri hikmatdir,
 Shayx Kabir qoldirgan bir omonatdir.
 O'n yilkim, Shayx San'on bizning pirimiz,
 Uni ustod deb bildik har birimiz.
 Azm etmishlar endi bul zotga Turonga,
 So'ngra o'tmoqchilar mulki Eronga.
 Bul tadorik maqsadin anglang, axir,
 Ko'p ulug'dir bu safar ham ko'p og'ir!
 Men esa, yonimda bir to'p do'stlarim,
 Yo'l tadorigin ko'rurmiz Hind sari.
 Ko'p ulug' bu yo'ldagi niyatimiz,
 Shu qadar bo'lsin ulug' himmatimiz.
 Bitta maqsadkim, Muhammadning dini

Qamrab olsin tez butun yer yuzini.
 Kufru kafforat nihoyat topgusi,
 Yo'ldan ozganlar hidoyat topgusi.
 Dini islom yo'lining hech haddi yo'q,
 Qoplagay olamnikip, sarhadi yo'q.
 Ushbu yo'lda kimki qilsa jon fido,
 Unga imdod bergay Rasuli Xudo...
 Shayxlar
 Ha, shundoq, shundoq....
 Muridlar
 To'g'ri, haqqi rost.
 Ko'rlar
 Shayxim, ayo, shayxim!
 Shayx Abuzar
 Sabr eting bir oz.
 Shayx San'on
(porlab turgan quyoshni ko'rsatib)
 Do'stlarim! Tashlang bu quyoshga nazar,
 Uning fayzi hamma uchun barobar.
 U turk, hind, arabu ajamni bilmas,
 Shu'la sochib yotar, nuri kam bo'lmas.
 Ma'naviy yana bir quyosh bor biroq,
 U- islom dinidir, shu'lavor, porloq.
 Jahonni nurlarga etadi u,
 Haqni, haqiqatni sharh etadi u.
 Bizning maqsadimiz ulug', muqaddas,
 Lekin shuni zinhor unutmangki, bas,
 Ba'zi olimnamo xoinlar chiqib,
 Qo'ymishlar islomga rahnalari so'qib.
 Bir to'da aylab jihodi bema'no,
 Bosh ko'targay haqligin aylab da'vo.
 Shayx San'on so'zlar ekan, ko'kni, Ka'bani, hamoyilidagi
 Qur'onni ishorat bilan bir-bir ko'rsatib turadi.
 Bittadir Xoliqi koinot, axir,

Bu Qur'on, bu Ka'ba, axir, bittadir.
 Ushbu birlik deya o'zini chog'ladik,
 Isbotu g'ayratga belni bog'ladik.
 Shu orada Abululo, Shayx Abullahyo va Shayx Ja'far o'zaro
 gaplashib turadilar. Shayx San'on so'zida davom etadi.
 Birdarlar! Bu yo'lining zahmati bor,
 Istirohatlari yo'q, mehnati bor.
 Zo'rlik yo'q, zorlik yo'q, istagan qolsin,
 Kimdagi rag'bat yo'q, ortga yo'l olsin.
 Abululo
 Shayx Abullahyo hamda Shayx Ja'far
 Qolmoqchi. Ma'qulmas ularga safar.
 Shayx Ja'far
(Shayx San'onga)
 Ixtiyor bizda, shayx! Ma'zur tutgaysiz,
 Safardan qo'rqamiz. Bizsiz ketgaysiz.
 Shayx Abullahyo
 Izn etgil, orqaga qaytib biz butkul,
 Faqat ibodatda bo'laylik mashg'ul.
 Shayx Hodi
(ma'noli va istehzoli qahqaha bilan Shayx Abullahyoga)
 Egilib-turmoqchi, yemoq-ichmoqchi,
 So'ngra qil ko'priktan oson kechmoqchi!
(har ikkisiga)
 Ixtiyoringiz! Tul xotinlar ham bu kun
 Jon fido etgusi shu maqsad uchun!
 Voh ajabkim, hazrati Rasululloh
 Barcha asxob- goh Ali, Umarni goh
 Harbu zarbga muttasil yo'lladilar,
 Haq yo'lini doimo qo'lladilar.
 Ne sababdan? Aylangiz meni ogoh.
 Balki xatodir bu?
 Shayx Ja'far va Shayx Abullahyo
 Astag'furuloh!...

Shayx San'on

(xar ikkisiga)

Hechqisi yo'q, qayting Madinaga siz,

Shuni unutmangki va lekin hargiz,

Quruq, bo'sh sajdaning yo'q oqibati,

Haq sevar faqat ahli ma'rifatni.

Ko'rlar

Ey buyuk shayx, madad ber, madad!...

Shayx San'on

Siz nima istaysiz?

Birinchi ko'r

Shayxim, sen faqat

Dodimizga yetgil, o'zing ber shifo!

Ko'rmiz, bu dunyoni ko'rmaymiz aslo.

Shayx San'on

Bunday mo'jizakor insonni zinhor

Yaratgani yo'q Haq Parvrdigor.

Men ham bir bandaman haqir va o'jiz,

Har xil yolg'onlarga ishonmangiz siz.

Dunyoni ko'rishda yo'q hech fazilat,

Qayg'u bor, kulfat bor, azob-aziyat.

Garchi ko'rmoq o'zga bir ne'mat erur,

Ko'rmaslik- eng buyuk saodat erur.

Birinchi ko'r

Bizni rad etma, oh, inoyat qil!

Ikkinchi ko'r

Netar, axir, shayx, bir karomat qil!...

Shayx San'on

Qachon ko'r bo'ldingiz, xo'sh, azizlarim?

Birinchi ko'r

Onadan tug'ma ko'r mening ko'zlarim.

Shayx San'on

Ayol jinoyati!... Hirs savdosidir!

Bu gunoh- insonning ehtirosidir!

Shum xayollar nega tug'ib-tug'ilur,

Oh, ayollar nega tug'ib-tug'ilur!

(ikkinchi ko'rga)

Xo'sh, tug'ma ko'rmisan sen ham bu kabi?

Birinchi ko'r

Yo'q, yo'q, ko'rligimning boshqa sababi...

Bir ayolni sevdim, qismat sho'r bo'ldi,

Ishqda yig'lay-yig'lay ko'zim ko'r bo'ldi.

Shayx San'on

Ayol jinoyati!... Hirs savdosidir!

Bu gunoh- insonning ehtirosidir!

(shayxlar va muridlarga)

Har safolatga ayollardir sabab,

Har falokatga ayollardir sabab.

Momo Havo- ul ehtirosli onamiz

Qildi bir zo'r jinoyat, izma-iz

Bizni quvdirdi bog'i jannatdan,

Ayladi mahrum qurbi rahmatdan.

Haqdan insonni judo aylar ayol,

Boshga ming-minglab balo shaylar ayol.

(ko'rlarni ko'rsatib)

Nega dod-faryod chekar bu ikki ko'r,

Hammasiga shu ayol bois erur!..

Birinchi ko'r

Shayxim, ayo, shayxim, ko'zimizni och!

Ikkinchi ko'r

Noumid etmagil, topgil bir iloj.

Shayx San'on

Neni ko'rmoqchisiz, hayronman men ham?

Axir, zulm ichida yonmoqda olam!

Ko'rmasiz bu iflos ishlarni aslo,

Shu bois shukr eting, Haqqa ming sano...

Tuyakash

(kirib kelib)

Shayxim, buyuringiz!...
 Shayx San'on
 Ha, barakallo,
 Ketaylik, yo'lc'higa yo'l bosmoq avlo...
 Ketadilar.
 Zahro
(Azro bilan birga kirib kelib)
 Ketdilar, oh, ketdilar...
 Azro
 Zahro!
 Qo'y, o'zing qiynama!
 Zahro
(yolvorib)
 Ne qilay, Azro!...
 Azro
(qo'li bilan ko'rsatib)
 Ana, qaytdi San'on, biz tomon kelur,
 Kelmoqda, qaragin, naqadar masrur...
 Zahro
 Oh, senga ming shukur, ming shukur, yo Rab,
 Ammo qaytmog'iga ne bo'lmish sabab?...
 Shoshganlaricha besh-olti qadam chekinib kutib turadilar.
 Shayx San'on, Shayx Abuzar, Shayx Abullahyo va Shayx
 Ja'far birgalikda qaytib keladilar.
 Shayx San'on
 Shayx Abuzar! Yoshing hammadan ulug',
 Biroq yuragingda iqtidoring yo'q.
 Sen ham bular bilan bo'lib do'sti yor,
 Ravzayi Payg'ambar panohiga bor.
 Unda et Haqqa mudom hamdu sano,
 Qolmish erdi xasta holinda Zahro.
(har uchalasiga)
 Undan xabar oling tun-kun muttasil,
 Unutib qo'ymangiz, bo'lmangiz g'ofil.

Ham nazokatdir bu, ham savob ishdir.
 Azro
(Shayx San'onga yaqinlashib)
 Zahro senga vido uchun kelmishdir.
(Shay San'onda chuqur chuqur bir hayrat... Azro Zahroni ko'rsatib)
 Mana, titrab turgan sho'rlik qizdir ul,
 Qarshingda turibdi so'yalayotgan gul!...
 Shayx San'on
 Oh, Zahro, mushfiqa, so'nayotgan nur,
 San'on huzuringda doim tiz cho'kur.
 Senga ta'zim darkor, ehtirom darkor,
 Senda bir ilohiy pokizalik bor.
 Meni afu et, ey shikasta hayot!
 Sen malaksan... Faqat... Afu et... Hayhot!...
 Zahro
 Oh, San'on!... Shafkat qil! Rahm ayla, San'on!...
(Azroning qo'llariga hushidan ketib yiqildi)
 Shayx San'on
(og'ir, iztirob va dahshatli bir sukutdan so'ng)
 Shayx Abuzar! Undan hushyor bo'l har on,
 Taskin ber, ko'nglini ko'targin, illo
 Ko'p og'ir xastadir...
(Azroga)
 Hushyor bo'l, Azro!
 Sen ham undan ko'zing uzmagil aslo.
(to'rt-besh qadam uzoqlashib)
 Alvido!... Alvido!... Alvido!... Zahro!...

IKKINCHI PARDA

I SAHNA

Qofqozda, xozirgi Tiflis atrofidagi kichik bir tog' etagidagi xushmanzara joy... Bir tomonda Kur daryosi, ikkinchi tomonda toqqa o'ralab ketgan egri-bugri so'qmoq ko'zga tashlanadi. Qarshida ikki-uch chodir tikilgan. Muridlardan bir necha kishi chodirlardan chiqib, qo'llarida oftoba ko'targanlaricha Kurdan suv keltirishadi.

Bahor fasli... Gurji diniy bayrami. Asr mahali... Quyosh botish arafasida... Shayx San'on Shayx Sadro bilan birga sayrayotgan bulbullarni tinglab, hayratga tushgancha atrofni tomosha qilib yurishibdi...

Shayx San'on

(jozibadan hayratga tushib)

Mana Qofqoz!... Jozibali bir ma'vo!

Yo Ollohim, qanday go'zal bu havo!?

Tengi yo'q bir maskan, tengi yo'q xilqat,

Go'yo yerga enmish falakdan jannat.

Hammasi tush kabi, xuddi bir xayol,

Insonni bu diyor lol etadi, lol.

Bu yashil adirlar tahsinga shoyon,

Ko'zga zavq, ruhlarga solur g'alayon.

Har yonda oq, qizil gullar isyoni,

Yurakni o'rtaydi bulbul fig'oni.

Suvlarning allasi dillarga taskin,

O'rmonlar bag'riga chorlaydi sokin.

Burgut parvozida ne-ne viqorlar,

Tog'larning boshida mangulik qorlar.

Bulutlar naqadar rang-barang, sirli,

Ohanglar buncha ham jozib, sehrli?!

Oftobning mehriga shubha-gumon yo'q,

Tunlarning vasfiga sharhu bayon yo'q.

Oyning yog'dulari yog'ib yotgan dam,

Kur nahrining o'zi boshqa bir olam.

Goh teran sukutga tolib qoladi,

Goh yig'lab dunyoga faryod soladi.

Ko'klarda kabutar parvozi tinmas,

Bu yerda go'zallik ovozi tinmas.

Ko'ngilga nurafshon hayratlar solar-

Dolg'alar ortidan kelgan dolg'alar...

Karvondek bu daryo jazm etib borar,

Yo'qlik olamiga azm etib borar.

Bu shundoq safarkim, mutlaqo mavhum,

G'oya mavhum erur, ibtido mavhum.

Insonlar dunyodan shundoq o'turlar,

Bilmasalar- ne uchun kelib-keturlar?!

Shu payt quyidagi qo'shiq eshitila boshlaydi, Barcha nihoyatda berilib tinglaydi.

Baland tog'lar oshdim, o'rmonlar kechdim,

Go'zallar ichinda bir go'zal sechdim¹¹,

Men u kundan Yaratganga ont ichdim,

Dunyo go'zal bo'lsa, qaytmam yorimdan.

Manim yorim ol yonoqli malakdir,

Endigina ochilgan bir chechakdir,

Qaytgan nomard, men yetmog'im kerakdir,

Dunyo go'zal bo'lsa, qaytmam yorimdan.

Bu qo'shiqni aytayotgan O'zdamir bilan O'g'uz namoyon bo'lishadi.

Shayx San'on

To'xtang, birodarlarim!

O'zdamir

Amr etingiz!

Shayx Sadro

Qaysi urug'dansiz? Nadir dinigingiz?

O'zdamir

11. Sechmoq- tanlamoq, saylamoq.

Urug'imiz turkdir, dinimiz- islom...
 Shayx San'on
 Juda soz!...
 Shayx Sadro
 Ko'rgaysiz bizdan ehtirom.
 Shayx San'on
 Bu atrofda sizlar ozmi yo bisyor?
 O'zdamir
 To'qqiz-o'nga yaqin qishlog'imiz bor.
 O'g'uz
 Shayxim! Tashrifingiz qaysi o'lkadan?
 Shayx San'on
 Ka'badan, mukarrama shahri Makkadan...
 Har ikkalasi chuqur ehtirom va sidqu samimiyat bilan Shayx
 San'on va Shayx Sadroning qo'lini o'padilar.
 Shayx San'on
 Birodar, ismingiz nadir?
 O'zdamir
 Qulingiz- O'zdamir...
 Shayx San'on
 Juda soz, uniki?
 O'zdamir
 O'g'uz...
 Shayx San'on
 Qayga bormoqdasiz endi bu choqda?
 O'zdamir
 Bir oz yumush bordir qo'shni qishloqda.
 O'g'uz
(yo'lga tikilib, hayratga tushgan holda)
 O'zdamir, O'zdamir, qara bu yoqqa,
 Ana dali darvish bu yon kelmoqda.
 Shu payt oq libosli nuroniy bir darvish yo'l qirg'og'ida
 namayon bo'ladi. Hayratomuz va keskin bir nigoh bilan tikilib
 qoladi.

Shayx San'on
 Ajabo!?
 O'zdamir
 So'ylashni ham bilmaydir.
 O'g'uz
 Dalidir, shayxim, bu juda dalidir.
 Shayx Sadro
 Kim bilsin, balki bir hiyladir.
 O'g'uz
 Aslo!
 Bu darvish balodir, shafqatsiz balo...
 O'zdamir
 Tinglamaydi zinhor biror kimsani,
 O'zining gapida yo'qdir bir ma'ni.
 Yemak-ichmagida yo'q sira tayin,
 Odamzotga aslo kelmaydi yaqin.
 Shayx San'on
(darvishga yaqinlashib)
 Kimdirsiz? Maslagu tariqatingiz
 Nimadir, iltimos, bizga aytingiz.
 Darvish javob bermaydi.
 Shayx Sadro
(hayratlanib)
 Ajab!... Bu yo gung, yo tilsiz darbadar.
 Shayx Marvon
(yaqin kelib)
 Yo'q, yo'q, aldanmanglar, bu ham sehrgar,
 Hamda ashaddiy bir riyokor, qallob...
 Shayx San'on
 Nazari buzuqlar shunday der, ammo
 Menga juda issiq, yaqin bu siymo,
 Ko'zidan yog'ilib turibdi zako.
(darvishga)
 Bunchalar sukutga cho'mding sen og'ir,

Qaysi dinga mansub erurusan, axir,
 Qaysi mazhabdansen, qaerdan, kimsan,
 Bayon et, darvishim, ne uchun jimsan?
 Darvish dasht-sahro kezuvchi darbadar maqomida, beg'am,
 beparvo, majnunona bir ohangda, faqat zangulasiz qo'shiq ayta
 boshlaydi. Shayx San'on hayrat bilan tinglaydi. Boshqa shayx
 va muridlari ham bir-bir kelib uning atrofiga to'planadilar.

Darvish

So'rma zinhor! Bir dali-devonaman men,
 Chirpirab uchguvchi ul parvonaman men.
 Otam- hayrat, onam- shubhadir... Ammo
 Kimsa bilmas- men kim? Shayxmi, avliyo!
 Bu dunyoni kezib yurgan sayyohman,
 Shariatdan, tariqatdan yiroqman.
 Haqiqat istagim, yolg'iz haqiqat,
 Yetar endi shariat yo tariqat.
 Quloq solmasman endi hech xitobga,
 E'tiqod qilmagayman hech kitobga.
 Bali, Qur'on, Zabur, Injilu Tavrot
 Ro'yokim, izoh etmak qiyin, hayhot!
 Axir ro'yoga o'xshar alvohi olam,
 Bari afsona- jannat yo jahannam.
 Shayx San'on

Bor ekan dilingda ancha sir-asror,
 Nechun yashirarsan, qilmassan oshkor.
 Insondan qochmoqda bor qanday ma'no,
 Yaxshisi, bizlarga bo'la qol haroh.
 Darvish
 Go'yo afsonadir har bir savoling,
 Ko'zingdan ayondir fikring, xayoling.
 Ruhingda kulmoqda bir jozib xulyo,
 Boshingga tushgusi ajab bir savdo.
 Yolg'izlik neligin bir kun bilursan,
 Bu ramzni borib so'r, Ollohdan o'rgan!

Agar favqulbasha bo'lmoq tilarsan,
 Yiroq bo'l doimo bani bashardan!...
*(Achchiq va beparvo bir qahqahadan so'ng muridlarni
 ko'rsatib)*

Bu johil elga parvo qilmagil zinhor!
 Faqat hikmat qidirgil, o'zgasi bekor!
(Keskin va ma'noli bir qarashdan so'ng ketmoqchi bo'ladi)

Shayx San'on

(unga yaqinlashib)

Omon, ey piri murshid, marhamat qil!

Darvish

(Uzoqlashar ekan, buyuk bir g'urur bilan)

Chekil mendan, chekil, ey mardumi g'ofil!

Taraddud dardi bordir ko'zlaringda,

Chekil, ket! Yo'q sadoqat so'zlaringda.

Seni domiga tortgay o'zga bir xulyo,

Boshingga tushgusi bir og'ir savdo.

Shayx San'on

(unga talpinib)

Omon! Ey pokdomon pirim, afu et!

Omon! To'xta, so'zim bor...

Darvish

(beparvo)

Istamam, ket!

Darvish "ket!" ma'nosini anglatadigan bir harakat bilan
 qo'l siltaydi. Faylasufona qarashlar bilan, majnunona qadamlar
 bilan uzoqlashib ketadi. Shayx San'on ulkan bir taraddud va
 xayollar og'ushida qoladi. Ma'yus tortganicha bir chekkaga
 chekinadi.

Shayx Sadro

(unga taskin berib)

Shayxim, bir narsani tushun bir qadar,

Senga loyiq emas bu g'am, bu kadar.

Aslo foydasi yo'q, chekma hech tashvish,

Sen- buyuk bir shayxsan, u esa- darvish.
Uch-to'rt mubham so'zga qilma hech parvo,
Bunday aqidaning na'fi yo'q aslo.

Shayx San'on

Ostin-ustun bo'lib ketdi jahonim,
Birpas meni yolg'iz qoldirgin, jonim.

Shayx Sadro itoat va ta'zim ila chekinadi. Shu orada uzoqlardan nafis va dardli ohangda cholg'u asbobi yangray boshlaydi. Shayx va muridlar suv bo'lib tinglaydilar. Shayx Marvon va Shayx Naim hamda muridlardan ba'zilari quloqlariga barmoqlarini tiqib, bu ohangni to'smoq istaydilar.

Shayx Sadro

(hayrat va tanbih ohangda)

Ko'p g'aroyib ushbu ahvoll... Inchunun,
Berkitib olmish qulog'ingiz nechun?
Hech gunoh yo'qdir bu ohanglarda, ya'ni
Tinglamay bo'lgaymi hech bu nag'mani!
Musiqa, san'at, go'zallik o'lmagay,
Hikmat aslo unga mone bo'lmagay.
Navbahor yellari chopgaydir bu kun,
Bir-birin yaproqlar o'pgaydir bu kun.
Har butoqda bulbul afg'on aylagay,
Dilni nozli kulgular qon aylagay.
Qolgan hazrati Dovuddan xush sado
Va yoxud bitta she'r, bir go'zal navo-
Musiqa ermasmi dilga sola nur?

Shayx Marvon

(kinoya va istehzo bilan)

Shundoq!

Bu purhikmat bir jihod erur.

Shayx Sadro

E'tibor bersangiz- gar jihod nadir,
U ham o'ziga xos bir musiqadir!..

Yon tarafdagi so'qmoqdan oldinda cholg'uchilar bo'lgani

holda bezanib olgan gurji qizlari, alvon kiyimli bolalar va yigitlar chiqib kela boshlaydi. Shayxlar va muridlar bir chekkaga chiqib ularni tomosha qilib turishadi.

Qizlar va bolalar

(quyidagi sharqi (qo'shiq)ni cholg'u bilan birgalikda aytadilar)

Esar nasimi dilkusho,
Bahor berar dilga shifo,
Chaman, chechak, quyosh, havo-
Ki- jannatiy diyor etar.

Yigitlar

Safolidir chaman, chechak,
Faqat na chora aylamak-
Ki, har boqishda bir malak
Ko'ngillarni shikor etar.

Qizlar va bolalar

Muhabbat ahli doimo
Bo'lur baloga oshino,
Jafoga etmas e'tino,
Nigorga jon nisor etar.

Yigitlar

Ko'zlarining vafosi yo'q,
Jafosi bor, safosi yo'q,
Bu so'zlarning asosi yo'q,
Na etsa yorga yor etar.

Yigitlardan to'rt-beshtasi shayxlar bilan salomlashadi, biri cholg'ularga "chal" deya bir qiz bilan raqsga tushib ketadi. O'g'uz va O'zdamir ham ularga yaqinlashib, qarsak chalib turishadi. So'ng yigitlardan bir-ikkisi O'g'uzni qo'l va ko'z ishoratlari bilan o'yinga da'vat etishadi. U ham bir qiz bilan lazgicha o'yinga tushib ketadi. Raqs tugagandan so'ng hammalari birgalikda avvalgi laparni kuylay-kuylay olislab ketishadi. O'zdamir bilan O'g'uz shayxlar bilan yengilgina xayrlashib, ularni ortidan ketishadi.

Shayx Marvon
(O'zdamir bilan O'g'uzni ko'rsatib, istehzoli qahqaha bilan)

Kelgil, Shayx San'onga anglatgil bu dam,
 Musulmon bo'ldimi shu ikkisi ham?

Shayx Sadro

Ular zohiriga boqmagin aslo,
 Yuraklari qandoq toza, beriyo.

Ba'zi bir shayxlar bor bu dunyo aro,
 Zohiri tup-tuzuk, yuragi- qaro.

Shaytanat, vasvasa yaqin koridir,
 Yolg'onu riyolar hamdam, yoridir...

Shayx San'on

(parishon bir holda darvish ketgan tomonga qarab)

O, darvish, olamda sen o'zga olam!..

Shayx Sadro

(San'onga yaqinlashib)

Shayxim, ko'zingizda nega buncha g'am?!

Shayx San'on

Qani darvish? Qayga ketdi, ko'rsatingiz?

Shayx Marvon

U darvish bir telba ekan, shakkok, dinsiz.

Shayx San'on

Telbalik ham ayri bir fazilatdir,

Dinsiz o'lmoq ham bir tariqatdir.

Telbadir, lek so'zlarida ma'no bor,

Darbadar, lek boshida zo'r savdo bor.

Zohiran Mansur emas, devonadir,

Ko'zlarida lek "Analhaq" yonadir.

Shayx Sadro

(ketib borayotgan San'oning ortidan borib)

Shayxim, ketdi darvish, olis ketdi u,

Bilmam, qaeirlarga borib yetdi u.

Shayx San'on

Bas, boshqa so'zlamang, tugandi holim,
 Bir lahza siz meni qoldiring xoli.

Kurning sohilida o'zim toq-tanho

Kezinmak istayman...

Shayx Marvon

Nechun, ajabo?!

Nahot istamaysiz bizdek mahramni?

Shayx San'on

Yangidan tirnamang mening yaramni.

Shayx Naim

(kelib)

Shayxim!..

Shayx San'on

Nari turgin, johil, benavo!

Shayx Sadro

Xo'sh, men-chi?

Shayx San'on

(qo'l ishorati bilan uni ham rad etib)

Kerakmas... men o'zim... tanho!...

Jadal odamlar bilan uzoqlashib ketadi. Hamma dahshatli bir hayratda qotib qoladi va shayx ketib borar ekan, parda tusha boshlaydi.

Parda

II SAHNA

Yo'l chetidagi kichik bir ko'shk... Uning qarshisida gullar
ochilib yotgan bog'cha... Kunduzi...

Sergo
(quyidagi qo'shiqni aytganicha bog'chani sug'orish bilan
mashg'ul)

Uzoq kutdim gulimdan, sevgilimdan,
Ayro tushdim vatanimdan, elimidan,
O'rtanurman, hech ish kelmas qo'limdan,
Yor-yor deya kecha-kunduz yig'larman.

Kunlar o'tdi, nozli yorni ko'rmadim,
O'pmadim, gul yuzidan gul termadim,
Gulyuz bilan davru davron surmadim,
Yor-yor deya kecha kunduz yig'larman.
Anton
(qo'lida bir dasta gul ko'targani holda bog'cha tomondan
chiqib kelarkan)

Sergojon, Sergo!...

Sergo

E, keling, afandim!

Anton

(bir oz choychaqa bilan guldastani Sergoga beradi)

Lutfan buni eltib Xumorga bergin...

Sergo

Tushundim!

Men unga nima dey tag'in?

Anton

Bu gullarni

Anton taqdim qildi deb aytgin.

(Chekinib, ko'rinmas bir joyda poylab turadi)

Sergo

(ayvonga chiqib, eshikka yaqinlashadi va pastroq ovozda)

Chiq, Xumor, qaydasan, Xumor, menga boq!

Xumor

(oq libos kiygan holda chiqadi, Sergoning qo'lidagi
guldastani ko'rib)

Bu gulni kim berdi?

Sergo

Anton...

Xumor

(g'azabli)

Voy ahmoq!

Olib ket gullarni, qolsin ordona.

E'tiborsiz bir qiyofada ichkari kirib ketadi. Sergo qaytib,
tag'in guldastani Antonga beradi.

Anton

Ne dedi?

Sergo

Rad etib qaytardi yana...

Nahotki bilmaysiz tabiatini?

Xudo olsin uning bu xislatini.

Anton

(guldastani yerga otib toptar ekan, zaharxandalik bilan)

Sen ham mening holimga tushgin,

Ezil! Tuproqlarga qorishgin.

(ma'yus bir holda chiqib ketadi)

Sergo

(ham Antonga, ham ayvonga boqar ekan, hayrat bilan)

Qiz emas, boshga bitgan bir balodir,

Otashkim, olamga o'tlar solodir.

(bir tomonga chekinib ketadi)

Simon

(ma'yus va xayolchan odim tashlaganicha yo'ldan o'tib
borar ekan, ko'zi ayvonga tushib)

Oh, bu koshonada yashar bir malak,
Men uning dardida hamon jonhalak.
Olis osmonlarga otilib ketsam,
Minglab yulduzlarni kezsam, sayr etsam,
Hech biri ko'nglimni ochmagay aslo,
Yolg'iz shu go'zaldir menga tasallo!
Qalbimning yagona sarvari o'sha,
Pajmurda ruhimning gavhari o'sha.
Shu payt Xumor qo'lida ipak kashta ko'targani holda
ayvonga chiqadi.

Simon

(uni ko'rar-ko'rmas)

Qolmadi menda sira sabru qaror,
Rahmu shafqat aylagil, jonim Xumor!

Xumor

Ortiqcha ko'pirma, lof urma bekor,
Ketaver, bu yerda sen turma bekor.
Bilaman, siz yonib-kuymoqdadir siz,
Menda yo'q bu tuyg'u, menda yo'q bu his!

Shayx San'on

(tolg'in holda yo'ldan o'tib borar ekan, boshini ko'tarib,

Xumorga ko'zi tushgan zahoti hayrat bilan)

Bu nima! Bu o'sha tushimmi, e-voh!

O'shami? Lo iloha illalloh!..

*(Yana taraddudlangan va ma'yus odimlar tashlaganicha
yo'lida davom etadi)*

Simon

(bir oz o'ylanib turgach, Xumorga)

Ne bo'lur, kelaqol, bu fikringdan qayt!..

Xumor

Bas endi, tushingni suvga borib ayt!

Platon

(shirakayf holda ichkaridan chiqib)

Kimdir u bu yerda qayilu qol aylar?

*(qattiq ta'sirlanib, parishon holda uzoqlashib ketayotgan
Simonni ko'rib)*

Yana bir oshiqmi arzi hol aylar?

Xumor boshini quyi soladi, shu orada Platonning do'stlaridan
biri bo'lmish yo'g'on va do'rilloq ovozli bir pop yo'ldan o'tib
borar ekan, Platonni ko'rib.

Pop

E, Salom, afandim, qandoq holingiz?

Platon

Keling, birpas nafas rostlab olingiz.

Bir-biri bilan qo'l siqishib ko'rishadi. Xumor ham popning
qo'lini o'padi.

Pop

(qo'li bilan Xumorning sochlarini silab)

Yana bir o'zga hol ko'rurman sanda,
Shodlik yo'q sevimli, go'zal chehrangda.

Mayli, borib menga jinday suv keltir,

Siqilma, har ish o'z paytida bitur.

Platon

Suvni qo'ying, unda lazzat yo'q zinhor,

Ichkari kiraylik, zo'r sharobim bor.

Eski, olti yillik mayi nob,

Podshohlar ichgulik ajoyib sharob.

Pop

(Xumorga diqqat ila razm solarkan, ma'noli ohangda)

Mayni yaxshi niyat-o'ylarga asrang,

Bir kuni bo'lajak to'ylarga asrang.

Platon

(qahqaha urib)

Bu yaxshi niyat-ku, behuda ammo,

Bu so'zlar Xumorga mavhum muammo.

Uning fikru zikri faqat uzlat deng,

Er qilmoq Xumorga o'lim bilan teng!...

Pop

Bu uzlat behuda bir orzudir, bas,
 Yo'q, yo'q, Xumor buni qilmagay havas.
(Xumorga)
 Ne-ne zo'r yigitlar sengadir asir,
 Sening bu niyating kulgulik, axir.
 Platon
(popning qo'lidan ushlab)
 Qo'yingiz, bu gaplar to'g'ri-ku, ammo
 Unga ta'sir etmas, tinglamas aslo.
(popning ko'ksidagi xochga ishora qilib)
 Men Bibi Maryamga, ruhi Isoga,
 Bu ulug'vor xochga ham kalisoga
 Ahd etib, yurakdan qasamyod qildim-
 Xumorni ilk bora so'rab kelsa kim-
 Kim bo'lsa ham mayli, qilmagayman rad,
 Bas, pichoq suyakka yetdi nihoyat!
 Pop
 Seni majbur etmish qaysi bir gumroh,
 Nechun ont ichding sen? Axir bu- gunoh!...
 Platon
 Savobmi yo gunoh... bo'lgani bo'ldi,
 Aytganim aytgandir, bas, sabrim to'ldi.
 Pop bilan Platon ichkari kirib ketishadi. Xumor qo'lini
 manglayiga tirab ayvondagi o'ridiqqa o'tirganicha xayolga
 toladi.
 Nina
(bog'cha tomondan chiqib kelib)
 Bu ne parishonlik, bu qandayin hol?
 Hamisha hamdaming ma'yus bir xayol...
 Qancha qiz o'stirsa ona Gurjiston,
 Sen kabi malakni ko'rmagay, ishon.
 Senga katta-kichik- har inson maftun,
 Sen nechun doimo parishon, mahzun?..
 Xumor

Nina, hamma gaplar o'zingga ayon,
 O'zga hech choram yo'q mening, o'rtoqjon!..
 Onam vasiyatini etmasam bajo,
 Qarg'ishi tutgaydir meni... E Xudo...
 Degandi: "Qizginam, tinglagil mani,
 Er qilmoq- o'pqonga uchmoq degani...
 Erkakalarda yo'qdir sidqu sadoqat,
 Uzlatdan topursan faqat farog'at!"
 Nina
 Otaning jabridan, ne qilsin sho'rlik,
 Ko'ziga keng dunyo qilardi torlik.
 Otang bosh ko'tarmay ichavergach, ul
 G'amdan o'lib ketdi misli so'lgan gul.
 Shayx San'on
(takror qaytib o'tarkan, Xumorga ko'rib)
 O-h! Bu xuddi o'sha! Ko'rganim ro'yo...
(yaqinlashib)
 Bu- o'sha nozanin, tushdagi savdo!..
 Xumor
 Sen kimsan?..
 Shayx San'on
 Bechora maftun...
 Nina
 Kim bilur... Ehtimol...
 Xumor
 Ehtimol, majnun...
 Shayx San'on
 Balki majnundirman, etmayin inkor,
 Faqat boisi bu husni maftunkor...
 Sergo
(kelib)
 Bu kim?.. Va nima deb dam urmoqda, bas?
(Shayx San'onning yoqasidan tutib baqirganicha)
 Kimsan?.. Maqsading ne?!

Platon
(qo'lida sharob to'ldirilgan qadah tutganicha pop bilan ichkaridan chiqib kelarkan, g'azab bilan Sergoga)
 Shoshmagin birpas!
 Bir musofir kelsa, izzat-ikrom et,
 Bu baqirmoq ne? Qani, daf' bo'l, ket!
(Sergo bir tomonga chekinadi, Platon San'onga)
 Shayx! Biron amringiz bormi, ajabo?
 Shayx San'on
 Anglay olmay qoldim o'zim ham aslo...
 Platon
 So'ylang, taraddudga hojat yo'q, zero...
 Shayx San'on
 O-oh, bu- tush, bu o'sha ko'rganim ro'yo!
 Platon
 Nedir demoqchisiz shekilli, albat...
 Shayx San'on
(Xumorga ishora qilib)
 Istaganim faqat- tarahhum, shafqat.
 Bir tabassum bul go'zal dilbardan,
 Bir navozish bul moviy ko'zlardan...
 Pop
(yo'g'on bir qahqaha bilan)
 Aftidan, Xumorga oshiq bechora.
 Shayx San'on
(Xumorga)
 Men nechun bunchalar zoru ovora,
 Ayt o'zing barchasin! So'yla, parizot!
 Hammasin buncha tez unutding, nahot?
 Sen o'shal yulduz emasmi porlagan,
 Meni "kel-kel!" deb o'ziga chorlagan!..
 Platon
(hayrat bilan Shayx San'onga)
 Bu voqea bo'lgandi qaysi ma'voda?

Shayx San'on
 Kechaning ro'yosi, arshi a'loda.
 Pop
(zaharxandalik bilan)
 Shubha yo'q, shubha yo'q, bu bir majnundir.
 Platon
 Aftidan, Xumorga bu ham maftundir.
 Shu orada shayxlar va muridlar yetib kelishadi.
 Shayx Marvon
 Shayx bunda...
 Shayx Naim
 Xayriyat, topdik nihoyat.
 Shayx Sadro
 Yo Olloh, ahvoli og'ir-ku g'oyat.
 Platon
(popga, past ovozd)
 Manimcha, shayx juda muhtaram bir zot.
 Pop
 Fozil bir insonga o'xshaydi...
 Shayx San'on
(shayxlarga ma'noli bir ohangda)
 Hayhot!...
 Shayx Sadro
 Muhtaram shayx! Sizni bir to'p olomon
 Unda kutayotir intizor, giryon.
 Butun islom ahli to'planib ming-ming,
 Sizni kutayotir...
 Shayx San'on
 Bo'ldi, bas, keting!
 Endi foyda yo'qdir mendan baribir,
 O'zingizga toping boshqa bitta pir.
 Hammasi tugadi, ishondim endi,
 Eski o'zligimdan men tondim endi.
 Boshqa bir yo'l sari ravonaman men,

(Xumorni ko'rsatib)

Uning ishq bilan devonaman men.

Shayx Marvon

Avval ayollardan qo'rqarding yomon,

Ne uchun o'zgarding endi beomon?

Shayx San'on

(Shayx Marvonga)

Sen anglay olmassan bu farqni, beshak,

Ayol emasdir u, malakdir, malak!...

(jo'shgan holda hammaga)

Qarang, uning husni kimni etmas lol,

Nigohlari buncha jozib, bezavol.

Ko'zlari go'zallik timsoli erur,

O'zi ilohiylik misoli erur.

Shayx Naim

Shayxim, maqsadingni unutma zinhor,

Zimmangda buyuk bir ma'suliyat bor.

Ka'ba qarshisida ichgan eding ont,

Bir qiz deb baridan kechasan, nahot?

Shayx San'on

Vatanim, jamiyki niyatim, Ka'bam-

Endi shu, undan voz kechmayman hech ham.

Platon

(popga)

Koshki ont ichmagan bo'lsaydim... Yo'q-yo'q,

Sen biron chora top.

Pop

Ko'ngling bo'lsin to'q,

Hozir voz kechadi...

(Shayx San'onga)

Mayli-ku, biroq

Bu qizga nisbatan yoshing ulug'roq.

Shayx San'on

Ma'naviy bir ishqning oldida bari-

Insonlar teng erur, yo'q yoshu qari.

Pop

Anov bag'ringdagi nimadir?

Shayx San'on

Qur'on.

Pop

Xo'sh, qani, isbotlab ber-chi sen bu on!

Nasroniy bir go'zal, isoviy bir qiz

Musulmonga tegsa, erurmi joiz?..

Shayx San'on

Toki Haq bir ekan, bittadir din ham,

Xalqlarni ajratgan johil, muttaham.

Inson tuyg'ulari birdir baayni...

Pop sharob to'la qadahni Platondan olib Shayxga beradi.

Pop

Unda ichib ber-chi mana bu mayni.

Shayx San'on

Zotan, shu maysiz ham sarxushman yomon...

Pop

Yo'q, yo'q, ich, ichmasang gaplaring yolg'on!

Shayx San'on iltijoli nigohlar bilan Xumorga tikiladi va qadahni olib ichmoqchi bo'ladi, biroq avval bunga jasorat qila olmay, taraddudlanib qoladi. Nihoyat qat'iy bir qarorga kelib, sharobni so'nggi tomchisigacha ichadi. Shayx Sadro afsusli bir ifoda bilan tikilib turadi.

Hamma

(Shayx San'on sharobni ichib tugatayotganda)

Shayx, to'xta!

Shayx Marvon

(istehozli ohangda Shayx Naimga)

Mana bu- rivoji islom!..

Shayx Naim

(San'onga)

Ajabo, ichganing emasmi harom?

Shayx San'on
 Shariatda bordir ichmakda miqyos.
 Pop
(cho 'ntagidan kichik bir xoch chiqarib Shayxga beradi)
 Endi ol bu xochni va bo'yningga os.
 Shayx San'on
(olib bo'yniga osar ekan, qahqaha bilan)
 Maryam o'g'li Iso osildi dorga,
 Hojat bormi edi yana takrorga.
 Shu nahot Isoning arshi me'roji,
 Men kimman...
 Jonli bir dorning og'ochi...
 Shayx Marvon
 Senga loyiqmida ushbu ish, yohu!
 Shayx San'on
 Atigi bir parcha kumush erur bu;
 Buni osmoq bilan uzukni taqmoq,
 Menimcha, bir narsa, uqdingmi, ahmoq!
 Pop
(Shayx San'onga)
 Jim bo'li! Gunoh erur bundoq istehzo...
 Shayx San'on
 Yo'q-yo'q, shundayin ham hazrati Iso
 Biz uchun muhtaram, buyuk bir siymo...
 Pop
 Bizlar maqsadingni angladik, ammo
 Endi Qur'onni ol, olovda yondir.
 Shayx San'on
 Uni kuydirmakda ne ma'no, axir?
 Hamma hayajon va hayratda.
 Pop
 Ortiqcha har qanday bahona, uzr,
 Qur'onni yoqasan...
 Shayx San'on

(Qur'onni chiqarib beradi)
 Ol, o'zing yondir!
 Hamma
 Shayx, Qur'on yoqilmas!..
 Shayx San'on
 Ammo maqsad bor.
 Shayx Sadro
 Jim turing, balki bir boshqa hikmat bor.
 Shayx San'on
 Qur'on xukmi mangu yuksak, sarafroz,
 Yonsa- siyoh yonur, yonadi qog'oz.
 Shu orada havoni bulut qoplaydi va shiddatli momaqaldiraq
 boshlanadi. Bu qaldiraq pardaning oxirigacha o'qtin-o'qtin
 dahshatli bir holda takrorlanib turadi.
 Pop
(Qur'onni olmay, o'jarlik bilan)
 Uni sen olovda yoqmaguncha to-
 Bizning bu imtihon tugamas aslo!
 Shayx San'on
 Kim Qur'on hukmini mensimasa gar,
 Uni o'tda yoqqan bilan barobar.
 Behuda sen o'rlik qilmagin zinhor,
 Bunda Maryam bilan Iso nomi bor.
 Xumor va Nina
 O-h!..
 Platon
 Shayx, mayli, qo'yaqol, yoqmoq kerakmas.
 Hamma
 Tavba, shayx, ming tavba!..
 Shayx Sadro
 Jim bo'lingiz, bas!..
 Shayx San'on
 Ishqdan boshqasiga yo'q menda toqat,
 Ming tavba!.. Bariga ayladim nafrat.
 Shayx Naim
 Shayxim, unutmagin Ka'bani.

Shayx Sadro
 Jim tur!
 Shayx San'on
(Xumorga ishora qilib)
 Endi Ka'bam budur, jannatim budur.
 Pop
(Platonga)
 Hech chora qolmadi. Ne desang, faqat
 Endi bu yo'q demas. Qilgay itoat.
 Platon
 Hoy shayx, endi bitta shart qoldi yolg'iz,
 Sen rosa ikki yil boqasan to'ng'iz.
 Hammada norozilik, g'alayon.
 Shayx Sadro
(Shayx San'onga)
 Yo'q, endi bunisi eng yomon tahqir,
 Sen uchun eng jirkanch haqorat, axir...
 Shayx San'on
(Platonga)
 Uning ishq bilan zor, darbadarman,
 Nima buyursangiz qabul etarman.
 Shayx va muridlar "oh!" deya qattiq ta'sirlangan holda
 ortga chekinadilar.
 Ketingiz, do'stlarim, endi ketingiz!
 Boshqa biror shayxning qo'lin tutingiz.
 Menki noildirman bugun visolga,
 Topdim Haq nurini, yetdim jamolga.
 Mayli, koinotni kezing, surining,
 Haq nurin topmoqqa siz ham urining.
 Siz sho'rlik San'onni yoddan chiqaring,
 Bu telba insonni yoddan chiqaring.
 Shayx Sadro
 Muhtaram shayx, axir, asavvur eting...
 Shayx San'on
 Bas, yetar, men keting dedimmi- keting!
 Shayx Marvon

Qani u avvalgi g'oyayi omol?
 Shayx San'on
(qahrlangan, g'azablangan holda baqirib)
 Ko'zimga ko'rinmang, daf bo'ling darhol!
 Shayx Sadro chuqur bir hayrat va parishonlik bilan xayolga
 toladi.
 Muridlardan birinchi qismi
(kuchli ta'sirlangan holda, afsuslar bilan)
 Ketaylik, to'g'ri Ka'baga boraylik,
 Xoliqi koinotga yolboraylik.
 Balki Olloh marhamat aylar,
 Shayximizni mag'firat aylar.
 Ikkinchi qism
(Marvon va Naim bilan birgalikda)
 Shayximiz otdi hukmi Qur'onni,
 Shayximiz sotdi dinu iymonni.
 Avval erdi pirlikka u munosib,
 Chiqdi dinu mazhabdan xoch osib.
 Birinchi qism
 Ketaylik, Haqqa iltijo etaylik,
 Ketaylik, shayx uchun duo etaylik...
 Ikkinchi qism
 Ketaylik, biz-da yo'ldan ozmaylik,
 Ketaylik, gardanga xoch osmaylik...
 Shayx San'on
 Ketingiz, hiyla, firib sizlarga xos,
 Menga ishqdan yuksak olam yo'q, xolos!..
 Barcha shayxlar va muridlar chekinib keta boshlaydilar.
 Yolg'iz Shayx Sadro eng oxirida qolib, ma'yus va g'amgin
 odimlar bilan og'ir, ikkilangan holda uzoqlashib ketadi.

Parda

UCHINCHI PARDA

I SAHNA

Bir yarim yildan so'ng... Kuzning oydin kechasi... Sahnaning oldida cho'chqaxonaga xos bir bino... Bino oldida 2-3 ta to'ng'iz yotibdi, yon tomonda bir suv ko'zasi (oftobasi) bor. Ichkarini zaif bir shu'la yoritib turibdi. Ancha narida Xumorning ko'shki ko'zga tashlanadi. Uning derazasidan taralayotgan nafis bir oydinlik diqqatni jalb etadi, atrof daraxtzor.

Sergo qo'lida sharob idishi, yog'och bir qadah va 2-3 dona non ko'tarib, qo'shiq ayta-ayta shirakayf va beparvo-beg'am holda cho'chqaxonadan chiqadi.

Sergo

(osmonga boqib)

Ko'k yuzini bezar porloq yulduzlar,

Yer yuzini bezar gul yuzli qizlar,

Yor ishqinda bu ko'ngul yonar, bo'zlar,

Insof, marhamat yo'q nomard falakda...

(Qo'lidagilarni yerga qo'yib, eshik oldida o'tiradi, sharobdan bir qadah to'ldirib ichadi)

Uf... Go'yo yondi ichimda chiroq.

(Shayx San'onni chaqiradi)

Hoy, cho'pon shayx! Qaydasan? Menga boq!

Shayx San'on

(gurji cho'ponlariga xos bir qiyofada, soch-soqollari o'sib ketgan holda bog'tomondan chiqib keladi)

Bundaman, Sergo!..

Sergo

Kel, yeylik-ichaylik.

Shayx San'on

Sen ye-ich, birodar, mening qornim to'q.

Sergo

Kel, jonim, boshqacha bir sharobdir bu...

Shayx San'on

Odatim o'zingga yaxshi ayon-ku!

Sergo

Ajoyib bir kecha, kela qol...

Shayx San'on

Yo'q-yo'q!

Sergo

(qadahni to'ldirib)

Xumor ishq uchun, kel, bir qadah ich!

Shayx San'on

Yo xudoyim, bu axir bir zahrimor,

Ichgulik joyi yo'q!

Sergo

So'ylama bekor,

Yaxshisi, nay chal yo ertak so'ylagin,

Yo go'zal bir hikoyat naql aylagin.

Shayx San'on

Afu et... Holim yomon, yo'qdir majol!

(bir tomonga ketadi)

Sergo

(sharobdan bir qadah ichib, qahqaha bilan)

Angladim dardingni, borgin, bora qol!..

(yana bir qadah to'ldirib icharkan, qo'shiq ayta boshlaydi)

Jo'shqin sharob ishq o'tini so'ndirmas,

Yor ko'nglima orom bermas, tindirmas,

Taqdir menga ko'z berganu, nur bermas,

Insof, marhamat yo'q nomard falakda...

Shu orada bog'ning bir chekkasidan itning vovullashi eshtiladi.

Birov keldimakan, ajabo?

(baqirib)

Kimsan?

O'zdamir

(qo'lida xurjun, O'g'uz bilan chiqib keladi)

Bu biz, Sergo, yo'qdir begona kimsa.
 Sergo
 E, afandim, qandoqsiz?
 O'zdamir
 Tuzuk, rahmat.
 Sergo
 Kelinglar...
 O'zdamir
 Shayx qayda?..
 Ketmog'imiz shart.
 Sergo
 Yolg'iz Xudo bilur uning joyini.
 O'zdamir
(xurjunni Sergoga beradi)
 Buni shayxga bergin; bor ashyoyini
 Tez bo'shatinglar... biz qaytib ketamiz.
(Jadal odimlar bilan chiqib ketadilar)
 Sergo
 Qo'rqma, hammasini bajo etamiz.
 Xumor Nina bilan birga qo'lida bir tovoq taom ko'targani
 holda xonasidan chiqib keladi.
 Xumor
 Menga qara, Sergo!..
 Sergo
 Gapir, sultonim!
 Xumor
 Shayx yotdimi?
 Sergo
 U aslo yoturmi, jonim!
 Uning kecha-kunduz tabiati shu...
 Xayoliga kelmas yeb-ichmak, uyqu.
 Tunda oy, yulduz bilan suhbat etar,
 O'y surib chiqadi to tongga qadar.
 Xumor

(taomni Sergoga berar ekan)
 Iloji boricha uni hurmat qil,
 Neki amr aylasa, kel, menga aytgil.
 Nina
 Juda nazokatli zot ekan San'on.
 Xumor
(Nina bilan birga uyi tomon ketar ekan, uni tasdiqlab)
 Shundoq, eng muhtaram, ajoyib inson...
 Nafaqat zo'r kamoli, ma'rifati,
 Unda bor bir avliyolik sifati.
 Sergo darhol xurjunni olib, bo'shatmoq uchun
 cho'chqaxonaga kiradi.
 Shayx San'on
(Bir tomondan chiqib kelar ekan, ketayotgan Xumorni ko'rib)
 Ketadir anda nozli jononim,
 Ketadir oshinoyi vijdonim,
 Ketadir, vahki, dinu imonim,
 Ketadir sabru toqatim, jonim...
(Mahzun va ta'sirlangan holda cho'chqaxonaga yaqinlashadi)
 Sergo
 Birodar! Kel, ovqat keltiradi Xumor.
 Shayx San'on
 Ishtaham yo'q...
 Sergo
 Kel!
 Shayx San'on
 Istamam zinhor,
 Charchadim, jonimda issiq bor bir oz.
(ichkari kiradi)
 Sergo
 Jinday orom olsang bo'lur edi soz.
(chekkaga)

Aftidan, dardi tozalandi yana,
 Chunki jonon ko'rindi ko'zlarina.
 Simon
(ikki yigit bilan birgalikda kelib)
 Sergojon, Sergo!
 Sergo
 E, Simon, kel...
 Simon
 T-s-s!
 Xo'sh, San'on qaeda?
 Sergo
 Sho'rlik, ming afsus,
 Doimo g'amzada, doimo tushkun...
 Yotibdi, ahvoli ko'p yomon bu kun.
 Simon
 Sen ne deb o'ylaysan, bu sayoq Platon
 Qizini San'onga bergaymi?..
 Sergo
 Simon!
 U bir nasli buzuq, tayini yo'q zot,
 Isoning nomiga ichgan qasamyod.
 Injilga qo'l bosgan... Beradi, ishon...
 Simon
 Juda irimchidir chindan bu nodon.
 Qizi bu badbaxtni qiladi ado.
 Sergo
(boshini likillatib)
 Menimcha, shu yerda qilursan xato.
 Chunki qiz mutlaqo boshqa bir xilqat,
 Uni ko'rganlarning ko'zida hayrat.
 Shayxga boshqacha bir muhabbati bor,
 Doim karam aylar, zo'r hurmati bor.
 Birinchi yigit
 Hamisha uzlat deb yonardi Xumor,

Buncha tez o'zgardi?
 Sergo
(cho'chqaxonani ko'rsatib)
 Bir monelik bor.
 Xumorga mana kulbayi vayron
 Har qanday uzlatdan aziz, qadrdon.
 Bu uning sajdagohi, qiblasidir,
 Shayx uning haykali muqaddasidir.
 Birinchi yigit
(Simonga)
 Xo'sh, endi ne deysan? Shubha yo'qdir hech,
 Demak, qiz- Shayxniki, sen undan voz kech!
 Sergo
 Tugab bormoqdadir muddat ham... Zinhor
 Shayxni rad etmagay albatta Xumor.
 Simon
(qahr bilan)
 Simon o'lgani yo'q, tirikdir hamon,
 Bunga yo'l qo'ygaymi?
(g'oyat hayajonli)
 Aslo! Hech qachon!..
(Cho'ntagidan pul to'la bir hamyon chiqarib, yuqoriga bir otib-tutib olarkan, Sergoga berib)
 Buning ichi to'la kumush, oltin, ol!
 Bu uning xun bahosi bo'lsin, ol!
 Avval Simon, So'ng uning sheriklari xanjarlarini chiqarib,
 Shayxning yotog'iga hujum qilmoqchi bo'ladilar.
 Sergo
(Simonga)
 Sening niyatingni angladim, biroq
(har uchalasiga)
 Hozir payti emas, keling sal kechroq.
 Shu payt O'zdamir kelib, bir chekkada yashirib turganicha
 ularning suhbatini tinglaydi. Nina ham Xumorning xonasidan

chiqib, katta hayrat bilan bu holatni kuzatib turadi.

Birinchi yigit

(Simonga)

Buning gapi to'g'ri... Tayyor har anjom,

Qilaylik keyinroq kelib saranjom.

Simon

Fursat- qanotli qush. Bir uchsa daydib,

Qo'lingga hech qachon kelmaydi qaytib.

Yana hujum qilmoqchi bo'ladi, Nina qattiq iztirobda kuzatib turadi. O'zdamir chiqib, Simonning bilagidan ushlab qoladi, uning qo'lidagi xanjar tushib ketadi. Yigitlarning har ikkisi ikki tomondan kelib, O'zdamirni mahkam ushlab oladilar va uning qimirlashiga imkon bermaydilar.

Birinchi yigit

(O'zdamirga)

Joningdan umiding bo'lsa gar tek tur!

Shu payt O'g'uz chiqib kelib, og'ir va mag'rur bir boqishdan so'ng orqadan har bir qo'li bilan bittadan yigitning bo'g'zidan tutib qattiq siqadi. Har ikkisi ham bo'g'ilib o'layozgan bir holga tushadi, hamma dahshatda.

O'g'uz

Mana, xoinlarning jazosi shudir!

O'zdamir

(Simonga)

O'yla, er kishiga nomus, uyat bu,

Qabohat ichra eng zo'r qabohat bu.

Shayx sho'rlik muhtaram, beozor bir zot,

Musofir, g'arib va ojizdir, hayhot...

Nahotki, yo'q senda zarracha vijdon,

Shu qadar ham nomard bo'lurmi inson!?

O'g'uz

Bu ishga qo'l urgay xoin, qo'rqoqlar,

Vijdonin yo'qotgan ablah, olchoqlar.

Sizmi yo Shayx San'on o'limga loyiq-

Shu xanjar hal etar. Boshqa chora yo'q!

(darhol xanjarini chiqarib Simonga hujum qiladi)

O'zdamir

(O'g'uz tutib qolib, og'ir bir ohangda)

Yo'q, to'xta!.. Mard o'chin bunday olmagay,

Yo'qsa, bu qotildan farqing qolmagay.

O'g'uz

Qo'y meni!

O'zdamir

Yo'q, shartmas to'kmoq endi qon,

Kuchli ojizlardan olmas intiqom.

(Simon bilan birodarlariga)

Endi tez yo'qoling, daf' bo'ling!.. Ammo

Shuni yodingizdan chiqarmang aslo.

Kim Shayxning qonini to'kmoq bo'lsa gar,

Mening qo'llarimdan ajalin topar.

Har uchalasi qurollarini olib chiqib ketadi.

Shayx San'on

(cho'chqaxonadan chiqarkan)

Nima gap? Aytinglar, bu qanday vahm?

O'zdamir

Aytarli hech gap yo'q, muhtaram shayxim!..

O'g'uz

(Sergoning qo'lidagi hamyonni olib)

Bu nima? Qani, ayt, ko'zing qilma lo'q!

Sergo

(duduqlanib)

Bilmayman... i-e, bu hamyon-ku... Yo'q-yo'q...

O'g'uz

Qotillarning senga saxosidir bu,

Shayx uchun balki xun bahosidir bu?

(unga keskin va qattiq bir shapati tortadi)

Shayx San'on

Yo Oллоh, O'g'uz, bu ne qiliq, axir?..

O'g'uz
 Qasdingga sherik bu past xoinni bir
 Odabga chaqirib qo'ydim... Shu, xolos.
 Shayx San'on
 Bechora!.. bu ojiz banda-ku, xolos...
(falakka qarab)
 Bu falokatlarining butun sababi
 Faqat men... faqat men... Kechirgil, Rabbim!..
 O'g'uz
(Sergoga)
 Tosh qotib turma, qani, hamyonni ol!
 Senda bir yumush bor, yur endi, battol!
(Sergo yerdan hamyonni olib O'g'uzning ortidan ergashadi)
 O'zdamir
 Shayxim, o'z fikringni endi et ayon,
 Menimcha, oxiri tugar ko'p yomon.
 Seni ochiq-oydin ranjitar bular,
 Shubhasiz, bir kuni rad etar bular.
 Vaziyat, rosti, bir oz qo'rqulidur,
 Kim bilur, balki jinoyat ham bo'lur.
 Istasang, ul qizni olib ketamiz,
 Qarshi chiqsa kim agar- mahv etamiz.
 Shayx San'on
 O'zdamir, o'ldirsa ham meni ming bor,
 Bundoq nohaq ishni qilmayman zinhor.
 O'zdamir
 Ra'yingga qarshi hech so'zim yo'q, hayhot,
 Faqat ehtiyot shart, juda ehtiyot...
 Shayx San'on
 Ketingiz, chunki ko'p uzoq yo'lingiz,
 Meni tangrim qo'rur, amin bo'lingiz.
 O'zdamir
(xurjunini yerdan olib, Shayxning qo'lini o'par ekan)
 Bir qazo sodir o'lsa, Shayxim, ishon,

Biz boramiz, sen uchun fidodir bu jon.
 Doimo burchimiz itoat erur,
 Bizga sening amring saodat erur.
(chiqib ketadi)
 Shayx San'on
 Izzat-ikromingdan tog' bo'ldi ko'nglim,
 Tashakkur, hech qachon kam bo'lma, o'g'lim.
(O'zdamirning olislab borayotganini ko'rib)
 O'pqondir, oh, hamma tomonim o'pqon,
 Bu shum tole qayga boshlar, noayon?!
 Bu ne falokatdir, javob ber, yo Rab!?
 Nina
(Sassiz qadamlar bilan chekinadi. Humorning xonasiga kirar ekan)
 Buning hammasiga Sergodir sabab.
 Shayx San'on
(falakka boqib)
 Shikoyat emasdir aslo bu nido,
 Chunki Xumor uchun bari, yo Xudo!
 Har balo go'yo bir saodat erur,
 Har jafo men uchun muhabbat erur.
 Eshik oldidagi oftobani olib, suv keltirmish uchun bog'ning
 bir chetiga qarab ketadi. Bir ozdan so'ng oq libosli Anton
 boshqa tomondan chiqib keladi. Badqovoq bir gurji kirib,
 qo'lida yondiruvchi modda va bir dasta gul tutgani holda unga
 ergashadi.
 Anton
(past tovushda)
 Sergojon! Sergo...
 Birodari
 Baqirma, jim tur.
(Cho'chqaxonaga qarab)
 Shayx San'on yotoqda... Dong qotib yotur.
 Anton

Sergo!..
 Birodari
 Kerakmas... Men o'zim boplab tashlayman,
 Shayxni mayda-mayda to'g'rab tashlayman.
(lip etib o'zini ichkariga uradi)
 Anton
(eshikdan qarab)
 Ur yana! Yana bir... Yana bir..
(o'z-o'ziga)
 Endi Xumor
 Anglaydi, men kimman, qanaqa shunqor!
 Birodari
 Bu battol, bilmadim, ne sehr etmish,
 G'alati bir holkim, juda ham mudhish!..
 Shuncha xanjar urdim- qilmaydi ta'sir.
 Har holda... Endi bu oxirgi tadbir.
(Eshikni bekitadi, shu orada ichkarida olov yona boshlaydi)
 Anton
 Uyga o't qo'ydingmi?
 Birodari
 Yo'q o'zga chora,
 Yonib kul bo'lgaydir San'on...
 Anton
 Bechora!..
 Endi bermoq kerak Xumorga xabar,
 Bu holni ko'rsinu yig'lasin dilbar.
 Xumor Nina bilan xonasidan chiqadi, ularni ko'rishi bilanoq
 qattiq hayrat va sarosma ichida qoladi.
 Birodari
(Antonga istehzoli kulganicha)
 Endi San'on yotib mangu ro'yoda,
 Zavq surar jannatda, arshi a'loda.
(sarosimaga tushib)
 Ko'p turmoq yaxshimas... Bu joy xatarlik,

Ketamiz, qani bo'l...
 Anton
 Mayli, ketaylik.
 Tez-tez yurib chiqib ketadilar.
 Xumor
 Oh!.. bundan kelmoqda jinoyat hidi.
 Nina
 Og'ir bir musibat, falokat hidi.
 Shu payt shiddatli shamol esadi, momaqalldiroq gum-
 burlaydi, yong'inning charsillab yonishi eshtiladi. Bu tovushlar
 pardaning oxiriga qadar davom etadi.
 Xumor
*(Ninabilan birgasarosimagatushgan holda cho'chqaxonaga
 yaqin kelib)*
 Endi hammasini bildim... voy jonim!
(g'azab va sarosimada)
 Sergo, kel! Qaydasan!?
 Sergo
(paydo bo'lib)
 Shundaman, xonim.
 Xumor
 Qani, kel!.. bo'l tezroq!.. Och eshikni, och!
 Nina
 Xoin, sotqin, olchoq! Och eshikni, och!
 Sergo eshikni ochgani hamono yong'indan hosil bo'lgan
 alanga sahnani yoritib yuboradi.
 Kir, Shayxni olib chiq. Qani bo'l, olchoq!
 Xumor
 Oh!.. tezroq qutqazing!.. Kuymasin!.. Tezroq!..
 Sergo ichkari kirmoqchi bo'ladi, biroq yuragi betlamaydi.
 Qo'shnilar
(uch-to'rt kishi kirib)
 Nima gap? Ne bo'ldi?
 Xumor

Omon! Al'omon!..

Yondi, kuyib ketdi bechora San'on.

Qo'shnilar

Ko'raylik-chi, balki tirikdir...

Nina

(Sergoga g'azab bilan)

Jallod!..

Xumor

O-h, bechora Shayx! Imdod!.. O-h, imdod!..

Hushidan ketib yiqilayozgan bir holga tushadi. Nina darhol uni suyab qoladi. Shu payt qo'lida oftobda tutganicha bir tomondan Shayx San'on chiqib keladi, hamma hayratdan dong qotib qoladi.

Shayx San'on

(ta'zimkorona bir qiyofada)

Shayxni siz o'ldiga chiqarmang zinhor!

Mana, qarshingdaman, azizim Xumor!

Dilda yonsa ishq degan otash agar,

Unga ta'sir etmas bu otashlar.

Men o'limdan endi qo'rqib netaman,

Xalqni tark aylab Xoliqqa yetaman.

Abadiyyat mangu mo'zoring bo'lur,

Chunki ishqning sultoni yorim bo'lur.

Ishq uchun kim aylasa jonin nisor,

Mangu gulshan ichra topgaydir qaror.

Balki qismat bul vujudni mahv etur,

Ruhim o'lmas, samoviy ishqqa yetur.

Uchar ul, cheksiz fazolardan oshar,

Yana jannatda sening birla yashar.

Oxirgi bayt tugayotganida parda bekiladi.

Parda

II SAHNA

Madinada bo'yra tashlangan bir xona... Atrofda o'tirib suyanish uchun yostiq-to'shaklar... Ikki eshik... Boqqa qarab ochiladigan ikki-uch deraza... Quyosh endigina chiqib kelayotgan bir payt...

Parda ochilganda xizmatchi qora arab yostiq-to'shaklarni tuzatib chiqib ketadi. Shu payt Shayx Hodi va Abululo kirib kelishadi.

Shayx Hodi

Ming shukur, ming shukur Rabbanomizga,

Yana qaytib keldik Madinamizga.

(Derazalardan birini ochib)

Muqaddas havosi tanlarga darmon,

Insonga yangidan baxsh etadi jon.

Ruhlarga ajoyib safolar berur,

Qalblarga tuganmas shifolar berur.

Abululo

Shayx Hodi! Ne deysiz, men chiqib agar-

Nima gap, nima so'z- bir olsam xabar?

Shayx Hodi

Mayli, bilib kelgin borib birma-bir,

Qanday voqealar bo'lmishdir sodir.

(derazani bekilib)

Men esa toliqdim, bunda qolayin,

Bir lahza cho'zilib orom olayin.

(Abululo chiqar ekan)

Faqat eng avvalo sen Shayx San'ondan

Xabar so'r!..

Abululo

Albatta!

Shayx Hodi

So'ng chiqib ondan

Zahroning holin so'r, ahvolini bil,
Xasta yotgan bo'lsa, bor, ziyorat qil.

Abululo chiqib ketadi. Shayx Hodi ridosini ustiga yopib
cho'ziladi. Shu payt sahnaning shu'lasi so'nib, ortidagi ikkinchi
parda ochiladi.

Shayx San'on

*(olovlar, yong'inlar ichida namoyon bo'lar ekan, yarim
mahzun, yarim mamnun holda bir faryod bilan)*

Yondim, Olloh!.. Ushbu kulfatlar nadur?

Ne bu dahshat?.. Oh, bu lazzatlar nadur!?

Otashi ishq ham mukammal baxt emish,

Angladim, bul o'zi ham jannat emish.

Garchi yo'q senga shikoyat, yo Rab!..

Senda yo'qmi bir inoyat, yo Rab?!.

Oh, meni qandoq baloga otding,

Sen meni ne uchun, nevchun yaratding?!

Ba'zi mavhum, noma'lum qo'llarda xanjarlar, qilichlar
porlab, Shayx San'onga hujumlar qilinishi ko'rinib turadi.

Bir malak

(ko'kdan tushib kelgan kabi)

Hech tashvish tortmagin, muhtaram San'on,

Tangrim unutmagay seni hech qachon.

Rabbim senga panoh!.. Qanoat tilar,

Hamda Rasululloh shafolat tilar.

Malaklar uchun sen muqaddas, suyuk,

G'am chekma, Shayx San'on, buyuksan, buyuk!

Shayx San'onni qo'lidan tutib chekkaga tortib ketishi bilan
ortdagi parda tushadi. Sahna yorishadi.

Shayx Hodi

(dovdirab qolgani holda sapchib uyg'onib)

Ajabo!? Lo iloha illalloh!

Bu qanday dahshatli holdir?!

Shayx Abuzar

Yo Olloh!

*(U Shayx Abullahyo va Shayx Ja'farlar bilan kirib keladi.
Quchoqlashib ko'rishadilar)*

Shayx Hodi

Marhamat!

Shayx Abuzar

Ahvollar nechuk?

Shayx Hodi

Ming shukur.

Shayx Abuzar

Jihodingiz bo'lsin munavvar, purnur,

Ajr ato aylasin, Shayx, sizga Xoliq.

Shayx Hodi

Ko'rdingizmi Abululoni?..

Shayx Abuzar

Yo'q, yo'q.

Shayx Hodi

Zahroning sog'lig'i yaxshimi, axir,

Tuzalib ketdimi?

Shayx Abuzar

Ahvoli og'ir.

Yuribdi joni yo'q bir jasad kabi.

Shayx Hodi

O'zing madadkorsan, shifo ber, Rabbim!

Shayx Abuzar

Yemaydi-ichmaydi. Ko'zlarida g'am...

Yig'lamas... Holiga yig'laydi olam.

Ahvoli parishon, ko'p pajmurdadir,

Sudralib yurgan bir tirik murdadir.

Hamisha rasulning qabriga borar,

Ollohga iltijo qilib yolborar.

Shayx Hodi

Bu g'amli qissani so'ylama... Yetar!..

Ayt-chi, Shayx San'ondan bormi bir xabar?

Shayx Abuzar

Biz so'rab turibmiz uni hammadan...
 Yo'lchi bor Makkayi mukarramadan.
 So'zlagan so'zlari rost bo'lsa agar,
 Shayx San'on ertaga shu yerda bo'lar.
 Shayx Hodi
 Ming shukur. Xudoyim, senga ming shukur!
 Shayx Abuzar
 Xo'sh, o'zing qandoqsan, o'zingdan gapir.
 Cho'zilib ketdi-ku bu galgi safar.
 Birodar, dunyoda ne gap, ne xabar?
 Shayx Hodi
 Oh, so'rmang aslo!.. Bir qiyomat bo'ldi,
 Bu safar- safarmas, falokat bo'ldi.
 O'n kishi ichindan oqibat, illo,
 Bir men omon qoldim, bir- Abululo.
 Har uchalasi
(qattiq bir motam va hayrat bilan o'ziga xos qiroat ila)
 "Inna-lillahi va inna-ilayhi rojiun..."
 Shayx Abullahyo
(chuqur bir sukutdan so'ng)
 Naqadar dahshatli falokat, yo Rab!
 Shayx Ja'far
 Ne emish, vo ajab, bu holga sabab?
 Shayx Abuzar
 Evoh!.. bu xabardan ko'nglimiz vayron...
(Shayx Hodiga)
 Qani, barin bir-bir aylangin bayon!
 Shayx Hodi
 Ka'badan biz huv o'sha chiqqan kuni
 Boshladik va'z birla tablig' ishini.
 Kezduk ozmi-ko'pmi Yaman diyorin,
 Shundan so'ng otlandik bizlar Hind sori.
 Duch kelgan har joyda nutq etdik irod,
 Xalqni to'g'ri yo'lga boshlamoq- murod.

Ahli islom shod bo'lib xushlar edi,
 Qayga borsak bizni olqishlar edi.
 Boshqa dinda qolgan insonlar zalil,
 So'rgay erdi bizdan isbotu dalil.
 Bahslashib ko'rdilar, mulzam bo'ldilar,
 So'ng dini islomni qabul qildilar.
 Shayx Abullahyo
 Ha, islom yuksalib boradi, enmas.
 Shayx Ja'far
 Nuri Haq doimo porlagay, so'nmas.
 Shayx Hodi
 O'shal diyorlarda shundoq bir muddat
 Himmatlar ko'rsatdik, ayladik da'vat.
 Nogohon boshlanib o'latu vabo,
 Ko'p inson qirildi topmayin davo.
 Chorasiz qaytdik uqubatlar bilan,
 Hindni tark etdik nadomatlar bilan.
 Bahri Ummon ichra qo'pdi bir to'fon,
 Ostin-ustin bo'ldi go'yo bu jahon.
 Yarmidan o'tganda tun ham, nihoyat,
 Bostirib keldi-ku qizil-qiyomat.
 Bu dahshat oldida bizlar nimamiz!?
 Pista po'chog'idek o'ynar kemamiz.
 Dolg'alar yopirilar bir balo kabi,
 O't sochib pishqirgan ajdaho kabi,
 Bo'ronlar quturib, guvlab kelganda,
 Dosh bera olmayin kema, yelkan-da
 Bir onda bo'linib, sochilib ketdi,
 Faryod, oh-fig'onlar falakka yetdi.
 Ojiz bechoralar yig'lar, baqirar,
 Iltijolar qilar, ingrar, chaqirar.
 Necha xalq Haqqa munojot aylashib,
 Bir najot, imdod tilar dod aylashib.
 Chirpirab borarkan suvda har inson,

Yanada battarroq quturdi ummon.
 Qaldiraq gumburlar dam-badam, takror,
 Sillalar quridi, qolmadi mador.
 Bir yonda muttasil yaltirab yashin,
 Suvlarga sanchardi qilich otashin.
 Bir sarhad qolmadi yeru ko'k aro,
 Yer- balo, ko'k- balo, muhit- bir balo...
 Yo'Ichini har lahza bir dahshat kutar,
 Dengiz o'z qurbonin qa'riga yutar.
 Taqdir bir najotsiz chohga tashladi,
 Bizning kemamiz ham cho'ka boshladi.
 Shayx Abullahyo
 Ko'p yomon tasodif, falokat bo'lmish.
 Shayx Ja'far
 Kutilmagan dahshat, xalokat bo'lmish!..
 Shayx Hodi
(davom ettirib)
 Yo'Ichilar chorasiz qolibon, nogoh,
 Ikki- bir, uchi- bir bo'ldilar hamroh.
 Suvlarga otildi hamma g'amdiya,
 Hamma o'z jonining edi g'amida.
 Suvda ancha suzdik urib qo'l-qanot,
 Hech majol qolmadi, yo'q edi najot.
 So'zlab bo'lmas muztar bu holatimni,
 Aytdim kalimayi shahodatimni.
 Umidim goh yonib, so'nib gohida,
 Borardim... Bir tovush keldi sohildan.
 Sas kelgan tomonga suzib ketdim rost,
 Olloh madad berdi, men bo'ldim xalos.
 Bilmadim, bu kecha qanday surindi,
 Nihoyat, tong otdi... Quyosh ko'rindi.
 Afsus, oramizda ko'p edi qurbon,
 Men va Abululo qolgandik omon...
 Shayx Abuzar

O'lganlarga bo'lsin Tangri rahmati,
 Mag'firat aylasin, Rasul hurmati.
 Sizga etsin sabru qanoat ehson,
 Umringizni uzoq aylasin Subhon.
 Abululo
(kirib kelib)
 Shayx Sadro muridlar bilan shu zamon
 Kelmoqda...
 Shayx Hodi
 Juda soz... Biroq Shayx San'on?!
 Abululo
 Uni men ko'rmadim, u yo'qdir...
 Shayx Hodi
(bezovta va hayratomuz bir holda)
 Hayhot!
 Tushda ko'rganlarim rost bo'lsa nahot?!
(derazani ochib osmonga boqqanicha)
 Oh, mening ko'zimga tor keldi fazo,
 Shayxning boshida bor ekan qazo.
 Ma'yus bir xolda xayolga cho'madi. Shayx Sadro
 boshchiligida barcha shayx va muridlar horg'in odimlar bilan
 kirib keladilar. Shayx Hodi boshini ko'taradi. Kelganlarga
 og'ir va keskin nigoh bilan razm solib chiqqandan so'ng Shayx
 Sadroga.
 So'yla, Shayxingizga ne bo'ldi, Sadro?
 Sizlarga aytdimi abadiy vido?
 Shayx Sadro taraddudlangan holda o'ylanib qoladi.
 Bundoq hayrat bilan surmagin xayol,
 Ne bo'ldi? Hammasin so'yla. To'kib sol!..
 Shayx Sadro
 Shayxni judo qildi bizdan Gurjiston,
 Avvalgi San'onmas, u boshqa San'on...
 Shayx Hodi
 O'zi sog'mi?

Shayx Sadro
 Albatta!
 Shayx Hodi
(osmonga qarab)
 Ming shukur, yo Rab!
(Shayx Sadroga)
 Nechun ayrildingiz, ne bo'ldi sabab?
 Shayx Sadro sukut saqlaydi.
 Xo'sh, gapir, yashirma!
 Shayx Marvon
(Shayx Sadroga)
 Qani, ayt, aytgin!
 Shayx Hodi
(Shayx Marvonga)
 Qani, yo'qsa sen ayt, sen davom etgin!
 Shayx Marvon
 Shayximiz sotdi dinni, iymonni,
 Shayximiz otdi hukmi Qur'onni.
 Hammasidan bitta qizni deb kechdi,
 Bo'yniga xoch osdi, sharob ham ichdi.
 Bir payt ayollardan qochardi San'on,
 Endi to'ng'izboqar- bechora cho'pon.
 Shayx Hodi
(ma'noli bir ohangda)
 Bu holda ko'rganda, shubhasiz, uni,
 Tuygansiz nafratli, jirkanch tuyg'uni!
(istehzoli qahqahalar bilan)
 Va ortga qaytgansiz?... siz Shayx San'onsiz!..
 Hammangiz bir quruq jasadsiz- jonsiz.
 Ajabo, nahotki shundoq bir ustod
 Qilingay ta'nayu la'nat bilan yod!?
 Shayx Marvon
 Uni kofir deya atagan inson
 Nahotki gunohga botadi?

Shayx Hodi
(juda g'azablangan holda)
 Marvon!
 Ko'rmadim men xuddi sen kabi nonko'r,
 Bir ko'zing ko'r emas, senda vijdon- ko'r.
 Hamma sukutga cho'madi.
(barchaga)
 Sizda insof yo'qdir, hamiyyat yo'qdir,
 Piri benazirga hech hurmat yo'qdir.
 Chunki ruhingizda yo'qdir yuksaklik,
 Qalbingiz tubandir, yo'q zarra poklik...
 Tutsa ham dunyoni shu'layi hikmat,
 Ojizlar bu nurni ko'rolmas faqat.
 Shayx San'on, ul charog'on oftob
 Kofir o'ldi, xoch osdi, ichdi sharob.
 Neki qilgan bo'lsa u, ildam shuni-
 Qilmog'ingiz shart edi siz ham shuni.
 Nega bo'lmadingiz sizlar ham tarso,
 Gunohga botmoqdan qo'rqqandirsiz, o!..
 Holbuki, bu kufri Shayx San'onning,
 U fozil inson, piri urfonning
 Sizdagi iymondan yuksak, avlodir,
 Haq bilgay, u sizdan ming bor a'lodir.
 Barcha
 Biz rosa yolvordik, ammo rad etdi.
 Shayx Marvon
 Bizni nafrat bilan tark etib ketdi.
 Shayx Hodi
 Chunki siz- egredil, xoinsiz, xolos,
 Zohiran- tup-tuzuk, botinan- iflos...
 Sizda bo'lsa edi zarracha vijdon,
 Shayxingizni bilib Ka'bayi iymon,
 Unga hech ta'nalar so'ylamasdingiz,
 Yo'ldan ozgan deb o'ylamasdingiz.

(Shayx Sadroga)

Yo'qsa bu gaplarim yolg'onmi, Sadro!?

Shayx Sadro

To'g'ri, juda to'g'ri. Biz qildik xato!

(boshqacha bir ohangda)

Shubha yo'q, sizningcha biz manfurmiz,

Ammo bunda ozmi-ko'pmi ma'zurimiz.

Shayx Hodi

Masalan?... fikringni ochiq so'ylagil!

Shayx Sadro

Shayxni tark aylagach, biz raso bir yil

Undagi xalqlarga kelib yuzma-yuz,

Dinni tablig' etdik... Afsus, ming afsus!...

Bir kuni San'ondan biz olsak xabar,

U cho'pon bo'libdi, ha, to'ng'izboqar.

Ikki kun yolvorib tavallo etdik,

Unga kecha-kunduz iltijo etdik.

Yana u rad etdi... Bo'lmishdir asir,

Hech qanday iltijo qilmadi ta'sir.

Shayx Hodi

Juda soz, Shayx shunga aylabdi jazm,

Siz ham qolmog'ingiz edi-ku lozim!

Shayx Sadro

Mana, birodarlar barchasi guvoh,

Qolaylik, dedim men, bular-chi, evoh,

So'zinga quloq ham solmadilar, rost,

Faqat bildirdilar qattiq e'tiroz.

Shayx bilan qolmoqchi bo'ldim men tanho,

San'on istamadi buni mutlaqo.

Hammamiz yurakdan qayg'urib, ma'yus,

Unga vido aytdik. Afsus, ming afsus.

Shayx Hodi

Shayx San'on- u buyuk bir ummon,

Unda yo'q qa'ru ibtido, poyon.

Uki idrok uchun kamol istar,

Ahli zavq istar, ahli hol istar.

Oh, hozir ko'rganim bir tush, bir ro'yo

Qandayin og'ir bir lavhadi... E-voh!..

Shayx Marvon

(Shayx Naimga istehzoli)

Ajabo?!

Shayx Sadro

(Shayx Hodiga)

Bu ne tush, aytingiz, Shayxi padarim.

Shayx Hodi

Hali ko'rdimki, u Shayx- darbadarim

O't olib yonmoqda... Ko'ngli g'ash erur,

Har tomoni o't erur, otash erur.

Unga kimlardir qilich sanchmoq bo'lar,

Xanjarin sanchib qonin ichmoq bo'lar.

Hamma chuqur bir hayratda.

Bir malik shunda qanotin zar qilib,

Tushdi-ku ko'kdan tabassumlar qilib.

Shayx-la uchdi o'zga dunyolar sori,

Qurbi mavlo, arshi a'lolar sori.

Barcha

Shayximiz rahnamoyi urfon erur!..

Shayx Abuzar

Shubhasiz, Haq lutfiga shoyon erur.

Birinchi Shayx

E-voh, shundoq Shayxni nega tark etdik?

Ikkinchi Shayx

Xatolar qildik biz, ko'p tuban ketdik!

Shayx Hodi

Chunki siz ko'rdirsiz... u- manbai nur...

Abululo

Tavba etsak, bul gunoh avf qilinur.

Birinchi Shayx

Shayxni qayta izlabon ketmoq kerak.
 Ikkinchi Shayx
 Shubhasiz, dargohiga yetmoq kerak.
 Shayx Sadro
(boshini sarak-sarak qilib, istehzoli va ma'noli bir ohangda)
 Soxta tuyulmasin sizga, ajabo,
 Jinday xira tortsa havo mabodo,
 Sevinib ketadi ko'rshapalaklar,
 Aldanib raqs etar joni halaklar.
 O'ylashar: shu'lalar olib ketdi bosh,
 Go'yoki chiqmagay endi hech quyosh...
 Bir oz muddat o'tgach, porlabon takror,
 Olamni to'ldirsa bir ajib anvor,
 Qochgani joy topmay qoladilar lol,
 Naqadar botildir bu o'y, bu xayol!..
 Shayx Hodi
 Bu bir dahshat erur, bu bir qabohat,
 Bo'lgani bo'ldi... hech chora yo'q, faqat,
 Tangrim, o'zing endi bizga yo'l ko'rsat...
 Endi g'animatdir har on, har fursat.
 Hozir Rasululloh qabriga borib,
 Ziyoratlar qilib, Haqqa yolborib
 O'ltiraylik biz qanoatlar tilab,
 Rahmu shafqat ham shafolatlar tilab.
 Yo'l olaylik so'ngra Shayx San'on sari,
 Yo'l olaylik rahbari urfon sari.
 Barcha
 Qani ketdik, Shayximizga intizor,
 Qani ketdik, Shayximizga jon nisor.
 Shayx Hodi bilan Shayx Sadro chiqishadi. Barcha Shayx va
 muridlar ularga ergashadi.
 Shayx Marvon
(chiqib ketar ekan, Shayx Naimga)
 Barchasi yolg'on xayolga aldanur,

Kufri zulmatni nuri Haq deb tanur!..
*(eng keyin Abululo chiqar ekan, ma'noli ohangda har
 ikkisiga)*
 Abululo
 Bir haqiqat borki, hech eskirmagay,
 Ko'rlar aslo nuri Haqni ko'rmagay...

Parda

TO'RTINCHI PARDA

I SAHNA

Ikkinchi pardaning sahnasidagi kabi yo'l chekkasidagi kichik bir ayvon... Qarshisidagi gulzor bog'cha, may oylari... Yakshanba kuni... Parda ochilganda to'rt-besh gurji yigiti sarxush holda yo'ldan o'tib boradi. Ulardan biri ilgarida cholg'u chalib boradi, biri esa gandraklab, kulgini qistaydigan holda o'ynaydi, boshqalari chapak chalib uni olqishlab boradilar. Nina ayvonga chiqib ularni tomosha qilib turadi. Yigitlar chalib-o'ynaganlaricha uzoqlashib ketadilar. Shu payt Xumor ham chiqib keladi.

Nina

(Xumorga)

Biz go'yo xonaga qamalgan mahbus,
Mundoq sayilga ham chiqmaymiz, afsus...

Bugun har ko'ngilda bir dunyo havas,
Odamlar sayr etar, o'ynab-kular, bas,
Qara, tabassumlar qilmoqda jahon,
Sen faqat bu fayzdan begona, pinhon...

Xumor

Meni sen malomat qilmagin, gulim!
Na iloj, yorishmas bu xasta ko'nglim.
Dunyo yashnar, gullari xandon qilur,
Bul manim dardimni ming chandon qilur.

Shu payt avval qizil libos kiyingan qizlar va bolalar, so'ngra yigitlar nash'ali, munis bir ohangda qo'shiq ayta-ayta kirib keladilar.

Qizlar va bolalar

Ochdi binafsha, sunbul,
Xandon etar qizil gul;
Sayrab misoli bulbul-
O'ynatadi xayolni...

Yigitlar

Quyosh sochar tillolar,

Ming jilvayu jilolar.

Lol etadi sarosar

Manzari ahli holni...

Qizlar va bolalar

Dunyo surguga to'lmish,

Bir parcha jannat o'lmish,

Ruhlar musaffo bo'lmish,

Har dil ochiq, safoli...

Yigitlar

Har ko'zda bir muhabbat,

Har yuzda bir saodat;

Zavq ahli aylar ishrat

Sarmastu louboli...

Shu payt kalisoda juda tez sur'atlar bilan chalinayotgan jom sadosi eshtila boshlaydi.

Xumor

Nina, tingla bu jozib jom sasini,

Tingla umrning shikasta nolasini.

Ahli el bir yonda qo'shiq aytadi,

O'z-o'zin o'ynab-kulib shod etadi.

Bir tomonda bir bechora dard bilan,

Zavqli dunyoga boqar hasrat bilan.

Borgali xesh-aqrabo, diyori yo'q,

G'am-alamdan o'zga do'stu yori yo'q...

Nina

Parvo qilma, har ko'ngildan dod chiqar,

Bitta farddan necha bir faryod chiqar.

Xumor

Ruhimni ezmoqda bu kuy, bu ohang!

Ammo nima iloj?!

Nina

(yo'lga qarab)

Bas, keldi otang!

Xumor

(pop bilan otasini ko'rgach, jirkanish bilan)

Bu- o'sha ruhoni, oh, xiyonatkor,

Aftidan, yana bir xiyonati bor.

Har ikkalasi yetib keladi, tag'in jom sadosi eshtiladi.

Pop

Eshitmoqdamisan, tingla, Platon?

Platon

Birov o'ldimikan?

Pop

Ha, sho'rlik Simon.

Platon

Voy essiz... Xo'sh, unga ne bo'ldi, aytgil?

Pop

Xumorni sevardi... Rosa ikki yil

Yig'ladi, bo'zladi... o'rtandi og'ir,

O'zin suvga otib g'arq bo'ldi oxir.

Platon

Eh attang!.. Zo'r yigit edi-ya Simon.

Pop

Hali Antonni ayt. Bechora Anton!..

Ko'zida hayotdan asar yo'q aslo,

U ham Xumor uchun bo'ladi fido.

Platon

Iloj yo'q... San'onga men berdim va'da,

Va'dani buzmaslar ikki dunyoda.

Pop

U- muslim. Qaytib ol axir so'zingni,

Go'rlik etib badbaxt qilma qizingni.

Platon

(parvosiz qahqaha urib)

Ko'p qiziq!.. Xumordan chekma sen tashvish,

Unga farqi yo'qdir- yozmi yoki qish.

Ajib bir beparvo qiz erurkim ul,

Mangulik bog'ida bir g'ururim ul,

Shodlik va qayg'uni teng ko'rar so'lim,

Unga baribirdir hayot va o'lim.

Pop

Bilmadim, bu qanday yolg'on, bu ne lof,

Platon, senda o'zi bormi hech insof?

Platon

(Popning qo'lidan tutib)

Maqsading angladim... Basdir bu masal,

Ko'ramiz- ne yozgan bu hukmi azal.

Har ikkisi ichkari kiradi. Shu payt Shayx San'on bardam va nuroniy bir qiyofada, faqat soch-soqoli butunlay oqargan, qo'liga bir cho'pon tayog'ini tutgan holda bog' tomonda paydo bo'lib, og'ir va xayolchan odimlar bilan ayvon tomon yuradi. Shu payt Xumor ham ayvonga chiqadi. Shayx San'on Xumorning qarshisida to'xtab, ma'noli va so'z aytmoqchi bo'lgan bir qiyofada tikilib turadi.

Xumor

Biron-bir istaging bormi, ayt, San'on?

Qalbingda ne bo'lsa, aylagin bayon...

Shayx San'on

So'yla, ey oshinoyi vijdonim!

So'yla, sen so'yla, nozli sultonim.

So'yla, sen so'yla, menda toqat yo'q,

Arzi holga, ehtimol, hojat yo'q.

Yaxshi ma'lumdir senga ahvolim,

Sensan axir pariysi omolim...

Xumor

(nazokat bilan)

Fikring tumanlidir, judayam mubham,

Angladim ne deganningni ham...

Bir oz sukut.

Sergo

(kelib, Shayx San'onga)

Kelibon bir to'da ridoli odam,

Shayxim, so'rashmoqda seni damodam.

Eski do'stlar bari, tanishdir beti,

Hademay bu yerga kelishar yetib.

Shayx San'on

(g'azabli va bezingan bir qiyofada)

Ular past kimsalar, aslo sharhi yo'q,

San'on boqqan to'ng'izlardan farqi yo'q.

Ko'rgali ko'zim yo'q ularni zinhor,

Daf' bo'lsin, barchasin qaytarib yubor!

Sergo darhol uzoqlashib ketadi.

(ta'zimkor bir vaziyatda)

Anglagil holimni, nozanin Xumor,

O'zingga ma'lumdir hamma sir-asror.

Ketdi-ku yo'lingda dinim, iymonim,

Bekor bo'ldi ulug' shuhratim, shonim.

Unutib jumla hukmi Qur'onni,

Oqibat bo'ldim-ku to'ng'iz cho'poni.

(boshini ochib)

Sochim, soqolimga yog'ib o'tdi qor,

Ikki yil bir bora kulmadim zinhor.

Men yashadim o'zga bir ro'yolar bilan,

O'zga dunyo, totli xulyolar bilan.

Doimo hasratu dardlarda yonib,

Yashadim bitta xayolga aldanib.

So'ylagin, amring nedur, aylay bajo,

Yo bekormi shuncha men chekkan jafo?

Xumor

(samimiy va ta'sirlangan holda)

Muhtaram shayx!.. Ey buyuk San'on!..

(so'zini ortiq davom ettira olmaydi)

Shayx San'on

So'ylagin, ey ruhim! So'ylagin, omon!

So'ylayver tortinmay, chekinmay, Xumor,

Sen neki amr etsang, mana men tayyor.

Har xitobing menga bir ehson kabi,

Har itobing jismim ichra jon kabi.

So'yla, shod et bu ruhi nolonimni,

Kul, sevintir bu qalbi giryonimni.

Menga qilsang qanchalar ranju g'azab,

Qayta-qayta sog'inar ko'nglim, ajab.

Yo'lingda jon bermoq hidoyatimdir,

Balki shu eng buyuk saodatimdir...

Shu payt Pop, Platon va Nina ayvonga chiqib keladilar.

Platon

(Xumorga)

San'on tag'in nima istar, ajabo?

Shayx San'on

Men vafo istayman, birdan-bir vafo.

Pop

Muddaong nimadir? Qani, izhor et!

Shayx San'on

So'zimning daxli yo'q senga, nari ket!

Pop

(Platonga)

Bu kimsa sog' emas, har qalay, majnun.

Shayx San'on

(zaxarxandalik bilan)

Majnunning dardini anglagay majnun.

Platon

Xumordan so'raylik...

Pop

Yo'q, bo'lmas, ishon,

Undan so'rmoqqa aslo yo'q imkon.

Bu g'anim qaytdi-ku bergan so'zidan,

Tag'in yurib ketdi eski izidan.

Platon

Nelar demoqdasan, tushuntir, jonim!?

Pop

Amin bo'lavering, menga ishoning.

Bu bir betayindir, yo'q e'timodi,

Xudosi yo'q uning, yo'q e'tiqodi.

Tag'in Qur'on o'qir, o'qiydi namoz,

Islomga e'tiqod qo'ymishdir u boz.

Shayx San'on

(Platonga)

Yo'q, yolg'on! Bo'hton bu! Siz undan qoching!

Pop

(hujum qilib Shayxning ko'ksini ocharkan)

Xo'sh, qani ko'rsat-chi, qaerda xoching?

(xochni topmagach, g'oyat g'azablangan holda)

Qani, javob bergin, ey beburd xoin!

Senda bormi tayin biror mazhab, din!?

Shayx San'on

(zaharxandalik bilan)

Orif bo'l, orif bo'!!.. Yutma vijdonni,

Ko'ngildan izlagin dinni, iymonni.

(Popning ko'ksidagi kattakon xochga ishorat bilan)

Zohiring ko'p go'zal, yashnab turibdi,

Ichingda shaytonlar o'ynab yuribdi.

Pop

(sarosimaga va g'azab bilan)

Bas!.. Inson suratli ey iblis. Basdir!

Shayx San'on

Men-ku bas qilurman, ammo bu- rostdir.

Pop

Bo'ldi, ket! Daf bo'lg'in, ket shitob endi!

O'zingga boshqa bir panoh top endi!

Xumor

O-h!

Platon

(Popga)

Yo'q, yo'q! U sho'rlikni haydama yiroq!

Pop

(Shayx San'onga)

Ket, yo'qol ko'zimdan!.. Darbadar olqoch!

Shayx San'on

Men olchoq? Darbadar?!

Pop

Daf bo'lg'in, fosiq,

Sen shunday jazoga loyiqsan, loyiq...

Darhol Xumor bilan Platonni ushlab, ichkariga tortib kiradi.

Faqat Nina tashqarida qolganicha sarosimali bir holda dovdirab turadi.

Shayx San'on

(Xumor ketganini ko'rgach, ojiz va majnunona)

Ketma, kel! Ey nozaning Xumorim, kel!

Qolmadi hech sabru ixtiyorim, kel!

Men o'lurman sensiz, ey, qutqaz meni,

Kelgin, ey jonim, hayotim mazmuni!..

Hammasi bo'ldi bekor... Kel, qani kel,

Yo'qsa eng so'nggi vido aytgani kel.

Shuni loyiq ko'rdimi azal, malagim!

(ortga chekinib, yo'l ustida qattiq ta'sirlangan holda tikilganicha)

Alvido!.. Alvido!.. Go'zal malagim!..

(taraddudlangan va majnunona qadamlar bilan o'ng tomondan chiqib ketadi)

Xumor

(chiqib, Ninaga)

Qani San'on, qaydadir?

Nina

Ketdi yiroq!

Ketdi majnun ishqini aylab chiroq.

Xumor

Shu buyuk ko'ngilni sindirdilarmi,
 Tahqirlab, ul shamni so'ndirdilarmi?
(yo'lga tikilib, Shayx ketgan tomonga qaraganicha)
 Ey buyuk Shayx! Ey buyuk San'on,
 Bir lahza kutib tur, ketma, alomon!...

Darhol tushib, shayxning ortidan ketadi. Nina ham Xumorga ergashadi. Shu payt O'zdamir va O'g'uz boshchiligida Shayx Hodi, barcha shayxlar va muridlar birgalikda yo'lning so'l tomonidan chiqib keladilar.

Barcha
(hayajonli bir ohangda)
 Qaydadir, qaydadir rahbari vijdon?
 Aytingiz, qaerda qiblayi imon?
 Shayximiz qaerda, qaydadir San'on?
 Aytingiz, qaerda Ka'bai urfon?..

Pop
(Platonga bilan birga ayvonga chiqar ekan)
 Kimni izlayapsiz? Nima gap, axir!?

Barcha
 Yaxshisi, bizga ayt, San'on qaydadir?

Pop
 Bu yerda qolmoqning topmay chorasin,
 Daf bo'lib ketdi u, o'chdi qorasi!

Barcha
(hayajonli va dovdirab qolgan bir holda popga)

Senga loyiq emas bundoq bir ta'bir,
 Hadding yo'q etgali sen uni tahqir.
 Bundoq aljirashlar joizmi shu on,
 O'ylab ko'r, ey razil, ey tuban inson.

Qizlar, bolalar va yigitlar birgalikda qorishiq ovozlarda musiqasiz kirib keladilar. Hamma ularga iltifot ko'rsatib turadi.

Ochdi binafsha, sunbul,
 Xandon o'lur qizil gul;
 Sayrab misoli bulbul-

O'ynatadi xayolni...

Shu payt Nina juda bezovta bir holda o'ng tomondan otilib kirib, hammaning e'tibori tortadi.

Nina
 Ketdi, evoh, ketdi!.. Ketdi-ku Xumor!
 San'onga ergashib ketdi o't-sharor.

Platon
(qattiq g'azablanganicha popga)
 Ko'rdingmi, ey johil, besharm banda!
 Olamga qilding-ku meni sharmanda...

Pop
(yo'ldan o'tayotgan gurjilarga)
 Ninaning so'zlarin anglang, xaloyiq,
 Bu katta isnoddir bizga noloyiq!

Gurjilar
 Fursati o'tmasin, darrov ketaylik!
(darhol yugurib ketadilar)

Shayx Hodi
(yonidagilarga)
 Ketaylik, bizlar ham shayxga yetaylik.

Barcha
 Qani ketdik, shayximizga intizor,
 Qani ketdik, shayximizga jon nisor!..

Ular ham hayajonli va jadal odimlar bilan gurjilarga ergashadilar. Oxirgi bayt tugab borar ekan, parda bekiladi.

Parda

II SAHNA

Oqshom payti, bir tomonda Kur daryosi, uning yoqasida, beriroqda yalang'och bir qoya... Chekkada, qoyaning ortida bir o'rmoncha... qoyaning ortidan, ko'rinmas tomonidan qoyaga chiqadigan yo'l bo'lsa-da, sahna tomoni faqat o'p'qondan iboratdir.

Parda ochilganda uzoqlardan cho'pon nayning sahroyi va mahzun ohangi ruhlarni o'rtab turadi.

Shayx San'on, qo'lida tayoq, boshi ochiq, sochlari patilapatila, qayg'uli va horg'in bir qiyofada qoya tepasida paydo bo'ladi. Og'ir-og'ir nafas olib, bir necha qadam chekinib, ortga boqadi. Bir-ikki marta chuqur oh chekib, yengi bilan peshonasining terini artadi. Shu payt keksa, nuroniy Darvish daraxzordan chiqib keladi. Shayx San'onni bu holda ko'rib, istehzoli qarab turadi va beparvo, og'ir qahqahalar urib kuladi. Shayx esa cho'chinqiragan, hurkak bir qiyofada Darvishga o'girilib qaray boshlaydi.

Darvish

Bu ne qiyofat! Bu ne holdir, vo darig'!?

Soch-soqol oppoq! Rangu ro'ylar sarig'!

So'yla, ey shayx, boshinga tushmish nalar?

Qani u avvalgi shayxlar, xojalar?

Aytgil, ey shayx- darbadar, so'yla, ne hol?

Qani ul avvalgi hashmat, zuljalol?!

Shayx San'on

(yon tomonga boqib, qo'li bilan Darvishga ko'rsatib)

Faqt shayxlar emas ushbu kun yakto-

Meni izlamoqda poplar ham hatto.

Menga ta'zimdadir butun bu olam,

Endi o'zgachadir ulug'ligim ham.

Faqat bir islomga emasman rahbar,

Menga ergashmoqda nasroniylar-da.

Darvish

(Shayx ko'rsatgan tomonga boqib, hayrat bilan)

Bu kelishda bir falokat hidi bor,

Yaxshiroq boqqil, jinoyat hidi bor!

Hammasi qon uchun jo'shib kelurlar,

Intiqom olgali shoshib kelurlar.

Shayx San'on

(diqqat bilan tikilib)

Oh!.. Ular hammasi bevafo, g'addor,

Hammadan oldinda kelmoqda Xumor!

Darvish

Sababsiz emasdir bu g'azab, bu kin?

Shayx San'on

Ixtilof boisi- mazhab ila din...

Darvish

(yarim qahqaha urib)

Ana, ko'rdingmi, din nalar tug'dirar,

Ne balolar, ne fitnalar tug'dirar.

Bir bo'lsaydi din yer yuzinda agar,

Baxtiyor bo'lardi bu bani bashar.

Shayx San'on

(olis ufqlarga boqarkan, dahshatli va azobli bir ohangda)

Ayo, shayx, holimni, kel, tamosho qil,

O'z ra'yim o'tida yondim men g'ofil.

Sening o'gitingga boqmadim aslo,

Ayoldan keladi kelsa har balo!

Darvish

(jilmayganicha)

Xayoliy bu xitob, ajab, kimgadir?

Shayx San'on

Oh, tirik bo'lsaydi hozir Shayx Kabir,

Ko'rardi ajoyib bashoratini,

O'zin mo'jizaviy karomatini.

Darvish

Boqma, Shayxim, bu holi purg'amingga,

Kirajaksan haqiqat olamiga.
 Fazli haq zuhr etadi kamolingda,
 Porlagay Haq nurlari jamolingda,
 Senda bir ahli hol alomati bor,
 Senda endi Xudo qiyofati bor.
 Shayx San'on
(bezingan bir qiyofada)
 Bas, yetar, ket endi sen ham. Ket shitob!..
 Ket yonimdan, o'zga bir dardsizni top!
 Bas, yetar, jonimga tegdi mavhumot,
 Menligim tugandi, tugandi hayot!
 Meni sen aylading bu dardga duchor,
 Ket endi, daf bo'lgini!..
(Xumorning kelganini ko'rib)
 Oh, Xumor, Xumor!
 Ne uchun kelding sen menga izma-iz,
 Meni o'ldirmoqmi yo niyatingiz?
 Xumor
(yaqinlashib)
 Yo Shayx! Hayallama, tez bo'l, iltimos,
 Qochaylik, ulardan bo'laylik xalos.
 Shayx San'on
(dovdirab qolib)
 Oh, mendan tag'in ne istaydirsani? Ket!..
 Xumor
(yanada bir oz yaqinlashib)
 Shayxim, o'jarlikni endi sen tark et.
 Darvish
 Shayxim, ortiqchadir ta'nayu tahqir,
 O'z ishidan pushmon bo'lganni kechir.
 Xumor
 Meni avf et, gunohim ko'pdir, omon!
 Sendadir ko'nglim, faqat senda... Ishon!
 Men uchun ham ko'p muqaddasdir sening

Har amaling, har tariqating, dining.
 Shayx San'on
(Xumorning sochlari silab)
 Demakkim, sen meni izlab kelgansan,
 Demakkim, bevafo emas ekansan.
 Darvish
(boshini sarak-sarak qilib, yarim qahqaha bilan)
 Ba'zi malaklarning holi, Shayx San'on,
 Bir-ikki so'zida bo'lmas namoyon.
 Uni ta'qib etsang, sendan qochadi,
 Yuz bursang, oldingga tushib uchadi.
 Yana ma'noli tarzda boshini sarak-sarak qilganicha beparvo
 odimlar tashlab g'oyib bo'ladi. Shayx xayol, Xumor esa hayrat
 og'ushida qoladi. Shu payt yon tomondan O'zdamir bilan
 O'g'uz, barcha shayx va muridlar shoshib kelishadi. Shayx
 San'onni qoya tepasida ko'rib.
 Barcha
 Ana shayx! Qoyada turibdi qoyim!
 O'zingga ming qatla shukur, Xudoyim!..
 Shayx San'on
(hayratomuz va istehzoli bir tabassum bilan)
 Darbadarlar, sho'rlik g'ofillar!
 Keting, yo'ldan ozgan johillar!
 Shayx Hodi
(Shayx San'onning oqarib ketgan soch-soqoliga razm solib)
 O'zgarib ketibdi u siymoyi pok.
 Shayx Sadro
(San'onga)
 Shayxim, patga tushgin, u joy xatarnok.
 Shayx San'on
 Yuksalgan o'lsa ham pastga enmagay,
 Haq nuri doimo yongay, so'nmagay!
 Shayx Hodi
 Bu sovuq loqaydlik boisi nadir?

Shayx, nahot unutding bizlarni, axir?
 Pastga tush, qo'lingni ko'zga suraylik,
 Barcha mojaroni so'ylab beraylik.
 Shayx San'on
 Yo'q, tuban tushmayman, istagan kelsin,
 Kimki meni sevsas, chiqsin, yuksalsin.
 Abululo
 Shayxim, afu etgil, ta'na qilmasimiz,
 Begona eldir bu, yo'lni bilmasmiz.
 Shayx San'on
 Kim yo'lni bilmasa, holiga voydir,
 Menga eng ma'quli- mana shu joydir.
 O'g'uz
(Shayx Hodiga)
 Boshqa bir yo'l ham bor, yuring, ketaylik.
 Barcha
(O'g'uzga ergashib)
 Ketaylik, ketaylik, shayxga yetaylik.
 Shoshilib ketadilar.
 Xumor
(atrofga boqar ekan, bezovtalik bilan)
 Qochaylik, bizni ta'qib etmoqdalar,
 Biznikilar kelibon yetmoqdalar.
 Shayx San'on
 Boq, Xumor! Har tomon o'pqundir, o'pquon...
 Xumor
 Istasang, sen bilan bo'lurman qurbon.
 Pop va platon boshchiligida gurgilar qoyada paydo bo'la
 boshlaydilar. Xumor "oh!" deganicha Shayx San'onning
 og'ushiga siqiladi, gurgilardan bir-ikkitasi hujum qilmoqchi
 bo'ladi.
 Pop
(gurgilarga)
 Bir oz sabr qiling...

(Xumorga)
 Xumor, ey Xumor!
 Senga loyiqmida ushbu ish zinhor?
 Nima qilib qo'yding, tushun, begoyim?
 Yuzin o'girdimi sendan Xudoyim?
(Shayx San'onga ishora qilib)
 Oh! U inson suratli shayton erur,
 Aytil undan, u xoin inson erur!
 Xumor
 Sen bu gapni aytmakim, gunoh bo'lur,
 Jon jasaddan, ayt-chi qandoq ayrilur.
 Platon
 Xumor, sen g'azabga uchraysan tamom,
 Va meni olamga qilursan badnom.
 Shayx San'on
(Xumorga rahmi kelib)
 Bor, otangdir ul, Xumor, itoat qil,
 Har ne amr etsa eshit, ijobat qil!
 Xumor
 Shayxim, endi meni qiynama zinhor,
 Sensiz- hayot bekor, yashamoq- bekor!
 Pop
(botib borayotgan quyoshni Xumorga ko'rsatib)
 Qaragin, ne uchun alvondir quyosh,
 Nomusdan qizarmish ko'tarolmay bosh.
 U ham xafa bo'lmish zalolatingdan,
 U ham ranjimishdir bu holatingdan.
 Xumor
(achchiq tabassumlar bilan)
 E-voh, men ham hozir botib borurman,
 Boshqa bir olamga yetib borurman.
 Shayx San'on
(Xumorni og'ushiga olib)
 Yo'q, pastga enmaymiz, pastda nima bor?

Xudoyim, e-voh!...
(deya beixtiyor daryoga otilmoqchi bo'ladi, O'g'uz monelik qiladi)

Pop
(g'azab bilan)
 Platon!
 Platon
 Oh!.. Ketdi...
 Pop
(sovuqqonlik bilan)
 Qo'yaver, bo'tam!
 Platon
(devonavor bir holda)
 Bariga sen sabab... Razil, muttaham!
(xanjar bilan popga hujum qiladi, gurjilar uni tutib qolishadi)

Shayx Hodi
(daryo tomonga qarab)
 Boraylik, topilgay balki bir najot!
 Shayxlar va muridlar
 Yuringlar...
 Gurjilar
 Bizlar ham boraylik!..
 Platon
 Hayhot!..

Parda

ILOVA

Oydin bir may kechasi... Kurdan bir oz chekkadagi yam-yashil gullarga ko'milgan tog' kamari...

Shayx San'on Xumorni qo'llarida ko'tarib olgan bir holda og'ir nafaslar olib, horg'in qadamlar bilan tog' tepasiga chiqmoqchi bo'ladi, biroq yurishga majoli yo'qligidan Xumorning jonsiz, harakatsiz jasadini yerga qo'yadi va boshini tizzasiga olib, to'zg'igan sochlarini silay boshlaydi.

Shayx San'on

Ruhim!.. Ey g'unchayi bahor, Xumor!

Nozanin dilbarim, Xumor, Xumor!

Sen nechun bunchalar jim bo'lib qolding?

Ne mushkul bir yerda uyquga tolding?

(chuqur bir hayrat va joziba bilan)

Buncha jozib, buncha nozik, so'lg'in nur,

Yo Xudoyim! Buncha shirin uxlab yotur!

(qo'llarini o'pib)

Xumor, bu sukutni ilohiy bilib,

Malaklar kelgaydir ta'zimlar qilib.

Husni ishq xudosi, Xalloqi olam

Seni muqaddas deb bilgay, malikam.

(sochlarini silab)

Uxla, ey sen muqaddas gulniholim!

Uxla, ey nozanda iffat misolim!

Uxla, ey sen yori jonim, uxlagin,

Uxla, ey sen mehribonim, uxlagin!..

Shayx Hodi

(jadal kirib kelar ekan)

Ketaylik, tur endi, ketaylik, Shayxim.

Shayx San'on

(majnunona)

Nelar demoqdasan?.. Sen kim o'zi, kim?..

Shayx Hodi
 Seni o'ldirgali kelur johillar,
 Ketaylik, o'zga bir chora yo'q magar.
 Shayx San'on
 Telibamisan? Qayga ketamiz, jonim,
 Bunda uxlab yotsa jonu jahonim!
 Shayx Hodi yanada yaqin kelib Xumorning nabzini
 (tomirini) ushlab ko'rmoqchi bo'ladi. Shayx San'on unga bir
 qattiq shapaloq tortar ekan, g'azab bilan.
 Sen unga qo'lingni tekkizma zinhor,
 Xoinsan, sotqinsan, olchoq, nobakor.
 Shayx Hodi
 Shayxim, o'jarliging behuda, bekor,
 Olis-olislarga ketmishdir Xumor.
 Senga begonadir endi bu go'zal,
 Sizlarni ajratdi beshafqat ajal.
 Shayx San'on
 (devonavor)
 Nelar demoqdasan? O'lgaymi malak?
 Shayx Hodi
 Shayxim, og'ir bo'lgin...
 Shayx San'on
 (juda g'azabli)
 Xo'sh, bu ne demak!?
 Maqsading nimadir, so'yla, ey inson!
 Shu payt Shayx Marvon kelib yaqinlashmoqchi bo'ladi.
 Shayx Hodi
 (Shayx Marvonga)
 Shoshma!..
 Shayx San'on
 Yaqinlashma, ey sen, ko'r shayton!
 (har ikkisiga)
 Bizni o'ldirmoqchi sizdagi matlab?
 Ketingiz... Ketingiz... Daf bo'linglar, daf!

Har ikkalasi bir chekkaga chiqib turadi. Shayx Marvon
 xafa va g'azablangan, Shayx Hodi afsuslangan va marhamatli
 nigohlar bilan Shayx San'onning ahvolini tomosha qilib
 turadilar.

Uyg'on endi, Xumor, uyg'on, ketamiz,
 Biz bu iflos muhitni tark etamiz.

Har tomondan bostirib ag'yor kelur,
 Uyg'on endi, ey Xumor, tur endi, tur!

(Xumorning qo'llarini olib o'padi, lekin bu qo'llarni qo'yib
 yuborganida ularda hayotdan asar yo'qligini payqab ahvoli
 o'zgaradi, takror yuz-ko'zini, sochlarini o'pib, silar ekan,
 o'zini yo'qotib, sarosimaga tushgan bir holda)

Bizga dushman erur bu jumla olam,
 Shafqat ayla, ey Xumor, qilma sitam.

(Bir oz majnunona va telbavor boqib turadi, so'ng shiddatli,
 biroq qo'rqinchli bir qahqaha bilan)

Ochilib kelganda, oh, baxtim mening,
 Qaydadir ey bevafo, ahding sening?
 Meni tashlab ketma, mohimdir o'zing,
 Dunyoda yolg'iz panohimdir o'zing.

(yana zaharxandalik bilan)

Oh, bu sukutingda qandoq ma'no bor,
 Mendan ranjidingmi, azizim Xumor?!
 Gunohdir, ko'zlarni yoshlab ketmaslar,
 Yo'lda yo'ldoslarni tashlab ketmaslar.

(o'zgargan bir ohangda)

Yo'q-yo'q, qocholmassan, yig'lab-bo'zlarman,
 Men seni darbadar bo'lib izlarman.

(bir oz majnunona boqishlar bilan Xumorga qarab turadi,
 so'ngra dovdirab qolib, qayg'uli bir ohangda)

Turgil, uyg'on, dilbarim, turgil, uyg'on, ketamiz,
 Shafqat ayla, ey Xumorim, tur endi, jonon, ketamiz!

(Xumorni turg'izmoqchi bo'ladi, biroq ruhsiz va jonsiz
 bir jasad ekanligini anglagach, ma'yus va telbavor bir holda)

osmonlarga qarab)

Marhamating yo'qmi? Aytgil, Subhonim,
Adolating qani!?

(Xumorga)

Xumorim, jonim!..

(Iztirobli va chuqur ohlar chekib goh ko'kka, goh Xumorga boqadi. So'ng majnunona bir qiyofada, iztirob ichida ham kulmoqchi, ham yig'lamoqchi bo'ladi, lekin hech biri qo'lidan kelmaydi. Shayx Marvonga Ko'zlari o't sochgan holda Shayx Hodi va Shayx Marvonga hujum qilmoqchi bo'ladi. Qo'qqisidan qayrilib Xumorga boqadi, ilohiy bir sarxushlik bilan yarim ovozdagi "oh!" deya yiqilib tushadi)

Shayx Hodi

Ketdi... Shayx San'on yo'q endi,

So'ndi... E-voh... Hikmat shu'lasi so'ndi.

Shayx Marvon

(soxta bir sarosimada)

Ehtimol, bordir biror chora-najot...

Shayx Hodi

Hech bezovta bo'lma, chora yo'q, hayhot!

So'ng dam Xumor uni qo'ymadi yolg'iz,

U qandoq yasha'in axir Xumorsiz?

Oy quyoshdan hech qachon bo'lmas judo,

Gar quyosh bo'lmasa, oy sochmas ziyo.

Shayxlar va muridlar

(kirib keladilar, alohida bir ohangda)

Na mudhish saodat! Na dilbar falokat!

Uyg'on, tur! Uyg'on, ey asiri muhabbat!

Uyg'on, Shayx! Uyg'on, ey sohibi karomat!

Bekordir bu rohat, bu istirohat!

Uyg'on, Shayx, uyg'on, Shayx, uyg'on Shayx San'on,

Uyg'on bu g'aflatdan, ey piri urfon!

Gurjilar

(kirib kelishar ekan, alohida ohang bilan shayxlar)

Ne bo'ldi, aytgin, ey bashar,

Nedur bu holi purfig'on?

Bu lavha nuri g'am sochar,

Nedur bu xobi noz, omon?

(Xumorga)

Uyg'on, e guli navbahor!

Uyg'ongil, ey ofotijon!

Uyg'on, Xumor, uyg'on, Xumor,

Uyg'on, uyg'on, Xumor, Uyg'on!

Shayxlar va muridlar

Qovushding, ulug' Shayx, dilbar Xumora!

Falak rahm etmadi... Ammo na chora.

Bahor ummidingga fasli xazon keldi,

Yoru ag'yorga vido bir zamon keldi.

Uyg'on, Shayx, uyg'on, Shayx, uyg'on, Shayx San'on,

Uyg'on bu g'aflatdan, ey piri urfon!..

Gurjilar

Xumor, ko'z och, go'zal malak!

Bu na bo'lakcha holating!

So'ldi go'yoki bir chechak-

Tarovating, latofating.

Visolga yetmading, demak,

Ko'ngilda qoldi hasrating...

Uyg'on, Xumor, uyg'on Xumor,

Uyg'on, uyg'on, Xumor, uyg'on!

Darvish

(tog'ning tepasidan tushib kelar ekan, istehzoli qahqahalar bilan)

Shayx qayda, yo Xumor qaydadir, hayhot!

Xudoyim, buncha ham johil odamzot!?

Bilmayman, ne uchun bu faryod, bu zor?

(jasadlarni ko'rsatib)

Bularning tuproqdan nima farqi bor?

Muridlar

(Darvishga)

Darding bor, shekilli, aylagin ayon!

Gurjilar

Ne demak istarsan? Bizga et bayon!

Barcha juda katta qiziqsinish bilan jasadlarning atrofini o'rab oladi.

Darvish

(barchaga)

Ajab, men nima dey? Haamangiz faqat

Dunyoda kezingan jonli bir jasad.

Shayx San'on Xumorni izlab jonhalak,

Ko'kda kezib yurar misli bir malak.

Sizda yo'q vahmi Xudo, dahshat yo'q,

Fikru idrok yo'qdir, basirat yo'q.

Kimki ko'r tutmas esa vijdonni,

Ko'rgay ul Xumor ila San'onni.

Bu gaplardan so'ng hamma sarosimaga tushib qoladi.

Darvish o'ng qo'li bilan ufqlani ko'rsatib.

Qarang, arsh-a'loga ketur beg'ubor

Buyuk Shayx San'onu nozaning Xumor!

Hamma diqqat-e'tibor bilan uflarga tikiladi. Shayx Hodi bilan Shayx Sadro g'amgin, Darvish esa mag'rur va louboli bir vaziyatga kiradi.

Shayx Marvon

Bari yolg'on... Barchasi bir mavhumot...

Shayx Naim

Barchasi bir bema'ni yolg'on...

Darvish

Hayhot!

Kimningki ko'r bo'lsa agar vijdoni,

Idrok etolmas ul nuri Yazdonni.

Shu payt sahnaning shu'lasi so'nadi, orqadagi ikkinchi parda ochiladi. Xumor bilan Shayx San'onning qo'l ushlashib bulutlar ichida uchib yurganlari namoyon bo'ladi.

Darvish

(qayta ko'rsatib)

Qaranglar!..

Gurjilar

(tasdiq bilan)

O'shalar, yo Parvardigor!..

Muridlar

Shayx uchib yuribdi!..

Gurjilar

Uchmoqda Xumor!

Darvish

Malakdek uchmoqda ikkisi ma'sum.

Barcha

Uchar!.. Yuzlarida go'zal tabassum.

Darvish

Yo Xudoyim, bunchalar jozib ular,

Ko'kdagi yulduz izin yozib ular.

G'aybga ketmoq istayurlar, g'aybga...

Barcha

Oh!..

Shu payt pop kirib keladi va sarosimaga tushgan holda qarab turadi.

Muridlar

G'aybga ketdi ikki gavhar, g'aybga...

Gurjilar

E-voh!..

Darvish

Ikkisin oldi og'ushga malakut,

Ey olam, saqla sukut!.. Saqla sukut!..

Yuqoridagi parda bekilib, sahna tag'in yorishadi.

Pop

(ilgari chiqib, yo'g'on va keskin ovoz bilan, o'ziga xos ohangda barchaga)

Ey siz ojiz, bechoralar!

Aldanmangiz har kohinga.

Ey yuraksiz ovoralar,
 Aldanmangiz har xoinga!
 Aldanmangiz, aldanmangiz!
 Afsunchidir, devonadir.
 Aldanmangiz, aldanmangiz!
 Aytganlari afsonadir!

Barcha

(Popga)

Sen bexabarsan, shubhasiz,
 Qalbingda yuz ming shubha bor.
 Ko'rdik faqat biz barchamiz,
 G'ayb bo'ldilar, g'ayb bo'ldilar.
 Muqaddasdir chindan, inon,
 Ham Shayx San'on hamda Xumor.
 Yo'l oldilar jannat tomon,
 G'ayb bo'ldilar, g'ayb bo'ldilar!

Pop

(g'azab bilan)

Gumroh insonlarga magar
 Jannatda yo'q aslo makon.
 Aldanmangiz, aldanmangiz,
 Uchmoq yolg'on, ko'chmoq yolg'on!..
 Aldanmangiz, devonalar!
 Ucholmaydi ahli bashar.
 Ular axir bebolu par
 Osmonlarga qandoq uchar?..

Barcha

(olis ufqlarga ishorat qilib)

Yuksaldilar Iso kabi,
 Qayg'ulardan qutuldilar.
 Ruhoshino ro'yo kabi
 G'ayb bo'ldilar, g'ayb bo'ldilar!
 Yuksaldilar, yuksaldilar,
 Jannatda rohat qildilar.

Yuksaldilar, yuksaldilar,
 G'ayb bo'ldilar, g'ayb bo'ldilar.

Besh pardali fajar
 Ishrak etinchilar

Kaykovus- Kayovus hakmdori, uncha koka kabi
 Sakoba- Suriya o'zining o'zi, Kaykovusning xotini
 Ruhoba- Sakobaning xotini, qo'shni ayol
 Siyovush- Kaykovusning uldigi, xotindan tug'gan o'g'li,
 yoshgina yigit
 Rusom- mahalliy pardaovon, Zohrang o'g'li
 Vazir

Munajjim

Munajjim

Tus Saroy

Bahrom

Sarbozlar

Affariyot- Turk kishisi, o'zini yonibdi

Karshinas- Affariyotning xotini

Farangir- Affariyotning qizi

Piron- Devondagi, keksa kishi

Tor'un- Karshinasning xotini

Chin chichak, yomonlik ko'rsatuvchi, xizmatkor, jonyulur

Jangchilar, qilibdilar va boshqalar..

Hokim, muhavi, Oloy, Yalchi, yosh kishi, xizmatkor

Saroy qizlari, mo'jaralar, askarlar va boshqalar..

SIYOVUSH

*Sharqning buyuk daholaridan
Firdavsiyning ming yilligiga
bag'ishlanadi.*

**Besh pardali fojea
Ishtirok etuvchilar**

Kaykovus- Kayon hukmdori, ancha kekxa kishi

Sudoba- Suriya qirolining qizi, Kaykovusning xotini

Ruboba- Sudobaning enagasi, oq sochli ayol

Siyovush- Kaykovusning oldingi xotinidan tug'ilgan o'g'li,
yoshgina yigit

Rustam- mashhur pahlavon, Zolning o'g'li

Vazir

Munajjim

Munajjim boshi

Tus Saroy ahli

Bahrom

Sarbozlar

Afrosiyob- Turk xoqoni, o'rta yoshlarda

Karshivaz- Afrosiyobning xotini

Farangiz- Afrosiyobning qizi

Piron- Devonbegi, kekxa kishi

To'sun Karshivazning soqchisi

Chin elchisi, raqqosa, ko'sa murabbiy, xizmatkor, joriyalar,
jangchilar, qishloqliklar va boshqalar...

Hokim, mushovir, Oltoy, Yolchin, yosh kelin, kanizaklar,
saroy qizlari, masxaralar, askarlar va isyonchilar...

SIYOVUSH

MUQADDIMA

Zobilistondagi mashq maydoni. Tong chog'i. Jo'shqin musiqa. Sodda qiyofali, jingalak sochli Siyovush bir qishloq yigiti bilan qilichvozlik qilmoqda. Bir tomonda Zol o'g'li Rustam bilan boshqa jangchilar, boshqa tomonda esa chehrasi ochiq oq sochli bir ayol va qishloq qizlari jangni tomosha qilib turishibdi. Siyovush raqibidan ustun keladi.

Yalpi olqish sadolari...

Rustam

Ofarin, Siyovush!

Qishloqliklar

Yasha, ming yasha!

Siyovush

Yigitga maydonda urush yarashar.

Rustam

Kim istasa, chiqsin!

Boshqa jangchi

Menikidir gal.

Siyovush

Qani chiq, g'olibni jang etadi hal.

Qilichlar yaraqlaydi, jang qiladilar. Siyovush g'olib keladi.

Olqishlar...

Qishloqliklar

Yasha!

Siyovush

Chiqsin yana kim bo'lsa o'ktam.

Rustam

Unga tengdir faqat Zol o'g'li Rustam.

Siyovush

Sendan men o'rganib bo'ldim qahramon,

Yengilsam, chekmayman aslo pushaymon.

Rustam

Qani, dovullarni qoqing balandroq

Siyovush

Bilaylik kimning zo'r ekanin bu choq.

(jang qiladilar, hech biri yengilmaydi)

Rustam

Ikkimiz ham zo'r, na men, na sen yengding.

Kuchda, jang qilishda ikkimiz ham teng.

Atrofdan jangovar musiqalar yangraydi. Rustam qo'lini manglayiga qo'yib boqadi.

Bahrom

Kimdir ular? Oldda kelayotir Tus!

Rustam

Ball, jo'natmishdir uni Kaykovus.

Tus bir guruh jangchilar bilan kelib ta'zim qiladi.

Hamma

Salomlar yo'lladi podshohi Kayon.

Tus

Rustam, Siyovushga salom!.. Bu- farmon!

(bir maktub berdi)

Qolib ketmagaysiz bu ovloq joyda,

Sizni kutmoqdalar ulkan saroyda!

Siyovush

(maktubni ko'zdan kechirgach, Rustamga)

Hurlikka ko'nikkan edim men, axir,

Ayriliq ko'nglimga botmasmi og'ir?

Rustam

Shoh otang amrini yo'llabdi, alhol,

Yo'lga chiqaylik kun botmasdan darhol.

Siyovush

(oppoq sochli qishloqlik ayolga yaqinlashib, qo'lini o'padi)

Xayr, salomat qol, mehribon onam!

Sen menga onadan aziz, muhtaram!

Ayol

(uning qo'lidan o'parkan)

Qo'zim! Dong'ing chiqar bir kun jahonda,
Tiz cho'kib turarlar senga har yonda.
Zolim va mazlumni aslo bir tutma,
Yeganing non ila tuzni unutma!
Qay o'lkaga borsang, bizni yodga ol,
Umringni o'tkazma behuda, uvol.
(chuqur oh tortib)

Sha'n saroylar seni etmasin mag'rur,
Hamisha yo'qsullar tomonida tur.
Ergashma uylarni yiqqan shohlarga,
Quloq sol yurakdan chiqqan ohlarga.
(ovozini balandlatib)

Biz seni ulg'aytdik, doim odil bo'li!
Endi bor, jigarim, ravon yo'l, oq yo'l!
Jo'shqin musiqa... Uzoqlashadilar.

Rustam

Ravon yo'l, oq yo'l!

Qishloqliklar

Ravon yo'l, oq yo'l!

(deya ularning ortidan chiqib ketadilar)

Parda

BIRINCHI PARDA

I SAHNA

Kaykovus saroyidagi nihoyatda nurafshon bir xona...
Boqchaga qaratilgan qizil romli, ipak pardali katta derazalar...
Jo'shqin musiqa atrofga larza soladi. Yosh, qoramag'iz,
jozibador, nigohlaridan ehtiros yog'ib turgan Sudoba qullar
yelkasiga ortilgan taxtiravon ustida ikki joriya bilan birga
keladi. Ochiq derazadan tashqarida berilayotgan ziyofatni
tomosha qiladi.

Baquvvat ikki xizmatkor eshik oldida tik qotib turibdi.

Birinchi joriya

(yoshgina qiz... boqchani ko'rsatib)

Qanday zo'r ziyofat, ajoyib bayram!

Kaykovus saroyi raqs etar xurram.

Ikkinchi joriya

(u ham yosh)

Nozli malikamiz Sudoba, afsus,

Hamisha qayg'uli, hamisha ma'yus.

Sudoba

Nash'alarga to'lsa butun koinot,

Qayg'u bulutlari ketarmi, hayhot!

Birinchi joriya

Ana, qadahlar to'ldi.

Ikkinchi joriya

Yana moylar suzildi.

Musiqa

Sudoba

Ichdilar Siyovush sog'ligi uchun.

Oh!.. U yosh va go'zal... Tengi yo'q lochin.

Birinchi joriya

Ha-ha, epcillikda o'xshar qoplonga

Ikkinchi joriya

Botirdir, bas kelur hatto arslonga.

Sudoba
 Ojiz tangrilardan ustun qahramon
 Sajdaga, hurmatga loyiq har qachon.
 Birinchi joriya
 Voy, qara! Siyovush kelur biz taraf.
 Sudoba
 Sizlar chiqib turing!
(xizmatkorni ko'rsatib)
 U ham bo'lsin daf.
 Har uchalasi chiqib ketadi. Tillarang sochli boshyalang
 Siyovush kirib keladi. Lirik musiqa.
 Siyovush
 Sudoba!
 Sudoba
 Siyovush!
 Siyovush
 Shoh otam meni
 Jo'natdiki taklif etmoqqa seni.
 Sudoba
 Xo'sh, senga yoqdimi saroy hayoti?
 Siyovush
 Ha, lekin qishloqning ul xotiroti
 Ko'nglimni hamisha turadi tortib.
 Sudoba
 Xo'sh, qishloq hayotin nimasi ortiq?
 Siyovush
 Bolalikdan yondim qishlog'im deya,
 Zol o'g'li Rustamdan oldim tarbiya.
 Tog'larda yashadim, ovladim jayron,
 Bunday hashamlarga qolmadim hayron.
 Sudoba
(uning qo'llarini silab)
 Sen gap ochganda, ko'ngil
 Eslar qadim chog'larni.

Jonlandi ko'z o'ngimda
 Ul Suriya tog'lari.
 Siyovush
(ketmoqchi bo'ladi)
 Seni kutmoqda otam.
 Sudoba
 Mayli... Sen shoshma bir dam!
 U yerda tikilsa senga nigohlar
 Qalbimda qo'zg'alur rashk, alam, ohlar.
 Ko'zim tinib, boshim aylanar gir-gir.
 Kel, seni bir o'pay...
(O'parkan, boshini uning ko'ksiga qo'yadi)
 Oh, meni kechir!
 Siyovush
 O'z onam tirikdir, lekin sen yana
 Ikkinchi onamsan, taft bergan ona.
 Sudoba
 Ona dema sen meni,
 Sudoba deya chaqir.
 Unutma zinhor shuni,
 Yoshlarimiz teng, axir.
(yana o'pmoqchi bo'ladi)
 Siyovush
(ortga chekinib)
 To'xta!..
 Sudoba
 Yana birpas tur!
 Siyovush
 Ketdim.
(ketadi)
 Sudoba
 Oh, buncha mag'rur.
 Xilvatda turgan xizmatkor so'nggi manzaralarni
 ko'rib, yashirinadi.

Ruboba

(kirib kelar ekan, hayajonga tushib)

Ko'zlaring yonmoqda! Sababi nadir?

Sudoba

Oh, Ruboba, so'rma, dardim kattadir.

Ruboba

Jigarisan sen Suriya qirolin,

Yarashmaydi bu qiyofa, bu holing.

Sudoba

Nima ham dey, bir o't-otash

Qilmoqdadir meni abgor.

Yosh umrimga mening yaklash

Chang botirgan bir sharpa bor.

Boshlarimdan uchmoqda hush,

Dardi yo'qlar qaydan bilsin!?

Istayman bir shunday og'ush-

Meni tilka-tilka qilsin.

Ruboba

Gapir, har ne darding bo'lsa ayt menga,

Sut onasi emasmanmi men senga?!

Sudoba

Siyovush dardida yonmoqda bu jon.

Ruboba

Kaykovus bilsa gar o'ldirar, ishon!

Sudoba

Agar bu saroyga o't ketsa hatto-

Men uning ishqidan kechmasman aslo!

Musiqa

Ruboba

Bolalik qilmagin, o'zni qo'lga ol!

Sudoba

Oh, meni mahv etar bu baxtsiz iqbol.

Ko'nglimni zo'rlaydi sevmaganim, hay,

Sevganimdan esa umid yo'q, netay!?

(xonadan chiqib ketmoqchi bo'ladi)

Kaykovus

(qarshisidan kirib kelib)

Nega Siyovushni quvding, chiqmading?

Sudoba

Bir oz mazam yo'qroq...

Kaykovus

(uning ko'zlariga tikilib)

Ayt, nedir darding?

Nechun yulduzlarni to'sar bulutlar?

Bilursanki, sensiz shodlik yo'q magar.

Qayda raqqosalar? Kelsin, o'ynasin!

Nash'ali dolg'alar jo'shib qaynasin.

Xizmatkor boshqa bir xonaga ishora qiladi, rang-barangharir liboslarga o'rangan raqqosalar bittadan gul ko'tarib chiqishadi. Ularni Sudobaning oyoqlari ostiga otib raqs boshlaydilar. Raqqoslarning bir qismi Sudoba qarshisida iltijoli bir ohangda qo'shiq aytgancha raqsni davom ettiradilar. So'ngra qo'shiqsiz raqsga tushadilar va ishva bilan chiqib ketadilar. Shu orada xizmatkor bir maktub keltirib vazirga beradi.

Kaykovus

Nima gap?

Vazir

Turk lashkari

Sarhadlardan oshibdi.

Ular bizning bir necha

Qishloqlarni bosibdi.

Kaykovus

(gangib o'tirib qoladi)

Eronda Rustam kabi

Pahlavonlar bor ekan,

Bu ishga jur'at etgan

Ul qaysi g'addor ekan?

Rustam

Yo'q-yo'q, shohim, bekorga
 Chekaverma iztirob.
 Rustamni qo'y, ularga
 Siyovush berar javob.
 Tus
 Siyovush bor bo'lsin, balo ko'rmasin,
 Lak-lak dushmanlarga omon bermasin.
 Birinchi jangchi
 Siyovush bu yurtning faxri, shonidir.
 Ikkinchi jangchi
 Kayonning yengilmas qahramonidir.
 Siyovush
 Yurtimizni toptagan
 Kim bo'lsa bo'lsin, shaksiz,
 Ishonki, ko'p o'tmasdan
 Qarshimizda cho'kar tiz.
 Bizda metin bilaklar,
 Temir qo'llar oz emas.
 Jangovar sheryuraklar,
 Mard o'g'illar oz emas.
 Kaykovus
(shiddat bilan o'rnidan turib)
 Qo'rqmagaymiz biz zinhor,
 Qo'shinni qiling tayyor.
 Qindan chiqsin tig'ingiz,
 Bor kuchlarni yig'ingiz.
 Munajjim
(kirib so'l tomondan joy oladi, xizmatkorga)
 Ko'zlaring turar porlab,
 Ayt-chi, o'zi nima gap?
 Xizmatkor
 Yana bir ishq savdosi.
 Munajjim
 Kimlarning mojarosi?

Xizmatkor
 Siyovushni bu daf'a
 O'pib oldi Sudoba.
 Kaykovus
 Turk lashkari azm etmish,
 Bizning sarhaddan o'tmish.
 Ko'p qishloqni, na iloj,
 Ayblabdi talon-toroj.
 Munajjim
 Shohim! Olma xavotir,
 Munajjim boshing bordir.
 Kecha tunda yulduzlar
 Ko'nglimga berdi xabar:
 Biznikidir bu safar
 Buyuk g'alaba, zafar.
 Sudoba
 Zol o'g'lining bir o'zi
 Ochirmas dushman ko'zin.
 Kaykovus
 Siyovush-chi?
 Sudoba
 Yo'q-yo'q, bas,
 U jangga borsa bo'lmas.
 Kaykovus
 Nechun?
 Sudoba
 Chunki- u vahshad.
 Balki qilgay xiyonat?
 Onasi turonlikdir...
 Kaykovus
(ko'ksini mushtlab)
 Otasi eronlikdir.
 Siyovushdan, al'amon,
 Xoin chiqmas hech qachon!

(o'ng tomondan chiqib ketadi)

Munajjim

(xizmatkorga)

Xo'sh, Siyovushni sekin

Sudoba o'pdi degin?

O'rtada qolsin bu sir!

(bir hamyon chiqarib otadi)

Faqat jim yur!

(Chiqib ketadi)

Xizmatkor

Xo'p, taqsir!

(oltinlarni kaftida o'ynatgancha, shodon qahqaha urib)

Oltin, oltin!.. Har bir dardning darmoni,

Ko'rmadim undan bosh tortgan insonni.

Cho'ntagingni to'ldir, jahon seniki,

Shoh- shunchaki shoh, farmon seniki.

(Hamyonni o'pib)

Shu- Yazdon. Shu shayton- yo'llardan urgan,

Shul erur yig'latgan, shudir kuldirgan!..

Shu devni ko'rsatur malakdan go'zal,

Shu yo'qsa, kunduzlar zulmatdir tugal.

Birinchi joriya

(shoshilib kiradi)

Oh, falokat!..

Xizmatkor

Xo'sh-xo'sh, ayt-chi, nima gap?

Birinchi joriya

Shohimiz darg'azab, juda darg'azab.

Sudoba ketdiyu podshoh quturdi,

Bizning xonamizga bostirib kirdi.

Yo'qqa chiqdi sharmu hayo, oriyat,

Changalida qoldi kichik joriya.

Xizmatkor

(hazulomuz kulib)

Shohimiz emasdir undoq toshbag'ir.

(go'lidan ushlab)

Ahmoq! Barcha qizlar uniki, axir.

Birinchi joriya

(ortga chekinib, g'azab bilan)

Qurib ketsin toji, yer yutsin o'zin!

(ichkari eshikka boqib)

Ana u! Vahshiydek yonmoqda ko'zi.

Meni tezroq yashir...

Xizmatkor

(yon pardani ko'tarib)

Kel, bu yoqqa kir!

(joriya yashirinadi)

Sendek ohudan kim voz kechar, axir?

Kaykovus

(sarxush odimlar bilan ikkinchi joriyani quvib keladi)

To'xta, hoy, qochmagil!

(Xizmatkorga)

Ushla uni tez!

Xizmatkor

(qizning oldini to'sib chiqadi)

Shoshmagin!

Kaykovus

Ha, balli,

Ikkinchi joriya

(shohga tiz cho'kib)

Rahm qilingiz!

Yosh qizman, voyaga yetmadim uncha...

Kaykovus

Ko'ngilga zavq berur har yangi g'uncha.

Unutma, har kuni nozli bir sanam,

Yangi bir kabutar mening nasibam.

(quchog'iga oladi)

Ikkinchi joriya

(tipirchilab)

Yo'q-yo'q, istamayman, o'ldiring meni,
Lekin teginmangiz!

Kaykovus

Mayli, kel, seni

Beozor o'paman, ko'ngling xushlayman.

Ikkinchi joriya

Kerakmas...

Kaykovus

Yo'q desang, to'g'rab tashlayman.

(Ichkariga sudraydi)

Xizmatkor

(sovuq tabassum bilan)

Go'zal tuhfa! Shudir nasibang biroq!

Endi qutulmaysan...

Birinchi joriya

(parda ortidan chiqadi, Kaykovus ketgan tomonga qarab)

Benomus, olchoq!

Xizmatkor

Og'zing yum, bu so'zni aytmagin takror,

Shohga hurmatsizlik qilmagil zinhor.

Birinchi joriya

Yetar, u vahshiydir och bo'ri kabi,

Har kuni bir qalbni toptash- matlabi.

Besh kun avval, e-voh, aytayin kimga,

Shunday kunni soldi mening boshimga.

Ismatim toptadi, noiloj qoldim,

Yolvordim, hech kimga yetmadi dodim.

Xizmatkor

Qutulmoq yo'li yo'q emasdir senga.

Birinchi joriya

Qanday yo'l ekan u, ko'rsatgil menga!

Xizmatkor

(behayo tabassum bilan)

Kayfin surib bo'ldi shohimiz, zotan,

(qo'lini ko'ksiga qo'yib)

Ko'lkasiga keldi boshqa bir odam.

Birinchi joriya

Anglamadim...

Xizmatkor

Shohdan ortgan har zebo

Mening to'shagimda surar kayf-safo.

Biroq tezda o'tib ketar bu to'fon,

Qiz biror botirga bo'lgay armug'on.

Birinchi joriya

(majolsiz holda gangib)

Bas, yetar, bas qilgin, tuyg'usiz olchoq,

Tushirmasman aslo dog' ustiga dog'.

(ketmoqchi bo'ladi)

Xizmatkor

Shoshmay tur!

Birinchi joriya

Teginma, yetar razolat,

Ko'klarga uchdimi haq va adolat.

Shu orada Siyovush, belida qilich, boshida dubulg'a, ularni
bir chetda hayrat bilan tinglab turadi.

Xizmatkor

(qizga yaqinlashib)

Haq, adolat degan o'sha qush, ishon,

Shohning saroyiga qurmagay oshyon,

(istehzoli qahqahalar bilan)

Haqiqat, adolat, bu bir afsona,

Bu gapdan shodlangay faqat devona.

Go'daklik qilmagil, kech tushgan damda,

Kel, vaqting xush o'tkaz mening xonamda.

(qizning qo'lidan tutib)

Unutmakim, sening kabi yuzlarcha

Ismatlar toptalgay buncha har kecha.

Birinchi joriya
 Bas, demak senda ham misli Kaykovus-
 Yo'q ekan-da vijdon, iymon degan his.
 Xizmatkor
 Noz etma, kel beri!
 Birinchi joriya
 Qo'ling tort, olchoq.
 Xizmatkor
(uni quchoqlab)
 Men- bir yosh bolaman, sen-chi- qo'g'irchoq.
 Siyovush
(keskin va g'azab bilan)
 U- qo'zi, sen esa murdor bir qashqir.
(xizmatkor va joriya shoshgancha ikki tomonga ketishadi)
 Bu hislar vahshidir, iflosdir taqir!..
 Yolg'on emas ekan onamning so'zi,
 O'xshamas saroyning ichiyu yuzi.
 Onamni shu saroy ayladi xarob,
 Yosh umri- xazondir, orzusi- sarob.
 Bosmishdir har yonni boyqushlar sasi,
 Go'yo fojiaiy kulgi sahnasi!
 Sudoba
(kirib keladi. Ehtirosli nigohlar bilan unga yaqin boradi)
 Siyovush! Seni deb tunlarim bedor.
 Siyovush
 Kayon shohi qayda? Unga gapim bor.
 Sudoba
 Nima gap?
 Siyovush
 Jang haqda...
 Sudoba
 Hoy devona, bas,
 Ne uchun jang so'zi tilingdan tushmas?
 Jallodmisan, senda ko'ngil yo'qmidur?

Siyovush
 Mendami?
 Sudoba
 Ha, senda...
 Siyovush
 Nega?
 Sudoba
(qo'lini ko'ksiga qo'yib)
 Shoshmay tur!
 G'azabim qo'zg'aydi urush degan so'z.
 Siyovush
 Ona, ruhing yuksak, ko'ngling ko'p nafis.
 Sudoba
 Sen bilan tengdoshmiz, jinday insof qil,
 Men onang emasman, oshig'ingman, bil.
(qo'qqisidan uning bo'yniga osiladi)
 Siyovush
(shoshib ortga chekinadi)
 Sen xastasan...
 Sudoba
 Aytgin, tabibim qani?
 Siyovush
 Vujudingda kezar chayonning qoni.
 Ehtiros olovi yoqmasin seni.
 Sudoba
 So'ndir u otashni, sevintir meni!
 Yo'qsa... bu otashda o'zing yonursan,
 Yonib... ushbu kunni yodga olursan.
 Siyovush
 Kaykovusning o'g'li o'limdan qo'rqmas,
 Xiyonat dog'idan qo'rqadi u, bas!..
 Sudoba
(tiz cho'kib)
 Bir bo'sa ber menga.

Siyovush
(qo'ldan tutib turg'izadi)
 Yetar bu zillat!
 Sudoba
 Sen butun borlig'im...
 Siyovush
 Bu bir razolat!
 Sudoba
 Go'zallikni ko'rmas sening nigohing.
 Mana, ko'r!..
(siynasini ochadi)
 Siyovush
 Ha, go'zal boshdan oyog'ing,
 Lekin manim uchun chirkin siyog'ing.
 Sudoba
 Seni tinch qo'ymayman tahqir etsang-da.
(bo'yniga osiladi)
 Siyovush
(uni nari itarib)
 Bas qil, ehtirosga qul bo'lgan banda!
 Sen kimsan? Hech narsa, qarodir yuzing.
 Vahshiy Suriyaning sharmanda qizi!
 Xizmatkor bularni tomosha qilib turadi va so'ng g'oyib
 bo'ladi.
 Sudoba
*(nafis ipak ko'ylagini yirtib tashlaydi, siynalari batamom
 ochilib qoladi)*
 Go'zallikni ko'rmas ekansan tayin,
 Sen xoinsan, ha-ha, tuyg'usiz xoin!
 Voy-dod! Yordam bering? Mana bu xoin...
 Kaykovus
(ovozi eshitiladi)
 Kim u xoin?
 Sudoba

O'g'ling!
 Kaykovus
 Yo'q, bu g'irt bo'hton!
 Sudoba
 "Otam qayda?"- deya kelib gap otdi,
 So'ng menga xiyonat qo'lin uzatdi.
 Ko'ylaginga qara!..
 Kaykovus
 Bo'ldi, tushundim.
 Sudoba
 Bu chirkin dog'dan sen xalos et meni!
(o'krab yig'laganicha parda ortiga chekindi)
 Kaykovus
(ovozlarni eshitib chiqib kelgan xizmatkorga)
 Chaqir munajjimni!
 Siyovush! Seni
 Yo'lingdan ozdirgan qandayin tug'u?
 Siyovush
 Shohim, menda ayb yo'q, chekmagin qayg'u.
 Kaykovus
 Sudobaning so'zi rostmi?
 Siyovush
 Yo'q aslo!
 Aybim bo'lsa, yuvay qonim bilan to.
 Munajjim
 Nima gap?
 Xizmatkor
 Sudoba ayladi tuhmat.
 Munajjim
 Shohim! Amringiz ne?
 Kaykovus
 Sen shoshma faqat,
 Bunda bir sir bordir, ochib ber bizga!
 Munajjim

(boshini likillatib)

Pand bergaydir go'zal bir xotin sizga.

Kaykovus

Siyovushdan gapir, yo'qmi gunohi?

Munajjim

Jangdan boshqa fikri yo'q uning, shohim.

Kaykovus

Kim egri, kim to'g'ri- ajrim etgil san.

Munajjim

Amr eting, yoqilsin katta bir gulxan.

Ustidan o'tkazing va bilaylik biz-

Yongan- gunohkordir, yonmagan- aybsiz.

Kaykovus

Yongan- gunohkordir, yonmagan- aybsiz.

(Shiddat bilan)

Gulxan, gulxan!.. Darhol yoqilsin gulxan!

Parda

II SAHNA

Gulxan atrofida kuylagancha zardushtona odat ijro etilmoqda.

Ma'budlar

Amr etmish yaratgan,

Budir bir sinov.

Gunohsiz insonni

Yondirmas olov.

Qizlar raqs etadilar.

Kaykovus

Qaydadir malika?

Birinch joriya

U hamon behush!..

Kaykovus

O'lgan bo'lsa hamki, darhol tirilsin!

(Joriya chiqib ketadi)

Munajjim

Gulxan tayyor!

Kaykovus

Shoshma, Sudoba kelsin.

Ma'budlar

Muqaddas olovdan

O'tganlar qutular.

Yo'lidan ozganlar

Yonaru kul bo'lar.

Qizlar takror etadilar. Munajjim Siyovushning toji hamda qilichini olib, uzun bir ko'ylak kiydiradi. Sochlari to'zib, rang-quti o'chgan Sudoba joriyalari bilan kirib keladi.

Kaykovus

Beri kel!

Sudoba

Buyuring?

Kaykovus

Gulxanga kiring!
 Siyovush
 Men tayyorman.
 Sudoba
 Sho'rlik Siyovush.
 Kaykovus
 Avval sen kirasan.
 Sudoba
 Jon degayman, jon!
 Ko'nglimda otash bor, boshimda to'fon.
(Achchiq tabassum bilan)
 Ta'sir qilurmi hech otash otashga?
 Yonib ko'ngil berdim men Siyovushga...
 Kaykovus
(qars urib)
 Jallod!
(Sudobaga kinoyali nazar solib)
 Naqadar sharmanda, hayosiz ayol.
(Ikki jallod bolta ko'tarib kiradi)
 Olib chiqing buni, osilsin darhol!
 Hamma ibrat olsin va bo'lsin ogoh.
 Sudoba
(achchiq qahqahalar bilan)
 Buncha yovuz qaror!? Tushungin, ey shoh,
 Sevgisiz ko'ngillar jonli bir mozor!
 Sevibon o'lganlar baxtli, baxtiyor.
(Ikki-uch qadam yurib, to'xtaydi)
 Siyovush, Siyovush! Bir bo'sang, illo,
 Men uchun Kayonning tojidan a'lo...
 Siyovush
 Oh, sen...
 Sudoba
 Alvido... ey tengsiz qahramon!
 Joriyalari bilan chiqib ketadi.

Kaykovus
 Oh, sen ipak ilon, sevimli qoplon!
 Siyovush
 Izn eting!
 Kaykovus
 Gapirgin!
 Siyovush
 Nega osilsin?
 Kaykovus
 Yo'qsa ne bo'lsin?
 Siyovush
 Zindonga tashlansin.
 Balki yazdoni pok etar marhamat,
 Pushaymon bo'lgay u...
 Vazir
 Ayni haqiqat,
 O'g'lingiz haq, shohim, yanglishmagay ul!
 Ajoyib bu tadbir menga ham ma'qul.
 Kaykovus
 Nahot bu mumkindir?
 Vazir
 Nega mumkinmas?
 Kaykovus
 Nega? Nega? Axir o'sha yaramas
 Kayon tojidagi qora dog'- chirkin.
 Siyovush
 Adashgan ayol u, rahmingiz kelsin!
 Vazir
 Bosh xotiningiz u, etsangiz qatl,
 Yurt qolgay iztirob ichida botil.
 Kaykovus
 Mayli, bandi bo'lsin ul vahshiy pari,
 Tushmasin unga hech kimsa nazari.
 Rustam

Shohimiz sog' bo'lsin! Qo'shin ham hozir,
Butun qahramonlar sizga muntazir.

Kaykovus

(munajjimlar chiqib ketgach, o'g'liga)

Siyovush! Qolmadi senga hech shubham,

Qoyilman pokiza vijdoningga ham.

Ehtimol dog' bordir oyda, quyoshda,

Lekin dog'dan asar yo'q Siyovushda.

Suvdan ham pokdiansan, tanti va halol,

Yo'ldan ozdirolmas seni hech ayol.

Bor endi, jigarim! Kutmoqda qo'shin,

Bor, zafar tangrisi madadkor bo'lsin!

Kaykovus qo'li bilan ishora qiladi, Rustam, Siyovush, Tus,
Bahrom va boshqa jangchilar chiqib ketishadi.

Parda

IKKINCHI PARDA

1 SAHNA

Yaqinroqda bir qishloq, olisda Balx qal'asi ko'rinib turibdi.

Sahnada Eron qishloq ahli tosh, tuproq tashib yangi qal'a qurmoqdalar. Oralarida qiz va ayollar ham ko'zga tashlanadi. Atrofda ikkita chodir qurilgan. Musiqa sadolari ostida parda ochiladi. Ikki mirshab sudralib borayotgan ishchilarni qamchi bilan urib tezroq harakat qilishga majbur etadi. Ikki tosh teruvchi usta devor uzra qo'shiq aytib ishlamoqdalar.

Birinci usta

Kel, qo'zim, tez bo'l-da, kel!

Ko'zim qoldi yo'lda, kel!

Tuproq keltir, tosh keltir!

Ha-bo'l, ey qordosh, keltir!

Ikkinchi usta

Qani, qo'zim, g'ishtdan ol,

Ganch keltiru suvga sol!

Hayallama, turma, kel!

Ishga zarba urma, kel!

Birinci mirshab

(oqsayotgan bir qulni itarib)

Tezroq yurgin, oqsama,

Ko'p qolmadi oqshomga.

Ikkinchi mirshab

(Bir cholni urib)

Tezroq yurgin, nobakor!

Tanballarga jazo bor.

Chol

Urma, bitdi majolim,

Yurmoqqa yo'qdir holim.

Ikkinchi ma'mur

Gapni cho'zma, hoy yovuz,

Amr aylagan Kaykovus.

Bitmog'i kerak to'la
 Olti oyda bu qal'a.
 Birinchi ma'mur
 Kimki tovlasa bo'yin-
 O'lim jazosi tayin.
 Ikkinchi ma'mur
 Ha, ushbu buyuk qal'a
 Yuksaladi ko'klarga.

(olisdagi Balx qal'asini ko'rsatib)

Balxga qarshi bir umr
 Bu qal'a hokim bo'lur.
 Birinchi usta
 Kel, qo'zim, tez bo'l-da, kel!
 Ko'zim qoldi yo'lda, kel!
 Tuproq keltir, tosh keltir!
 Hoy, bo'l, ey qardosh, keltir!
 Ikkinchi usta

Qani, qo'zim, g'ishtdan ol,
 Ganch keltiru suvga sol!
 Hayallama, turma, kel,
 Ishga zarba urma, kel!

Bir ishchi qiz

(qo'lida loy chelagi, shoshib keladi)

Keldilar, oh, keldilar.

Birinchi mirshab

Kimlar?

Ishchi qiz

Bir to'da askar.

Birinchi mirshab

Balli, shoh askarlari.

Ikkinchi mirshab

(unga qarab)

Yurgil, ketaylik nari.

Ketadilar. Ishlayotgan qishloqliklar bir joyga to'planishadi.

Oltoy

Saroy bo'rilar tag'in quturmish,
 Yangi o'lkalarni g'ajishga yurmish.

Chol

Oltoy, og'ir bo'lgil, olchoqlar ular,
 Isyonchi deb bizni kaltaklar ular.

Oltoy

Butun yurt ochlikdan chekmoqda fig'on,

Bu vijdotsizlarning ichganlari qon.

Chol

Hamon qilichlardan qonlar tomchilar,

Endi xalq boshida o'ynar qamchilar.

Ishchi qiz

Shoh buni bilarmi?

Chol

Qaydam!

Ishchi qiz

(bolalarcha soddalik bilan)

Hoy bobo!

Shoh ham biz kabi bir insonmi yo?..

Chol

Odamga o'xshar sal odam qoshida.

Oltoy

Ikkita shoxi bor faqat boshida.

Ishchi qiz

(cholga)

Shoxi bor shohni hech eshitmagandim,

Shu gap rostmi, bobo?

Chol

Ha, rost, dilbandim!

Birinchi usta

Bo'lmasaydi Kaykovusning agar shoxi,

Haramboshi qilmas edi bir sullohni.

Chol

Siz uni shahanshoh deb bilmang zinhor,
 Kosaning tagida nimkosasi bor.
 Ishchi qiz
 Bu nima degani?
 Chol
 Qizim, bori shu,
 Barcha saroylarning kirdikori shu.
 Ular fahshga botgan chayonlar, rost bu,
 Hayo, nomus faqat bizlarga xosdir.
 Birinchi mirshab
(sherigi bilan qaytib keladi)
 Tag'in nega to'da bo'lib oldingiz?
 Qani, hamma ishga!
(oqsoqqa bir qamchi tushiradi)
 Bekorchi to'ng'iz!
 Birinchi usta
 Tuproq keltir, tosh keltir!
 Ha-bo'l, ey qardosh, keltir!
 Ikinchi usta
 Qani, bobom, g'ishdan ol,
 Ganch keltiru suvga sol!
 Birinchi mirshab
(xayolga tolga cholni ayovsiz savalaydi)
 Nega ishlamaysan, hoy imonsiz chol!
 Chol
 Voy!..
 Qiziqqon yigit
(cholni qo'ltig'idan tutib ko'tararkan, mirshabga)
 Ablah!
 Birinchi mirshab
(yigitga bir shapaloq tushiradi)
 Haddingdan oshmagil, battol!
 Qiziqqon yigit
 Yana ur!

Birinchi mirshab
(yana bir shapaloq tushirib)
 Mana ol!
 Qiziqqon yigit
(uni yoqasidan bo'g'ib, tizzalari ostiga oladi)
 Bas ola hakka!
 Endi pichoq borib yetdi suyakka.
 Ikkinchi mirshab
(ishlayotgan kishilar orasida g'ir-g'ir aylanib)
 Hoy yordam!
 Qishloqliklar
(unga hujum qilib)
 Daf bo'lg'in!
(mirshabning yoqasidan oladilar)
 Birinchi mirshab
(bo'g'iq ovozd)
 Voy!
 Qiziqqon yigit
(birinchi mirshabni oyog'i bilan turtib)
 Bas qil, olchoq!
 Yetar, sizga bo'ldik shuncha o'yinchoq.
 Bu senga ilk saboq, unutmanga aslo,
 Zolimlar qolmagay zinhor bejazo.
 Og'ir bir sukut... Shu orada jangovar musiqa chalinadi. Tus
 va Eron askarlari atrofni qurshab olishadi.
 Bir qishloqlik kishi
(shoshib kiradi, ishchilarga qarab)
 Hoy sho'rliklar! Bunda siz
 Qonu terga botgan dam
 Ko'kdagi har bir yulduz
 Tutmoqda og'ir motam.
 Tus
 Nima gap?
 Qishloqlik

Bosqinchilar
 Bor-yo'g'imiz oldilar.
 Ishchi qiz
(Tusning askarlariga)
 Yordam bering bizlarga,
 Umid faqat- sizlarga!
 Tus
 Qani, darhol yetaylik,
 Barchasin daf etaylik!
 Askarlar
 Qani, ortga chopaylik,
 G'animlarni topaylik?
 Askarlarning bir qismi, mirshablar va qishloqliklar keti-
 shadi, musiqa yangraydi...
 Tus
(Boshqa tomonga boqib)
 Anov o'tguvchi yo'ldan
 Kimsalar qaysi eldan?
 Birinchi askar
 Hoy yo'lovchi! Shoshmay tur!
 Tus
 Begonaga o'xshaydur.
 Kibor qiyofali xitoylik ularga yaqin keladi.
 Birinchi askar
 Yaqinroq kel!
 Tus
 Siz kimsiz?
 Elchi
 Chindan kelgan elchimiz.
 Jo'natdi bizning xoqon
 Kaykovusga armug'on.
 Tus
 Sheriklaring kim ekan?
 Elchi

Ular ham bizning yurtidan.
 Birinchi askar
 Ehtimolki, u josus!!
 Tus
 Jim bo'lg'in!
 Bir askar
(kelib ta'zim qiladi)
 Qahramon Tus!
 Olisdan ko'rindi chang-to'zon bu dam,
 Tus
 Balki kelmoqdalar Siyovush, Rustam.
(ikki-uch askar bilan o'sha tomon ketadi)
 Birinchi askar
(elchiga u kelgan tomonni ko'rsatib)
 Tushgan kabi bo'ldi bir qizga ko'zim...
 Boshqa askar
 Qiz dema, u xuddi malakning o'zi.
 Elchi
 Uni xoqonimiz shohga jo'natmish.
 Birinchi askar
 Menga keltir!
 Ikkinchi askar
 To'xta! Bilsa Siyovush
 Bizning ikkimizni qo'ymaydi omon,
 Terimizni shilib, tiqadi somon.
 Birinchi askar
(ayyorona kulib)
 Go'zallarga boqmoq ko'ngil orzusi,
 Sen tashvish chekmagil, chiqmaydi isi.
 Boshqa askar
*(chinlik raqqosani olib keladi. Ozg'in, irkit, yuzlari burishib
 ketgan bir ko'sa ham ularning ortidan keladi)*
 Begona yurtlarning nozik tuhfas!
 Birinchi askar

To'xta, hoy, sen kimsan?
 Ko'sa
(qizni ko'rsatib)
 Uning ko'lkasi!
 Birinchi askar
(elchi bilan ko'saga)
 Siz borib chodirda kutingiz bir oz.
 Boring!
 Elchi ketadi.
 Raqqosa
(hayajonda)
 Oh!
 Ko'sa
 Yo'q, yo'q, men...
 Birinchi askar
 Nega yo'q deyapsan, iflos!
(G'azab bilan yer tepinadi)
 Ko'sa
 Tashlab ketolmayman uni hech qachon.
 Birinchi askar
 Bekor gap! U- malak, sen esa shayton!
 Ko'sa
 Eng ravshan kunlar ham tug'ilar tundan.
 Birinchi askar
 Bas!
 Ko'sa
 Men- bu qiz og'asi, ajralmam undan.
 Qishloqqa madad bergani ketgan mirshablar va askarlar
 qo'llarida piyolalar, sharob ko'zalari va talon etilgan ashyolar
 bilan qaytib kelishadi.
 Birinchi askar
 Buncha tez?
 Ikkinchi askar
 Qochibdi qolmay bitta zog'.

Birinchi askar
(ko'zalarni ko'rsatib)
 Bu nima?
 Ikkinchi askar
 Sharob bu, dillarga yoqquvchi chirog'!
(barmoq chertib)
 Do'st bo'ldik qishloqi yurtdoshlar bilan,
 Bunday zo'r sharobni ko'rmagandim man.
 Birinchi askar
 Ha, endi...
(raqqosaga)
 Qani, sen bizga sharob suz!
 Ko'sa
 U go'zal raqs etsin, mayni esa biz...
 Ikkinchi askar
 U suzgan sharobning o'zga havosi.
 Ko'sa
 Mayli, ne desangiz, men shunga rozi.
 Qiz sharob suzadi, og'ir ohangda musiqa boshlanadi. Ko'sa
 ajabtovur harakatlar qilib, sakrab-sakrab o'ynay boshlaydi.
 Birinchi askar
(ikkinchi askarga raqqosani ko'rsatib)
 Ana Chin ohusi, maza qilib ko'r,
 Ko'ziga nur kelar unga boqsa ko'r.
 Ikkinchi askar
(Ko'saning qo'lidan tutib chetga chirpirak qilib yuboradi)
 Qiz o'ynasin, sen-chi, sharob quy bizga!
 Ko'sa
 Ma'qul, bosh ustiga, jon qurbon sizga.
 Musiqa almashadi, qiz raqsga tusha boshlaydi. Ko'sa
 qo'ynidan qog'ozga o'ralgan taryok chiqarib ko'zaga
 soladi. So'ng piyolalarga sharob suzadi. Ichadilar. Ko'sa
 ming'irlagancha qo'shiq aytadi.
 Taryok soldim sharobga,

Dengiz do'ndi sarobga.
 To'yib-to'yib icharlar,
 Qayg'udan voz kecharlar.
 Shirindir bu hayoti,
 Qalindir yerning qati.
 Tortar seni komiga,
 Og'u qo'shar jomingga.
 Bor ekan qo'lda fursat,
 Chekib yurma g'am-hasrat.
 Sevinchdan bo'salar ol,
 Tug'ildingmi, yashab qol!

Barcha
 Sevinchdan bo'salar ol,
 Tug'ildingmi, yashab qol!
 Soqchi

(atrofi tikilar ekan, shoshganicha)

Qara, huv olisdan bir qora kelar.

Birinchi askar

Shubhasiz, talonchi, bosqinchi ular.

Ikkinchi askar

Qo'yavergin, kelsinlar yaqin,

Boshlariga chaqamiz chaqin.

Birinchi askar

Panaroq bir joyga pusib turaylik.

Ikkinchi askar

Sharoblar-chi?

Birinchi askar

Shu yerda qoldiraylik.

Bosqinchilar aylasinlar no'sh,

Asirga olamiz yov bo'lsa sarxush.

(Ko'saga)

Bu qizni olgin-da, darhol bo'lgil daf,

Qo'ysang biror joyda og'zingdan gullab,

Motamingni tutar validang yillab.

Ko'sa

Yo'q, yo'q, men og'zinga mahkamman, ishon.

(raqqosa bilan birga chiqib ketishadi)

Birinchi askar

(sheriklariga)

Qochdik, bu turklarning hujumi yomon.

Ikkinchi askar

Qo'rqma, bizning qo'shin kirganda jangga,

Yovga sichqon ini bo'lar ming tanga.

Birinchi askar

Maqtanma, dushmani kim ko'rsa ojiz,

Oqibat dushmanga cho'kajakdir tiz.

Yovlar zarbasiga berolmay bardosh,

Uning qarshisida egib turar bosh.

Ikkinchi askar

(istehzoli kulib)

Cho'chib sening onang dushman o'chidan,

Beshikda qo'rqitgan olabo'jidan.

Jangovar musiqa yangraydi... turkiy jangchilardan besh-
 oltitasi kirib keladi. Ko'zalnari ko'rib qoladi. Qadahlardagi
 sharoblarni ichishadi.

Birinchi yigit

Ko'zalar limmo-lim, ammo hech kim yo'q.

Ikkinchi yigit

Qo'rqib qochishgan-da!

Uchinchi yigit

Quvonmangiz ko'p.

Birinchi yigit

Ozgina ichaylik...

Ikkinchi yigit

Zo'r sharob, qara!

Uchinchi yigit

Ha, zo'rga o'xshaydi, toza va sara.

Qayta-qayta ichib, jo'shqin bir qo'shiq aytishga tushadilar.

Birinchi yigit
 Qilichlar porlasin, yer-ko'k titrasin.
 Hamma
 Titrasin, titrasin, yana titrasin.
 Birinchi yigit
 Do'stu dushman bizni ko'rib butrasin.
 Hamma
 Butrasin, butrasin, yana butrasin.
 Birinchi yigit
 Bekor o'q otmaymiz qochgan quyonga.
 Hamma
 Quyonga, quyonga, yana quyonga.
 Birinchi yigit
 Qayda mard yigitlar? Chiqsin maydonga!
 Hamma
 Maydonga, maydonga, yana maydonga!
 Birinchi yigit
(qilichini yalang'ochlab)
 Qani, dushman sari hujum!
 Ikkinchi yigit
 Kayfim oshdi, qo'ygil, do'stim.
 Birinchi jangchi
(sheriklari bilan qilich yalang'ochlab, pistirmadan chiqib keladi)
 Hoy qochoqlar ayting, kimsiz?
 Birinchi yigit
 Qo'rquv bilmas yigitlarmiz.
 Birinchi jangchi
 Qani, unda keling yaqin.
 Birinchi yigit
 Qilichlardan chaqsin chaqin.
 Har ikki tomon sarxush harakatlar bilan qilich chopishadi.
 Ularning bir qismi yaralanib, bir qismi gandarab qoladi. Shu orada bir tomondan Karshivaz, ikkinchi tomondan Bahrom va

Tus o'z askarlari bilan kelib, jangchilarga qo'shiladi, jang yana avjga chiqadi. Nihoyat, Rustam bilan Siyovush yetib kelishadi.

Rustam

(mag'rur va amrona og'angda hayqiradi)

Bas qiling! To'xtating jangni, nodonlar!

Siyovush

Yetar shuncha to'kilgan qonlar.

Ikkinchi jangchi

Kayfim qochdi, sharob bering!

Ikkinchi yigit

Yoy keltiring, o'q keltiring!

(qo'lidagi o'qni kamonga soladi)

Siyovush

(qulab yotgan yaradorlarni ko'rsatib)

Buncha xalqni qirmoq nechun maydonda?

Polvonlar tanlansin har ikki yondan.

Yigitlar kurashsin bor kuchin solib,

Kimki ustun kelsa, shu tomon g'olib.

Rustam

Afrosiyob qani? Chiqsin maydonga!

Bilagimni buksa, qoyilman unga.

Karshivaz

U yo'qdir, o'rniga menman- Karshivaz.

Rustam

Rustam har qahramon bilan kurashmas.

Karshivaz

Chiranma ko'p, avval kulgan so'ng yig'lar. Siyovush

(Bahromga)

Bu og'ir tahqirdir, bag'rimni tig'lar.

Rustam

Unutmakim, u qo'rqmas bir qahramon!

Siyovush

Er emasman unga bersam men omon.

Karshivaz

(istehzoli kulib)

Endi go'daklarga kunim qoldimi?

Siyovush

Hali senga men bir go'dak bo'ldimmi?

Bu kiborlik senga tushmagay arzon.

Karshivaz

O'z onangga rahming kelsin, hoy inson.

Siyovush

Bekor chiranmoqdan jang qilmoq oson.

Qilichlar porlaydi, o'zaro ancha kurashadilar.

Rustam

Eron quvonadi bundoq arslonga,

Kulgi bo'lmas hech bir do'stga, dushmanga.

Karshivaz

(yana hujum boshlaydi)

Shunaqa bo'shanglar duch kelar bizga.

Siyovush

Men tayyor.

Piron

Bas qiling! Ne bo'ldi sizga?

Rustam

(Tusning o'ziga alohida)

Kimdir bu qariya, qanday qahramon?

Tus

Ha, bu Afrosiyob vaziri- Piron!

Piron

Nechun bu dahshatlar, nechun bu qirg'in?

Rustam

Buni sardoringiz Karshivaz aytsin.

Karshivaz

Mensiz avj olibdi bu qirg'inbarot.

Rustam

(turk askarlarini ko'rsatib)

Bularni jo'shtirgan qay to'fon, hayhot?

Karshivaz

Men dedimki, chin ahvolni bilsinlar,

Tanglik sababini bilib kelsinlar.

So'ngra boqsam, qilichlar tushmish ishga.

Piron

Sabab bordir balki bundoq urushga.

Rustam

(yonidan bir maktub olib unga uzutadi)

O'qi bu maktubni!

Piron

(o'qi ydi)

Bu bir fitnadir.

Rustam

Yo'qsa u talonlar, bosqinlar nadir?

Piron

Bu bosqin sen bilgan doimiy o'yin...

Sizlar o'g'irlaysiz xalqning mol-qo'yin.

Bunga hukumatning nima daxli bor?

Jo'shqin musiqa yangraydi... Shu orada yarimyalong'och, qashshoq qishloqliklar to'dasi yetib keladi. Ular qo'llaridagi kaltak, panshaxa, o'roq va boltalarini silkitib, isyonchilarga xos bir ohangda.

Qariya

Mana ular, mana ular!

Bosib kelgan mana shular!

Ko'p ezildik, qonga to'ldik,

Xoin qo'llarda mahv bo'ldik.

Rustam

Ko'rsat, qani u xoinlar?

Jazosini olsin ular.

Oltoy

(Hayajon ichra bir uzoq-uzoqlarni, bir Eron askarlarini ko'rsatib)

Bir yondan Turonning yovqur ellari,

Bir yondan Eronning avbosh askari
 Qonimizni ichib-ichib to'ydilar,
 Qizu ayollarni uryon qo'ydilar.
 Qariya
 Yuzlar so'lg'un, ko'zlarda nur qolmadi,
 Egilgan boshlarda g'urur qolmadi.
 Rustam

(atrofdagilarga)

Uyatdir sizlarga, uyat, ko'p uyat!
 Sizdan kutmagandim bundoq xiyonat.
 Sizdan yaxshiroqdir vaboyu o'lat,
 Yo'q-yo'q, kechirilmas bundoq xiyonat.
 Piron

Hayhot, hech o'chmagay ushbu qora dog',
 Askarlar sha'niga yarashmas mutloq.

Oltoy

La'nat bu olamga, bas, yetar, to'ydik,
 O'zimiz yoqqan bir otashda kuydik.

Qariya

(ko'klarga ishora qilib)

Falakdan ko'z uzmang, falakdan faqat!
 Sizning qonunlarga la'nat, ming la'nat!

Oltoy

O'lat ham, vabo ham qochadi sizdan,
 Ajal hazar qilar bu ishingizdan.

Siyovush

(gangib qoladi, so'ng jahd va jo'shqinlik bilan)

Sayrar sizlar o'tgan yerda boyqushlar,
 Qahramon shakliga kirgan sarxushlar!
 Mazlumlarni yonini olmagan inson,
 Inson sanalmagay, sanalgay hayvon!...
 Toptalmasin yurt deb kelgan edik biz,
 Uni toptamoqda o'z qo'shinimiz.
 Ochlik, qahatchilik, o'lim beomon,

Hammasi bir tomon, sizlar bir tomon.

Oltoy

Ont bo'lsin, vijdonga, ont bo'lsin Haqqa,
 Kim ko'z olaytirsani endi bu xalqqa,
 Chaqmoqlar chaqilsin uning boshiga,
 Nomlari bitilsin mo'zoz toshiga.

Parda

II-SAHNA

Kaykovus saroyidagi alohida bir xona... Sudoba taxt ustida yastanib o'tiribdi, uning atrofini joriyalar qurshab olgan. Raqqosa- chinlik qiz nozik va lirik bir musiqa hamohang raqsga tushib kuylamoqda.

Raqqosa

Qayg'usiz bahorning iliq bo'sasi
Sochlarimga qo'ndi zulmat o'charkan.
Sarxush bulbullarning hissiz bir sasi
Ruhimni allalar gul yuz ocharkan.
Yosuman, nilufar, sunbullar, hay-hay,
Yoqut piyoladan menga tutdi may.
Quyoshdan nur emdi uryon vujudim,
Lolalar qadahin jimgina ichdim.

(xonani tark etadi)

Sudoba

(o'rnidan turadi, ehtirosli boqishlar bilan sho'x-shodon kulib)

Hayhot! O'ylaydiki Siyovush-
Zindonlarda o'lajakman men.
Binafshadek qorga berib to'sh,
Erta-indin so'lajakman men.
Birinchi joriya
Holbuki, Kaykovus senga bir quldir.

Sudoba

Menga taskin berma, birpas jim turgil!

Ikkinchi joriya

Sensiz butun dunyo zindondir unga.

Sudoba

Yo'q-yo'q, ishonmayman hech qachon bunga.

Ikkinchi joriya

Ishon, tong yulduzi haqiga, qasam!

Birinchi joriya

Suriyaning sha'n qizi haqiga, qasam!

Sudoba

(hazin bir oh tortib)

Qarshimda tiz cho'ksa butun yer yuzi,

Yana Siyovushda ko'nglimning ko'zi.

Zindonda yotarkan oh-faryod urib,

Bildim, u ishqimning avval-oxiri.

Ruboba

(kirib keladi, oxirgi jummlarni eshitib)

Sho'rlik!.. Bo'lursanmi shunchalar ojiz.

Biroz chehrangni och, mag'rur bo'l, hoy qiz.

Sudoba

Yo'q-yo'q, bugun mening holim boshqadir.

Ko'nglimdagi talotumlar ko'p og'ir.

Bir tilagim bo'lsa- uning visoli,

Ko'zlarimda faqat uning xayoli.

Siyovush holimni so'rmasa agar,

Ishqimni u loyiq ko'rmasa agar,

Uni qonlar ichra ko'rmoq istarman,

Sochidan gulchambar o'rmoq istarman.

Musiqa.

Kaykovus

(kirib keladi, Sudobani g'amgin ko'rib)

Bahorning quyoshi nega mahzun, jim?

Ruboba

Og'ir o'tmishdan ezilgan, balkim.

Kaykovus

O'tmish ortda qoldi. Ertang nur bo'lsin.

Ruboba

Sudobadan sizga tashakkur bo'lsin.

Xizmatkor

(kirib ta'zim etarkan)

Chin elchisi!

Kaykovus
Kirsin!
(*Sudobaga*)
Chekil nariga!..
(*Ular chiqib ketadi, elchi kiradi. Kaykovus unga yonidan joy ko'rsatadi*)
Marhamat!
Elchi
(*o'tiradi*)
Keldik biz huzurlariga.
Kaykovus
Afrosiyob haqda fikring ayt menga.
Elchi
U zo'r tahlikadir Eronga, Chinga.
Haddidan oshmoqda o'shal nobakor.
Ham sizga, ham bizga adovati bor.
Kaykovus
Bu tahdid bizlarni qo'rqitmas tamom,
Chinning xoqoniga yetkazing salom!
Do'stligimiz bo'lsa samimiy, butun,
Oltoyning boshiga tushar qora tun.
Elchi
Biz bir bo'lsak, ular g'ing demas zinhor.
Sudoba
(*raqqosa va ko'sa bilan kirib keladi. Kaykovusga*)
Raqqosaning sizdan bir o'tinchi bor.
Kaykovus
Gapir!
Sudoba
U derki, engam ketmasin, Chinga,
Go'daklik chog'imdan aziz u menga.
Ayriliq dard bo'lib tushar ruhimga.
Kaykovus
Unda shundoq bo'lsin.

Ko'sa
(*ta'zim qilib*)
Rahmat!..
Kaykovus
(*elchiga*)
Eshitgil shoyon-
Tuhfalar bir tomon, u qiz bir tomon.
Sudoba
U juda sevimli, yakto, bir dona,
Men uchun misli bir inju, durdona.
Kaykovus
Ajoyib! Otini qo'ying Durdona.
Sudoba
Ziyrak bu chol ham ko'p aqlli odam.
(*boshqa xonaga chiqib ketadilar*)
Kaykovus
Bu zo'r sovg'a bo'ldi.
Xizmatkor
(*kirib ta'zim qiladi*)
Podshohim, Rustam!
Kaykovus
Chaqir, kirsin.
Elchi
Men chiqay endi.
(*Ta'zim qilib chiqadi*)
Kaykovus
Marhamat!..
(*Chekkaga*)
Nega shoshayotir bu elchi faqat?
Rustam
(*Bahrom bilan kirib kelib, harbiychasiga ta'zim qiladi*)
Salom!..
Kaykovus
Xo'sh, qanday tugadi bu g'avg'o, bu kin?

Rustam
 O'zaro to'qnashdi har ikki qo'shin.
 Kaykovus
 Xo'sh, keyin?
 Rustam
 So'ng avjga chiqdi bu urush,
 Karshivazdan ustun chiqdi siyovush.
 Kaykovus
(mag'rur va mamnun bir qiyofada)
 Unga g'olib degan nom bo'lsin halol.
 Rustam
 Faqat do'stlar emas, yov ham qoldi lol.
 Kaykovus
 Keyin-chi?
 Rustam
 Keyin Piron kelib menga aytdi shan,
 Ularda jang qilmoq shahdi yo'q ekan.
 Kaykovus
(asabiy)
 Unda kim bostirib kelgan olchoqlar?
 Rustam
 Bir to'da qorni och, sarkash qochoqlar.
 Kaykovus
 Xo'sh, keyin?..
 Rustam
 Behuda to'kilmasin qon
 Deya bitim tuzdi Siyovush, Piron.
 Kaykovus
 Nega?
 Rustam
 Kelishdilar.
 Kaykovus
 (qizishib)
 Yarashdilarmi?

Rustam
 Bekor qon to'kmakda bir ma'no bormi?
 Kaykovus
 Xiyonat! Xiyonat!.. Katta xiyonat!
 Afrosiyob qo'ygan tuzoq bu albat.
 Rustam
 Aslo bundoq emas, yurtni bosganlar-
 Barchasi nobakor, yo'ldan ozganlar.
 Faqat ular emas, biznikilar ham
 Qirdilar atrofda qo'ymay bir odam.
 Kaykovus
 Qishloqlar talansa, ranjitmas meni,
 Biroq Afrosiyob bilsin haddini.
 Rustam
 Menimcha, sababsiz bu sho'rish-g'avg'o
 Mardlarning sha'niga yarashmas aslo.
 Kaykovus
(achchiq va istehzoli qahqaha bilan)
 Hayhot! Har ikkingiz qo'rqqoq va miskin!
 Siyovush ham xoin, Rustam ham xoin!..
 Rustam
(g'azab bilan, keskin)
 Qo'rqqoqlik, xoinlik?! Bu iflos tuhmat!
 Bu tahqirga inson qilolmas toqat!
 Kaykovus
(baqirib beradi)
 Rustam!
 Rustam
(o'sha ohangda)
 Haddan oshma, bilib qo'y- men kim!
 Kaykovus
 Bas qil! Shuhratingga mag'rur bo'lmagil.
 Rustam
 Sen ham mag'rur bo'lma toju taxtingga!

Kaykovus

(asabiy kezinarkan)

Demak, Siyovush ham aldangan senga.

Ikkingiz osiysiz! Adashgan osiy!

Sizga loyiq faqat o'lim jazosi!..

(Saroyni tark etadi.)

Rustam

(titroqqa tushib, Bahromga)

Eshitdingmi bo'htonlarni?

Eshitdingmi yolg'onlarni?!

Go'yo quturgan jonivor,

Boshda o'lim xulyosi bor.

Bahrom

Baqirsa ham turma cho'chib,

Senga uning yetmas kuchi.

Rustam

Endi menga bo'ldi ayon,

Jannat ekan Zobiliston.

O'z yurtimga qaytmoq foyda,

Nomus, sharaf o'sha joyda!..

(Sudoba parda ortidan ko'rinib, ortga yashiranadi.)

Bahrom

Hoy Siyovush!

Rustam

Yugur inim,

Darhol yo'ldan qaytar uni!

Hammasini ayt, eshitsin,

Bu o'lkadan chiqib ketsin.

Har ikkingiz boring birga

Afrosiyob huzuriga.

Siyovushning tog'asi u,

Joni jonga qayishar-ku.

(g'azabdan titrab)

Mayli, bunda Sudobaning

Eri ishrat qilib yotsin.

Adlu qonun bir yon qolib,

Zulmu jinoyatga botsin.

Yur, ketaylik, nafrat bo'lsin

Bu yaltiroq vahshatlarga!

La'nat bo'lsin o'lim isi

Anqib yotgan shahvatlarga!..

Ketadilar.

Sudoba

(parda ortidan chiqib keladi. Oshkora qahqaha bilan)

Ket, Sudoba ko'p ingratdi

Sen singari arslonlarni.

Ko'z o'ngimda so'nib bitdi

Qancha dahshat vulqonlari.

(uzoqlarga xumor tikilib)

Siyovush-chi!? Oh, ko'nglimda

Jaranglaydi uning sasi.

(Qattiq g'azabga minib)

Mendan qochsa, o'z qo'limda

Ul yigitning janozasi!..

Parada

UCHINCHI PARDA I KO'RINISH

Atrofdagi yalong'och qoyalar va yam-yashil adirlar... Uzoqlardan cho'pon nayining sadosi yangraydi.

Siyovush

(Bahrom bilan birgalikda kirib keladi. Boshida mis dubulg'a bor)

Mana, ona yurtim, buyuk Turonim!

Uryon qoyalarda burgut oshyoni!

Bahrom

Bunday manzaralar Eronda ozmi?

Bundan ham zo'r desam, to'g'ri bo'lmasmi?

Siyovush

Lekin Sudobaning vahshiy sazosi,

Kinli padarimning o'lim jazosi

Bizni qochoqlardek etdi darbadar.

Bahrom

Unut, o'tib ketdi hammasi magar.

(Cho'ntagidan bir qog'oz chiqaradi.)

Tashvish Wchekma, Afrosiyob bor bo'lsin.

Maktubini o'qi, u qandoq mamnun!

U ham saroy, bu ham!.. Nima farqi bor,

Bunda kutar seni sevgi va viqor.

Siyovush

Saroy olamiga yo'q menda havas,

Hammasi bir go'rdir, qonli bir qafas.

Ko'mib tashlasa-da bizni tilloga,

Sig'inmoq istamam bundoq dunyoga.

Shu payt qizlarning qo'shig'i eshitiladi.

Qizlar

Oppoq, yumshoq nozli bir qush

Turar toshga bergancha to'sh.

Bo'yniga boq, misli kumush!

Kimni ko'zlar kabutarim?

Mening dilbar kabutarim!

Bahrom

(hayrat bilan ishora qiladi)

Qara, qizlar- go'zal, dildor!

Yoylari bor, o'qlari bor.

Siyovush

Ovga chiqqan ular bari,

Yo'l beraylik, yurgil nari...

Bahrom

Qandoq go'zal ayol sasi,

Dillarga malham nag'masi!

Siyovush

(ma'noli ohangda)

To'g'ri, ayol nozik xiqat,

Tuban ketsa yomon faqat.

Afrosiyobning qizi Farangiz va kanizaklar qo'shiq aytgancha kirib kelishadi.

Qizlar

Kabutarim qanot ochar,

Yuksak bulutlarga uchar,

Chappor urib ko'kni quchar,

Oddiy qushmas kabutarim,

Yerga tushmas kabutarim.

Gohida tark etar meni,

Bir g'amzaga sotar meni,

Nogoh anglab yetar meni,

Boshlar navo kabutarim,

Dilga davo kabutarim.

Birinchi kanizak

Farangiz! Siyovush kelmoqda emish.

Ikkinchi kanizak

Ha, men ham eshitdim, balki bu mish-mish?

Farangiz
 Derlarki, yengilmas qahramon emish,
 Nomi tildan-tilga bir doston emish.
 Birinchi kanizak
 Sudoba sevarmish bo'lib devona.
 Farangiz
 Oshiq bo'libdi-da o'g'liga ona.
 Birinchi kanizak
(atrofga boqib)
 Voy, anovi nima? Kiyik bolasi!
 Ikkinchi kanizak
(uni nishonga olib)
 Uni boshlab kelgan ajalning isi.
 Farangiz
(yoyiga o'q solarkan)
 Shoshmang, men tiriklay tutaman uni.
(Ketadi.)
 Hurkib adashtirdi borar yo'lini.
 Shoshilgancha chiqib ketadilar.
 Siyovush
(Bahrom bilan chiqib kelib)
 Bir-biridan go'zal bari-baridir!...
 Bahrom
 Shubha yo'q, saroyning parilaridir...
 Siyovush
 Bu she'rlar xayolim o'g'irlab oldi,
 Onam Xubchehrani yodimga soldi.
 Shunda ovchilarning tushgan chohiga,
 Armug'on qilganlar Eron shohiga.
 To'sun
(o'q-yoy tutgan bir yigit, qo'lida o'ldirilgan tovushqon bilan kirib keladi)
 Assalom!
 Siyovush

Xush ko'rdik, sening oting ne?
 To'sun
 To'sun...
 Siyovush
 Afrosiyob poyi taxtina
 Yo'l hali uzoqmi?
 To'sun
 Yo'q, juda yaqin.
(atrofga boqib, qiziqish bilan)
 Qurshab olibdilar o'ljani, ana.
(ilgari yuradi.)
 Siyovush
 Shoshma, men baxtimni bir sinay yana.
(yoyiga o'q solgancha qoya ortiga chekinib ko'zdan g'oyib bo'ladi.)
 To'sun
(Bahromga qichqirib)
 Ofarin, ofarin!
 Bahrom
 Nima gap ?
 To'sun
 Ya'ni-
 Do'sting bir o'q bilan urdi o'ljani.
 Bahrom
(ilgari yurib)
 Shu ham mahoratmi?
 To'sun
 Yo'qsa ne?
 Bahrom
 Aslo!
 Siyovush
(ovozi eshitiladi)
 Oh!...
 Bahrom

(so'raydi)
 U kim?
 To'sun
 Do'stingga bir o'q tegdi nogoh.
 Bahrom
 (kelayotgan Siyovushning qo'liga boqib)
 Jarohat oldingmi, ne bo'ldi, e-voh!..
 Siyovush
 Yaraladi ovchi qizlarning biri.
 Bahrom
 Qay biri?
 Siyovush
 (kanizaklar bilan kirib kelgan Farangizni ko'rsatib)
 Olddagi anov sho'x pari!
 Farangiz
 (yaqin kelib, qo'lidagi o'ldirilgan kiyikni Siyovushga
 uzatadi)
 Ol, bu senga!.. Garchi qiymaydi ko'zim.
 Siyovush
 Bundoq bir in'omdan quvnaydi ko'zim.
 Farangiz
 (shoshganicha kanizlariga)
 Tezda latta bering!
 Siyovush
 Shartmas, bu faqat...
 To'sun
 (latta uzatib)
 Mana!
 Farangiz
 Qo'lingni ber...
 Siyovush
 Shart emas.
 Farangiz
 Yo'q, shart!

(malham qo'yib, jarohatni bog'laydi)
 To'sun
 (unga yordamlashar ekan, ma'noli ohangda)
 Ham yaralab, ham davolar bizning qizlar.
 Siyovush
 Bu qizda ham jur'at, ham marhamat bor.
 Farangiz
 (xumor boqib)
 Tirik tutmoqchiydim o'ljani, biroq
 Qo'ymading...
 Siyovush
 Gunohim kuchimdan ko'proq.
 Bahrom
 (Farangizga bir oz keskin)
 Qiz bo'lmasang, jazzang olarding, ishon.
 Siyovush
 Bahrom! Ojizliging so'zingdan ayon.
 Farangiz
 (tabassum qilib)
 Ojizlar hamisha kuchdan bahs etar.
 Siyovush
 (Bahromga)
 Bu zo'r javob bo'ldi! Senga shu yetar.
 To'sun
 Chiqmish Afrosiyob ham bugun ovga,
 Hech kimsa qolmagan derlar saroyda.
 Farangiz
 Ovda bo'lmas bundoq dabdaba ulkan,
 Ular Siyovushni kutgani chiqqan.
 Birinchi kanizak
 To'p-to'g'ri...
 Ikkinchi kanizak
 Kelmoqda, ana Piron ham.
 Farangiz

Ketdik, sayr etaylik birpas biz bu dam.

(Chiqib ketmoqchi bo'lishadi.)

Piron

(kirib kelib)

Siyovush? Senmisan? Xush kelding, o'g'lim!

(Quchoqlab o'padi, Bahromga qo'l uzatadi)

Farangiz

(hayrat bilan)

Siyovush?!

Piron

(bog'langan lattaga qarab)

Bu nima?

Siyovush

Tirnaldi qo'lim.

To'sun

Ham yaralar bizning qizlar, ham davolar.

Bahrom

Hechqisi yo'q, bitib ketar...

Piron

(kelganlarni Siyovushga ko'rsatib)

Juda soz!

Qara, butun saroy kelmoqda peshvoz.

Siyovush

Tashakkur!.. Lutfingiz bisyordir bizga,

Lekin biz loyiqmi bundoq e'zozga?

Piron

Har dildan joy olgan sening hurmating,

Oltoy tog'larida jaranglar oting.

(Afrosiyob a'yon-ashroflari bilan kirib keladi.)

Piron

(Siyovushga)

Tog'ang Afrosiyob, ul shonli xoqon!

(Afrosiyobga)

O'g'limiz Siyovush, mashhur qahramon!

Afrosiyob

(Siyovushni quchoqlab o'padi)

Xush kelding, bu yurtga keltirding safo,

Qahramon Siyovush!

Hamma

Kelgin, marhabo!

Afrosiyob

(atrofdagilarga)

Bu mening singlimning lochin o'g'loni!

Porlar ko'zlarida zafar tug'yoni.

Siyovush

Bola otasidan qocharkan, balli,

Ona og'ushidan topar tasalli.

Afrosiyob

Shundoq, Eron sening ota o'chog'ing,

Bu yurtidan topursan ona quchog'in.

Ha, ota o'z o'g'lin aylar ekan xor,

Onaning og'ushi unga intizor.

Karshivaz

Bu o'lkaning qo'rquv bilmas ellari,

Asov tulporlari, toshqin sellari,

Burgut o'g'lonlari seni kutmoqda,

Shonlarga burkangan kunlar yetmoqda.

Parda

II KO'RINISH

Afrosiyob saroyidagi turkona bezatilgan bir xona.

Afrosiyob

Ofarin Siyovushga, kecha sinadim uni,
Bilarkan har qanday harb usulini.

Piron

Singling og'ushida u topgan kamol,
Tarbiya bermishdir so'ng Rustami Zol.

Afrosiyob

Iloji boricha uning ko'nglin top,
Xotiridan chiqsin chekkani azob.

Piron

Siyovush bilan qizing qovushsa agar, ya'ni
Qovushar iki o'lka...

Karshivaz

(Oxirgi so'zlarni eshitib, istehzoli ohangda)
Safsata bu- bema'ni!..

Afrosiyob

Farangiz-la Siyovush ko'rishdimi?

Piron

(qo'li bilan rad etadi)

Yo'q, aslo!

Afrosiyob

U holda ularning fikrini o'rgan raso!

Karshivaz

(achchiq va istehzoli tabassum bilan)

Hali erta, sabr eting, bola deb bilmang uni,
Besabab tark etmagan balki ota yurtini.

Afrosiyob

Bu behuda shubhadir!.. shubha senga xos odat,

Piron

Siyovushdan yiroqdir har hiyla, har siyosat.

Afrosiyob bilan piron chiqib ketishadi.

Karshivaz

Mana, mendan ilgari kim bo'lmoqchi valiahd!

Yo'q, bunga yo'l qo'ymayman, omon qolmas ul badbaxt.
(chiqib ketadi)

Farangiz kanizaklar bilan kirib keladi.

Birinchi kanizak

Farangiz, Farangiz! Senga ne bo'ldi?

Gul kabi chiroying ne uchun so'ldi?

Ikkinchi kanizak

G'amgin ko'zlarida og'ir bir dard bor,

Siyovush bo'ldimi bunga sababkor?

Farangiz

U porloq yulduzday oqdi ko'nglimga,

Olovli bir chechak taqdi ko'nglimga.

Qo'llarimdan ketdi sabrim, imkonim,

Otashlar ichida yonmoqda jonim.

O'rtangan qalbinga siz bering imdod,

Dardimni siz unga anglatiing, hayhot!..

Yo'q-yo'q, unga bundan so'z ochmang zinhor,

Ehtimol, ko'nglida boshqa yori bor?!.

Birinchi kanizak

Yo'q-yo'q, sensan uning tole yulduzi!

Ikkinchi kanizak

(eshikka qarab dugonasiga)

Ketaylik, kelmoqda ana u o'zi!

Birinchi kanizak

(Farangizga)

Bilgilki, sen uchun bu qulay fursat.

Farangiz

Axir men ne deyman?

Ikkinchi kanizak

Bardam bo'l faqat!..

(Parda ortiga yashirinadilar.)

Farangiz

(qo'lini peshanasiga qo'ygancha, shoshib)

Uf... yodimdan chiqdi aytar so'zim ham.

Siyovush

(kirib keladi, hayajon ila)

Bu sen o'zingmisan?.. Ey nuri diydam.

Farangiz

Qo'ling qay ahvolda?

Siyovush

Og'riydi hamon.

Farangiz

(qo'lini ko'rib, shubhali tabassum bilan)

Qani? Sog'ayibsan but-butkul, ishon...

Siyovush

Jarohat ko'nglimda, tashlanmas ko'zga,

Og'riydi sen bilan tushgach yuz-yuzga.

Seni men bir karra ovloqda ko'rdim,

So'ngra nigohimdan yiroqda ko'rdim.

Barcha qizlar qo'ymas holi jonimga,

Sen nechun kelmaysan mening yonimga?

Farangiz

(xumor boqishlar bilan)

Qochmoqda yaqinlik ishorasi bor.

Siyovush

Shu gapirog rost bo'lsa, menga tole yor.

Farangiz

Rostdanmi?

Siyovush

Rost! Faqat bitta shubham bor.

Ko'nglingda xoqonga bor qanday qaror?

Farangiz

Men bir musofirman bu oshiyonda,

Ketmoqni istayman yaqin zamonda.

Siyovush

Qayoqqqa?

Farangiz

O'zim ham bilmayman hali.

Siyovush

Qiziq! Turna uchib kelgan mahali

Kaptar uchib ketsa boshqa bir tomon,

Bo'shab qolmasmikan ushbu oshiyon?

Farangiz

(jilmayib, ma'noli)

Shubhali tuyulur menga bu makon.

Siyovush

So'zlarni boshqadir, ko'zlaring boshqa...

(qo'llaridan tutmoqchi bo'ladi)

Farangiz

(parda ortiga chekinib)

Kimdir kelayotir, sen faqat shoshma.

Siyovush

(uni alanglab izlaydi, hayajon ichra)

Men har bir dilbarga bermadim ko'ngil,

Ko'plarini jabridan ozor chekdi dil.

Bilmadimki, meni band etar bir kun

Ul shohi jahonim, ul ko'zi qotil.

Xiromon etarkan ul dildor, nega

Poyiga men to'zon bo'lmayin butkul?

Afrosiyob, Piron, Karshinaz va To'sinlar kirib kelishadi.

Bir go'zal kabutar oldi ko'nglimni,

Men kabi burgutni asir etdi ul.

Afrosiyob

Sen nega g'amginsan, ne bo'ldi, o'g'lim?

Siyovush

Saroy hayotidan charchadim, toldim.

Piron

Tog'ang xursand ko'rmoq istaydi seni,

Bunda uylantirmoq istaydi seni.

Siyovush

Xoqon har narsaga hokim erur, bas,
 Lekin Siyovushning qalbiga emas...
 Karshivaz
 Balki Eronda bor boshqa bir yoring?
 Siyovush
 Yo'q-yo'q.
 Afrosiyob
(To 'sunga)
 Farangizni chaqiring. Boring.
 Bir-birin yoqtirsa, erta bo'lar to'y.
 Piron
 Farangiz go'zallar go'zali, voy-vo'y!
 Siyovush
 Hech kimga men ko'ngil bermadim hanuz.
 Ovloqda duch keldi bitta ovchi qiz.
 Bitta boqish bilan ko'nglimni oldi,
 U bergan yodgorlik qo'limda qoldi.
 Afrosiyob
 Barcha qizlar kelsin!
 Piron
(ishora qiladi)
 Chaqiringlar tez.
 Karshivaz
(bir chekkaga)
 Oh, nahot o'sha qiz bo'lsa Farangiz!?
 Bundan ham dahshati bo'lmas, shubhasiz.
 Qizlar kirib kelishadi.
 Afrosiyob
(Siyovushga)
 Qaysi qiz?
 Siyovush
 Mana bu!..
(Farangizni ko'rsatadi.)
 Afrosiyob

(mamnun)
 Qizim, Farangiz!
 Siyovush
 Musofir deb bildim uni saroyda.
 Afrosiyob
 Yo'q, sen yanglishibsan!..
 Piron
 Bahsdan ne foyda,
 Hayotda hammamiz musofir, sayyor.
 Afrosiyob
(Farangizga)
 Sen ham ko'nglingni och!
 Farangiz
 Sizda ixtiyor.
 Afrosiyob
 Juda go'zal javob bo'ldi, ofarin!
(Qizini og'ushiga oladi. So'ngra vazirga.)
 Piron! Barokatli sening qo'llaring,
 Almashtir ularning uzuklarini,
 Nishon et yigitga o'z dilbarini.
 Piron
*(Siyovushning uzugini Farangizning barmog'iga,
 Farangiznikini Siyovushning barmog'iga taqar ekan.)*
 Mana, dillardagi otash sovushdi,
 Ikki yulduz bir-biriga qovushdi.
 Karshivaz
(To 'sunga, g'azabli)
 Yo'q-yo'q, bu mumkinmas, aslo, hech qachon,
 Qulab tushsin bundoq badbaxt bir makon!..
 To'sun
 Xo'sh, sening fikring ne?
 Karshivaz
 Ko'ramiz hali.
 Piron

HUSAYN JOVID

Olqishlarga loyiq ish bo'ldi, balli!
Afrosiyob
Yigitga keltiring sarmo ila toj.
Siyovush
Yo'q-yo'q, sarpoga yo'q menda ehtiyoj.
Eronda ham tojli, sarmoli edim,
Hammasin bir yo'la tark etib keldim.
Afrosiyob
Nahot ularning hech qimmatini yo'qdir?
Siyovush
Ular meni oltin kishanday siqdi.
Afrosiyob
Mayli, bir martaba beraylik senga!
Siyovush
Hech qanday martaba kerakmas menga.
Piron
Ko'proq jangovarlik yarashar unga.
Afrosiyob
Seni jo'nataman sarhadi Chinga.
Butun bir viloyat isyon ichida,
Ingranib yotibdi ol qon ichida.
Siyovush
Nega qon ichida to'lg'anmoqda ul?!
Afrosiyob
Bizning qonunlarni mensishmas butkul.
Siyovush
(mag'rur)
Uni tinchitaman biron oylarda.
Karshivaz
(bir chekkaga)
Jasading qoladi o'sha joylarda.
Piron
(qo'lini Siyovushning yelkasiga qo'yib)
Siyovush isyonni bosar, shubhasiz.

Afrosiyob
(qiziga boqib)
E'tiroz etmasmi bunga Farangiz?
Farangiz
Ikki dil birlashsa, bu zo'r saodat.
Afrosiyob
Boring, ikkingizga tilaylik omad.
Ketadilar.
Birinchii vazir
Sen ne deysan?
Ikkinchi vazir
Buni ko'rsatur zamon.
Karshivaz
Hayhot! Olqishlarga loyiq bir nishon.
Yo'q-yo'q, bu mumkinmas, aslo, hech qachon.
Oulab tushsin bundoq badbaxt bir makon!..

Parda

TO'RTINCHI PARDA I SAHNA

Chin hududidagi turkiycha va xitoyga zavq bilan bezatilgan hokim mehmonxonasi...

Hokim

(qalin mo'ylovlarini silaydi. Soqolini tutamlagancha o'yga toladi. Ichkariga kirib kelgan bo'ri nigohli mushovirga)

Nima gap?

Mushovir

Sog' bo'ling, taqsim, butun
O'lkada bayramu tantana bugun.

Hokim

Ofarin, ko'rmadim hozirga dovur
Sen kabi aqlli, ziyrak mushovir.

Mushovir

Yo'q-yo'q, bizdan xursand emas jamoat,
Barcha Siyovushga etar itoat.

Hatto qochoq Oltoy- vaqt topib, g'addor,
Xoin, osiylarga bo'lmishdir sardor.

Butun qochoqlarni qo'zg'ab isyonga,
Bizning ma'murlarni tiqmish zindonga.

Hokim

Kim unga beribdi bundoq imtiyoz!

Mushovir

Xoqonning o'g'liga suyanar, xolos.
Siyovush bermoqda Oltoyga rag'bat,
Yo'qsa u topmasdi bu qadar jur'at.

Isonni bosgali kelgan bu garang
Bilmam, nega bizga qarshi qilur jang!

Hokim

Kelsin, shirin so'zlab o'sha g'addorga,
So'ng bir sabab topib osamiz dorga!..

Mushovir

Yo'q, osmoq to'g'rimas, gap chiqar unda,
Yashirin o'ldirmoq kerak bir tunda.

Shu orada qurolli zobit ma'murlar ust-boshi yirtiq isyonchi qishloqliklarni olib kirishadi. Oralarida ikki ayol ham bor. Faqat hammadin oldinda kelib, g'azabli boqishlar bilan bir chetda turgan yosh yigit Yolchin orasta kiyinib olgan.

Ma'mur

Qani, yuring!

(Yolchinning yoqasidan tutib sudraydi.)

Sen ham!..

Yolchin

(g'azab bilan)

Qo'llaringni tort!..

Zobit ma'mur

Shakkoklar!

Isyonchilar

Shakkoklar biz emas.

Ma'mur

Yo'qsa kim?

Isyonchilar

(ma'murlarni ko'rsatib)

Anov maxluqot!

Hokim

(ayollarga ishora qilib)

Bular ham isyonchimi?

Yolchin

Ha, shundoq shaksiz,
O'lat qarshisida birmiz hammamiz.

Hokim

O'lat de?

Yolchin

Sizlardan yaxshiroq o'lat,
Zulmingiz vabodan battarroq dahshat.

Hokim

Bu kim?
 Ma'mur
 Yolchin. Kecha uylangan kuyov.
 Ne uchun kishansiz shundoq g'addor yov?!
 Yolchin
 Mendan ko'ra senga yarashur kishan!
 Hokim
 Bas! Buni zindonga oting benishon!
 Yolchin
 Yirtqichsan!
 Hokim
 Ovozini o'chiring!
 Ma'mur
 Taqsir...
 Hokim
 Barchasini dorga osinglar bir-bir.
 Yolchin
 Ablah!
 (hokimga)
 Sen ham ajal toparsan tezdin.
 Zobit ma'mur
 (qamchi bilan savalab)
 Yuring!
 (Ular ni olib chiqadi)
 Hokim
 Avval anovi yo'qoting ko'zdan!
 (Mushovirga)
 Nima gap? Ko'zingga bir qayg'u to'ldi,
 Yolchinning xotini, ayt-chi, ne bo'ldi?
 Mushovir
 (chekkani ko'rsatib)
 Ana... Boqishlari g'azabli, keskin!
 Hokim
 (ayolga yaqinlashadi)

Nega ko'zlarida bundoq g'azab, kin?
 O'ylab ko'r, sen menga bo'lmasang taslim,
 Ering yotaverar tor zindonda jim.
 Kelinchak
 Mening chimmatimni sen emas, bilgil,
 Faqat Yolchin ochar.
 Hoqim
 (qo'lidan tutib)
 Qani, beri kel!
 Kelinchak
 (ortga chekinib, nafrat bilan)
 Qoch!
 Mushovir
 Erga tegarkan har bir qiz tokim,
 Bikrin olmog'i shart eng avval hokim.
 Sharafdir bu senga, qilaverma noz,
 Hokimning ra'yiga etma e'tiroz.
 Hokim
 Bu bir qonun! Kimki tovlasa bo'yin,
 Boshiga tushgaydir og'ir bir o'yin.
 Meniki bo'lursan bir kecha, jonon,
 Yo'q desang, oxiri bo'lgay ko'p yomon.
 Kelinchak
 Mening ko'nglim har kulbaga
 Nash'a bergan gulob emas.
 Mening ishqim har ko'lkaga
 Yog'du sochgan oftob emas.
 O'ksik baxtim bo'ldi xazon,
 Undan sovuq bir oh qoldi.
 Boshim uzra zolim to'fon,
 Yosh umrimni hasrat oldi.
 (Yig'laydi.)
 Hokim
 Ista yig'la, ista kul,

Menga bo'lmasang moyil,
Omonlik topa olmas
Na sen, na qaylig'ing, bas!
Kelinchak
(keskin)

Yo'q, bundan umiding uz,
Kir latta emas nomus!

Hokim
(baqiradi)

Bas, menda yo'qdir fursat!
(Mushovirga)

Bu pardani och, ko'rsat!
Biroz aqlga kirsin.

Mushovir pardani ochadi. Olislarda dengiz va yelkanli
kema, bir tomonda tog'lar, eng yuqoriga esa dor og'ochida yuzi
ters qilib osilgan libosli bir jasad namoyon bo'ladi.

Kelinchak

(uni o'z qaylig'i deb o'ylab)

Oh, u Yolchinmi!? Yolchin!..

E-voh... Naqadar dahshat!?

Sensiz hayotga nafrat!..

(qichqirganicha holsiz yiqiladi)

Ma'mur

Yo'q-yo'q. U Yolchin emas,

Sen aytgan lochin emas.

U lochining qafasda,

Oh urar har nafasda.

Hokim

Sho'rlik!.. Ko'p o'rlik etdi,

Bir onda so'ndi-ketdi.

Jasadning ustiga o'rtik yopadilar. Tashqaridan qo'rqinchli
baland ovozlari eshitiladi.

Ovozlari

Qani o'sha yaramas,

Haddan oshdi, yetar, bas!

Pichoq suyakka yetdi,

Ha, uning umri bitdi.

Hokim

Kim ular?

Mushovir

Past izdihom!

Sendan istar intihom.

Hokim

Kimlar nizomni buzdi,

Ularni kim kirgizdi?!

Turkiy va chinlik qiyofasida bir to'da xalq shovqin-suron
bilan ichkari kirib keladi. Odmi kiyingan Siyovush bilan
Bahrom ham bir chekkaga borib turishadi.

Qoramag'iz Oltoy esa oldinga chiqadi.

Oltoy

Mana, xoin shu yerda!

Isyonchilar

U dushmanidir bu yurtga.

Oltoy

Darhol jazolash lozim.

Isyonchilar

O'lim! Xoinga o'lim!

Hokim

Battol! Haddingdan oshma!

Mushovir

O'sha bu tentak... O'sha!

Hokim

Kim bu ota bezori?

Mushovir

Isyonchilar sardori.

Oltoy

Endi yetar, isyon fursati keldi.

Isyonchilar

Isyon fursati keldi.
 Oltoy
 Huquqimiz, nomusimiz toptaldi.
 Isyonchilar
 Nomusimiz toptaldi.
 Hokim
 Menga dastur qonun ila adolat!
 Isyonchilar
 Yolg'on!.. Bu gap g'irt tuhmat!
 Oltoy
(qo'li bilan ko'rsatib)
 Sening adolating mana bu dorlar,
 Halok bo'ldi xoru zorlar.
 Qurog'oqchilik bosib keldi beomon,
 Dastingdan xalq kusdi qon.
 O'lka vayron bo'ldi, chiroqlar so'ndi,
 Uylar mozorga do'ndi.
 O'lpon deya har kun bizni so'ydingiz,
 Yomon kunga qo'ydingiz.
 Hokim
 Aqchasiz hukmatni inqiroz kutar.
 Isyonchilar
 Bitsin, yo'q bo'lsin, yetar!
 Chinlik bir kimsa
 Yetar, oshin olding xalqning og'zidan,
 Hukumat chang solgan uning bo'g'zidan.
 Yolchin
 Mana men!..
 Hokim
 Seni kim qutqardi?
 Yolchin
(isyonchilarni ko'rsatib)
 Boqqin!
 Seningcha hazilmi mana bu oqin?

Hokim
 Bas, bu hukumatga qarshi isyondir!
 Yolchin
 Sening yovuzliging bizga ayondir.
 Oltoy
(oldinga chiqib, qizg'inlik bilan)
 Yetar, quturdingiz hukumat deya!
 Uylarni yiqdingiz adolat deya!
 Mazlumlar qonidan boda sundingiz,
 Qarg'a-quzg'un kabi loshga qo'ndingiz.
 Qonun deb qonunni buzdingiz butkul,
 Bu xalqning nomusi siz uchun bir pul.
 Olgan nafaslari zaharli oh-voh,
 Ochlikdan go'daklar o't yeb yashar, oh.
 Aytgil, sen kerilgan adolat shumi?
 Hukumat deganing razolat shumi?
 Hokim
 Hech kim meni bundoq etmagan tahqir,
 Sen kimsan, haddingdan oshma, hoy faqir!
 Oltoy
 Men- chaqmoq, zulmatlar bag'rini yorgan,
 Tug'ildim mazlum xalq armonlaridan.
 Hokim
(boshini tebratib, istehzoli kulgancha)
 Ha, bildim, Oltoysan, ma'lum shuhrating,
 Shubhasiz buyukdir kuching, qudrating.
(jamoatni ko'rsatib)
 Afsus, sen ishongan ushbu gumrohlar-
 Barchasi isyonchi, xoin sullohlar.
 Siyovush
 Hokimga yarashur barcha bu sifat.
 Hokim
 Men kimlarga qarshi isyon qildim, ayt?
 Siyovush

Hammasiga qarshi: haq, adolatga,
Nomusga, vijdonga, insoniyatga.

Hokim

Demak, bu isyonda sening qo'ling bor.
Niyating- bo'lmoqdir eng buyuk sardor.

Turk va mo'g'ul tugul, mardumi xitoy
Sening saflaringdan olmishdirlar joy.

Kecha asir edi xitoylar bizga,
Bugun chiqayotir u qarshimizga.

Oltoy

Barchasi mazlum xalq- turkmi yo chinlik.

Siyovush

(istehzoli tabassum bilan)

Tulki nigohlaring naqadar kinlik!

Hokim

(asabiy)

Qahramonlik seni etmasin mag'rur,

Og'ir bo'lur jazong...

Siyovush

Bas, g'addor, jim tur!

(isyonchilarga)

Ovozing o'chiring, bog'lansin qo'li!

Isyonchilar Yolchin bilan do'stining qo'llaridagi qo'shib
bog'langan kishanni yechib, Hokim bilan Mushovirning
qo'llariga bog'laydilar.

Chinlik

Shu- haq deb baqirgan haqsizning holi!

Yolchin

(hokimga dor og'ochini ko'rsatib)

Juda ham past ketding behud-bekorga,

Biroz yuksalasan ossalar dorga.

Siyovush

Yo'q-yo'q, to'xta! Uni ossalar agar,
Zaharlanar loshga qo'ngan qarg'alar.

Unga lozim erur bir temir qafas,

Iborat olsin uni ko'rganda har kas.

Chinlik

Oltoy! Sen bu yurtga qayta jon berding,

Zulmning qop-qora dastin sindirding.

Yolchin

Senga olqish bo'lsin, senga sharaf-shon!

Hamiyating uchun olqish, ey o'g'lon!

Oltoy

Kishanlar ostida chekdingiz alam.

(hokimni ko'rsatib)

Zavqimizni ko'rsin manov sho'rlik ham.

Bu shahru qishloqlar, bu tog'u adir-

Xiyonatga botmas bugundan taqir.

Boyqushlarning qo'rqinch ovozi tindi,

Zolimlar toptamas sizlarni endi.

Zulmga bosh egmang, ha, mag'rur bo'ling!

Hurriyat yo'lida siz jasur bo'ling!

Saodat parisi ko'nmas qullarga,

U faqat qo'ngaydir temir qo'llarga.

Parda

II SAHNA

Avvalgi sahna... Kechqurun... Qarshidagi pardalar ko'tarib qo'yilgan, dor og'ochi ustiga yirik fonus osilgan, tashqarida chiroyli liboslardagi turk, mo'g'ul, chin qizlari va yigitlari jo'sh urib raqsga tushmoqda. Farangiz kanizaklari bilan yirik, ochiq derazadan ularni tomosha qilib turibdi.

Siyovush

(kirib kelib)

Ko'zing oydin! alhol,

Farangiz

Xo'sh-xo'sh?

Siyovush

Amakivachchangiz!

Farangiz

Karshivazmi?

(eshik sari yuradi, ichkariga kirgan Karshivazga.)

Xush kelibsiz!

Karshivaz

(uni quchib, peshonasidan o'padi)

Farangiz!

Farangiz

Otam nega bizni so'rab kelmadi?

Karshivaz

Bugun bayram ekanini bilmadi.

Mayli, u kelmasa, sizlar boringiz.

(Atrofni tomosha qilib)

Qanday go'zal manzar, qanday zo'r dengiz!

Siyovush

Dengizsiz bu o'lka misoli qafas,

Havosiz zindondir, bo'g'ilur nafas.

Karshivaz

Ajoyib o'g'lonlar, go'zal parilar,

Jo'shib raqs etarlar, o'ynashib-kular.

Siyovush

Ha, bugun tantana, kun-tuni bayram.

Farangiz

Xalq uchun ozodlik kuni bu bayram.

Bahrom

Bir yil avval bunda avj edi isyon,

Siyovush bu yurtga berdi yangi jon.

Karshivaz

Tuydim shuhratini butun ellarda,

Zafar dostonlari kezar tillarda

Mumkin bo'lsa, darig' tutmasdan so'zing,

Bo'lib o'tganlarni so'ylasang o'zing.

Siyovush

Men bu yurtga endi kelganim zamon

Ko'rdim- hamma joyda ochlik va isyon.

Xoin ma'murlarga berildi jazo,

Mustabidlik bitdi, yashnadi samo.

Buni ko'rib qo'shni xitoyliklar ham

Bo'ldilar biz bilan ahil va birdam.

Karshivaz

Ofarin, azizim, bu zo'r mahorat!

Bor bo'li! Shuning o'zi go'zal siyosat!

(qo'lini siqadi, shubha bilan.)

Ishonib bo'lmaydi chinlarga zinhor,

Ular siyosatda o'lgudek ayyor.

Siyovush

Yo'q! Chinda ularni ko'p ezgan xoqon,

Kambag'al dehqonlar...

Karshivaz

Bu hiyla, ishon!

Ular begonadir bizga, unutma!

Har qochoqni turkka barobar tutma!

Siyovush
(keskin)
Yolg'on!..
Karshivaz
Hazir bo'lg'in ichgan oshingga,
Bir kun shular yetar sening boshingga.
Qizlar taom va sharob keltirishadi. Shu payt tashqaridan
shovqin-suron eshitiladi.
Yolchin
Bu vijdotsizga alhol,
Jazo berilsin darhol!
Oltoy
Xoin qayga qochsa ham-
Qutulmas u muttaham.
Oltoy va Yolchin xaloyiq bilan birgalikda bandi etilgan
Hokim va Mushovirni olib kirishadi.
Siyovush
Ne gap?
Oltoy
Bu g'addorlar topib bir chora
Qochmoqchi bo'lishdi...
Yolchin
(Hokimga boshdan-oyoq nazar solib.)
Sho'rlik, bechora!
Siyovush
To'xtang!
Oltoy
Bularni tez osmoqlik kerak!
Jamoat
Osilsin, osilsin!
Oltoy
(Hokimga)
Quturgan ko'ppak!

Hokim
(Siyovushning oyoqlariga yiqiladi)
Shuncha jazo kammi?
Siyovush
Bu ham kam senga!
Karshivaz
Siyovush! Ularni bera qol menga.
Siyovush
Zolim kechirilsa quturar ming bor,
Mazlumlarga qazir yangidan mazor.
Karshivaz
(Siyovushga)
Uning jazosini qo'yib ber bizga!
Farangiz
Ko'na qol qardoshim aytgan bu so'zga!
Siyovush
Tushun, yaralangan zaharli ilon
Agar omon qolsa...
Yolchin
Bunga yo'q imkon.
Oltoy
(Yolchinga)
Bog'lang qo'llarini, haqni bilsinlar!
Karshivaz
Xoqon huzuriga jo'natilsinlar.
Qonunni mensimay qo'rganlar aslo,
Olgaylar albatta omonsiz jazo.
Oltoy
Yo'q, yolg'on! Ishonmang!
Farangiz
(Siyovushga)
Oltoyni jim qil!

Siyovush
 Bas!
 Yolchin
 Xoqon bulardan battarroq qotil.
 Oltoy
 Siyovush- shoh nasli, xoqonlar nasli,
 Har kimga har tilda so'ylar u asli.
 Chiqib ketadilar.
 Karshivaz
(Siyovushning qo'lini siqib)
 Xalq ichra obro'yim to'kmading meni,
 Ishon, sog' qo'ymayman undoq xoinni.
 Kanizaklar qadahlarini to'ldirishadi.
 Farangiz
(o'zi to'ldirgan kattakon qadahni Karshivazga uzatib)
 Horg'insiz, bu sharob sizga kuch bersin.
 Siyovush
(kanizakka)
 Chin elchisi qayda, chaqiring, kirsin.
 Birinchi kanizak
(eshik tomon boqib)
 Ana u!
 Siyovush
 Marhamat!
 Bashang kiyingan Ko'sa Bahrom bilan birga kirib keladi,
 o'tirishadi.
 Farangiz
(Karshivazni Ko'saga tanishtirib)
 Bu qardoshimiz.
 Ko'sa
(Karshivazga)
 Sizni ko'rib ko'kka yetdi boshimiz.

Siyovush
(qadahlarini to'ldirib)
 Bor bo'lsin Karshivaz!..
 Bahrom
(icharkan)
 Yasha, mingga kir!
 Karshivaz
 Tashakkur!..
(Raqqosa kiradi)
 Bu qiz kim?
 Farangiz
(tabassum qilib)
 Chinlik paridir.
 Ko'sa
 U Chin saroyida tengsiz bir inju,
 O'ynashu kuylashda shu qiz birinchi!
 Karshivaz
(Farangizga qarab)
 Nash'amizga yana nash'a qo'shilsin.
 Farangiz
(raqqosaga)
 Yangroq ovozingdan dil nurga to'lsin.
(Karshivaz yana bir qadah ichadi.)
 Raqqosa
(ham qo'shiq aytib, ham raqsga tushadi)
 Tuqqandi onam meni motamli qora tunda,
 Iblis bilan tangrining o'pishgani bir kunda.
 Ko'zlarimda u kundan mastona jilvalar bor,
 Yig'lasam yuzim kular, kulsam ruhim yig'lar zor.
 Istaymanki, har ko'ngil mening ishqim-la to'lsin,
 Hech kim menga yor emas, faqat asirim bo'lsin.
(Raqqosa chekinadi, Karshivaz chuqur oh uradi.)

Siyovush
 Nimagap?
 Buni ul jalloddan so'ra!
(Qo'lini xontaxtaga urib o'rnidan turib ketadi)
 O'lganim yaxshidir bu ishdan ko'ra.
 Siyovush
 Ne bo'ldi?
 Karshivaz
 Hech!..
 Siyovush
 Kimga qarshi buncha kin?
 Farangiz
 Hokim uchunmidir?
 Karshivaz
 So'ramang!
 Siyovush
 Nechun?
 Karshivaz
 Uning qarshisida bu hokimlar- hech!
 Siyovush
 Kimdir u?
 Karshivaz
 Qo'ygil, bu savoldan voz kech!
 Bag'rimni yondirar zaharli bir o'q,
 Unga bas kelguvchi hech qanday kuch yo'q.
 Siyovush
 Charchading, yot, orom kerakdir senga.
(Qo'shin xonaga olib chiqadi.)
 Karshivaz
(Siyovushning bo'ynidan quchib)
 Afsus, yetolmadim sening qadringga.
 Farangiz
(Bahromga)

Unda bor shundayin kulgili odat,
 Bitta qadah ichsa, qo'par qiyomat.
 Bahrom
 Yo'q-yo'q, bu g'azabda bordir biror sir.
 Hammalari chiqib ketishadi. Ko'sa bilan raqqosa kirib
 keladi.
 Ko'sa
(shoshilib qizga yaqinlashadi)
 Ayni payti! Menga u zaharni ber.
 Raqqosa
 Tushirib qo'yibman...
 Ko'sa
 Yolg'onnni bas qil!
 Raqqosa
(cho'ntaklarini ko'rsati)
 Mana, yo'q!
 Ko'sa
 Menga ber, qilmagin hazil!
*(Cho'ntaklarini axtaradi va bo'g'ziga chang soladi, shu
 orada Farangiz eshik ortida paydo bo'lib, ularning suhbatini
 eshitib turadi.)*
 Raqqosa
(buklog'liq bir qog'oz chiqaradi)
 Mana! Sudobaning bu hiylasidan
 Sen-da mahv o'lasan, ishonki, men-da.
 Ko'sa
(qog'ozni ochib, kulgancha)
 Bu bir zahardirkim, avval kuldirar,
 O'ldirar, o'ldirar, keyin o'ldirar.
 Bu bir qadahdirkim Siyovush uchun,
 Vaqt kelib ko'rsatar o'zining kuchin!..

Raqqosa
(hayajonda)
 Hali Sudoba de!
 Ko'sa
(esankirab qolgan raqqosaning qo'lidan tutib, xonadan olib chiqmoqchi bo'ladi.)
 Bas, o'zingni tut!
 Raqqosa
(zahar solingan qadahni olib yerga uradi)
 Sinsin, parchalansin bu qonli tobut...
 Ko'sa
(g'azabda)
 Sen ham Siyovushga bo'ldingmi oshiq?
 Raqqosa
 Sen kimsan? Kesaksan tuyg'usiz, beishq!
 Ko'sa
(cho'ntagidan kichiq bir xanjar chiqaradi)
 Bu xanjar zaharli, bas, tilingni tiy!
 Raqqosa
(uning qo'lidan xanjarni tortib oladi)
 Sen vahshiy hayvonsan, vahshiysan, vahshiy!
 Ko'sa
 Xanjarni menga ber!..
 Raqqosa
(chekkaga)
 Ablah, yaramas!
 Undoq qahramonga o'lim yo'qdir, bas!
 Ko'sa
 Ber dedim...
(xanjarni olmoqchi bo'ladi)
 Raqqosa
 Bermayman!
(xanjarni ortga ulotqiradi)

Ko'sa
(qizning bo'g'ziga chang solib, bo'g'a boshlaydi)
 Ber!
 Raqqosa
(achchiq faryod solib)
 Qo'yib yubor!
 Ko'sa
 Xanjarni ber, yo'qsa...
 Farangiz
(xanjarni yerdan olib Ko'saning ko'ksiga sanchadi)
 Mana, ol, g'addor!
 Ko'sa
(qulab tusharkan)
 Oh, men... o'lsam agar... sizga... omon yo'q...
 Farangiz
 Bas!
 Siyovush
(ichkaridagilar bilan chiqib keladi)
 Nima bo'ldi?
 Farangiz
 Bunda aslo vijdon yo'q.
 Chinlik elchiman deb aldatgan ekan.
 Raqqosa
 Sudoba sen uchun jo'natgan ekan.
 Siyovush
 Shubhasiz, bor bunda allaqanday sir.
 Raqqosa
(ko'rsatib)
 Qadah ham, xanjar ham zaharlangandir.
 Farangiz
 Buzmoq isaganda u hayotingni,
 Farangizdan oldi mukofotini.

Siyovush
(Raqqosaga razm solib)
 Unga sherik erur shubhasiz bu qiz.
 Raqqosa
 Oxirga yetmadi sherikligimiz.
 Seni o'ldirgani kelgandik, rosti,
 Negadir so'ng men bu fikrimdan ozdim.
 Siyovush
 Sabab ne?
 Raqqosa
 Sababni so'rama zinhor,
 Yarali qalbimga tuz sepma bekor!
 Bolalikdan saroylarga sotildim,
 Shamol kabi eldan-elga otildim.
 O'ch izlarkan, bunda senga duch keldim,
 Mazlumlarga yordam bermoqchi bo'ldim.
(jasadga borarkan, g'azab bilan)
 Seni o'ldirmoqchi edi bu yovuz,
 Men to'sdim yo'lini!..
 Bahrom
 Ofarin, ey qiz!
 Farangiz
 Men kelmasam, bu qiz bo'lardi halok.
(Raqqosani quchoqlab o'padi)
 Menga yoqib qolding, ey qiz, ruhi pok.
(kanizaklarga)
 Boshlang, orom olsin, aylasin huzur,
 Shu qiz bilan tushdi baxtimizga nur.
(Raqqosani qo'shni xonaga olib chiqishadi.)
 Siyovush
(yonidagilarga)
 Oling bu jasadni!..
(olib ketishadi.)

Dahshat naqadar!
 Jahondagi barcha g'azab, fitnalar,
 Ehtiroslar yo'qqa chiqsa ham, faqat
 Sudoba topardi yangi bir kulfat!
 Karshivaz
(chuqur oh tortib)
 Toleing yo'q ekan, rosti, ochunda,
 Bilmam tug'ilgansan sen qanday kunda.
 Zulmat bilan nur urushgan zamonmi,
 Savob-gunoh birga tushgan zamonmi?
 O'ylama, Sudoba qora qismatdir,
 Afrosiyob undan ming bor dahshatdir.
 Siyovush
 Men nima qilibman? G'alatdir bu so'z!?
 Karshivaz
 Go'yo toj-taxtiga tikkanmishsan ko'z.
 Farangiz
 Siyovushmi?
 Karshivaz
 Shundoq!
 Siyovush
 Bu bo'hton, xato!
 Karshivaz
 Qonunlarga qarshi emishsan hatto!
 Siyovush
 Qaysi qonunlarga?
 Karshivaz
 Kim bilsin!?
 Farangiz
 Yolg'on!..
 Qilmadik qonunsiz ishni hech qachon.
 Karshivaz
 Yo'q-yo'q, bu shubhadan siqilmangiz siz,

Siyovushda yo'qdir xiyonatdan iz.

(boshqa xonaga chiqadi)

Siyovush

Afrosiyobni tez ko'rmog'im darkor,

Yo'qsa urchib ketar bu fitna takror.

Farangiz

Yo'q, borma, ko'ngliga tushsa yomonlik,

Bir senmas, hech kimga bermas omonlik.

Siyovush

Bu og'ir fitnadir, sen to'sma yo'lim,

Kichkina bir dog' ham men uchun o'lim.

(asabiylashib va jo'shqinlik bilan)

Kimga ishonayin!? Mana, har diyor,

Har kimning men uchun intiqomi bor.

Eron xiyonat va hiyla o'chog'i,

Turon tuhmat ila dahshat quchog'il..

Chinga ketsam, ular battar omonsiz!

Saroy chayonlari yasharmi qonsiz?

Ketaman saroydan men endi minbad,

Olmoslar porlagan toj-taxtga la'nat!

Parda

BESHINCHI PARDA

Tog' etagidagi bir qishloq... Ikki-uchta chodir qurilgan, ekin-tikin payti, havo bulutli, atrof tosh-qoyalardan iborat. Chodir oldida Hokim, Mushovir va To'sun askariy qiyofada suhbatlashib o'tirishibdi. Askarlardan qaysisidir soqchilikda turibdi, qaysisidir atrofda sayr qilib yuribdi.

Hokim

(g'azabli odimlar bilan kezinib)

Oh, Siyovush, Siyovush! Sen kim deb bilding meni!?

Bir kun parchalab tashlar temir bilaklar seni.

Mushovir

Karshivaz bo'lmaganda biz sho'rliklar netardik,

Borsa kelmas diyorga ziyoratga ketardik.

Hokim

Bundoq vatan xoini omon ekan, erta-kech,

So'nmas Afrosiyobning o'tli g'azab-qahri hech.

Mushovir

Derlar, qo'rqib qochmish Chinga...

To'sun

Bu yolg'on.

Hokim

Yo'q, u qo'rqoq emas.

Mushovir

Xoin bir inson.

To'sun

(chekkaga)

Barcha bu uydirmalar Karshivazning hiylasi!

(ularga)

Xoin emas Siyovush...

Mushovir

Jim tur, shayton bolasi!

Hokim
(atrofdagi askarlarga)
 Yo'llarga boqib turing, hushyor bo'ling har dovga,
 Shu yerdan o'tadi u, darhol oling qurshovga!
 Mushovir
 Qochib qutula olmas uchganda ham osmonga.
(uch-to'rt askar bilan nari ketadi.)
 To'sun
(chekkaga qarab)
 Zap qiziq-da tulkilar hujum qilsa arslonga.
(shu payt ko'k gumburlab, chaqmoq chaqadi.)
 Hokim
 Qilich chopar bulutlar, chaqmoq chaqar shiddatkor,
 Osmon saltanatida zafarmi, mag'lublik bor!?

Ruboba
(Qiyofasini o'zgartirgan holda, savdogar qiyofasidagi xizmatkor bilan keladi. Achchiq faryod bilan.)
 Omonlik!
 To'sun
 To'xta, ne gap?
 Ruboba
 Dahshat bosdi jahonni.
 Shoshqin bir yo'lchi edik, yurishning yo'q imkoni.
 Xizmatkor
 Bu yo'llar qayga borar, biz adashdik, ayt, uka?
 To'sun
 U yo'l Chinga borar, bu- Afrosiyob yurtiga.
 Karnay chalinadi. Karshivaz bir necha jangchi bilan yetib keladi.
 Ruboba
 Bular kimdir?
 To'sun
 Karshivaz!

(do'stlariga)
 Hushyor turing... To'xta, hoy!
(Salomlashish ma'nosida qilichlarini to'qishtiradilar)
 Xizmatkor
(ta'zim qilib, Rubobani Karshivazga taqdim etadi)
 Taqdir, sizni bu ayol ko'rmoq istar, hoynahoy.
 Karshivaz
 Qaerdansiz, kimsizlar?
 Ruboba
 Kaykovusdan elchimiz.
 Mana, maktubimiz bor.
 Karshivaz
 Shundoqmi? Xush kelibsiz.
(bir chekkaga chiqib maktubni o'qiydi)
 "Ey ko'nglimning quvonchi, sher bilakli Siyovush!
 Fursat yetdi, hazir bo'l, har tadorik ko'rilmish.
 Sen bir yondan hujum qil, Chin xoqoni bir yondan,
 Tus bilan Zol o'g'li ham yetib borar Erondan.
 Ost-ust qiling Turonni, bori lashkarni qiring,
 Afrosiyobni menga bandi qilib keltiring.
 Imzo: Otang Kaykovus".
(iblislaracha qahqaha urib)
 Bu gapga xo'p ishondim.
(To'sunga)
 Izzat qiling bularni!
 To'sun
(sovuqqina)
 Buyursinlar, afandim!
(har ikkalasini chodirga olib ketadi, atrofda karnay ovozi)
 Afrosiyob
(Piron bilan birga kelib)
 Bu yerga kim buncha chodirlar solgan?
 Piron

Yo'l uzoq, askarlar toliqib qolgan.
 Afrosiyob
 Balki fursat topib Siyovush qochar,
 So'ngra boshimizga falokat ochar.
 Karshivaz
 Hamma yo'l to'silgan. Askarlar hushyor,
 Unga qochish yo'li qolmagan zinhor.
 Afrosiyob
 Kimki qo'lga olsa o'sha badnomni,
 Undan ayamayman tuhfa-in'omni.
 Piron
 Siyovush yo'lidan ozganmi nahot?
 (*Chin yo'liga boqib, hayrat bilan*)
 U kim, Siyovushmi? O'shami, hayhot?
 Afrosiyob
 Xuddi o'zi! Razil! Hushyor turingiz!
 Karshivaz
 Sog'-so'lida Bahrom bilan Farangiz!
 Afrosiyob
 Mayli, chodirda dam olsinlar raso,
 Xoinlarni ko'zlar eng oliy jazo.
 Piron
 Hech qachon to'g'riga zavol yo'q, ayo.
 Ketishadi.
 Karshivaz
 (*ayyorona kulgilar bilan, chekkaga*)
 Tezda sarob bo'lar u shirin ro'yo.
 Sevin!.. Lashkarboshi bo'lar u, axir,
 Sen esa bo'lasan tezda bosh vazir.
 Afrosiyob
 Menimcha, gunohsiz u shonli askar.
 Karshivaz
 Seni aldamasin shirin so'z magar.

Hali tog'lardagi isyon so'nmagan,
 Oltoy ham azmidan ortga do'nmagan.
 Atrof qishloqlar ham unga qo'shilur,
 Kundan-kun lashkari qudratli bo'lur.
 Siyovushning qo'li yetsa Oltoyg,
 Dahshat soladilar bizning saroyga.
 Bunda Kaykovus ham izlamoqda yo'l,
 Uzatmoq istaydi Siyovushga qo'l.
 Afrosiyob
 Yo'q-yo'q, Siyovushda hiyla yo'q zinhor.
 Karshivaz
 (*kinoyali*)
 Sening do'mbirangda afsona bisyor!
 Afrosiyob
 Yetar! Jonga tegdi hammasi, yetar!
 Karshivaz
 Har holda, o't-o'lan tuproqda bitar.
 Afrosiyob
 U xoin emasdir, emasdir nonko'r.
 Karshivaz
 (*maktubni uzatib*)
 Mana bu maktubni o'zing o'qib ko'r.
 Afrosiyob
 (o'qigan sari gangib qoladi)
 "...Sher bilakli Siyovush...
 Seni bir yondan hujum qil,
 ...Har tadorik ko'rilmish.
 Chin xoqoni bir yondan
 Tus bilan Zol o'g'li ham
 Yetib borar Erondan.
 Ost-ust qiling Turonni,
 Bori lashkarni qiring.
 Afrosiyoni menga

Bandi qilib keltiring!"
 Ne dahshat?!
 Karshivaz
 Ne jasorat!
 Afrosiyob
 Bu eng katta xiyonat!
(To'sunga)
 Chaqir, kelsin, u xoin javob bersin.
 To'sun
 Itoat!
(Chodirga kirib ketadi)
 Afrosiyob
(Karshivazga)
 Gunohi fosh bo'lsa gar, bandi qiling o'sha on,
 Biror bahona topib boshin uzing beomon.
(maktubni kaftlarida g'ijimlaydi)
 Avvalida so'zingni nazarimga ilmadim,
 Siyovushning men josus ekanini bilmadim.
(Siyovushni olib kelishadi.)
 Farangiz
 Oh, sevimli otajonim!
 Afrosiyob
 Nari tur!
(qahrli va keskin bir ohangda unga va Siyovushga)
 Sen ham, u ham toj-taxtimga dushmandir.
 Farangiz
 Bizmi!?
 Afrosiyob
 Ha, siz haq yo'lidan ozgandirsiz, bas,
 Qonunni buzsa kim, kechirib bo'lmas.
 Beri kel!
 Siyovush
 Buyuring.

Afrosiyob
 Maktub bor senga,
 Otang chorlamish seni tag'in eski yurtiga.
 Siyovush
 Yo'q, buni istamayman, jannat bo'lsa ham Eron,
 Siyovush u tuproqqa qadam bosmas hech qachon.
 Hind o'rmonlaridagi qoplonlarga qo'shilsam,
 Himolay boshidagi burgutlarga esh bo'lsam,
 Nildagi timsohlarning qo'shilsam ham qo'riga,
 Roziman... Ammo tushmam o'rgimchaklar to'riga.
 Sudobalar bosh bo'lgan sho'rlik o'lkaga zinhor
 Men qadam bosmagayman, ishonig, ey hukmdor!
 Afrosiyob
 Undoq bo'lsa men senga berayin bir zo'r lashkar,
 Kayon shohga hujum qil, Eronni et zer-zabar!
 Siyovush
 Yo'q, u tuban ketsa ham, men tuban ketolmayman,
 Jonimni olganda ham unga qasd etolmayman.
 Afrosiyob
(istehzoli kulib)
 Orangizda, shubhasiz, uzilmagan torlar bor,
 Bu maktubni o'qib ko'r, nelar yozmish shahsuvor.
(Maktubni Siyovushga beradi, Siyovush uni ko'zdan kechiradi)
 Karshivaz
(Afrosiyobga yaqin borib, kinoya bilan)
 Bizning shonli qahramon siyosatda benazir,
 Maktubning javobi ham o'z ichidan chiqadir.
 Siyovush
(hayajonda)
 Men uchun bir o'lim fatvosidir bu!
 Sudobaning yangi fitnasidir bu!
 Afrosiyob

Sudobami bu?

Siyovush

Yo'q-yo'q, Kaykovus.

Karshivaz

Barcha hiylalaring o'tmadi, afsus!

Siyovush

(asabiy)

Karshivaz! Sen menga tekizmagil til,

Nahotki ko'zing ko'r, vijdoning g'ofil?

Afrosiyob

Mening qardoshimni tahqir etma, bas,

Karshivaz tuhmatu bo'htonni bilmas.

Siyovush

Siz haqsiz, oyoqqa sanchildi tikan,

Soddalik aslida ahmoqlik ekan.

(Karshivazga)

Xiyonat boshimga solganda ko'lka,

Qurolsiz, qo'shinsiz chiqamasdim yo'lga.

Shirin so'zlaringga uchdim men, bilgil,

Mayli, sen qo'lingdan kelganin qilgil.

Afrosiyob

Bas, uning qo'lini bog'langiz puxta!

Ovozin o'chiring!

Farangiz

(otasi qarshisiga tiz cho'kadi)

Rahm eting!

Siyovush

(uni ushlamoqchi bo'lganlarga)

To'xtang!

Farangiz

Rahm eting, achining, xoin emas ul.

Siyovush

Yalinma, yolvorma!

Afrosiyob

(qizini qo'lidan tutib itarib yuboradi)

Yo'qol!

Siyovush

Oh qotil!

La'nat huzuringga kelganim onga,

Nafrat men ishongan qonho'r xoqonga!

Tark etdim Kayonning toju taxtini.

(Farangizni ko'rsatib)

Baxt bildim men uning muhabbatini.

Otamdek seni ham bilmadim ayon,

Boshingga in qurmish ilonu chayon.

Bu bir gunohimmi, so'ylagil ro'y-rost,

O'lkalarni etsam ochlikdan xalos.

(Hokim bilan Mushovirni ko'rsatib)

Haqsiz zolimlarni cho'ktirdim g'amga,

Bilmadimki, bu ish yoqmas tog'amga.

Bilmadimki, qonga botgan taxtu toj

Haqmas, haqsizlikka berarkan rivoj.

Senga xush yoqarkan xalqning faryodi!

(hayajon bilan)

Otam ham, sen ham mazlumlarning jallodi!..

Afrosiyob

Daf qiling, ko'rmasin uni ko'zlarim.

Siyovush

Mana men!.. Tugadi aytar so'zlarim.

(Siyovushni askarlar olib ketishadi)

Farangiz

(otasiga)

Senda yo'qmi vijdon, yo'qmi marhamat?

Siyovush! Ketmagil, ketmagil faqat!

(Ketishadi.)

Bahrom

Bu- boshim, mana bu qilich, hoqonim!

Meni o'ldir, senga haloldir qonim.

Afrosiyob

Xoinning jazosi o'limdir faqat!

Piron

Shundoq yosh o'g'longa qilmasang shafqat,

G'am qoplab oladi butun jahonni,

Mangu yig'latadi ona Turonni.

Bir askar

(shoshib kiradi)

Dahshat!.. Holimizni qilib qo'ydi tang!

Afrosiyob

Siyovushmi?

Yigit

O'sha! Hamma bilan qilayotir jang.

Karshivaz

Ana, u bamisli quturgan qoplon,

Sog'u so'lga qilich solar beomon.

Jo'shqin musiqa... Chopishma va ur-sur ovozlari... Siyovush qilich yalong'ochlab chiqib keladi. Oldinda qochib kelayotgan Hokim va Mushovirga hujum qiladi, boshqa jangchilar uni qurshab olishadi, qilich va nayzalarning jarang-jurungi yangraydi. Bahrom ham qilich yalong'ochlab Siyovushga madad beradi.

Afrosiyob

Achinmang, ayamang, uring, bostiring!

Siyovush

Mana, ol!

(hokimni yaralaydi)

Karshivaz

(atrofdagilarga)

Hujumga!

Piron

To'xtang! Bas qiling!

Karshivaz

Bu senga!

(orqadan qilich soladi)

Siyovush

(yiqiladi)

Sen nomard ekansan, osiy!

Afrosiyob

Xoinlarning shundoq bo'lgay jazosi!

Karshivaz

Zafarlar qilichi topdi-ku barham!

Siyovush

Sendan yaxshiroqdir tozi itlar ham!..

Afrosiyob

Sho'rlik!.. Kaykovusga etmading imdod!

Siyovush

Kaykovus jalloddir, sen ham bir jallod!..

(Jim qoladi, qo'llari ikki yonga osilib tushadi.)

Parda

Tamom

MUNDARIJA:

1. AMIR TEMUR.....	24
2. PAYG‘AMBAR.....	90
3. SHAYX SAN‘ON.....	179
4. SIYOVUSH.....	290

HUSAYN JOVID

SAYLANGAN ASARLAR

(PESALAR)

**AMIR TEMUR
PAYG‘AMBAR
SHAYX SAN‘ON
SIYOVUSH**

Loyiha rahbari:
Sozboshi muallifi:
Ilmiy maslahatchi va
g‘oya muallifi:
Tarjimonlar:

**Samir ABBOSOV
Iso HABIBBEYLİ**

**So‘na VALIYEVA
Usmon QO‘CHQOR**

Taqrizchi:
Nashrga mas‘ul:
Dizayner:

**Tohir QAHHOR
Qulu KANGARLI
Gulbaniz BABAXANLI
Nadir ALIMIRZAYEV**

HUSAYN JOYID
SAYLANGAN ASARLAR

(TASLAF)

AMIR TEMUR
TAVG'AMBAR
SHAY SAN'OH
SHOYFOSIL

Litsenziya: AI №168, 23.12.2009 y.

Terishga berildi: 01.10.2018 y. Bosishga ruxsat: 10.10.2018 y.
Bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$. Ofset bosma. Shartli bosma tab. 27,25. Garnitura:
Times New Roman. Adadi 500. Buyurtma №153.

«Tafakkur qanoti» nashriyoti.

100129, Toshkent shahar, 1-tor, Mirsolihova ko'chasi, 13-uy.

Pochta manzili: Toshkent, Navoiy ko'chasi, 30-uy

«SHAROFOV DILSHOD BAHROM O'G'LI» YTTning kompyuter
Markazida terildi va sahifalandi.
Toshkent shahar, Navoiy ko'chasi, 30.